

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Az úton levőknek sok fajtája létezik: a turisták, akik megelégszenek egy gyors pillanatképpel; a telepések, akik új otthont keresnek; a nomádok, akik mindig úton vannak. E könyv főszereplői a vándorok. Azok, akik elmentek-visszajöttek, és közben megváltozott bennük valami. Azok, akik az utazásban elsősorban a változást, a tanulást, a belső átalakulást keresik. És azok is, akik semmi ilyesmit nem keresnek, mégis megesett velük.

A könyv főszereplői olyan fiatalok, akik több-kevesebb időt töltöttek idegenben, hogy tanuljanak, dolgozzanak, önkéntes munkát végezzenek. Saját élményeiket, történeteiket mesélik el. Ezeket értelmezi, boncolgatja a szerző – aki maga is a vándorok közé tartozik – tudásának, szubjektív észrevételeinek és egyéni tapasztalatainak szűrőjén keresztül. Antropológiai tanulmányai, valamint sokéves munkája az interkulturális pedagógia területén segítik abban, hogy a megélt tapasztalatokat mások számára is érthetővé és átélhetővé tegye.

A sokat látott utazók valószínűleg örömmel fognak magukra ismerni. Azok, akik életük első nagy utazása előtt állnak, tudatosabban készülhetnek fel arra, ami előttük áll. Végül, azok, akik még csak kacérkodnak a gondolattal, remélhetőleg kedvet kapnak a nagy kalandra.

Szántó Diana

az Artemisszió Alapítvány elnöke

2.000 Ft

ISBN 978-9-630638-11-1

9 789630 638111

Udvarhelyi Éva Tessza

VÁNDOROK KULTÚRÁK KÖZÖTT

VÁNDOROK KULTÚRÁK KÖZÖTT

Az interkulturális tanulásról külföldre készülő fiataloknak

Udvarhelyi Éva Tessza

A projekt az Európai Közösség támogatásával valósult meg. A könyv kiadását az *Európai Unió Ifjúság 2000-2006 Programja* támogatta a HU-32-007-2006-R3 számú *Befektetés a Jövőbe* projekt keretében.

A projekt tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Közösség vagy a MOBILITÁS véleményét, mely intézmények felelőssége a projektre nem terjed ki.

A könyv megírását az Artemisszió Alapítvány támogatta.

©Udvarhelyi Éva Tessza, 2007

Szakmai lektor: Szántó Diana
Olvasószerkesztő: Dániel Anna
Tördelés, design: www.artisthus.hu
Nyomta és kötötte: Mackensen Nyomda
Felelős kiadó: Udvarhelyi Éva Tessza

A szerző a kommentárokat és megjegyzéseket a következő e-mail címre várja:
vandorokkulturakozott@yahoo.com

ISBN 978-963-06-3811-1

Tartalom

Előszó	4
Az interkulturális tanulásról - elméleti összefoglaló	12
A kultúra antropológiai megközelítésben	13
Az interkulturalitás mint élmény	34
Az interkulturális tanulás mint egyéni tanulási folyamat	63
Vándorok történetei	77
„A megfosztottságból lehet a legtöbbet tanulni” – <i>Jeney Orsolya</i>	80
„Ketté vagyok vágva” – <i>Nelly Radenkova</i>	90
„Mint egy bölcső” – <i>Mihályi Gabriella</i>	99
„Azok a dolgok tettek jobb emberré, amikért fel kellett adnom a kényelmemet” – <i>Andria D. Timmer</i>	113
„Előtted életed legnagyobb kalandja” – <i>Salamon Judit</i>	125
„Tudtam, hogy más leszek, és mindig fejben kell tartanom, hogy én más vagyok” – <i>Ahsan Reazul</i>	137
„Amikor kimegyek külföldre, fel vagyok készülve a dolgok befogadására” – <i>Sexty Ildikó</i>	149
„Bármilyen történések is, mindig újszerűnek és izgalmasnak találok” – <i>Clémentine Trolong-Bailly</i>	164
„Az élmények... Azokat nem veszi el senki” – <i>Halmi Anett</i>	175
„Olyan vagyok, mint egy szivacs, magamba akarom szívni az információt” – <i>Isabella Manassarian</i>	185
„Örülj annak, ami történik veled” – <i>Malik Szilvia</i>	197
Zárszó	213

Előszó

Ebben a kötetben fiatalok mesélnek külföldi élményeikről. Olyan magyar fiatalok, akik hosszabb időt töltöttek külföldön – a világ minden táján: Európában. Ázsiában, Amerikában – és olyan külföldi fiatalok, akik Magyarországon élnek hosszabb ideje – ők is nagyon sokfelől érkeztek: Európából, Afrikából, Ázsiából.

Számomra ez a könyv leginkább arról szól, hogy mennyire bölcsek is tudnak lenni a fiatalok. A történeteket hallgatva, majd szerkesztve, folyamatosan egyik ámulatból a másikba estem: minden fiatal, aki a kötetben szerepel fantasztikus nyitottságról, kitartásról, szeretetről és rugalmasságról tett tanúbizonyságot. Ezek a fiatalok mind a nehezebbik utat választották, hiszen a legtöbbjüknek külső támogatás nélkül nem lett volna lehetősége turistaként – saját pénzen – bejárni a világot, utazgatni. A legtöbben keményen megdolgoztak azért, hogy kijuthassanak külföldre. De nemcsak ezért gondolom, hogy a nehezebbik végét fogták meg a dolognak, hanem azért is, mert mindannyian felvállalták azt az elképesztően nehéz személyes utat, amellyel az jár, amikor az ember kilép a megszokott környezetből, fejest ugrik az ismeretlenbe és megpróbál egyszerre hasznos és boldog lenni. Örömmel jelentem: a legtöbbjüknek sikerült. Sokszor keservesen. De mindannyian úgy érzik, hogy az őket körülvevő környezet megváltozása olyan hatással volt személyes fejlődésükre, önbecsülésükre, kitartásukra és önismeretükre, amely kihagyhatatlan és megismételhetetlen.

A könyvben szereplő történetek nagyon személyesek. Hihetetlen bizalmat kaptam ezektől a fiataloktól, amikor elkészítettem velük a másfél-két órás – és néha három-négy órára is elhúzódó – interjúkat. Talán ők sem gondolták volna, hogy egy szinte ismeretlen embernek ennyi mindent el fognak mondani magukról. És mégis, miért? Úgy gondolom azért, mert az interjú nekik is segített abban, hogy újra megélik és átgondolják ezeket a számukra oly fontos élményeket. Azzal, hogy elmondták, törté-

netté formálták életük egyik legfontosabb korszakát vagy korszakait, ők is újragondolták és feldolgozták élményeiket, érzéseiket. Személyes tapasztalatból tudom, hogy ez nagy ajándék: az embernek az életben nagyon kevés lehetősége adódik arra, hogy elgondolkozzon saját életéről és egy kívülálló segítségével alakítsa át a vele megtörtént jó és rossz eseményeket a tanulás pozitív forrásává.

A téma feldolgozásának ötlete még 2004-ben vetődött fel, amikor önkéntesként dolgoztam egy Lisszabon közelében működő ifjúsági egyesületnél (Associação Rota Jovem – Fiatalok Útja Egyesület), és az ott szakmai gyakorlatot végző magyar és angol fiatalokkal készítettem interjúkat arról, hogy mennyire tudnak alkalmazkodni a helyi kultúrához, mennyire érzik jól magukat az új környezetben és, hogy mint jelent számukra az interkulturális tanulás. Szinte minden interjú után beszélgetőtársam felszabadultan sóhajtott fel: „Hú, ez nagyon jó volt! Soha nem gondoltam végig így azt, ami most történik!” Volt olyan közülük, aki az interjú hatására olyan dolgokra döbbsent rá, amelyekre azelőtt nem, és a felismerések alapján meg is változtatta kinti viselkedését, céljait. Noha mint kulturális antropológus tisztában voltam egy külső szemlélő és az általa feltett kérdések jelentőségével, számomra is meglepő volt, mekkora hatása van a fiatalok interkulturális és személyes tudatosságára egy-egy jól végiggondolt interjú.

Az önvizsgálatnak ezt a gyakorlatát a portugáliai élmények után az Artemisszió Alapítványnál végzett magyarországi munkámba is igyekeztem beépíteni. Mivel több, mint öt éve olyan fiatalokkal dolgozom, akik különböző nemzetközi programok segítségével interkulturális élmények sorát élik meg, úgy gondoltam, mindannyiuknak nagyon sokat segítenének az átgondolás és a tudatos önvizsgálat különböző formái. Ilyen megfontolásból kértem azokat a fiatalokat, akik az Artemisszió segítségével külföldi szakmai gyakorlatot végeztek, hogy vezessenek részletes naplót külföldi élményeikről. Ugyanezért feladata 2005 óta minden, az Artemisszióban fogadott külföldi önkéntesnek, hogy interjút készítsen az Alapítvány által fogadott külföldi fiatalokkal magyarországi tapasztalataikról és interkulturális élményeikről általában. Az azóta készült két tanulmány olvasható az Artemisszió honlapján¹. S ugyanezért született ez a könyv is.

¹ A két említett tanulmány: Annastiina Kallius: Doing Leonardo in Budapest. Research report. Kézirat. 2006; Magdalena Zima: All the coffees are different here. Kézirat. 2007. Az Artemisszió Alapítvány honlapja: www.artemisszio.hu

Az összeállításban összesen tizenegy fiatal teljes története olvasható, közülük hatan magyarok és öten olyan külföldiek, akik Magyarországon élnek vagy éltek az interjú elkészítésekor. Éppen háromszor ennyi fiatalal készítettem interjút 2004 októberé és 2007 áprilisa között. A könyvbe – terjedelmi okok miatt – nem kerülhetett bele minden interjú, és még azokat is erősen szerkeszteni kellett, amelyek végül itt szerepelnek. Ennek ellenére a szerkesztéskor nagy figyelmet fordítottam arra, hogy a mesélők eredeti stílusa megmaradjon (ezért található meglehetősen sok szleng és néhány káromkodás is a szövegekben) és, hogy a történetek híven tükrözzék azt a beszélgetést, amit velem folytattak. Szavaikat egyetlen esetben sem változtattam meg vagy írtam át, illetve ha mégis, azt csak a mesélő engedélyével. Azoknak a fiataloknak a szavai is bekerültek a könyvbe, akiknek a teljes történetét nem tudtam leközoelni. Róluk az Az interkulturális tanulásról – elméleti összefoglaló című fejezetben olvashatunk. Azt, hogy melyik történet került be teljes terjedelmében és melyik nem, főként annak alapján döntöttem el, hogy melyek jelenítik meg sűrítve az interkulturális tanulás számomra legfontosabb lépcsőit, jellemzőit, kihívásait, állomásait.

A könyv által lefedett világ-térkép sajnos nem teljes, talán nem is lehetne az. Mégis, ha összegzem azokat az országokat, ahol magyar vagy külföldi interjúalanyaim jártak, akkor elég változatos képet kapunk: Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Ausztrália, Banglades, Belgium, Bulgária, Dánia, Egyiptom, Finnország, Franciaország, Hollandia, Hong Kong, Indonézia, India, Írország, Kamerun, Lengyelország, Magyarország, Marokkó, Mexikó, Németország, Olaszország, Nicaragua, Örményország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, és Thaiföld. Azonban az, aki azt várja, hogy ezeknek az országoknak mindegyikéről beható képet fog kapni, csalódní fog. Néhányat csak érintőlegesen említenek beszélgetőtársaim, a legtöbbről pedig csak erősen szubjektív képet kapunk. Nem ismerjük meg Indonéziát vagy Svédországot – ez talán lehetetlen vállalkozás is volna. Ehelyett sokkal izgalmasabb világba nyerünk betekintést: megismerjük az egyes mesélők Svédországát vagy Indonéziáját. Ebben a könyvben minden ország olyan, amilyennek az ott élő fiatal bemutatja. Se több, se kevesebb. Persze, aki kíváncsi például Mexikóra, biztos, hogy fog érdekes információkat kapni. De ne felejtsük el: az ország-leírásokban

inkább a beszélő lelkébe, személyiségébe pillanthatunk be, semmint magát az országot ismerhetnénk meg. A kötetben megjelenő Magyarország-képet sem osztja feltétlenül minden magyar vagy éppen idelátogató külföldi. Azonban nagyon tanulságos és hasznos lehet megérezni valamit abból, hogyan is látnak minket az itt, közöttünk élő, velünk egykorú külföldiek.

Talán az sem lehet teljesen véletlen, hogy éppen én írtam meg ezt a könyvet. Az interkulturális tapasztalatok és a folyamatos tanulás hosszú ideje központi része életemnek. 1999 óta, amióta kapcsolatba kerültem a kulturális antropológiával és ezzel szinte egy időben az Artemisszió Alapítvánnyal, szinte mindennapossá vált számomra a külföldiekkel való kommunikáció. Az Artemissziónál munkám során évek óta magyar fiatalokat készítek fel hosszabb külföldi tartózkodásra, és külföldi fiataloknak segítek abban, hogy szép, érdekes és hasznos élményeik legyenek Magyarországon.

Én magam is többször éltem hosszabb ideig külföldön, ezért a könyvben leírt történetek szinte mindegyike személyesen is beszél hozzám: mindegyikben megtalálom magam egy kis darabkáját. Csak pillanatképek és statisztikák külföldi tartózkodásaimról: 2000-2001-ben az Egyesült Államokban éltem mint egyetemi hallgató, 2004-2005-ben pedig Portugáliában voltam önkéntes az Európai Önkéntes Szolgálat² keretében. 2007 szeptemberében talán életem legnagyobb utazását fogom megkezdni: egy ötéves ösztöndíj keretében utazom az Egyesült Államokba.

Ez a kötet egyenes következménye portugáliai önkéntes munkámnak nemcsak azért, mert ott készítettem az első ilyen jellegű interjúkat, hanem azért is, mert mint az Európai Önkéntes Szolgálatban részt vevő önkéntes, lehetőségem nyílt pályázatot benyújtani az Európai Bizottság Ifjúság 2000-2006 programjának³ Befektetés a Jövőbe

² Az Európai Önkéntes Szolgálat elnevezésű Európai Unió programban (angolul European Voluntary Service - EVS) a külföldi tapasztalatszerzés elsődleges célja az önkéntesség filozófiájának megismerése, az interkulturális tanulás, a személyes fejlődés, a szociális érzékenység növelése, valamint a helyi közösségek fejlesztése. 2-12 hónapot lehet eltölteni külföldön egy fogadószervezetnél, ahol a résztvevő fiatalok a helyi közösség fejlődését célzó non-profit tevékenységekben vesznek részt a környezetvédelem, kultúra stb. területén. További információ: www.eurodesk.hu

³ Az Ifjúság 2000-2006 Közösségi Akcióprogramot az Európai Unió tagállamai hozták létre. A Program keretében nemzetközi ifjúsági cserék, ifjúsági találkozó, fejlesztő projektek, helyi szintű ifjúsági kezdeményezések megvalósítására, és az Európai Önkéntes Szolgálatban való részvételre van lehetőség. A program folytatása 2007-től a Fialatok Lendületben elnevezésű program.

al-programjára⁴. A pályázatban lényegében ennek a könyvnek a megírására kértem támogatást. A pályázatot meg is nyertem, és így tudtam 2006 októberében folytatni a 2004-ben elkezdett interjú-készítést, majd 2007 márciusától júliusáig megszerkeszteni és megírni ezt a könyvet.

Ami a könyv alapjául szolgáló kutatást illeti, megpróbáltam antropológusként elsajátított tudásomat felhasználni és kötetlennek tűnő, de erősen átgondolt, félig irányított interjúkat készítettem olyan nagyrészt harminc év alatti fiatalokkal, akik megfeleltek annak a kritériumnak, hogy négy hónapnál hosszabb időt töltöttek külföldön (magyarként) vagy Magyarországon (külföldiként). A 2006 októberében közzétett felhívásomra meglepően sokan jelentkeztek, ezért válogatnom kellett. Nagyon sokféle szempont alapján válogattam ki azokat, akikkel végül valóban elkészítettem az interjút. A szempontjaim a következők voltak: a nemi egyensúly megtartása, valamint a kiutazás módjának, szervezettségének, a célországoknak és a kinttartózkodás időtartamának változatossága. Az interjúalanyok közötti nemi egyensúly nagyon nehéz volt megtartani (összesen hat fiúval tudtam interjút készíteni). Az interjút a magyarokkal magyarul, a legtöbb külföldivel pedig angolul folytattam, kivéve azt a néhány külföldit, aki nagy meglepetésemre inkább magyarul szeretett volna beszélgetni.

Ezt a kötetet elsősorban olyan fiataloknak ajánlom, akik hosszabb külföldi útra készülnek, legyen az bármely szervezett út vagy program keretében, vagy csupán kalandvágyból, minden szervezettség nélkül. Úgy érzem, hogy ez a könyv nagyon sokat segíthet nekik a lelki és gyakorlati felkészülésben, és abban, hogy melyek azok az attitűdök, amelyek elsajátításával nem csalódásokkal, hanem tanulásal telik meg a kintlét – bárhol legyen is az.

Ajánlom még ezen kívül azoknak a családoknak, szülőknek, barátoknak és barát-nőknek is, akiknek gyerekeik, testvéreik, unokatestvéreik, barátaik, barátnőik külföldön élnek vagy külföldi útra készülnek. Nekik is nagyon sokat segíthet abban, hogy

⁴ A Befektetés a Jövőbe az Ifjúság 2000-2006 program egyik al-programja volt 2006-ig. A programra kizárólag az Európai Önkéntes Szolgálatban részt vett fiatalok pályázhattak. Az al-program célja volt segíteni az önkénteseket tapasztalatuk továbbadásában, személyes fejlődésükben és munkaerőpiaci elhelyezkedésükben.

megértsék külföldön élő családtagjukat, barátjukat, átérezzék a helyzetét és adott esetben segíteni, támogatni is tudják őt. Azok a fiatalok, akik külföldre vágnak nem csodabogarak: olyan alapvető emberi vágyak hatják őket, mint a kíváncsiság, a kalandvágy, a jövőbe vetett hit, és a vágyódás az önállósodás, a nagyobb önbizalom és az új dolgok iránt.

Azoknak a szervezeteknek, intézményeknek és iskoláknak is ajánlom ezt a munkát, amelyek – hasonlóan az Artemisszió Alapítványhoz – fiatalokat segítenek abban, hogy különböző programok segítségével külföldre jussanak, vagy éppen kapcsolatban állnak Magyarországon élő külföldi fiatalokkal (is). Nagy haszonnal forgathatják ezt a kötetet különösen azok az ifjúsági munkások, tanárok, szabadidő-szervezők és ifjúsági képzők, akik részt vesznek ezeknek a fiataloknak a felkészítésében, segítésében és utánkövetésében. Az elemzés és az itt közölt történetek is felhasználhatóak pedagógiai segédletként egy-egy egyén vagy csoport felkészítése során vagy külföldi tartózkodása alatt.

Ajánlom továbbá a könyvet minden olyan fiatalnak és kevésbé fiatalnak, aki mindig is szeretett volna utazni, de soha nem tette meg. De ugyanennyire melegen ajánlom azoknak is, akik nagyon is sokat utaztak életük során. Azok számára, akik szerettek volna, de nem utaztak, ezek a történetek tele lesznek élettel, vibrálással. Az ember olvasás közben beleképze magát a fiatalok helyzetébe és szinte úgy követi életük alakulását, mint egy filmet, amelynek ő maga a főhőse. Azok, akik sohasem vágytak külföldre, vagy félnek az ismeretlentől, nagy kedvet, motivációt és inspirációt meríthetnek ezekből a történetekből, hiszen minden megkérdezett fiatal megerősödvé és talán boldogabban is került ki az élményekből. Kissé közhelyesen fogalmazva, ha van is mitől félni, megijedni nem kell, mert ahogy az a beszámolókból is kiderül: az akadályok legyőzhetőek.

És végül azok, akik a könyvben bemutatott fiatalokkal hasonló cipőben járnak, és hosszabb ideig éltek külföldön, vagy esetleg maguk is Magyarországon letelepedett külföldiek, sok azonosságot fognak felfedezni a saját történetük és az itt közölt történetek között. Nagyon nagy öröm lehet felfedezni, hogy az ember nincs is egyedül, hogy mások is hasonlóan éreznek, vagy csupán az olvasás által újra át lehet élni

ezeket az élményeket – akik átéltek már ilyen vagy hasonló dolgokat, ismerik azt a zibbasztó, bizsergető érzést: ez fantasztikus, újra menni kell!

A kötet két fő részre tagolódik: az első részben egyrészt az interkulturális tanulás elméleti alapjait foglalom össze, másrészt azt, hogy mit is jelent ez a gyakorlatban egy-egy hosszabb külföldi tartózkodás kapcsán – milyen szakaszokra tagolható a kintlét és mit lehet egy ilyen élményből tanulni. A második részben – Vándorok történetei – tizenegy fiatal nagyon személyes történetét olvashatják egy-egy novellaszerű összefoglalásban.

Az élmények megismerése mellett reményeim szerint sok hasznos információt is találhatnak az olvasók ebben a kötetben: nagyon sok olyan európai és Európán kívüli programról és lehetőségről esik szó, amelyek segítségével külföldi tapasztalatot lehet szerezni (hogy megkönnyítsem a tájékozódást, ezek magyarázata mindig a lábjegyzetben található és mindig jelzem azt a szervezetet és honlapot, ahol további információhoz lehet jutni).

Végezetül, ezúton szeretném megköszönni mindazoknak, akik részt vettek e könyv elkészítésében azt a rengeteg energiát, amit ennek szenteltek. Különösen hálás vagyok interjúalanyaimnak, akik nagy őszinteséggel és idejüket nem sajnálva segítettek abban, hogy olyan gazdag és élő legyen ez a könyv, amilyen lett. Köszönet jár ezért a következőknek: Niina Ala-Fossi, Ambrus Judit, Baglyas György, Drjenovszky Zsófia, Mboh Ekale, Halmi Anett, Halmos Máté, Friedeman Herzog, Jeney Orsolya, Annastiina Kallius, Malik Szilvia, Isabella Manassarian, Mihályi Gabriella, Mórocz Tamás, Nelly Radenkova, Pálfi Zsófia, Perván Annamária, Ahsan Reazul, Révész Gabriella, Salamon Judit, Sexty Ildikó, Simon Imre, Szarka Emese, Andria D. Timmer, Clémentine Trolong-Bailly, Cécile Thonon, Varga Zsuzsanna és Eszter Zinkstok.

Emellett azoknak a barátaimnak is nagyon hálás vagyok, akik segítettek legépelni, és angolról magyarra fordítani az interjúkat. Ők: Dohnál Ada, Nagy Nikoletta, Nagy Zsuzsa, Puskás Zsuzsa, Székely Éva, Szigeti Judit, Török Ágnes és Végh Anna. Hatalmas munka volt, köszönöm!

Elmondhatatlanul sokat köszönhetek anyukámnak, Dániel Annának a szöveg többszöri átolvasásáért, a rengeteg javításért, tanácsért, a kitartásért és a fáradhatatlan támogatásért, amit a könyv írása közben kaptam tőle, és apukámnak, Udvarhelyi Lászlónak, aki szintén többször átolvasta, kommentálta a szöveget és energiáit nem kímélve próbálta kipótolni hiányos tárgyi műveltségemet. Külön köszönöm neki a Kavafisz-verset.

Szántó Dianának, az Artemisszió Alapítvány elnökének a folyamatos szakmai és személyes segítséget köszönöm.

Nagyon nagy köszönet jár Balogh Rékának a designért és a tördelésért.

Őszintén hálás vagyok az Artemisszió Alapítványnak és összes munkatársának a türelemért és támogatásért, amit a könyv megírása során tanúsítottak és a Rota Jovem ifjúsági egyesületnek is, hogy elfogadtak olyannak, amilyen vagyok, és lehetővé tették, hogy elinduljak azon az úton, ami ehhez a könyvhöz vezetett.

Emellett meg szeretném köszönni a támogatást a MOBILITÁS-nak és munkatársainak. Köszönet jár az Európai Bizottságnak is mind az Európai Önkéntes Szolgálatban való részvételemhez, mind pedig a könyv megírásához nyújtott támogatásért és segítségért.

Nagyon kíváncsi vagyok, hogy milyen visszhangra talál életem első nagy műve, ezért nagy örömmel várok minden észrevételt, megjegyzést, kommentárt, véleményt erre az e-mail címre: vandorokkulturakkozott@yahoo.com.

A szerző

Az interkulturális tanulásról – elméleti összefoglaló

Interkulturalitás. Interkulturális tanulás. Interkulturális oktatás. Interkulturális kompetencia. Interkulturális konfliktus. Interkulturális kommunikáció. Interkulturális kapcsolatok. Interkulturális társadalom. Interkulturális mediáció. Interkulturális tréning.

Manapság egyre többször halljuk ezeket a kifejezéseket, és valljuk be, sokszor nemigen tudjuk, miről is van szó. Mi az, hogy interkulturális? És mi köze a kicsit ismerősebben csengő multikulturálishoz? És mindennek mi köze van a külföldön tanuláshoz, önkénteskedéshez, a mobilitáshoz, egy másik országban, kultúrában, közösségben éléshez?

Az interkulturális tanulást magyarra talán kultúraközi tanulásnak fordíthatnánk. De ez valószínűleg még így sem mond szinte semmit. Ahhoz, hogy megértsük, mit is jelent az interkulturális tanulás, meg kell értenünk, hogy mi a kultúra, mitől lesz valami interkulturális és mit is jelent ebben az esetben a tanulás.

Ezért ebben a fejezetben először kísérletet teszek arra, hogy bemutassam azokat a főbb gondolatokat, meghatározásokat, amelyeket kulturális antropológusok és más társadalomtudósok fogalmaztak meg a kultúrával kapcsolatban. A fejezet második részében az interkulturalitás témáját járom körül, egyrészt elméleti, definíciós szempontból, másrészt pedig beszélgetőpartnereim élményei alapján. Ebben a részben az olvasó egy virtuális interkulturális utazást tehet, amelynek során a fiatalok történeteinek, élményeinek keresztül járhatja végig az otthonról való elszakadás, az idegen kultúrába való integráció és a hazatérés szakaszainak örömeit és nehézségeit. Végül, a fejezet utolsó részében az interkulturális tanulás legfontosabb elemét járom körül: azt, hogy mit és hogyan is lehet tanulni egy-egy interkulturális találkozás, élmény kapcsán. Reményeim szerint így összeállhat az a kép, amely az interkulturális tanulást, ezt a sokszor nehéz, kihívásokkal teli, de igazán gazdagító és lelkesítő folyamatot jellemzi.

A kultúra antropológiai megközelítésben

Mit is értünk valójában kultúra alatt? Sok olvasó első reakciója talán ez lehet: de hát mindenki tudja, hogy mi a kultúra, mi magyarul nivaló van rajta? De valóban így van ez? Tudatában vagyunk-e, hogy valójában milyen szerepet játszik a kultúra személyes és közösségi életünkben?

A kultúráról a legtöbb embernek először az irodalom, a színház, az építészet, vagy a festészet jut az eszébe. Vagy valami olyasmi, mint az „ókori görög kultúra” vagy a „francia borkultúra”. De talán még az is, hogy „kulturált ember”, vagy „kulturális program”. Aztán eszünkbe juthat még a „magas” vagy „alacsony” kultúra, a „cigány kultúra”, a „nagyvárosi kultúra”, a „hagyományos paraszti kultúra”, a „magyar kultúra”, a „test-kultúra”, és még sorolhatnánk. E kifejezések egy részében a kultúra egyfajta értéket hordoz. Például egy „kulturált” ember pozitívabb megítélésben részesül, mint egy „kulturálatlan”. Ebben az esetben a kultúra egyfajta műveltség értelemben használatos. A „kulturális program” esetében használt definíció inkább a művészetek felé közelít. Az ókori görög vagy a cigány kultúra esetében valamiféle egészre gondolunk, amely ezeknek a népeknek a táncait, művészetét, szokásait, irodalmát, és nyelvét foglalja magában. Ezeknek a kifejezéseknek a jellemzője nemcsak az, hogy egy bizonyos kontextusra szűkítik a kultúra jelentését, hanem az is, hogy gyakran csak ellentétpárokban létezhetnek: vagyis az egyik a másik nélkül elveszítheti jelentését és értéktartalmát. Például „alacsony” kultúra nincsen „magas” nélkül, „városi” kultúra nincsen „falusi” kultúra nélkül stb. Aztán, a kultúrának a „francia borkultúrában” használt jelentése – a bor elkészítésének egyfajta kifinomult és fejlett módszere – nem feltétlen segít minket abban, hogy megértsük a test-kultúra kifejezés jelentését, amely míg a társadalomtudományokban egy-egy társadalomnak a testtel kapcsolatos hiedelmeit, szokásait, nézeteit jelenti, addig a hétköznapi nyelvben gyakran a testépítésre utal, vagy éppen a test szépen, és egészségesen tartását jelzi. Noha az eddigi kifejezések és jelentéseik leginkább a hétköznapi kultúra-megközelítéseket példázták, már ezekből is nyilvánvaló, hogy a kultúra nagyon szorosan kapcsolódik egy-egy társadalom vagy csoport működésének mikéntjéhez és, hogy a kultúra nagyon

szorosan összefügg az emberek mindennapi vagy éppen kiemelt, különleges tevékenységeivel, szokásaival.

Amikor interkulturális tanulásról vagy interkulturális kompetenciáról beszélünk, egyfajta társadalomtudományi, leginkább a kulturális antropológiából származó kultúra-definíciót használunk. Persze az antropológiában és a különböző társadalomtudományokban sem tudnak megegyezni a kultúra egyetlen meghatározásában. Az antropológiában jól ismert egy az 1950-es években megjelent összeállítás, amely a kultúra több, mint százötven definícióját gyűjtötte össze és elemezte.⁵ Ma sem lennének képesek ennél kevesebb meghatározásra szűkíteni sort. Ha etimológiailag közelítjük meg, a kultúra szó gyökerei a latinból származnak, amelyben a „colere” szó a föld ápolását, gondozását, művelését – és egyben bizonyos értelemben vett tiszteletét – jelenti. „A középkorban az eredeti jelentést az emberi képességekre is kiterjesztették: a kultúra egy személyes képesség lett, amelyet fáradhatatlan erőfeszítés és kemény munka árán lehetett elérni. A francia, a német és az angol is magába integrálta ezt a jelentést, először egyéni, majd közösségi értelemben is. Így lett a kultúra a civilizáció szinonimája. Csak a 19. században, az akkoriban születő kulturális antropológiának köszönhetően fosztódott meg a kultúra nemesi jellegétől. Valami sokkal egyszerűbb és általánosabb dolgot kezdett jelenteni. Valamit, ami többé-kevésbé a különböző embercsoportok életmódjára utalt”.⁶

Az antropológia – a köznyelvel ellentétben – nem akarja leszűkíteni a kultúra jelentését egy-egy konkrét mozzanatra. Ellenkezőleg, az antropológia a kultúrára, mint az emberi lény univerzális jellemzőjére tekint. Célja, hogy semmiféle értékítéletet ne hordozzon magában és, hogy az emberi tevékenységek legteljesebb körét vizsgálja. Ralph Linton antropológus fogalmazta meg talán legérthetőbben a kultúra jellegzetesen antropológiai megközelítését,⁷ amikor kiemelte: a kultúra egy nagyon egyszerű

és mindennapi dolog: „a kultúra bármely társadalom teljes életmódjára utal, nem csak azokra a részekre, amelyeket a társadalom magasabb rendűnek vagy kívánatosnak tekint. Így tehát a kultúrának, amikor azt saját életmódunkra értjük, semmi köze a zongorázáshoz, vagy Browning⁸ olvasásához. A társadalomtudós számára ezek a tevékenységek egyszerűen a kultúránk egészének részei. Ez az egész olyan mindennapi tevékenységeket is magában foglal, mint az autóvezetés vagy a mosogatás. A kultúra-tudományok számára ezek egy szinten állnak az 'élet finomabb dolgaival'. Ebből következik, hogy a társadalomtudósok számára nincsenek kulturálatlan társadalmak vagy egyének. Minden ember kulturált abban az értelemben, hogy valamely kultúra részese”.⁹

A kultúra antropológiai meghatározásában tehát nem létezik alacsony vagy magas kultúra, sem pedig kulturált vagy kulturálatlan ember. E szerint a megközelítés szerint az alacsony és magas kultúrára vonatkozó elképzelések maguk is csupán egy bizonyos kulturális vagy gondolkodási rendszer termékei. A kulturált vagy kulturálatlan ember képzetei olyan kulturális eszközök, amelyekkel egy-egy társadalom tagjai értelmezik az őket körülvevő világot és osztályozzák önmagukat és a társadalom más tagjait.

Edward Tylor, a kulturális antropológia egyik megalapítója szerint „a kultúra vagy civilizáció, a maga teljes etnográfiai értelmében, az az összetett egész, amely magában foglalja a tudást, hiedelmet, művészetet, törvényt, hagyományt és mindazon egyéb képességet és szokást, amelyre az embernek a társadalom tagjaként szüksége van”.¹⁰ Ennek a meghatározásnak több fontos eleme is van. Az első, hogy a kultúrát összetett egészként, konkrét totalitásként határozza meg. Eszerint a kultúra önmagában rendszert alkot, amelynek belülről értelmezhető és kívülről leírható jelentései és összefüggései vannak. Nagyon leegyszerűsítve: egy kultúrában vagy társadalomban minden mindennel összefügg. Antropológiai kifejezéssel élve: a kultúrát csak

5 A.L. Kroeber - C. Kluckhohn: Culture: a critical review of concepts and definitions. *Papers of the Peabody Museum* 47. évf. 1. sz. 1952, Cambridge University Press.

6 Szántó Diana: Introduction to culture theories from an anthropological point of view. Elektronikus dokumentum. www.skole.karmoy.kommune.no/justice/Handbook.doc (2007. 06. 23.) A szerző fordítása.

7 Lásd. Ralph Linton: *The Cultural Background of Personality*. New York, Appleton-Century-Crofts, 1945.

8 Robert Browning (1812–1889) brit költő és drámaíró.

9 Idézi Szántó ibid. A szerző fordítása.

10 Edward Burnett Tylor: A kultúra tudománya. In Maróti Andor (szerk.): *Forrásmunkák a kultúra elméletéből/Szöveggyűjtemény*. 167-178. Budapest, 1989, Tankönyvkiadó. 167 p.

holisztikusan – vagyis a maga teljességében, az összes aspektusát egyszerre – szemlélve érthetjük meg. Ez a gyakorlatban azt jelenti például, hogy – csak egy, általában önmagában elszigetelten kezelt területet kiemelve – egy-egy népcsoport vagy közösség gazdasági tevékenységei nem vizsgálhatóak és értelmezhetőek a kultúra többi aspektusától elszigetelten. A gazdaság bármely megnyilvánulása szorosan összefügg többek között a vallással, a családi struktúrával, a szokásokkal, a politikai rendszerrel stb.

Ennél e területnél maradva, a gazdaság kulturális beágyazottságának talán legismertebb kutatója a magyar Polányi Károly, aki a klasszikus közgazdaságtannal szemben a kereskedelem, a csere és a különböző más gazdasági tevékenységek kulturális meghatározottságát vizsgálta.¹¹ Az antropológiában a leggyakrabban használt példa ennek illusztrálására Bronislaw Malinowskitól, a modern antropológiai terepmunka megalapozójától származik, aki a „kula” nevű rendszer leírásával jól illusztrálja a kereskedelmi és rituális tevékenységek bonyolult összefüggéseit.¹² „A kula [Új-Guineában] a csere széles körű, törzsek közötti formája; olyan közösségek bonyolítják le, amelyek a szigetek zárt kört alkotó hatalmas gyűrűjében élnek. Ennek az útvonalnak mentén kétfajta árucikk ... utazik folytonosan, egymással ellentétes irányban. Az óramutató járásával megegyezően vonul állandóan az egyik: ... a vörös kagylókból készített hosszú nyakláncok. A másik árucikk – a ... fehér kagyló-karperec – az ellenkező irányban mozog. Mindkét áru ... útja során találkozik a másikkal, és állandóan elcserélődik. A kula-cikkek minden mozgását, a kereskedelmi ügyletek minden egyes részletét egy sor hagyományos jogszokás és megegyezés rögzíti és szabályozza, a kula egyes műveleteihez pedig bonyolult mágikus rituálé és nyilvános szertartások kapcsolódnak. Minden szigeten és minden faluban többé-kevésbé korlátozott számú ember vesz részt a kulában; azaz megkapja a javakat, rövid ideig magánál tartja, majd továbbadja őket. ... A két árucikk szertartásos cseréje a kula legfontosabb, alapvető része. A kulával kapcsolatosan ... nagyszámú másodlagos tevékenységet és jellegzetességet találunk. Így például a kagyló-karperecek és nyakláncok rituális cseréje mellett a bennszülöttek közönséges kereskedést is folytatnak, szigetről szigetre csere-

11 Lásd Polányi Károly: *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Budapest, 1976, Gondolat.

12 Lásd Bronislaw Malinowski. *Baloma*. Budapest, 1972, Gondolat.

berelve olyan használati tárgyakat, amelyek gyakran megszerzhetetlenek, s ugyanakkor nélkülözhetetlenek abban a körzetben, ahová importálják. Vannak ezenkívül még egyéb tevékenységek is, amelyek a kula előzményeihez tartoznak vagy kapcsolatban állnak vele, mint a tengerjáró csónakok építése az expedícióhoz, egyes nagyobb méretű temetési szertartások, valamint előkészületi tabuik. A kula tehát kivételesen nagy és bonyolult intézmény, mind földrajzi kiterjedésében, mind pedig alkotóelemeinek sokféleségében. Jelentős számú törzset forraszt össze, és kölcsönösen összekapcsolódó és egymásba olvadó hatalmas tevékenység-komplexust ölel fel, amely szerves egészet alkot. ... A kula nem titkolózva lebonyolított és bizonytalan kimenetelű csereforma. Éppen ellenkezőleg, mitológiában gyökerezik, hagyományos jogrend támogatja és mágikus rítusok veszik körül. Minden lényeges ügylete nyilvános és szertartásos. Meghatározott szabályok szerint bonyolódik le: nem a pillanat hatása alatt, hanem periodikusan, előre elhatározott időpontokban, és meghatározott kereskedelmi útvonalakon, amelyek meghatározott találkozóhelyekre vezetnek. ... Ami pedig a tranzakciók gazdasági mechanizmusát illeti, az a hitel egy specifikus formáján alapul, amely magas szintű kölcsönös bizalmat és kereskedelmi tisztességet tételez fel, és ez vonatkozik a másodlagos, jelentéktelenebb kereskedelemre is, amely az igaz kula kísérője”.¹³

E nagyon is egzotikusnak tűnő példa után gondoljunk csak saját karácsonyi ünnepkörünkre, amely a kulához hasonlóan a ritualizált ajándék-csere egy formája.¹⁴ Ezt a jelenséget is csak úgy lehet megérteni, ha figyelembe vesszük annak gazdasági (vásárlás, fogyasztás, csereügyletek), vallási (pogány, zsidó és keresztény gyökerek és rítusok), rokonsági (családi szálak megerősítése), politikai (szabadnap, ünnepnap) és rituális (közös vacsora, a felszolgált ételek, a karácsonyfa) aspektusait. Anélkül, hogy mindezeket és még számos más szempontot figyelembe vennénk, nem érthetjük meg a „karácsonyt” mint jelenséget a maga teljességében.

13 Forrás: Bronislaw Malinowski. *Baloma*. Budapest, 1972, Gondolat. Elektronikus dokumentum. www.filozofia.bme.hu/~zemplen/kult/malinowski.htm (2007. június 23.).

14 Erről részletesebben lásd Marcel Mauss: Tanulmányok az ajándékról. In Marcel Mauss: *Szociológia és antropológia*. Budapest, 2000, Osiris. 195-338 p.

Fontos eleme még Tylor kultúra-meghatározásnak, hogy a kultúra magában foglal mindent, amit az ember a közösség tagjaként csinál, gondol, érez vagy hisz. Vagyis a kultúra nemcsak egy kiemelt társadalmi réteg szórakozása, vagy néhány kiemelt emberi megnyilvánulás, hanem minden emberi cselekedetet és gondolatot körbevesz. Ez Tylor részéről a maga idejében (a tizenkilencedik század végén) forradalmi megállapítás volt.

Végül Tylor kiemeli, hogy a kultúrát az ember a társadalom tagjaként sajátítja el. A kultúra tehát nem egy veleszületett tulajdonságunk, hanem valami, amit életünk során megtanulunk. A kultúra csak emberi közösségekben alakulhat ki, és csak ott van értelme. Jól példázzák ezt a megállapítást azok az úgynevezett vad-gyerekek, akik noha fizikailag embereknek születtek, de mivel gyerekkoruk óta az emberi kapcsolatoktól elszigetelve éltek – például az erdőben, állatok között, rabságban stb. – nem fejlesztették ki azokat a készségeket, és nem sajátították el azokat a tudásokat – legfőképpen a nyelvi kommunikáció képességét – amelyekre az embernek ahhoz van szüksége, hogy képes legyen működni egy társadalomban vagy kultúrában. Ezekből az esetekből – ahol a gyerekek életük első öt-hat évét emberi kontaktus nélkül élték le és az emberi társadalomba bekerülve képtelenek voltak teljesen „emberré” válni – az egész világon körülbelül százat jegyeztek fel.¹⁵ Példájuk azt támasztja alá, hogy az emberre jellemző kommunikációt és társas viselkedést nem genetikusan kapjuk, hanem a társadalom tagjaként sajátítjuk el.

Éppen a kultúra tanult jellegének és az emberi közösségek elképesztő sokszínűségének köszönhetően, noha minden társadalomban felnőtt ember közös jellemzője a kultúra, viselkedésünk, tetteink, és gondolataink jelentését az éppen adott kulturális közeg befolyásolja. Egy egyszerű példa: sok kultúrában más jelentést hordoz és ezért eltérő megítélés alá esik, ha a földön végezzük el a dolgunkat, illetve, ha egy ún. angol WC-n. Noha a két viselkedési forma önmagában csupán ugyanannak a nagyon is alapvető fizikai igénynek a kielégítésére irányul, mégis mást jelent az

¹⁵ A legismertebb - noha fiktív – példa Mauglié, akit R. Kipling *A Dzsungel könyvéből* ismerünk. Talán ennek a témának a legismertebb filmes feldolgozása François Truffaut filmje, *A vad gyerek* (L'enfant sauvage), 1970-ből.

egyik és a másik. Van, ahol az egyik, van, ahol pedig a másik az elfogadott, a „kulturálisan bevett” gyakorlat. Mindeközben mi is az adott kultúra parancsainak megfelelően alakítjuk tetteinket és viselkedésünket. Vagyis, saját kultúránknak megfelelően, a földön vagy az angol WC-n végezzük el a dolgunkat. A rendszer zártsága folytán pedig természetesnek vesszük azt a módot, amelyet saját kultúránkban elsajátítottunk: azokban a kultúrákban, ahol a földön elvégezni a dolgunkat nem elfogadott, teljesen természetesnek vesszük, hogy „az ember a dolgát az angol WC-n végzi el”. Míg egy másik kulturális rendszer tagjai ennek éppen az ellenkezőjéről vannak meggyőződve.

Amikor a kultúrát valaki például nyelvként, zeneként, vagy építészetként határozza meg, nem téved. Ezek is részei a kultúrának. De a kultúra ennél sokkal, de sokkal több. A kultúrának azok a megnyilvánulásai, amelyeket öt érzékszervünk segítségével ismerünk fel, csupán a kultúra mélyebb rétegeinek látható, érezhető, tapintható megnyilvánulásai. Nagyon leegyszerűsítve: a kultúra befolyásolja, mit és hogyan csinálunk, miről és hogyan gondolkozunk és, hogy mit és hogyan érzünk. Az egy-egy közösség vagy népcsoport által létrehozott kultúra az, amely meghatározza például, hogy kihez hogyan kell szólnunk (például, hogy magázzuk vagy tegezzük), vagy hogy milyen gesztusokat használunk és azok mit jelentenek. A mosolygás például nem mindenhol jelent feltétlenül örömet: sok ázsiai kultúrában a mosoly azt jelzi, az illető zavarban van. De hozhatnánk példának a Magyarországon általánosan egynek értelmezett felmutatott hüvelykujjat. A világon nagyon sok helyen ez azt jelenti: oké, minden rendben, de Japánban, például, ezzel jelölik azt, hogy „férfi”, és az 5-ös számot is.¹⁶

Az is a kultúra által befolyásolt, hogy mit érzünk kényelmes távolságnak egy idegentől, a szerelmünktől, vagy éppen barátainktól, vagyis, hogy hogyan használjuk a minket körülvevő teret. Bizonyos dél-európai kultúrákban az emberek sokkal közelebb állnak vagy ülnek egymáshoz, mint például Magyarországon. Mi ezt a közelséget gyakran tolaodónak érezzük, míg dél-európai ismerősünk udvariatlannak tartja távolságtartásunkat, amelyet állandó távolabb húzódásunkkal fejezünk ki. De híres az az

¹⁶ Forrás: Kulturális különbségek. Elektronikus dokumentum. www.interkulturalis.hu (2007.06.23)

amerikai E.T. Hall-tól származó példa is, amely egy amerikai és egy japán közötti beszélgetést ír le.¹⁷ Amikor egy házibulin egy amerikai és egy japán beszélget, a japán ember folyamatosan előre fog lépni, míg az amerikai hátrál. Ha felgyorsítanánk ezt a jelenetet, olyan lenne, mintha táncot lejtenének körben a szobában. Ennek a furcsa viselkedésnek az oka az ideális távolságról alkotott elképzelések különbözősége: míg a japán mindig közelebb, addig az amerikai egyre távolabb próbál kerülni beszélgetőtársától ahhoz, hogy elérje a számára ideális távolságot.

De az olyan egyértelműnek tűnő dolog is, hogy milyen ételeket találunk ízletesnek, vagy, hogy mely állatokat tekintjük ehetőnek, kultúránként változó. Lévi-Strauss francia etnológus ún. strukturalista elméletét alapozta arra a feltevésre, mely szerint minden kultúra alapvetően ellentétpárookra épül. Ezek között – Lévi-Strauss szerint – nagyon fontos helyet foglal el a nyers és főzött, valamint az ehető és nem ehető ételek kategóriája közötti alapvető különbségtétel.¹⁸ Etnográfiai leírásokból ismert például, hogy a cigányok a sündisznót ehetőnek tartották és az is, hogy nagyon kifinomult technikáik voltak arra, hogy a döghúsból ehető ételt készítsenek. A magyarok számára ezek közül egyik sem elfogadható. De hozhatnánk példának a sertéshús tilalmát a zsidóknál és muszlimoknál, miközben rengeteg országban – mint Magyarországon – túlnyomórészt disznóból készült ételeket esznek. Vagy azt, hogy például a franciák milyen jó étvággal fogyasztják el az éti csigát, míg ezt például a magyarok közül sokan meglehetősen gusztustalannak találják. A lóhús evése is tilos a zsidóknál, az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában és Ausztráliában pedig nagyon erősen elítélendő, miközben Magyarországon sok üzletben találunk lókolbászt. Végül, az is kultúránként eltérő, hogy a kutyát az ehető vagy a nem ehető állatok kategóriájába sorolják-e: Koreában és Kínában például a kutyahúst gyakran használják fel különböző ételek elkészítéséhez, míg a legtöbb európai kultúrában a kutyahús evése áthághatatlan tabunak számít.

Az is kultúránként eltérő, hogy mit tekintünk „normálisnak” és elfogadhatónak, értéknek vagy bűnnek. Néhány kultúrában például a fejjavadászat, vagyis az ember-

ölés, bizonyos helyzetekben elfogadott dolog. Például a Fülöp-szigeteki illongotok között – egy közeli rokon halálakor a gyász során érzett harag leküzdése és a halott rokon halálának meg nem történtté tétele érdekében – a fejjavadászat bevett és elfogadott szokás.¹⁹ De gondolhatunk az arab megkövezésre és az Egyesült Államokban még mindig érvényben lévő halálbüntetésre is. Máshol, például, az európai kultúrák többségében sem a fejjavadászat, sem a megkövezés sem pedig a halálbüntetés nem megengedett, és mivel mindhárom az emberölés kategóriájába tartozik, ezért teljesen elfogadhatatlan. Az arról alkotott elképzelések, hogy mit szabad és mit nem, vagy, hogy mi a jó és mi a rossz, mély érzelmi és erkölcsi töltettel bírnak. Nem véletlen, hogy általában ezeken a pontokon a legmélyebbek az – elképzelt és éppen ezért erősen megélt – választóvonalak a különböző kultúrákból érkező emberek között.

Még mindig a kultúra tanult és ezért millióféle változatot mutató jellegénél maradva, a betegséggel és egészséggel kapcsolatos elképzeléseket sem tekinthetjük univerzálisnak. Európában az ún. miazma-elmélet a középkorból eredeztethető, amikor úgy képzelték, hogy a miazma – vagyis a rohadó anyagokból származó szag – okozza a betegségeket. A tizenkilencedik századi londoni és párizsi kolera-járványokat is a miazma-elmélettel magyarázták és részben ennek az elméletnek köszönhető az is, ahogyan a tizenkilencedik században Párizst átépítették (lásd például a csatornák lefedését, a széles utak építését és a különböző ipari tevékenységek perifériára telepítését). Az elmélet lényege az volt, hogy a rossz szagú dolgokat, amelyek a betegségeket hordozzák mind az emberi testtől, mind pedig a városoktól távol kell tartani. Innen származik például az a még ma is nagyon népszerű elképzelés, amely a jó és kellemes szagokat és a higiénit szorosan összekapcsolja. Az ún. miazma-elméletet mára teljesen felváltotta az az elmélet, mely szerint a betegségeket baktériumok és vírusok okozzák. Vagyis saját társadalmunkban sem mindig gondolkodtak ugyanúgy a betegségekről. Mint minden kulturális rendszer, ebben az esetben is mindkét fajta elképzelés a saját magyarázatát tekinti maximálisan logikusnak és racionálisnak, és ehhez igazodnak a tisztálkodásra és tisztán tartásra vonatkozó

17 Lásd Edward T. Hall: *Rejtett dimenziók*. Budapest, 1987, Gondolat.

18 Lásd Claude Lévi-Strauss: *Strukturális antropológia I-II*. Budapest, 2001, Osiris.

19 Lásd Renato Rosaldo: *Culture and Truth. The remaking of social analysis*. London, 1989, Routledge.

gyakorlatok és szokások is: a baktériumok veszélyességéről alkotott elképzelésünknek köszönhető a ma kissé mániává duzzadt „fertőtlenítés” ugyanúgy, mint ahogy a „szellőztetés” is a miazma-elmélet egyik még ma is könnyen fellelhető lenyomata.

De gondolhatunk sokkal hétköznapibb példákra is arra vonatkozóan, hogy a betegségekről és azok gyógyításáról kialakított elképzelések miképpen változnak egyénről egyénre, csoportról csoportra vagy kultúráról kultúrára. Van, aki a torokfájást meleg teával, van, aki fagyalattal gyógyítja. Portugáliában – és még számos más, tengerközeli országban – meg vannak győződve például arról, hogy evés után egy-két óráig nem szabad a tengerbe menni, de akár még otthon a fürdőkádban sem szabad fürdőt venni. E tilalom oka, hogy – az elképzelés szerint – ha vízbe megyünk, emésztésünk leállhat és akár meg is fulladhatunk. Míg az adott kultúrák az ilyen elképzeléseket tudományosan megalapozottnak tartják, addig a mi számunkra teljességgel elképesztőnek és minden racionalitást nélkülözőnek tetszenek. És valóban: saját gondolkodási rendszerünk szempontjából mindannyiunknak igaza van.

A racionalitás is egy olyan kategória, amely nagyon mélyen gyökerezik egy-egy kultúrában, és az erre vonatkozó képzeteket az emberek mint tényt hajlamosak kezelni. Példaként a boszorkányság, a mágia, és a varázslás eseteit említhetjük. Ma a legtöbb ún. nyugati társadalomban az ezekhez kapcsolódó tevékenységeket és hiteket az irracionális körébe sorolják, és az úgynevezett „primitív” népek furcsa világlátásának tudják be. Vagyis: a mai, magát „racionálisnak” és „felvilágosultnak” tartó nyugati világban ezeket a dolgokat bolondságnak tartják. Azonban ez a képzet – vagyis a nyugati világ racionalitásáról alkotott elképzelése – maga sem más, mint egy bizonyos történelmi korszak és egy bizonyos földrajzi terület sajátja. Éppen olyan, mint más természet- és világfelfogások: csupán egy társadalom által kidolgozott logikai rendszer arra, hogy a világot értelmezze, és átláthatóvá tegye a maga számára. És lám, a boszorkányság nemcsak az angol antropológus Evans-Pritchard által oly jól bemutatott nyugat-afrikai azande kultúra sajátja,²⁰ ahol a boszorkányság képzete egy „olyan világképbe illeszkedik, mely magyarázza, és kezelhetővé teszi az emberi élet bal-

20 Lásd E. E. Evans-Pritchard: *Witchcraft, Oracles and Magic Among the Azande*. Oxford, 1937, University Press.

szerencséit, és azok fő okozói a kárvallottak személyes ellenségeiben leli fel”²¹, de néhány száz évvel ezelőtt még Európában és Amerikában is nyíltan üldözték a boszorkányokat.²² Az üldözés mértéke és vehemenciája jelzi, hogy milyen erősen „hittek” (amely akkor bizonyosságnak és tudásnak tetszett) az emberek a boszorkányok erejében. És vajon mennyiben tér el a boszorkányságba vetett hittől a mai nyugati társadalmakban is oly „népszerű” és gyakran alkalmazott gyakorlat, a bűnbakok kijelölése? Klaniczay Gábor történész szerint ezek a mechanizmusok nagyon hasonló módon működnek és nagyon hasonló célokat szolgálnak.²³ Ezen kívül, még azok az emberek is, akik magukat teljesen „racionálisnak” vallják, sokszor a babonához és a mágiához fordulnak segítségért: eszünkbe juthat a „lekopogom” rítusa vagy például az a szokás, hogy valaki azért nem gyújt meg cigarettát gyertyáról, mert azzal esetleg megölhet egy éppen a tengeren hajózó tengerészt.

Különböző családtagjainkkal való viszonyaink is társadalmanként eltérőek. Az antropológusok nagyon sokféle rokonsági rendszert különböztetnek meg, amelyek mind az egy csoportba tartozó emberek körét és a köztük lévő viszonyokat jelölik ki és határozzák meg. Van, ahol például a név, a vagyon és a családi hovatartozás is férfi-ágon öröklődik, de olyan is van, ahol ezek szétválhatnak, és míg a csoport-tagság a női ágon öröklődik, a vagyon a férfi-ágon. A családi hovatartozás egyik jellegzetes megnyilvánulása az elnevezés: Magyarországon például automatikusan csak édesapánk nevét örököljük. Ezzel szemben például Portugáliában, Spanyolországban és Kubában a gyerekek mind apjuk, mind anyjuk nevét továbbviszik. Vagy például a számunkra olyan természetesnek tűnő öcs és báty, valamint hűg és nővér fogalmait sem mindenhol különítik el. Míg a magyarban, a japánban és a kínaiiban létezik a testvérek kor szerinti megkülönböztetése a rokonsági terminológiában, az angolban, a spanyolban és a szláv nyelvekben ilyen egyáltalán nincsen.

21 Klaniczay Gábor: Boszorkányok, bűnbakok: hogyan működik a vádaskodás logikája? Elektronikus dokumentum. http://origo.hu/attached/20060411klaniczay_g.rtf (2007. 06. 23.)

22 Ma is létezik boszorkányság a nyugati kultúrákban, de sokkal rejtettebb formában, ezért üldözése is sokkal látensebb, mint a 15-18. században. Ezzel együtt a különböző boszorkány-technikákat és azok gyakorlóit még ma is társadalmi elítélés övezi szerte Európában.

23 Klaniczay Ibid.

Az incesztus – a vérfertőzés – tilalma, vagyis a tiltott szexuális kapcsolatokra vonatkozó szabályok is kultúránként változnak, és nagyban összefüggnek a „családról” vagy „rokonságról” alkotott elképzelésekkel. Például, míg a csendes-óceáni Trobriand-szigetekiek tiltják mind egy férfi és saját anyja, mind pedig egy nő és saját apja közötti szexuális kapcsolatot, a két viszonyt nagyon másképpen írják le²⁴. Egy férfi és saját anyja közötti szexuális viszonyt az egy klánba tartozókra vonatkozó tiltott kapcsolatok kategóriájába sorolják; egy nő és saját apja közötti viszonyt azonban nem. Ez azért van így, mert a Trobriand-szigeteken matrilineáris a leszármazás, vagyis a gyerekek az anyjuk klánjába tartoznak és nem az apjukéba. Vagyis nemcsak egy férfi és a saját anyja közötti kapcsolat, de a férfi és az anyja lánytestvére [nálunk: nagynénje] közötti kapcsolat, valamint a férfi és anyja lánytestvére a lánya [azaz unokatestvére] közötti szexuális viszony is incesztusnak, vérfertőzőnek számít. Azonban például egy férfi és apja lánytestvére [azaz unokatestvére] közötti viszony nem számít vérfertőzőnek. A valóságban egy férfi és az apja lánytestvére a lánya [vagyis unokatestvére] között gyakran alakul ki flört. Sőt, egy férfi és apaági unokatestvére gyakran össze is házasodnak.²⁵ Összehasonlításképpen: Magyarországon az összes fent felsorolt szexuális viszonyt elítélik, és vérfertőzőnek tartják. Ez a bonyolultnak tűnő példa arra szolgál, hogy bemutassa: kultúránként mennyire más és más – az adott közegben természetesnek és racionálisnak ható – szabályok irányítják az emberek egymás közötti kapcsolatait és viselkedését és, hogy még az olyan látszólag „természetes” viszony, mint a család is kulturális szabályoknak engedelmessékedik.

A társadalmak háttérben meghúzódó alapértékek, amelyeket oly nehéz megfogalmazni, szintén kultúránként eltérőek. Ilyen például az ún. individualista és kollektivisták felfogások különbsége. A különbség a kettő között abban rejlik, hogy míg az individualista társadalmakban inkább az egyén boldogulása a fontos, és ezért az egyén bizonyos szempontból magára hagyva kell, hogy túléljen, addig egy kollektivisták társadalmában/kultúrában az egyén, mint a közösség tagja működik, annak hűséggel

24 Bronislaw Malinowski 1915 és 1918 között tizenhárom hónapig állomásozott a Trobriand-szigetek legnagyobb és a legjelentősebb szigetén, a Kiriwinán, ahonnan ez az adat származik

25 Forrás: Incest. Elektronikus dokumentum. <http://en.wikipedia.org/wiki/Incest> (2007. 06. 23.)

tartozik és egyben attól védelmet és támogatást várhat. Persze ezeket a jellegzetességeket csak összehasonlításban fedezhetjük fel. Önmagukban nem léteznének kollektivistaként leírható társadalmak, ha nem lennének olyanok, amelyeket velük szemben individualistaként írhatnánk le. Vagyis a kultúrák egyes jellemzői, a rájuk „aggatott” kategóriák csak egymáshoz viszonyított különbözőségeik mentén születnek meg és kristályosodnak ki. Egy konkrét példával élve: az amerikai és az olasz társadalmat összehasonlítva, az olasz még ma is meglehetősen kollektivistának fogható fel. Olaszországban a fiatalok – az amerikaiakhoz képest – nagyon későn (a húszas éveik végén) költöznek el szüleik házából, és életük végéig számíthatnak a család támogatására, ezért cserébe annak hűséggel tartoznak. Ezzel szemben az amerikai társadalomban az olasz helyzethez képest nagyon fiatalon válnak el a fiatalok a családjuktól (tizennyolc évesen). Ezt erősíti az is, hogy a társadalom az egyéni törekvést és az egyéni ambíciókat támogatja, sokkal kevésbé számíthat az egyén a közösség támogatására, és sokkal kevésbé is van oda „bezárva”. Elképzelhető, hogy mekkora nehézségekkel nézhet szembe egy olyan ember például, aki egy kollektivisták társadalmából származik miközben egy individualista társadalomban próbál boldogulni.

De, hogy visszatérjünk eredeti példánkhoz: a nyelv, a zene és az építészet is szerves részei a kultúrának. Csak talán kicsit máshogy, mint ahogyan azt a hétköznapiakban megfogalmazzuk. Hétköznapi értelemben a nyelvet, a zenét és az építészetet egyértelműen a (magas) kultúra részének tekintjük. Etnográfiai értelemben is a kultúra részei, hiszen a zene és az építészet szintén az egyes népek legkifinomultabb kulturális termékeit hozzák létre. De a nyelv, a zene és az építészet a kultúra antropológiai tartalmát is jól kifejezik, hiszen a kultúra olyan mélyebb értékeit, rétegeit tesz megfoghatóvá, érzékelhetővé, amelyek csak mint elképzelések, szabályok és normák – és ezáltal csak, mint nagyon elvont fogalmak – léteznek. Vagyis tulajdonképpen testet és formát adnak azoknak a mélyebb tartalmaknak, amelyek leginkább csak az emberek fejében léteznek.

Vegyük először a nyelvet. A nyelvhasználat szorosan kötődik egy-egy csoporthoz, közösséghez és önmagában is a kulturális identitás egy fontos kifejeződése. Gondoljunk csak arra, milyen fontos volt Széchenyi számára, hogy magyarul szólaljon fel

az országgyűlésben, még akkor is, ha csak törve beszélte ezt a nyelvet. Azonban a nyelvi fordulatok, egy-egy nyelvtani szabály, és a nyelv által használt metaforák is mind-mind a kultúra tükröződései. A nyelv szavai, mondatai önmagukban nem jelentenek semmit. Csak az adott kultúra által tulajdonított jelentés az, amely értelmessé teszi őket. Hiszen amikor egy számunkra teljesen ismeretlen nyelven beszélő országba látogatunk, ami a helyiek számára egyértelmű és jelentéssel bíró felirat, számunkra csak betűk, szavak vagy képek elegye, amelynek abszolút semmi értelme sincs. Mivel egy-egy nyelv rendszerét nagyrészt a kultúra szabja meg, ezáltal a nyelv – vagyis annak szabályai, formái és kifejezései – egy-egy kultúrát láthatóvá, érzékelhetővé, szinte „letapogathatóvá” tesznek. Egy kézenfekvő példa a latin nyelvek és a magyar nyelv által tükrözött különböző idő és tér-felfogás. A latin nyelvekben általában, a magyarral összehasonlítva nagyon sok igeidő van: régmúlt, folyamatos múlt, közel múlt, befejezett múlt, közeljövő, távoli jövő, biztos és kevésbé biztos jövő stb. A magyarban – legalábbis a mai használatában – igencsak leegyszerűsödött az időfelfogás: a mi fejünkben múlt, jelen és jövő idő létezik. Valami van, volt vagy lesz. Semmi több. Egy olyan embernek, aki az egyik rendszerben nőtt fel, nagyon nehéz „átszoknia” a másik rendszerre: mert ez nemcsak nyelv, hanem gondolkodás kérdése is. Egy magyar csak nagy nehézségek árán tudja megkülönböztetni például a befejezett múltat a folyamatos múlttól vagy a biztos jövőt a bizonytalantól, illetve ez csakis úgy sikerülhet, ha a nyelvi fordulatok mellett bizonyos szinten eltanuljuk a másik kultúra logikáját is.²⁶

Általánosan jellemző az emberi nyelvhasználatra, hogy az emberi testet, mint modellt használja a világ dolgainak nyelvi kifejezésére. Nem véletlen például, hogy a magyarban a „családfő” a család feje, vezetője, vagyis a család mint egyfajta test (=közösség) jelenik meg, melynek legfontosabb tagja a fej (=apa). Noha a fej, mint a vezető szimbóluma sok kultúrában megtalálható, vannak kultúra-specifikus metaforák is. Példa erre a japán „hara” (ami körülbelül a has tájékának felel meg) mint az

26 Vö. Benjamin Lee Whorf: A szokványos gondolkodás és viselkedés viszonya a nyelvhez. In Paul Bohannon - Mark Glazer (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest, 1997, Panem-McGraw-Hill. 221-249 p.

érzelmelek központja. Egy japán nem a „fejét veszíti el” amikor mérges, hanem a „harája emelkedik meg”. Ezeknek a kifejezéseknek a szó szerinti – de még átvitt értelmű – lefordítása is egy másik nyelvre elkerülhetetlenül torzulásokhoz vezet, hiszen annyira be vannak ágyazva abba a kulturális környezetbe, amelyben születtek, hogy valódi és összes jelentésüket csak az adott kultúra egészének megismerésével érthetjük meg.

A különböző zenei irányzatok kialakulása, illetve magához a zenéhez való viszony is kulturálisan beágyazott. Nem ugyanúgy kell meghallgatni egy komolyzenei hangversenyt, mint egy punk-koncertet. Más-más öltözéket, viselkedést, beszédstílust, teret, környezetet, fényeket, viszonyokat várnak el az emberek az egyik, illetve a másik közegben. Mindeközben mindkét fajta zenét az azt hallgatók egyformán nagyra értékelik és élvezik – az egyiket egymás mögé sorban elhelyezett székeken mereven, csendben ülve, a fejet előre szegezve, a színpad felé tekintve, elegáns ruhában, míg a másikat állva, a testet vadul mozgatva, hangosan énekelve, kiabálva, a szubkultúrának megfelelő öltözékben kell meghallgatni. Mindkét viselkedésnek a maga közegében van csak értelme: ha megcserélnék a punk-koncert közönségét a komolyzenei hangversenyével, sem a zenészek, sem a közönség nem találnák a helyüket, míg egy külső szemlélő valószínűleg nagyon jól szórakozna. Antropológiai értelemben a két zenei stílus különböző emberek különböző igényeire válaszol. Mindkét közegben azonos kérdésekre adnak válaszokat a közösség tagjai: Milyen öltözéket kell viselni? Milyen testtartást kell felvenni? Milyen viszonyban áll a zenekar és a közönség? Milyen a viszony a közönség tagjai között? Milyen hangerő a megengedett? Mindkét esetben rituális viselkedésről van szó. És mindkét esetben a közösség tagjai alakítják ki azt a kultúrát, amely a zenei stílust rendszerbe foglalja és értelmezhetővé, értékelhetővé teszi. Mindkét esetben szocializációra²⁷ van szükség

27 Az a folyamat, amelynek során az újszülött gyermekből a társas interakciók révén identitással rendelkező személy, egy adott társadalom tagja lesz. A szocializációban eleinte rendszerint a családtagok kapnak szerepet, később a kortárscsoportok, az oktatási intézmények, majd a munkahelyi, szabadidős társak, akikkel érintkezve az egyén elsajátítja (megismeri és magáévá teszi) a különböző helyzetekben és tevékenységeknél elvárt viselkedés szabályait, illetve kialakítja az alkalmazásukhoz szükséges készségeket (kompetenciákat). Forrás: Magyar Virtuális Enciklopédia. Elektronikus dokumentum. <http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/szoc/szocializacio.htm> (2007. 06. 23.)

ahhoz, hogy valaki az adott kultúra tagjává válhasson: egy Mars-lakónak részletesen el kellene magyarázni, hogy mit szabad, illetve mit nem szabad csinálni a két helyszínen, hogy például milyen öltözék megfelelő az egyik, illetve a másik helyen. A magyarázat nélkül a Mars-lakó valószínűleg egyáltalán nem tudná értelmezni, hogy mi, miért és hogyan történik az egyik, illetve a másik helyen.

Az építészet, az épített környezet és annak felhasználása sem más, mint a kultúra mélyebb rétegeinek – az értékeknek és a társadalmi berendezkedésnek – vizuális kifejeződése. A tizenkilencedik század végén és a huszadik század elején Budapesten épített bérházak kialakítása jó példa erre. Az épületek szerkezetükben, díszítésükben és kialakításukban is tükrözték, hogy mely társadalmi osztály lakott ott. Nemcsak az udvarra és az utcára néző lakások között, de az első és hátsó lépcsőházak, az erkélyek elhelyezése, a szobák száma és az ablakok elhelyezkedése és száma között is hierarchikus különbség volt (és még van is). Még ma is, ha belépünk egy, a huszadik század közepe előtt épített lakásba, gyakran találunk „cselédszobát”, amely mindig nagyon kicsi, szűkös, apró ablakkal és kevés fénnel és szinte mindig vagy a konyha, vagy közvetlenül a bejárati ajtó mellett található. Ez a szoba elhelyezkedésében és kialakításában is jelzi a cseléd helyét és funkcióját a háztartáson – vagyis a közösségen – belül. Ezzel szemben áll a nagy, tágas és világos „nappali”, amely a reprezentációt, a család külvilág felé való megjelenítést szolgálja. Ebből a példából is látszik, hogy az építészet – az, ahogyan egy épületet kialakítanak – nemcsak tükrözi, láthatóvá és „olvashatóvá” teszi a társadalmi különbségeket, de egyben lehetőséget is ad ezeknek a viszonyoknak a megélésére és újratermelésére.

Egy egészen más kultúrából származó példa alapján is hasonló következtetéseket vonhatunk le az épített környezet és a kultúra kapcsolatáról. E.T. Hall az arab lakásbelsővel kapcsolatban jegyzi meg: „az arabok óriási belső terű otthonokról álmodnak, de ezt bizony csak kevesen engedhetik meg maguknak. Aki mégis megteheti, merőben másként szervezi meg otthona terét, mint az amerikai polgár. A gazdag középosztálybeli arab otthona a mi [amerikai] fogalmaink szerint ijesztően tágas; a belső válaszfalak szinte teljesen hiányoznak, mert az arab ember nem szeret egyedül

lenni. Otthona a külvilágtól védelmező buroknak tekinthető, amelyben folyton együtt lehet az egész család”.²⁸

Még számos területről hozhatók példák az építészetre, mint a kultúra „megtestesítőjére”. Jó példaként szolgálnak a román és gótikus stílusú templomok közötti különbségek. A különböző építészeti megoldások nemcsak az adott korra jellemző technikai vívmányokat mutatják meg jól, de azokat az értékeket is, amelyeket az egyik, illetve a másik stílus – vagyis a kor társadalma – kívánt kifejezni az erődszerű, illetve a magasba nyúló, díszes épületekkel. De Európán kívüli példákat is találunk: az ősi maja városok szívéet az úgynevezett plazák (terek) adták. Ezeket vették körül a legfontosabb kormányzati és vallási épületek, mint a nagy piramistemplomok, a labdajáték-pályák stb. Még a városok terjeszkedésénél is nagy figyelmet szenteltek annak, hogy a templomok és az épületek tájolása megfeleljen a maja elképzelés szerinti égi útvonalaknak. A rituális központon kívül voltak megtalálhatóak a kevésbé nemesi épületek és az egyéni szentélyek, majd a lakóházak. Ebből a nagyon rövid leírásból is egyértelmű, hogy a maja építészet nemcsak a különböző természetfölföltire vonatkozó elképzeléseket tükrözte a fizikai térben, hanem a centrum-periféria jellegű gondolkodásmódot és annak jelentőségét is: ebben a kulturális rendszerben a központ egyenlő a hatalommal és a szakrálissal, míg a perifériára a társadalomban egyre alacsonyabb helyzetet elfoglaló dolgok és funkciók kerülnek.

Végül, a mai Tajvanon a városokban a legutóbbi évekig nem voltak közparkok és játszóterek: ezeket csupán nyugati hatásra kezdték építeni. Ennek oka, hogy a tajvani társadalomban minden a magánélet körül forog, míg a köztérnek nincsen értéke és szerepe: sok tajvani szerint az újonnan épített parkok a tér elpocsékolását jelentik, hiszen ahelyett, hogy egy épületet vagy üzletet emelnének arra a helyre, üresen hagyják. Ezek a példák mind arra szolgálnak, hogy bemutassák, mennyire sokféleképpen viszonyulnak a különböző kultúrákban élő emberek a térhez, és hogyan „olvashatjuk le” a kultúrát az építészeti alkotásokról. Fontos, hogy mindezeknek a jelen-

28 Idézi Boglár Lajos: *A tükör két oldala*. Budapest, 2005, Nyitott Könyv. 151 p.

téseknek szinte csak saját közegükben van értelmük és csak az adott kultúra számára illeszthetőek be egy értelmes egészbe.

Mindezen példák után könnyen eshetünk abba a hibába, hogy a kultúrát valamely homogén, monolitikus dologként képzeljük el, amely börtönként zárja magába az embereket és minden cselekedetüket, gondolatukat meghatározza. Ez azonban egyáltalán nincs így. A kultúra és az ember viszonya, interakciója nagyon is dinamikus és állandóan változó. Minden ember számos kultúrának, csoportnak, közösségnek a tagja és minden kultúrához, amelyhez tartozunk, számos identitás, szerep és státus tartozik. Fogalmazhatnánk úgy, hogy az egyes emberek már önmagukban is nagyon erősen multikulturálisak: nagyon sok különféle jelet, jelentést, szokást, viselkedést, szerepet stb. hordoznak magukban, és ezek részévé válnak lényüknek. Így az egyes ember nemcsak azok között a kultúrák között vált nap mint nap, amelyekben el kell igazodnia (például iskola, család, munkahely, köztetek stb., amelyeknek mind-mind megvan a maguk „kultúrája”, viselkedési kódjai, szabályai), de identitásait, szerepeit, viselkedését is folyamatosan, az éppen aktuális helyzetnek megfelelően használja és változtatja. De nemcsak a különböző mindennapi helyzetek szabják meg identitásunk, viselkedésünk, ön-képünk alakulását. A többes identitás sokkal elvontabb szinten is megjelenik. Így lehet egyazon ember tagja egy, vagy több nemzeti, nemzetiségi, regionális, vallási vagy éppen családi kultúrának is. Mindezen kultúrákhoz számos identitás és szerep tartozhat, amelyeket naponta felvesszünk és eljárszunk.

Azt is nagyon fontos leszögezni, hogy nincs két egyforma ember: nincsen senki, aki „tipikus” magyar vagy lengyel volna. Mindannyiunknak vannak jellegzetességei, viselkedései, szokásai, amelyek egy-egy adott közösségre, csoportra jellemzőek, ahova tartozunk. De önmagunkban is külön-külön sajátos elegyei vagyunk a különböző minket felépítő kultúráknak és saját személyiség-jegyeinknek. Vagyis az egyes ember saját „kultúrája” egyedi és megismételhetetlen: ezt mindenkinek saját élet-története, szokásai, gesztusai, gondolatai, érzelmei, referencia-csoportjai²⁹ stb. hatá-

29 A referencia-csoport egy olyan csoport vagy szervezet, amelyet az egyén tisztel, amellyel azonosul, vagy amelynek tagjává szeretne válni. Ilyen például a szubkulturális csoport, amelyhez tartozunk vagy tartozni szeretnénk, a családjunk, az iskolai osztályunk, vagy bármely más közösség, amely jelenlétével bír számunkra.

rozzák meg és alakítják ki. Margalit Cohen-Emerique francia szociálpszichológus ezt hívja az ember referencia-keretének.³⁰ A referencia-keret magában foglalja azokat az értékeket, szerepeket, tudásokat, identitásokat, csoport-hovatartozásokat, amelyek egy ember gondolkodását viselkedését meghatározzák, kialakítják és egyben fenntartják. A referencia-keret segítségével vagyunk képesek a különböző helyzetekben önmagunkkal összhangban viselkedni, gondolkodni és reagálni. Ez adja saját identitásunk, integritásunk alapját. A referencia-keret valójában az egyén szempontjából maga a kultúra: éppen olyan, mint a víz, amelyben a hal úszik – létezését csak akkor veszi észre, amikor megfosztják éltető közegétől.

Amikor két vagy több ember találkozik és interakcióba lép egymással, valójában referencia-kereteik azok, amelyek találkoznak egymással. Azonban ennek csak az esetek nagyon kis hányadában vagyunk tudatában. Annyiból mindannyian saját kultúránk csapdájában vagyunk, hogy a látásmódtól és értékrendszertől (vagyis saját referencia-keretünkötől), amit szocializációnk és saját kultúránk belénk itatott szinte sohasem tudunk (teljesen) megszabadulni. Éppen ez az etnocentrizmus alapja: az a tendencia, hogy mindenre saját identitás-csoportunk szempontjából tekintünk, és azt tartjuk természetesnek, sőt morálisan és a gyakorlatban is jobbnak, felsőbbrendűnek. Charles Taylor, a multikulturalizmus filozófiájának³¹ egyik megalapítója szerint „az a nézőpont, amely minden rendet egyformán önkényesnek, és minden erkölcsi nézetet egyenlőnek fogad el, egyszerűen nem áll rendelkezésünkre, mint emberi lényeknek. Önámítás lenne azt gondolni, hogy nem mindig az általunk helyesnek tartott erkölcsi nézőpontból ítélkezünk”.³² Ezek szerint az etnocentrizmus nem elkerülhető. Hiszen kultúránk csecsemőkorunktól épült belénk és ezáltal részünké vált. Mivel etnocentrizmusunktól megszabadulni olyan lenne, mintha a saját bőrünket kellene levettünk és gondolatainkat, értékeinket elfejtünk, ezért csupán arra törekedhetünk, hogy ezt

30 Lásd Margalit Cohen-Emerique: *L'approche interculturelle auprès des migrants*. In Gisèle Legault (dir.) *L'intervention interculturelle*. Paris, 1999, Gaëtan Morin. 161-185 p.

31 Lásd Charles Taylor: *Sources of the self: the making of the modern identity*. Cambridge, 1989, Harvard University Press.

32 Idézi Szántó ibid. A szerző fordítása.

a tulajdonságunkat – amely minden ember közös tulajdonsága – tudatosítsuk, észben tartjuk, megértjük, és megtanuljuk kezelni.

Clifford Geertz antropológus a korábban említett Tylor-i kultúra-definíciótól radikálisan eltérő megközelítést dolgozott ki: Geertz óta már nem gondolunk úgy a kultúrára, mint egy megfogható, leírható és objektív tényre, hanem sokkal inkább egy olyan valamire, ami csak a mi fejünkben, gondolatainkban, szavainkban, és értelmezéseinkben – és ezek által – létezik. Vagyis Geertz szerint az „ember a jelentések maga szötte hálójában függő állat. A kultúrát tekintem ennek a hálónak, elemzését pedig éppen emiatt nem törvénykereső kísérleti tudománynak, hanem a jelentés nyomába szegődő értelmező tudománynak”.³³ Ez annyit jelent, hogy a kultúra nem egy az egyben megfogható és leírható, mint ahogyan azt a Tylor-i definíció feltételezte. A kultúrában élő ember jellegzetessége, hogy jelentést tulajdonít viselkedéseknek, tárgyakkal és szavakkal. Önmagában semmi sem „jelent” semmit. Ebből a szempontból a kultúra hasonlít a nyelvhez: a nyelv szavai önmagukban csak hangok sorozatai, attól nyernek jelentést, hogy mi, emberek megtöltjük azzal. Így a jelentés önkényes, és eredeti értelmét csak abban az összetett egészben, azaz abban a kulturális rendszerben teljesíti, amelyben megteremtették.

Az ún. szimbolikus kultúra-megközelítés illusztrálására Geertz egyik legkedveltebb példája a tikkelés és kacsintás közötti különbség. „Tekintsünk ... két fiút, akik lecsukják jobb szemhéjukat. Az egyiknél ez akaratlan rángás (tikk); a másiknál a barátnak szóló titkos jel. A két mozdulat – mint mozdulat azonos. Egyedül a fényképszerű ... megfigyelés alapján nem tudom eldönteni, hogy melyik volt a tikk és melyik a kacsintás, sőt, hogy egyáltalán tikk vagy kacsintás volt-e bármelyik. A tikk és kacsintás között mégis óriási, noha fényképen nem érzékelhető különbség van – mindenki tudja ezt, aki balszeren-cséjére az elsőt a másiknak tartotta egyszer. A kacsintó kommunikál, méghozzá igen pontosan meghatározott és sajátos módon. ... A kacsintó két dolgot tett (becsukta a szemhéját meg kacsintott), míg az, aki csak tikkelt csupán egyetlen dolgot csinált (becsukta a szemhéját). Szándékosan becsukni a szemhéjunkat, amikor

33 Clifford Geertz: *Az értelmezés hatalma*. Budapest, 2001, Osiris. 196 p.

van egy nyilvános szabály, ami szerint ez titkos jelnek számít, ez maga a kacsintás. Minden benne van: viselkedésdarabka, csöppnyi kultúra, és lám, ímhol a gesztus”.³⁴

Végül, mára az antropológia azon évszázados dilemmája, hogy mi is tulajdonképpen a kultúra, arra a pontra jutott, hogy sok antropológus kijelentse: az antropológiában használt kultúra-fogalom maga is csak egyfajta referencia-keret, vagyis a kulturális antropológia teremtménye abból a célból, hogy megmagyarázza a maga körül folyó világot. Kirsten Hastrup³⁵ antropológus ezt így fogalmazza: „A kultúra egy találmány, amely az antropológia feltalálásával kapcsolódik össze. Az antropológusok korábbi generációitól eltérően, akik a kultúráról esszencialista módon gondolkodtak, ma már felismerjük, hogy mindez a mi saját teremtményünk. Legyen a kultúra egyes számban konstruált képzet, amely a természet filozófiai ellentétpárját jelzi, vagy többes számú, amely szociológiai entitásokat jelöl, már nem állíthatjuk, hogy a kultúra objektív tény. A kultúrák egymással szemben testesülnek csak meg: a különbségek a folyamat során domborodnak ki. A kultúrát csak a kulturális sokkon keresztül érzékelhetjük”.³⁶ Eszerint a nézet szerint tehát a kultúra csak akkor válik láthatóvá – vagyis sarkítottan fogalmazva: létezővé – amikor egy „másik” kultúrával találkozik, vagy összeütközik. Önmagában a kultúra se nem látható, se nem létező. Olyan ez, mint amikor a sós víz „találkozik” az édessel: a találkozásig sem a két víz, sem pedig a benne élő élőlények nem lehetnek „tudatában”, hogy az, amiben eddig éltek „sós” vagy „édes” – ezek a kategóriák (a „sósság” és az „édesség”) csak egymással érintkezve, egymást kiegészítve létezhetnek. Ennek a megközelítésnek a jelentősége abban rejlik, hogy noha Geertz óta elfogadjuk, hogy a kultúra is csupán egy konstrukció, saját magunk „agyszüleménye”, itt kiderül: a kultúrát szinte kizárólag az interkulturális találkozásokon keresztül „láthatjuk meg” és tehetjük többé-kevésbé megfoghatóvá. Ezért az interkulturális kommunikáció és a vele szinte elkerülhetetlenül együtt járó tanulás a legjobb út arra, hogy meglássuk, megtapintsuk és néha-néha meg is érthessük a „kultúrát”.

34 Geertz ibid. 197 p.

35 Lásd Kirsten Hastrup: *The Ethnographic Present: A Reinvention*. *Cultural Anthropology* (1990) 1.sz. 45-61 p.

36 Idézi Szántó ibid. A szerző fordítása.

Az interkulturalitás mint élmény

Mindenki, aki Bongobongóban él sárga napszemüveget hord. Ezért természetes, hogy mindennek, amit látnak – az égnek, a fáknak, az ételeknek – egy kis sárga árnyalata van. Mindig is így volt, és Bongobongo lakosai elég nagy megelégedéssel élnek sárga világukban.

Ebbe a világba megérkezik egy vendég, Adanac lakosa. Mint talán már hallottak róla, minden adanaci kék napszemüveget hord. Amikor reggelente felkelnek, megcsókolják gyönyörű, kék gyerekeiket, és ablakukon kinézve szép, kék réteket, erdőket, és farmokat látnak a tökéletesen kék ég alatt.

Mint kulturálisan érzékeny látogató, az adanaci úgy érzi, hogy az egyetlen dolog, amit tehet, hogy megpróbálja megérteni a világot a bongobongói perspektívából. Beszerez tehát egy sárga napszemüveget és felveszi a saját, kék napszemüvege fölé. Némi megelégedéssel szögezi le: 'Aha! Most már értem. Itt Bongobongóban minden zöld!' ³⁷

Az „interkulturalitás” roppant összetett és bonyolult képzet, amely szolgálhat egyszerűen bizonyos szituációk leírására: azokéra, amelyekben kulturálisan különböző résztvevők egymással interakcióba lépnek. Ebben az értelemben egy interkulturális helyzet annyiban különbözik egy multikulturális helyzettől, hogy míg a multikulturalitás a sokféle kultúra *egymás mellettiségét* hangsúlyozza (jellemző példaként az amerikai társadalmat szokták felhozni, de természetesen lehetetlen elképzelni, hogy az egymás mellett élő kultúrák egymástól teljesen elszigetelve, egymás mellett élve, de egymásra nem hatva léteznének), addig az interkulturalitás a különböző kulturális csoportoknak az *egymással való kapcsolatba lépését*, interakcióját jelenti (ilyen például a brazil társadalom).

Azonban az „interkulturális” kifejezés használható normatív kategóriaként is, amely a kulturális sokféleség egyfajta igen konkrét megközelítésére – ideológiájára – utal.

37 Forrás: Centre for Intercultural Learning. Elektronikus dokumentum. www.dfait-maeci.gc.ca/cfsi-icse/cil-cai/what_is_intercultural_effectiveness-en.asp?vl=3 (2007. 06. 23.)

Az ebben az értelemben vett interkulturális megközelítés célja, hogy kinyissa a társadalomban élő egyén szemét arra, hogy egy tágabb kontextus része és, hogy e felismerés segítségével képes legyen figyelembe venni a különböző kommunikációs helyzetekben résztvevők kulturális identitását – és ezáltal megértse a saját magáét is – valamint, hogy kreatív megoldásokat találjon az identitások és kultúrák sokféleségéből eredő különbözőségek áthidalására.

A következőkben az interkulturális kifejezést mind leíró, mind pedig normatív értelemben fogom használni. Mint azt a fenti példamese is mutatja, amikor valaki a sajátjától eltérő kultúrába csöppen – például egy hosszabb külföldi tartózkodás során – ott mindenképpen kapcsolatba kell kerülnie a helyiekkel, nem maradhat meg saját kis burkában, hiszen valahogyan boldogulnia kell. Persze a külföldi tartózkodáson kívül még nagyon sokféle formában találkozhatunk ugyanezzel az élménnyel. Gondoljunk csak arra, amikor egy új társaságba keveredünk és kívülállónak érezzük magunkat; vagy amikor új munkahelyre kerülünk és még nem ismerjük a szabályokat; vagy iskolát váltunk és az osztályban mi vagyunk azok, akik sohasem értik a vicceket; vagy például vidékről nagyvárosba költözünk, ahol minden olyan nagynak, értelmetlennek és embertelennek tűnik. Ugyanilyen helyzetbe kerül az is, aki nagyvárosból falura, kertvárosból lakótelepre költözik, vagy éppen egykeként beköltözik egy kollégiumba. Mind-mind interkulturális helyzetek ezek: olyan helyzetek, amelyekben a különböző módokon szocializálódott emberek találkoznak egymással – és a másokkal való találkozáson keresztül önmagukkal.

A kulturális különbözőségek mértéke hatással van arra is, hogyan működünk együtt és képessé tesz, illetve megakadályoz minket abban, hogy megértsük egymást, és hatásosan együtt tudjunk élni, dolgozni. Az úgynevezett interkulturális kompetencia többek között azt jelenti, hogy valaki sikeresen képes boldogulni egy olyan helyzetben ahol a kulturális különbségek nagyon markánsan vannak jelen. Ha jól belegondolunk, még nagyobb utazásokra, váltásokra sem kell, hogy sor kerüljön életünkben ahhoz, hogy szükségét érezzük ennek a kompetenciának. Még saját családjunkon belül is különböző kulturális rendszerek, generációk, szakmák és értékek találkoznak, nem is beszélve a tömegközlekedésről, munkahelyünkről, baráti társaságunkról, minden-

napi találkozásainkról, a városunkban, országunkban élő különböző eltérő etnikai, kulturális vagy szociális csoportokkal való együttélésünkről. Nem kell tehát külföldre menni ahhoz, hogy interkulturális kompetenciánkat teszteljük, használjuk vagy fejlesszük.

Az interkulturális kompetencia – az Artemisszió Alapítvány meghatározása szerint – képesség arra, hogy úgy boldoguljunk egy kulturálisan heterogén környezetben, hogy eközben megvalósítjuk önmagunkat és együttműködünk másokkal. Ezen kívül, képesség arra, hogy sikeresen kommunikáljunk eltérő kulturális háttérrel (tudásokkal, értékekkel, előfeltevésekkel) rendelkező partnerekkel. Az interkulturális kompetencia képesség az önvizsgálatra és a saját kulturális identitásunk vagy identitásaink tudatosítására saját magunkban és másokban, valamint képesség arra is, hogy megértsük az etnocentrizmus, a sztereotípiaképzés, az előítéletek és a diszkrimináció jelenségeit és működési mechanizmusait. Emellett, az interkulturális kompetencia képesség arra, hogy megértsük a világban található kulturális sokféleség eredetét és következményeit és, hogy a kulturálisan heterogén találkozásokat és interakciókat egyfajta tanulási lehetőségként fogjuk fel. Összefoglalva, az interkulturális kompetencia képesség arra, hogy a kulturális sokféleségből előnyt kovácsoljunk magunk és mások számára, továbbá arra, hogy sikeresen tudjunk részt venni az interkulturális kommunikációs helyzetekben.

A továbbiakban külföldön hosszabb időt eltöltött fiatalok egyedi és egyéni – de ezzel együtt sokszor nagyon is tipikusnak tekinthető – érzései, élményei, és értelmezései segítségével rajzolom meg az interkulturális tapasztalat egy konkrét típusának vázát. Ezek az élmények éppen annyira egyéni, amennyire minden ember az őt érő élményeket és a vele megtörtént eseményeket a maga egyedi módján éli át. Viszont éppen ennyire általánosíthatóak is: sok ember találja magát szembe ugyanezekkel a helyzetekkel és kérdésekkel és ad nagyon hasonló válaszokat. Sokéves, a nemzetközi programok szervezésében szerzett tapasztalataim segítségével próbáltam meg összeválogatni a külföldi lét főbb szakaszainak jellegzetes megnyilvánulásait, nehézségeit, örömforrásait: az elindulás, a megérkezés, az idegenség és beilleszkedés és a hazatérés szinte mindenkinél valamilyen formában megjelenő és az elkészített interjúkból markánsan kirajzolódó mozzanatait.

Az emberek nagyon sokféleképpen tapasztalják meg a kulturális adaptáció különböző formáit, amelyek egy része nem feltétlen kapcsolódik egy nemzetközi élményhez. Ebben a könyvben azonban az interkulturális tapasztalatoknak csak egy konkrét típusát – a „külföldön élest” – vizsgálom meg. De még magának az utazásnak (helyváltoztatásnak, mobilitásnak) is rengeteg oka és formája létezik. Ebben a kötetben a külföldi szakirodalomban angolul „sojourner”-nek vagyis utazónak nevezett emberek csoportjával foglalkozom. Ők azok, akik nem valamilyen (például gazdasági, politikai, kulturális) kényszer hatására hagyják el az országukat, hanem tanulni, önkénteskedni, kutatni vagy egyszerűen kalandvágyból indulnak külföldre: céljuk nem feltétlen az adott kultúrában való végleges letelepedés, oda általában egy meghatározott céllal és meghatározott időtartamra utaznak. Ami megkülönbözteti őket a közel egymilliárd turistától, akik évente a világban utazgatnak az, hogy ők az idegen kultúrában sokkal hosszabb időt töltenek el és ezért mindennapi életüket ehhez igazítják – nem pedig fordítva. Noha nem minden megkérdozett interjúalanyt lehet tökéletesen beilleszteni ebbe a meglehetősen képlékeny kategóriába, e könyv nem kíván foglalkozni a nemzetközi migránsok olyan csoportjainak élményeivel, mint például a menedékkérők, a menekültek, az üzletemberek, vagy a turisták.

Az interkulturális élmények egyik leglényegesebb eleme az oly sokat emlegetett ún. kulturális sokk. Ez a néha már elcsépeletnek tűnő és sokszor túlságosan leegyszerűsített módon használt kifejezés valójában az interkulturalitás egy koncentrált formájára utal. Kulturális sokknak azt az állapotot szokták nevezni, amikor valaki egy számára ismeretlen társadalmi környezetben, kultúrában egyfajta meglepetéssel és idegességgel kevert zavarodottságot érez. A pszichológiában elterjedt ún. kritikus incidens technikát az 1960-as évek óta alkalmazzák az interkulturális élmények elemzésére. A kritikus incidensek a kulturális sokk tipikus példái: olyan helyzetek, amelyekben különböző referencia-keretek(kezelő emberek) találkoznak, ütköznek, ami által a felek gyakran konfliktusba is kerülnek. Éppen a konfliktusok kialakulása miatt nyújtják ezek a helyzetek az interkulturális tanulás lehetőségét. Margalit Cohen-Emerique a kulturális sokkot ön-sokként (angolul: self shock), azaz identitás-sokként írja le.³⁸ Ez kevésbé elvontan

³⁸ Margalit Cohen-Emerique - Jeanine Hohl: Quand l'alterité menace l'identité professionnelle. *Agenda Interculturel*, Octobre 1999. 4-11 p.

azt jelenti, hogy egy-egy kritikus incidens, vagy kulturális sokk-helyzet során az azt átélő úgy érzi, hogy legalapvetőbb értékei kérdőjeleződnek meg és, hogy identitását, értékeit támadás érte. Ezt érzi például egy konzervatív muszlim házaspár, akit egy dán iskola felszólít, hogy az osztállyal együtt engedje el lányát az uszodába, és akik számára teljesen elfogadhatatlan, hogy a lány szinte meztelenül mutakozzon fiúk előtt. De ugyanezt érzi ebben a helyzetben az osztályfőnök is, aki számára elfogadhatatlan, hogy valaki ilyen nevetségesnek tűnő indokkal ne vegyen részt a kötelező iskolai foglalkozáson. De hasonló a helyzet két sokkal kevésbé távolinak vélt kultúra tagjaival is: Írországból egy francia fiatalokból álló csoportot vacsorázni hívott egy ír társaság, ahova a franciák borral és mindenféle ajándékkal felszerelve érkeztek. Azonban hatalmas megdöbbenésükre az írek hihetetlen rövid idő alatt befalták a vacsorát és már álltak is fel az asztaltól. A franciáknak szinte még idejük sem volt belekezdeni a vacsorába, amin annyira megsértődtek, hogy dühösen távoztak. Azonban ebben a helyzetben sem volt másról szó, minthogy a franciáknál a vacsora egy társas rítus, amely a beszélgetés fő színtere és hosszasan elnyúlik, míg az íreknél egyszerű étkezés, mely megelőzi a beszélgetésre, társas együttlétre szolgáló esti bulit.

Ezekben a helyzetekben nagyon sokszor minden fél „rosszul” (vagyis nem-együttműködően), destruktívan, vagy éppen passzívan reagál, mert foggal-körömmel védi „hadállásait” – vagyis identitása, referencia-kerete alapvető sarokköveit. Egy-egy ilyen szituációban gyakran érezhetjük úgy: nem érdekel minket az oly sokszor hangoztatott tolerancia, elfogadás és nyitottság, mert itt nem a másiról, hanem rólunk van szó – meg kell védenünk önazonosságunkat. Ezért szólnak az interkulturális konfliktusok és maga az interkulturális tanulás is legfőképpen az önmagunkról való tanulásról: a konfliktus bennünk keletkezik, a „mátság”, a „kulturális különbség” nem egy objektív, rajtunk kívül álló, adott dolog, hanem abból születik, amit mi másnak, eltérőnek, furcsának, veszélyesnek látunk – saját magunkra nézve.

A kulturális sokk nem feltétlenül egyszeri szituáció, igen gyakran állandósul és egyfajta állapottá válik. A kulturális sokk tehát lehet sokkal több is, mint egy konkrét kritikus incidens. Egy idegen kultúrában, közösségben való letelepedésnek megvannak a maga jól beazonosítható szakaszai, tipikus nehézségei és örömei. Nagy szakirodalma van a kulturális sokk különböző fázisainak és a kulturális adaptáció szá-

mos modellje létezik. Van, aki szerint például az adaptáció fázisai U-alakban írhatóak le³⁹, van aki szerint inkább hasonlítanak a W-re⁴⁰, és van, aki szerint a J-betű⁴¹ vonalát követik. Ami közös ezekben a modellekben az az, hogy ezek a szakaszok egyfajta hullámzasként foghatóak fel. A különböző betű-alakok is erre utalnak: a külföldi lét különböző szakaszaiban az ember néha fent (azaz nagyon jól, „nyeregben”) érzi magát, néha pedig lezuhan a mélybe (csalódott és visszahúzódó). Steven Rhinesmith amerikai kultúrakutató jól ismert modellje az interkulturális adaptáció nyolc különböző lépcsőfokát különböztette meg azok esetében, akik egy számukra idegen közeget próbálnak alkalmazkodni. Ezek a következők: kezdeti aggályok (amikor az embernek lehetősége nyílik arra, hogy végre külföldre utazzon és mégis felvetődik benne a kérdés, hogy vajon milyen is lesz és érdemes-e ebbe belevágni?); kezdeti lelkesedés (ez főként a közvetlenül az elindulás előtti és közvetlenül a megérkezés utáni korszak, amikor az utazó az új élmények hatására nagyon feldobott állapotban van); kezdeti kulturális sokk (az utazó ekkor találkozik először számára érthetetlen és furcsa dolgokkal, amelyek az újdonság varázsának elmúltával inkább idegesítik, mint kíváncsivá teszik); felületes alkalmazkodás (az utazó egyre inkább képes elfogadni a felszínen „más” dolgokat, egyre kevésbé fárasztja a külföldi lét); szellemi elkülönülés (ez az utazó kritikus korszaka, amikor gyakran hangoztatja, hogy „bezzeg nálunk ezt nem így csinálják”); integráció/elfogadás (ekkor kezdi el az utazó megérteni, elfogadni a helyi kultúrát olyannak amilyen, és lassan megtalálni benne saját helyét és szerepeit is); visszatérő aggályok (a beilleszkedés után az utazót elkezd gyötörni a tudat, hogy nemsokára haza kell térnie – éppen akkor, amikor már minden olyan jól megy); sokk/újra-beilleszkedés (ez a hazatérés utáni korszak, amikor az utazó úgy érzi, hogy saját kultúrája, régi közössége is kissé idegenként hat számára).⁴²

De mit is jelentenek és hogyan jelennek meg az interkulturalitás és a kulturális sokk különböző fázisai ilyenkor az egyes ember számára?

39 Lásd S. Lysgaard: Adjustment in a foreign society: Norwegian Fulbright grantees visiting the United States. *International Social Science Bulletin* (1955) 7.sz. 45-51 p.

40 Lásd J.T. Gullahorn - J.E. Gullahorn: An Extension of the U-Curve Hypothesis. *Journal of Social Issues*, 19. évf. (1963) 3.sz. 33-47 p.

41 Lásd J. Stewart Black - Mark Mendenhall: The U-Curve Adjustment Hypothesis Revisited: A Review and Theoretical Framework. *Journal of International Business Studies*, 22. évf. (1991) 2.sz. 225-247 p.

42 Lásd Boglár Lajos: *A tükör két oldala*. Budapest, 2005, Nyitott Könyv. 140-142 p. és Steven Rhinesmith: *Bringing home the world*. New York, 1985, Walsh & Co.

Elindulás

Több interjúalanyom is beszámolt a külföldön tartózkodás különböző, jól meghatározható szakaszairól. Ezek közül az egyik legkifejezőbb a következő leírás:

Az első néhány nap az első szakasz. Ekkor egy nagyon takaros hasmenésem volt. Nem tudom, hogy miért. Nem ettem semmi olyan kaját. Inkább pszichés eredetű volt. Bár érdekes, hogy nem éreztem semmiféle zavarót, negatívát, vagy feszültséget. És mégis. A második szakasz a beilleszkedés: amikor minden a papírforma szerint zajlik. Elmegyek dolgozni, megismerkedek emberekkel, hazamegyek, kinyitunk egy bort a lakótársakkal, beszélgetünk. A következő szakasz az, amikor nem akarok hazajönni: ez most annyira jó, hogy muszáj megtartani, ahogy van. Ez volt az a szakasz, amikor elkezdtem kint munkát keresni, utánajárni, hogy hogyan lehetnék ott angol tanár. Ez az, amikor nagyon elkezdenek komolyodni a kapcsolatok. Amikor azt mondd, hogy muszáj, hogy ez így megmaradjon. Az utolsó szakasz az utolsó két hónap volt. Hat hónapig voltam kint, és az utolsó kettő alatt volt, amikor már úgy éreztem, hogy amit itt meg kellett tanulnom, azt már megtanultam, akár már mehetnék is haza. Úgyhogy végül is hazajöttem.

Egy másik országba, kultúrába való „átköltözés” gyakran olyan szakaszokból áll, mintha valaki teljesen újra kezdené az életét: mintha felnőttből visszaválna csecsemővé és egy új helyen, új környezetben újra elkezdené felnőni.

Mielőtt ideköltöztem, mondtam a barátomnak, hogy olyan, mintha a Holdra készülnék. Jövök Magyarországra, tehát otthon le kellett mondanom a bankszámlámat, felmondtam a munkahelyemen, otthagytam az iskolát, felmondtam a lakásomat. Mindent. Ki kellett takarítanom a lakást, minden bútort el kellett vinnem. Mintha késsel vágták volna el az életemet. Arra gondoltam, hogy fél tízre érkezem majd meg Ferihegyre és úgy fogom elhagyni a Ferihegyi

repteret, mint egy újszülött. Rájöttem, hogy új életbe vágtam bele: minden olyan nehézséggel szembe kell majd nézmem, mint ami például a házasság élettel jár együtt, vagy amikor gyereke születik az embernek, vagy új kutyája lesz, új barátnője, amikor egy új városban, új munkával kezd vadonatúj életet.

Találkozás a másikkal

Sokan mondják, hogy azért indulnak külföldre, hogy „megismerjék a másik kultúrát”. De a legtöbben nincsenek azzal tisztában, hogy mit is jelent valójában ez az oly sokat hangoztatott mondat. Az előzetes várakozásokkal ellentétben a „másik” kultúra megismerése nem feltétlenül annak megszeretését jelenti. A kulturális különbségekkel való szembesülés nagyon sok esetben inkább csalódást, konfliktusokat és nehézségeket jelent. Hiszen a megismerés egy intellektuális törekvés, azonban a kulturális különbségek leginkább fizikai, zsigeri, lelki és érzelmi téren érintik az embert.

A kulturális sokk érzése – főként a kezdeti fázisban – leginkább lelki és fizikai szinten jelenik meg:

Itt másképpen reagálok bizonyos dolgokra, mint otthon. Sokszor meglepődök: most miért érint ez engem ennyire érzékenyen? Otthon ezt nagyvonalúan észre se venném. Itt meg érzem magamon, hogy felfigyelek rá.

Egyáltalán nem könnyű szembesülni saját reakcióinkkal, amelyeket a kulturális sokk váltott ki belőlünk és azzal a csalódással, hogy semmi sem olyan, mint „otthon”, sőt semmi sem olyan, mint amilyennek vártuk:

Az elején olyan rossz volt, hogy azt hittem, maradandó lelki károsodás fog érní. Nem értettük, hogy miért éreztük magunkat olyan rosszul. Nem tudtunk rájönni. Megérkeztünk a lakásba, ami nagyon piszkos volt és azt éreztük, hogy haza akarunk menni. Minden egyszerre csak ránk esett: mi nem ilyet vártunk. A város is talán csalódás volt. Amikor rosszul éreztük magunkat, mindent

hibáztattunk. De már attól is rosszul voltunk, hogy miért nem vagyunk itt boldogok? Nem tudtuk, hogy ez normális-e vagy nem, és magunkat hibáztattuk, hogy miért nem tudjuk jól érezni magunkat. Az elején nagyon sokat aludtam, szinte egész nap. A munkahely is csalódás volt. De volt két szuper napom, amikor úgy éreztem, hogy a helyemen vagyok és ez után a két nap után már sokkal jobb kedvűen mentem dolgozni, nem lógattam a fejem, hanem néztem, hogy mi van körülöttem, hogy utazom velük [a helyiakkal] a vonaton, hogy közöttük vagyok.

A fizikai és lelki szinten megjelenő reakciók ellenére szinte bizonyos, hogy ezeket a rossz érzéseket és nehézségeket, amelyeket olyan sokan átélnek, valójában a kulturális különbségek váltják ki: éppen azok a dolgok amiért az ember odament.

Az volt a célom, hogy megismerjem Portugáliát. Nem voltam soha dél-európai országban. Ezért volt kihívás. Gondoltam, hogy más lesz a mentalitás. De az elején frusztrált, hogy hangosabbak és, hogy nem pontosak. Nem voltam tudatában, hogy ők tényleg mások. Amikor beszélnek, a gesztusaik mások. Minden furcsa. Mindent meg kell szokni. Az illatok nagyon befolyásolnak. Itt annyira mások az illatok, hogy az elképesztő. És Lisszabon falusias. Otthon széles utcák, magas házak vannak, rendezetten egymás mellett. Itt meg zsúfoltság van. Ez egy kicsit frusztrál. Otthon nem ölelgetjük, csókolgatjuk egymást ismeretlenül. Ők meg jönnek, és puszi-puszi. Tényleg messze van otthonról. Tényleg mások az ételek, tényleg minden más, és ezt nem nagyon realizáltam otthon. Ott még egy ilyen álmvilág volt bennem, hogy majd ott lesz a tenger és minden rendben lesz. Más, amikor turistaként jössz és más, hogyha tényleg többet élsz köztük, hogyha köztük kell lenned.

Noha a fenti példában az interjúalanyom tudatosan azért ment egy dél-európai országba, hogy „mást” lásson, gyakran még ott is különbségeket talál az ember, ahol nem is számít rá:

Bennem az élt egy kicsit, hogy Európában nagyjából ugyanolyanok vagyunk. Nagy vonalakban szinte ugyanazt esszük, ugyanazt isszuk, ugyanakkor kelünk fel, és nem is fordul meg a fejemben, hogy egy belgáról kiderülhet, hogy ő teljesen máshogy gondolkozik vagy máshogy él.

Persze vannak, akik szerint nagyon sok múlik azon, hogy mi magunk mennyire tudatosan próbáljuk a különbségeket csupán különbségként, és nem jobb vagy rosszabb dologként látni.

Az, hogy hogyan érzed magad, leginkább rajtad múlik. Azon, hogy mennyire nehezíted meg a saját helyzetedet. Hogy a dolgokat, még a legkisebbeket is, problémának látod-e: Magyarországon késnek a vonatok, semmi sem automatizált, minden szar, nagyon sok a hajléktalan stb. A kérdés az, hogy ezek neked problémát jelentenek-e vagy sem.

Nagyon sok múlik azon későbbi beilleszkedésünk szempontjából, hogy hogyan kezeljük saját érzéseinket, mennyire vagyunk képeseket „jelen lenni” vagy mennyire „fulladunk bele” a kulturális sokk kiváltotta érzésekbe, amelyek sokszor egy nyíltan nem megfogalmazott honvágyat, a megszokott iránti vágyunkat takarják.

Hozzáállás kérdése majdnem minden. Az, hogy én optimistán fogom-e fel, vagy, hogy úgy fogom-e fel, hogy ez mire akar engem tanítani. Tehát nem egy problémát látok abban a helyzetben, nem hagyom el magam, nem szentségelek, nem hibáztatok másokat, hanem megoldásra törekszem, konszenzusra és kompromisszumra. [Amikor kint voltam Lengyelországban,] folyamatosan jelen volt, hogy ezt műveljem magamban, ezt fejlesztem és odafigyeljek rá. Én úgy gondolom, hogy saját magunkon múlik a legtöbb. Amit kiadunk, azt sokszorosan visszkapjuk kívülről is. Jobban odafigyelnek rád, és nemcsak azért, mert te külföldi vagy, hanem mert érzik ezt a fajta jelenlétet, hogy ott vagy, ott akarsz lenni, kíváncsi vagy, és iszonyatosan dolgozik benned valami megismerési vágy és tettekésség.

A nyitottság parancsa – mint a kulturális különbségek feldolgozásának egyik leghatásosabb útja – nagyon sokszor elhangzott az interjúim során. Persze, az is változó lehet, hogy ki mit ért nyitottságon.

Nyitottság kell és befogadás. Tehát, hogy nem nézel senkit hülyének. Mert nem arra gondolsz, hogy 'Úristen, ez mit csinál?' hanem, hogy 'talán ezt náluk így csinálják'. Ha megvan ez a nyitottság a világra, akkor tanulni is sokkal könnyebb a világról, meg kapcsolatba kerülni más emberekkel.

A kezdeti kulturális sokkot követően, miután az embernek sikerül túlesnie a fizikai és lelki megrázkódtatáson, általában elkezd megpróbálni megérteni (és elfogadni) azokat a különbségeket, amelyekkel találkozik.

Amerikában a 'friend' [barát] teljesen mást jelent. Azt már korábban is hallottam, hogy ez Amerikában másképpen van, de kint konkrétan megtapasztaltam, hogy nem olyanok a barátságok, mint itt. Lazábbak. Volt ott egy lány, akivel sokat voltam együtt. De én nem mondanám rá, hogy a barátom. Viszont ő mindenkinek úgy mutatott be, mint a barátja, 'my friend'. Magyarországon ez nem így működik: két találkozó után senki se hívja a másikat barátjának. Persze nem tiltakoztam, de így hihetetlen sok barátom lett nagyon gyorsan. Viszont ezek a barátságok nem tartósak. Mégis ebben a formájában fogadtam el őket, és nem is vártam szoros barátságot. És így nagyon jól működött: nagyon sok embert megismertem, akik barátjuknak hívtak, és a nyakamba ugrottak, amikor megláttak.

Léteznek bizonyos univerzális kérdések, amelyekre minden kultúra választ keres. És noha a kérdések egyetemesek, a válaszok elképesztően sokfélék lehetnek. Néhányról ezek közül már korábban is volt szó: ilyen például az idő kezelése, a nemek közötti kapcsolat, a pénz kezelése és még sorolhatnánk. Olyan szempontok ezek, amelyekkel a külföldi tartózkodás alatt biztosan találkozunk, és amelyek esetében a különbözős-

ségek megütközést válthatnak ki belőlünk. Az idő kezelése sokak számára a beilleszkedés egyik legnehezebben megszokható dimenziója.

A mexikói idő-felfogást egy nem-spanyol európai nehezen viseli. Megígérünk egy időpontot és abból négy hónap után meg egy év múlva sincs semmi.

De van olyan is, aki éppen a saját kultúrája időkezeléséből szeretne kiszakadni, mert a másik kultúra idő-felfogása sokkal közelebb áll hozzá. Éppen ez a példa mutatja a legjobban, hogy noha valamilyen mértékben saját kultúránkba vagyunk zárva, nyitva áll előttünk a lehetőség, hogy a megszokottól eltérőt is értékeljük, sőt a gyakorlatban is átvegyük. Egy Magyarországon már több éve élő holland lány számolt be a következőről:

Hollandia nekem kicsit túl kiszámítható. Annyira monoton az egész. Lehet tudni, hogy mit reagálnak az emberek, meg mi a politikailag korrekt, nem tartogat meglepetést minden egyes nap. Itt úgy éreztem, bármikor bármi lehet. ... Az is egy holland tulajdonság, hogy minden nagyon megtervezett. A spontaneitás hiányzik a legtöbb hollandból. De mivel én is ott nőttem fel, ezért olyan keveréknek érzem most már magam. A hollandokat is már kicsit kívülről látom. Racionálisan, a gondolkodásomban, én is holland vagyok. De annyira hiányzik a hollandokból a szenvedély, valami kis hóbort, spontán, izgalmas rész. Ez inkább itt van meg. ...

A hollandokkal meg kell beszélni egy randit. Nem értékeli, ha csak úgy beállítasz, hogy 'Szia, itt vagyok', mert akkor kb. rád csapják az ajtót: 'Miért nem hívtál? Éppen vacsorázni készülünk, nem tudunk veled foglalkozni.' Magyarországon lazább. Hollandiában mindenki előveszi a határidőnaplóját, hogy három hét múlva van egy luk, amikor tudunk találkozni. Ez rémes, én nem akarom tudni, hogy három hét múlva mit csinálok pontosan. Megőrülnék, ha minden napom be lenne táblázva. De Hollandiában muszáj volt, mert egyedül maradtam volna, ha nem követem az ottani szokásokat. 'Két hét múlva van

kedved vacsízni?’ De én két hét múlva lehet, hogy mást szeretnék. Nekem fontos a szabadságérzés, hogy maradjanak lehetőségek. Nehogy már tele legyen a határidőnaplóm, akkor nem kapok levegőt. És ez itt megvan.

A nemi szerepek és a nő-férfi kapcsolatok közötti különbségek is nagyon sarkalatos pontjai a „másikkal” – vagyis végeredményben az önmagunkkal – való találkozásnak. Ez az a dimenzió, amelyben a különbségek sokszor nagyon nehezen fogadhatóak el mind az újonnan érkezőnek, mind pedig a házigazdáknak.

Egyszer Marokkóban egy nagyon konzervatív családnál óriási botrányt csináltam, mikor kijelentettem, hogy másnap egyedül fogok utazni az egyik ismerősömhöz, aki ráadásul férfi – akit régóta ismerek – és a felesége gyereket várt. Egy férfihez utazik egy nő – gondolták – mit fog mondani a feleség? Másrészt meg, egy nő egyedül utazzon? Ez elképzelhetetlen koncepció volt, amiből aztán óriási botrány lett. Nekem nem jelezték, de tudtam.

A Magyarországon élő holland lány megfigyelése alapján azonban nálunk sem lehet könnyű „idegen” nőként:

A magyar férfiak kicsit macsóbbak, mint a hollandok. Sokan elég régimódiak. Az emancipáltság sokszor hiányzik. Van ez a lovagiasság, hogy a nő nem fizet. Egyrészt örülhetnék, hogy nem kell fizetnem semmit, de nekem ez mégsem szimpatikus. Másrészt ez egy kicsit azt jelzi, hogy mégiscsak nő vagy, más kaszt, kevesebb. Van, aki kicsit lenéz. Személyesen rossz tapasztalataim nem voltak, csak sokat láttam magam körül, hogy félrelépni például a világ legtermesztesebb dolga. Persze nem mindenki olyan, de láttam, hogy itt kicsit általánosabb, mint Hollandiában.

A saját kultúrából való kiszakadás és egy új környezetbe való megérkezés nemcsak nehézségekkel, furcsaságokkal járhat együtt, de egyfajta felszabadulást is

hozhat. Amikor az ember kiszakad a megszokott struktúrából, gyakran érzi úgy, hogy egy légüres térbe érkezett, ahol nem tartozik sem ide, sem oda. Ebben a térben úgy élhet, ahogy szeretne, minden társadalmi korlát nélkül. Ez a fajta állapot leginkább az antropológus Victor Turner által „liminalitásnak” nevezett helyzethez hasonlít. A liminalitás – amely szó szerint egyfajta határon lévőséget, átmenetiséget jelent – az úgynevezett átmeneti rítusokhoz kapcsolódik, amelyek bizonyos társadalmi státus- vagy például életkor-váltásokhoz kötődnek (ilyenek például a különböző beavatási rítusok, de a ballagás is). „A ... liminális szakasz során a rítus résztvevője (az ‘utas’ vagy a liminális személy) helyzete kétértelművé válik, nincs sem itt, sem ott, olyan köztes állapotba kerül, amely nélkülöz minden határozott klasszifikációt, olyan szimbolikus területen kel át, amely jellemzőinek vajmi kevés közük van korábbi vagy jövődó állapotához ... A liminalitás során, a beavatandó ... saját kultúrája meghatározási és klasszifikációs rendszere szemszögéből, ha nem is fizikailag, de strukturálisan mindenképp láthatatlan”.⁴³ Vagyis a liminalitás egy olyan átmeneti állapot, amikor az egyén két rendszer, struktúra között lebeg és egyfajta „áldott” állapotban egyikhez sem tartozik igazán, vagyis egyik sem köti szabályaival, státus-kényszereivel stb. Ez a szabadság egyfajta vákuuma, amelyben új értékek és új közösségek születhetnek. Ezt a két struktúra közötti, egyikhez sem tartozó állapotot így fogalmazzák meg külföldön élt magyar fiatalok:

Ott jobban élsz, mint itt. Itt valami megszokottság van, valami, amiben te felnőttél. Ami ellen vagy lázadsz, vagy szenvedhetsz attól, hogy nem tudsz ellene tenni, hiába lázadsz. De kint megértő fülekre talál az, hogy ki vagy te. Ott táplálja a környezeted ezt az erőt.

Ott tényleg élünk. Nem a Vodafone-nal kell veszekedni, hogy írja át ezt a nevet vagy azt, hanem ott vannak a lakótársak, ott vannak az ismerősök és

⁴³ Victor Turner: Átmenetek, határok és a szegénység: a communitas vallási szimbólumai. In Paul Bohannon - Mark Glazer (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest, 1997, Panem-McGraw-Hill. 676 p.

beszélgettek, együtt vagytok és programokat szerveztek. Ott vagytok hétvégén és nincs ott egy rokon sem, és nincs ott senki, akit néhány hónapnál régebben ismernél, és együtt csináltok valami programot és azáltal még jobban összeharátok. Önkéntesként egy civil szervezetnél dolgoztok, ami a társadalmat segíti. Valami jót teszel, és jól teszed, hogy ezt teszed. Ez a való élet.

Itthon jobban ismerem az elvárásokat, a szabályokat. Itthon nekem magyar-nak kell lennem. Megszoktam, hogy külföldön lehetek más, vagyis, hogy magam lehetek. Itthon jobban olvasom a titkos jeleket, és jobban tudom, hogy mi az elvárás, ami lehet, hogy engem feszélyez, de nem tudok alóla kibújni, vagy azért mert úgy neveltek, vagy azért mert nem lehet, mert akkor meg stigma van rajtad, hogy te hülye vagy, te más vagy.

Idegenség és beilleszkedés

Az otthonról való elindulás és az új helyre való megérkezés negatív és pozitív sokkjai után a beilleszkedés az, amely talán a legfontosabb tanulási és önismereti folyamat mindenki számára, aki egy másik országban kezd új életet rövidebb vagy hosszabb időre. Egy ilyen helyzetben az idegenség érzésétől szinte soha nem lehet teljesen megszabadulni – van, aki ezt könnyebben és van, aki nehezebben dolgozza fel. Magának a beilleszkedésnek is több fázisa van, amelyet leginkább a már fent bemutatott „lent-és-fent” hullámváltozása jellemez.

A társtalanság talán az egyik legmarkánsabb és legnehezebben feldolgozható élmény, amelyet egy idegen országban élő ember átél:

Itthon bármit el tudok intézni, mert beletanultam. Bárkit fel tudok hívni, kommunikálni, bármilyen problémát megbeszélni, segíteni egymásnak – magyarul. Külföldön nincs olyan ember, akihez fordulni lehetne. Hiába beszélek már elég jól angolul, sokszor nem érzik az ő kultúrájukból, hogy az a probléma milyen nekem.

Az idegenség érzését az is fenntartja, hogy az ember mindig kénytelen szembesülni azzal, hogy azok az értékek, amelyeket a magáénak vall, teljesen mások, mint amilyeneket a helyiek a magukénak vallanak. A különböző emberek különböző stratégiákat alkalmaznak e különbségek kezelésére. A dilemma, amellyel szinte minden interjúalanyomnak szembe kellett néznie az volt, hogy mennyire szeretne vagy mennyire kell azonosulnia a helyiekkel és az ő referencia-keretükkel, illetve mennyire szeretné megtartani „személyiségét”, saját referencia-keretét, kultúráját. Vagyis egyszerűbben megfogalmazva: mennyire szeretne/tud megszokott önmagaként élni az új helyen is, vagy mennyire szeretne/tud új identitásokat, szokásokat, értékeket felvenni. Egy több hónapot Magyarországon eltöltött belga lány ezt így fogalmazta meg:

Eddig ilyen voltam, így neveltek fel a szüleim és így gondolkodtam. De itt az emberek másként gondolkodnak. Én itt kisebbségben vagyok. Az emberek itt több száz vagy több ezer éve így élnek és én nem vagyok hajlandó megváltoztatni ezt. Szerintem tudnom kell alkalmazkodni és elfogadni azt, ahogyan az emberek itt élnek és gondolkodnak, mert ha elkezdesz lázadni a gondolkodás ellen, akkor az emberek nem fognak téged sem elfogadni. És ez megghiúsítja az integrációd. Mert ha a többiek azt hiszik, hogy te furcsa vagy és külföldi vagy és nem érted a dolgokat, akkor nem akarnak majd közelebb kerülni hozzád, mert egyszerűen nem vagy kedves és nem fognak megérteni.

Hasonló dilemmája volt egy, az Egyesült Államokban élt magyar lánynak:

Fel lehet háborodni, csak nincs értelme. Azért mentem oda, hogy megismerjem őket. Ennek nyilván vannak jó meg rossz oldalai is. Az biztos, hogy más. Sok emberben, főleg a turistákban látom, hogy máshol azt várják, olyan legyen, mint itthon, és ezzel hasonlítják össze, és ha nem ezeknek az értékeknek felel meg az ottani lét, akkor az már probléma. És azt várják, hogy ott is az legyen a jó, amit mi jónak tartunk. Ez pedig korántsincs így. Szerintem

úgy érdemes kimenni külföldre, hogy felkészülsz arra, hogy a kinti értékrend szerint mérjed a helyzetet.

Az identitás megőrzése, az önazonosság megtartása nem kell (és nem is szabad), hogy egyenlő legyen azzal, hogy a sajátunkétól eltérő kulturális szokásokat kizárjuk.

Amikor idejöttem Magyarországra, mindenképpen meg akartam tartani a személyiségemet. De ezzel együtt nyitott voltam, hogy 'Nahát, ez most feltűnt... Ez általános, vagy egyszeri? Ez most normális?' Külföldi vagyok, de azért próbálok beilleszkedni, hogy ne legyek mindenáron holland. Hogy ne mondjam mindig, hogy 'ezt nem így kell csinálni, ám!' A nyitottság mindenképpen fontos és az, hogy az ember érdeklődő legyen. Ne csak a saját életét élje, nézzen körül is kicsit. Persze nehéz, mert senkit nem ismersz. De a lényeg, hogy ne zárkózz el. Légy aktív, nézz körül! És az is nagyon fontos, hogy valaki vegye a fáradságot, hogy bizonyos szinten megtanulja a nyelvet.

De természetesen a beilleszkedés, az integráció sem egyoldalú dolog. Nemcsak az idegenként, vendégként érkező felelőssége, hogy részévé tudjon válni a helyi közösségnek. Ez a helyiek nyitottságán, befogadásán és elfogadásán is múlik. A helyiek elfogadása nagyban függhet például attól, hogy milyen hosszan marad valaki az adott országban.

Az embereknek más lesz a viszonya, ha tudják, hogy egy diák csak bizonyos ideig marad. Például amikor cserediák voltam itt, nem voltak annyira magyar barátaim. Zárkózott voltam, nem tudtam kapcsolatba lépni emberekkel és a magyarok meg túl féltékenyek voltak ahhoz, hogy angolul beszéljenek. Volt egyfajta korlát közöttünk. De ezt a korlátot könnyebb fenntartani, ha tudod, hogy ez az ember egy cserediák és így is, úgy is el fog menni. Nem olyan, mint mi, aki itt lesz velünk öt vagy több évig is.

Mérföldkő lehet, ha az idegen országban nemcsak a közterekben – például a buszon, iskolában, utcán, éttermekben, szórakozóhelyeken – „találkozunk” a helyiekkel, de valaki a magán-szférájába is beenged bennünket, például, meghív a lakásába. Sokan érzik úgy, hogy ez az egyik legfontosabb lépcső ahhoz, hogy egy „másik” kultúra tagjaihoz közel kerülhessenek, ezért ennek a lehetőségnek a hiánya nagy csalódást okoz.

Még a mai napig egy kicsit furcsa nekem, hogy csak két olyan ismerősöm volt, aki a lakására meghívott. Ők nem haverok voltak, de mindkettő szegről-végről magyar volt. Tehát tulajdonképpen egy belga családi idillbe nem tudtam beletekinteni. Nem volt olyan alkalom, hogy valaki meghívott volna, hogy 'na, hát gyere és töltsd velünk a hétvégét!' Ez egy kicsit rosszul esett. Hiányzott. Tulajdonképpen nem láttam egy igazi belga otthont, egy belga családot.

De éppenséggel az is lehet a helyi társadalomba való beilleszkedés akadálya, hogy valaki túl közelről, például egy családon belülről közelít hozzá. Ebben a helyzetben már szinte az érkezés előtt megvan a jól kijelölt státusa és szerepe.

Én mint barátnő kerültem Mexikóba, ami ellen nagyon tiltakoztam, mert tartottam attól, hogy ez gátat szabhat sok mindennek. És valóban így is volt. Akik nekem barátaim lehettek volna nem hívtak el egy kávéra, vagy ide-oda-amoda, mert úgy gondolták, nekem van valakim – a barátom –, aki programot biztosít. De ez nem feltétlenül van így. Mert te benne vagy egy családban, és ilyen vonatkozásban te mexikói vagy. Holott nem, mert nem ismered a közegedet, nem ismered a világot. Sokszor egyedül éreztem magam. Az se mindegy, hogy milyen családba kerülsz. Én egy elég konzervatív családba kerültem, tehát az ottani dolgok is korlátozták az én felfedező lehetőségeimet. Érdekes voltam, de volt valaki, aki értem felelt. Nem volt bennük az, hogy 'gyere, megmutatom a várost', vagy 'gyere, csináljuk ezt, gyere, csináljuk azt', mert elvileg volt valaki, aki ezért felelős volt. Én sem tudtam eléggé, hogy mit követelhetek ki, mert elfogadtam azt, ami ott volt.

Sokan érzik úgy, amikor külföldön élnek, hogy nemcsak saját magukat kell elfogadtatniuk a helyiekkel, de a saját országukról és kultúrájukról a helyiekben kialakult képet is meg kell változtatni ahhoz, hogy elfogadják őket. Külföldiként sokszor kényszerülünk bele egy olyan identitásba, amely nem feltétlenül része saját önképünknek. A helyiek mégis ezek szerint a képek szerint kezelnek minket és nem aszerint, ahogy mi látjuk, vagy láttatjuk magunkat. Erről a jelenségről mindkét Magyarországon hosszú időt eltöltött finn interjúalanyom beszámolt.

Valahogy úgy éreztem, hogy külföldiként, és igazából gazdag külföldiként kezelnek. Nem mondanák az arcodba, de érzed, hogy így kezelnek. És ez nekem furcsa, mert én diák vagyok [vagyis nem gazdag]. Ez volt az egyik dolog, amit nekem nehéz volt megérteni.

Az egyik legnehezebb dolog az volt, hogy a magyarok ítélkeztek felettem, mert egy északi országból, Finnországból jövök. A magyaroknak az az elképzelésük, hogy az egy csodaország, hogy rengeteg pénzünk van a társadalombiztosításból. Nagyon nehéz volt ezt nekem elfogadni. A hely, ahonnan származom egyáltalán nem gazdag, egy nagyon szegény város. Nagyon nehéz volt, mert az emberek azt mondogatták nekem, hogy 'ó, a te országod tőkés'. Nagyon sokszor hallottam ezt. Az emberek nem önmagukat látják bennem, hanem valahogy így volt a fejükben 'S... Finnországból. Ó, nektek három tévétek van otthon!' Amikor magyarokkal találkozom, nem irántam érdeklődnek, hanem az iránt, hogy mit gondolok Magyarországról. Mindezeket a lépcsőfokokon túl kell jutnod ahhoz, hogy összebarátkozhass velük. Nagyon sok erőfeszítést igényel, hogy összebarátkozz egy magyarral.

Hasonló élményeket élt át egy interjúalanyom Erdélyben, ahol magyarországi magyarként sok sztereotípiával kellett szembenéznie. Ő is a legtöbbet a róla – vagyis a hozzá hasonlóknak véltekről, a magyarországi magyarokról – előzetesen kialakított kép ellen kellett, hogy küzdjön nagyon sokáig ahhoz, hogy a helyiek elfogadják.

Van egy fura ellentmondásossága a dolognak, mert Erdély külföld is meg nem is. Persze egy másik ország. Egy másik kultúrának meg egy másik államnak a nyomait mindig látod. Ugyanakkor magyarul beszélő emberek közt vagy, tehát egy kicsit mintha otthon is lennél. Persze egy idő után rájössz, hogy aki magyarul beszél, az nem biztos, hogy ugyanúgy beszél magyarul. Természetesen vannak kulturális különbségek az erdélyi magyarok és a magyarországi magyarok között.

A kolozsvári közegben élő értelmiségiek (vagy annak készülői) között sokaknak vannak fenntartásai meg előítéletei a magyarországi magyarokkal szemben. Nem feltétlenül szeretik az embert. Amikor azt érzed, hogy azért nem szeretnek, vagy azért kezelnek fenntartással, mert te nem erdélyi vagy, akkor az nem jó érzés. Ez az elején sokkoló volt. Nem számítottam arra, hogy ez ennyire keményen megvan bennük. Nagyon rossz tapasztalataik vannak a magyarországiakkal, mert amikor eljönnek Magyarországra, itt gyakran rosszul kezelik, románnak titulálják őket stb. Szinte mindenkinek van egy története arról, hogy mikor és hol kérdezték meg tőle vagy valamelyik családtagjától Magyarországon, hogy hogy tud ilyen jól beszélni magyarul. Az ilyen dolgok nyilvánvalóan nem hagynak jó nyomot bennük.

Aztán egy idő után én is ráálltam erre és sok mindent ennek tudtam be, ami nem feltétlen erről szólt. Reflexszerűen jött, hogy azért bánnak velem így, mert magyarországi vagyok. Utána rájöttem, hogy hülyeség, mert nem biztos, hogy tényleg erről van szó.

Korábban akik idejöttek doktorálni, nem költöztek ide, csak időnként idejöttek vizsgázni, részdolgozatot védeni, egy kicsit kutatni, de nem maradtak itt hosszú távon, nem töltöttek itt sok időt. Szóval a magyarországi doktorandusz a korábbi tapasztalatok alapján csak jött-ment, nem volt itt tartósan jelen. Lehet, hogy bennük volt, hogy én is így fogom csinálni... Aztán ez elmúlt, mert egy idő után elfogadták, hogy én folyamatosan ott vagyok. Meglettek azok a kapcsolatok, akikhez bizalommal tudtam fordulni. Akiknek el tudom mondani, vagy akikkel lehet ezen a magyarországiságon poénkodni. Egy idő után kaptam

gesztusokat is, hogy mennyire gondolják komolyan a 'magyarországinak/ magyarországiságnak' szóló megjegyzéseket, gesztusokat, vagy mennyire nem, mennyire van éle vagy sem. Ez jó volt, mert oldotta az ezzel kapcsolatos frusztráltságot.

Vannak azonban a nem-befogadásnak sokkal súlyosabb jelei és útjai is. Vannak külföldiek, akik a mindennapi életük során szinte folyamatosan diszkriminációt tapasztalnak. Ez sokszor azért éri őket, mert egyszerűen csak külföldiek, de azért is például, mert olyan a bőrük színe, amelyhez a helyiek nincsenek hozzászokva, vagy amelyhez negatív sztereotípiák kötődnek. Erről sok magyar is beszámol, aki Afrikában vagy Ázsiában járt, de ugyanezt tapasztalják a Magyarországra érkező afrikaiak és ázsiaiak is.

Nagyon nehéz itt afrikaiként munkát találni. A Tescóban például már az is nagy haladás, hogy külföldieket vesznek fel dolgozni. De az eladók között nincsenek külföldiek, ott csak magyarok vannak. Nem akarnak téged mutogatni a világnak. A háttérben tartanak. Nagy kár, mert a társadalomtudományi diplomával nem találok érdekes munkát. Minden idődet arra pazarlod, hogy könyveket olvass és aztán elmész, hogy a raktárban dolgozz. Ez nem a legjobb dolog. Magyarországon mindenki azt hiszi, hogy amiatt, hogy csatlakoztak az Európai Unióhoz minden meg fog változni. De ez nem változtat semmit. A magyarok ugyanazok maradnak. Mindegy, hogy milyen jól beszéled a nyelvet. Mindig azt mondják, hogy jönnek a külföldiek, hogy elvegyék a munkánkat.

De nem is kell ahhoz Ázsiából vagy Afrikából érkezni, hogy valakit atrocitás érjen amiatt, hogy nem idevalósi. Egy itt élő külföldi lány mesélte a következőt:

Egy portugál fiú és a lengyel barátnője angolul beszélgettek a buszon itt Budapesten. Egy férfi felállt és megütötte a fiút mert külföldiek voltak és 'egyáltalán, mit keresnek Magyarországon és menjenek el'. A lány lengyel, a fiú pedig portugál. Azért beszélnek angolul, mert ez az egyetlen közös nyelvük. De mindketten tanultak magyarul is.

De vajon hogyan érzi, vagy tudja valaki, hogy sikerült integrálódnia? Mit jelent az integráció? Van, aki szerint az integráció azt jelenti, hogy hozzáférésünk van a helyi társadalom szinte egész spektrumához.

Belgiumban, akikkel valóban ki tudtam alakítani kapcsolatot nagyon ritkán voltak belgák, leginkább maguk is bevándorlók voltak. Mexikóban a középosztályhoz soroltak, ami meg egy annyira más közeg volt. Nem nyitott és nagyon nem életszerű. Az én életfelfogásomtól nagyon távol áll például az, hogy ha te nő vagy, akkor te a nőekkel társalogsz. És a nők miről társalognak abban a társadalmi rétegben? Arról hogy az apukától hogyan lehet kicsikarni a legújabb modellű autót, hogy mi a legmenőbb mobiltelefon, milyen márkájú tréningruhát vegyél... Ami az én intellektuális érdeklődésemet valahogy nem elégítette ki. Nem éreztem magam odatartozónak. Amerikában nagyon kevés amerikai barátom volt. Inkább bevándorlók. Viszont Írország nagyon befogadó közeg volt. Nemcsak bizonyos rétegekhez tudtam tartozni, hanem valóban az ottani emberekhez. És mindemellett azt a luxust is megkaptam, hogy bejársom volt a bevándorlók világába is. Tehát egy teljes világban éltem.

Egy Franciaországban önkénteskedő magyar fiú szerint a beilleszkedés azt jelenti, hogy valaki „benne van” a helyi világban. És hogy ez mit is jelent pontosan?

Benne lenni azt jelenti, hogy érzed, hogy nem turista, látogató vagy, hanem te is egy vagy közülük. Persze az mindig meglesz, hogy igazából te nem itt nőttél fel, és nem itt szocializálódtál, de vannak ismerőseid, akikhez be lehet csengetni, akik átjönnek este, akikkel közös programokat szerveztek, akik a barátaid. Az is fontos, hogy ott dolgozol valahol. Benne lenni azt jelenti, hogyha visszamész, akkor nem az van, hogy megnézem a múzeumot, hanem vannak emberek, akikkel találkozol, van mit megbeszélni, és tudtok miről beszélni. Amikor visszamentem Franciaországba öt napig voltam ott és az lett a vége, hogy elővettem a kis noteszemet és elkezdtem írni, hogy kivel találkozom

hánykor. Reggel felkeltem, elindultam a városba és találkoztam ezzel, beugrottam a moziba, találkoztam egy csomó önkéntessel, találkoztam azzal, ebédelni hívott az, és vacsorázni hívott amaz. Reggeltől estig így ment ez öt napon keresztül. Ott éltem.

Szinte minden interjúalanyom egyetértett azzal, hogy a nyelv megtanulása az egyik sarokköve az új kultúrába való beilleszkedésnek.

Azt hittem, hogy az angollal, a némettel boldogulok. Nagy pofára esés volt végül is, hogy nem. De jó volt, mert rákényszerített arra, hogy beszéljem a nyelvüket [a lengyelt].

Sokan felismerik, hogy a helyi nyelv megtanulása egyfajta nagyon is jelentős gesztus a helyiek felé.

Én nagyon sajnálom, ha valaki nem tanulja meg a nyelvet, mert az szerintem egyfajta tisztelet. Bárhová mennék, bizonyos szinten megpróbálnám megtanulni a nyelvet. Az jár az ottaniaknak. Én is tudom értékelni ugyanezt, ha egy külföldi az én országomba jön.

Van a franciában egy kifejezés, hogy 'laisse tomber', ami azt jelenti szó szerint, hogy 'hagyd leesni', vagyis hogy 'jó az, ha így mondod, mindegy, nem fontos'. Nem tudtam, hogy ez mit jelent és a többi önkéntes csodálkozott azon, hogy nem tudom, mert nekik mindenki ezt mondta, amikor megpróbálták franciául kifejezni magukat, és mindenki mondta nekik, hogy jól van, 'laisse tomber'. De nekem ezt senki nem mondta, mindenki türelmes volt velem. Úgy éreztem, hogy nekik jól esett, hogy angol tanár létemre nem beszéltem sose angolul. Mindig franciául próbáltam nekik elmagyarázni, hogy mit akarok. De amikor két francia között párbeszéd folyik, hadarnak, szlenget használnak meg olyanokról beszélnek, amiket én nem is ismerek, olyankor nem értettem, hogy

miről van szó. Tehát kommunikálni nem volt nehéz, de beszélgetésekbe bekapcsolódni az volt.

Nagyon fontos lépése lehet az önbizalom megszerzésének az, ha sikeres a kommunikáció a helyiekkel. Az önbizalom pedig elengedhetetlen része a beilleszkedésnek, annak, hogy otthonosan és kényelmesen mozogjunk az új világunkban.

Úgy érzem, hogy most már sehol nem fog gondot okozni megszólalni angolul. Lehet, hogy rosszul mondom meg teljesen helytelenül, de már nem fogom azt a görcsöt érezni, hogy nem merem mondani. Mert [Portugáliában] muszáj volt kommunikálni, akkor is, ha nem ismertem a szavakat. Valószínűleg azért éreztem magam olyan rosszul a portugál órákon is az elején, mert görcsöltem és féltem attól, hogy hülyeséget mondok.

Van olyan is, akinek a nyelv megtanulása az első számú motiváció egy új kultúra megismeréséhez és nem fordítva.

Először egy franciaországi kirándulás során találkoztam magyarokkal, amikor egy vallásos csoporttal mentem, olyan 17-18 éves lehettem. A magyarok Erdélyből jöttek. Olyan kedves emberek voltak. És akkor már jól beszéltem angolul és franciául és azt gondoltam, hogy oké, mindenki franciát meg spanyolt tanul, én majd akkor tanulok magyarul. Semmi elképzelésem nem volt a magyarról. A kiránduláson a srácok folyamatosan ugrattak. Azt mondták, hogy 'Oké, F..., itt van a Biblia. Itt van a Miatyánk. Olvasd magyarul!' És akkor megpróbáltam. Aztán, ahogy olvastam, ilyeneket mondtam, hogy 'dicső segg' a 'dicsőség' helyett, meg olyat, hogy 'ellenünk vetkeztek' ahelyett, hogy 'ellenünk vétkeztek'. Sirtak neveltükben. Akkor azt gondoltam: 'Na, két év múlva nem fogtok nevetni. Nem fogtok belőlem viccet csinálni!' De akkor még nem kezdtem el rendszeresen magyarul tanulni.

A polgári szolgálatomat egy kolostorban végeztem, ahol nagyon sok magyar volt Erdélyből és Magyarországról. Ott találkoztam a mostani feleségemmel,

aki akkor még csak a barátnőm volt. Három évvel később, amikor lehetőségem nyílt rá, hogy itt tanuljak egy fél évig, azt mondtam: 'Gyerünk, meg kell tanulnod a nyelvtant!' Úgy kezdtem el magyarul tanulni, mint egy csecsemő. Amikor idejöttem, már tudtam egytől tízig számolni, tudtam azt mondani, hogy itt és ott, lent és fent. Amikor meglátogattam a barátnőmet itt Budapesten és utaztam körbe a városban, csak ültem a metróban meg a buszon és hallgattam a bemondót. Olyan voltam, mint egy csecsemő; hallgattam az embereket és észrevettem, hogy 'jé, ezt a szót már hallottam!' Aztán elkezdtem ismételtetni a szavakat és megpróbáltam minél többet megjegyezni, például ilyeneket, hogy 'Tessék vigyázni, az ajtók záródnak!' Az emberek is ismételtették a szavakat nekem. És így egyre jobban kezdtem beszélni.

A nyelvi korlátok nagyon frusztrálóak tudnak lenni és sokszor az emberi kapcsolatok kialakításának rovására megy, ha valaki nem találja meg a kommunikáció valamilyen formáját.

Az egyik velem lakó angol lánnyal nem tudok beszélgetni. És egy idő után egyszerűen nem is akarok, úgysem értem. Felépítem a falat és kész. Ő nagyon gyorsan beszél. A másik angol fiú legálabb elmagyarázza, megpróbál tanítani, de a lány csak hadar. Úgyhogy sokszor csak ülünk egymás mellett és nem beszélünk, mert úgy egyszerűbb. Nem megy a kommunikáció, feladom.

Egy finn lány egyértelmű összefüggést vont a nyelvi értelemben vett bevonás és a társas vagy társadalmi beilleszkedés között.

Elég lelkesen tanultam magyarul. De amikor ott van egy csoport magyar, akkor ők magyarul fognak beszélni. Így könnyebb nekik. És így egyszerűen nem veszel részt azokban a dolgokban, amik történnek és egyszerűen nem tudod, hogy mi is történik. Még akkor is, amikor az emberek kis hülyeségekről

beszélgetnek, például, hogy mit ettél ma, ha ott van egy külföldi, aki nem érti, hogy miről beszélsz, úgy fogja érezni, hogy valamiből ki van rekesztve. Még a kis hülyeségek is fontosak egy kapcsolathoz. Ahhoz, hogy úgy érezd, be vagy vonva a dolgokba, a kis hülyeségekben is benne kell lenned.

Még a beilleszkedésnek abban a szakaszában is, amikor az ember már szinte teljesen otthon érzi magát, gyakran történik meg, hogy különböző apró jelek újra és újra emlékeztetik: „Még mindig nem tartozol ide, nem ez a te otthonod!”. Ez sokszor sokként éri az embert, és sokszor az elveszettség, a „sem-itt-sem-ott” érzéssel párosul. Noha szinte mindenkivel előfordul, nem mindenki éli ezt meg drámaian:

Annyi dolog van, ami az itthon-létet kényelmessé teszi. Tudom, hogy ha valaki valamilyen újságot olvas, akkor milyen fajta ember, hogy a milyen fajta emberek milyen helyeken szórakoznak, és azokon a helyeken milyen együttesek szoktak fellépni. Egy csomó olyan kis információt tudok, amit évekre telne valahol máshol megtanulni. És akkor sem olyan, mintha belenőtél volna valamibe. Csak megtanulod, hogy ott úgy van. Hogy az abban az országban hogyan működik. Franciaországban fél évig voltam és elég jól beilleszkedtem, meg elég sok embert megismertem, elég sok mindent megtanultam arról az országról. De mégis mindig jön valami apróság, amikor azt érzed, hogy ez mégsem a te országod. Mondjuk, ha a mozgólépcsőn nem állsz jobbra, és valaki tudatja veled, hogy itt azért máshogy szokás. Ilyen kis apróságok mindig ott vannak, hogy emlékeztessenek: nem itt vagyok otthon. Akkor is, amikor baromi jól érzem magam, és tök jól vagyok és minden nagyon jó.

Hazatérés

A hazajövetel gyakran egyáltalán nem egyszerűbb, mint az otthontól való elszakadás volt az utazás elején.

Amikor először hazajöttem, akkor voltam életemben először részeg. Volt egy pasim itt, aki várt rám, de annyira nem volt jó ez a kapcsolat. Meg a családommal is volt egy kisebb zűr. Hazaérkeztem, fogadott a családom, aztán itthon voltam, teltek a napok. Karácsony előtti időszak, bevásárlás. Elég rossz kedvem volt, mert hazajöttem ugyan, de mégsem: itt is vagyok, és ott is vagyok. Nem volt rossz hazajönni, csak nagyon furcsa állapot volt. És akkor valahogy részegre ittam magam otthon egyedül. Aznap elmeséltem a családomnak, hogy mi is történt velem. Mondják, hogy órákon keresztül meséltem, hogy aznap mit csináltam. Elvesztettem a svájcisapkámat a repülőtéren és mentem egy másikat venni, és elmeséltem nekik, hogy bele volt írva négy nyelven, hogy ez 100 százalék gyapjúból van, és hogy én azt a sapkát mennyire szeretem, és hogy szlovákul is beleírták. Minden marhaságot elmondtam. Végighallgatták és röhögtek rajtam.

Amikor kint voltam és tudtam, hogy már csak egy hét van hátra, akkor kezdtem egyre rosszabbul érezni magam, hogy haza kell jönnöm. És amikor hazajöttem, láttam, hogy itt sok minden mennyivel kevésbé tetszik nekem. Hogy itt mennyi minden nem jó. Mondjuk elmenni egy boltba vásárolni, ahol a kiszolgálás kevésbé szimpatikus. Mikor hazajöttem furcsa volt, hogy magyar beszédet hallok az utcán. Annyira átállt a fülem a lengyelre; és furcsa volt az is, hogy mindent megértettem. Nekem sokk volt hazajönni. Nagyon sokat sírtam magamban emiatt. Amikor hazajöttem, új életet kezdtem. A maradék zsebpénzemből mindent megváltottam a szobámba: átfestettem a falakat és lecseréltem a bútorokat.

A hazatérésnek, a visszailleszkedésnek is – ugyanúgy, mint egy másik kultúrába való integrációnak – megvannak a maga örömmel és csalódással teli szakaszai.

Amikor visszamentem Finnországba, az első két nap olyan voltam, mint egy turista. Annyira jó volt. Lefényképeztem a vonatokat, mert annyira menőnek

tűntek, meg minden. Elmentem a boltba és mindent megértettem, amit mondtak. Nagyon vicces volt. De aztán belém nyilallt például a média. Mert Magyarországon, ahol nem beszéled a nyelvet, nem látod a rossz dolgokat a társadalomban. Otthon viszont nagyon nehéz volt feldolgozni a rossz dolgokat, amiket a finn társadalomban láttam.

Sokan olyan nagy változásokon mennek keresztül külföldi tartózkodásuk következtében, hogy nagyon nehezen találják társakat saját országukban. Hasonló lehet ez az érzés ahhoz az idegenség-érzéshez, amikor az ember egy számára új közegben kell, hogy helyt álljon – csak éppen ez abban a közegben történik, amelynek az „otthon” szerepét kellene betöltenie.

Én már nagyon sok kultúrából vagyok összerakva. Akár egy grimasz, akár egy gondolat: nagyon sok összetevője van. Lehet, hogy én már nehezebben érthető is vagyok egy magyar számára. Ez nehezítheti a dolgokat. Az én saját világomnak a megtalálásában nagyon sokat fog segíteni, ha találok olyan közeget, ahol vannak emberek, akik hasonló tapasztalatokon mentek keresztül. Az, hogy meg nem értettek voltak valahol, megértettek voltak más módon, mások voltak, vagy akár ugyanolyanok voltak, csak másképp. Szükségem van arra, hogy legyenek emberek körülöttem, akik ezt értik. Mert hogyha nincsenek, akkor nem tudom, hogy értenek-e.

Van, aki ezt a „sehova sem tartozást” pozitívan fogja fel és élvezi a kint-is-bent-is helyzetet.

Nekem, mikor kimentem, a tököm tele volt Magyarországgal. Itt folyton megy a problémázás, meg a szenvedés. Minden nehézkes. Viszont ennek az egésznek, ha külföldről nézed, van egy édes iróniája. Hát igen, ezek vagyunk mi. Mikor hazajöttem: Kőbánya-Kispest Svédország után. Megérkezni, és azt mondani, hogy 'annyi Arany Ászokot iszom, amennyi belém fér.' Vagy: 'Tök jó

idő van, a mínusz húszból jövök'. Vagy fogunk egy bográcsot, kimegyünk és összeütünk egy halászlét. Azóta sokkal inkább csak mosolygok a magyar faszkolódásokon. Ha találkozom régebbi magyar ismerőseimmel, akkor látom rajtuk, hogy ők még mindig ugyanabban a mederben folynak, ugyanúgy élik az életüket. De én már egy kicsit kívülálló, szemlélő is vagyok. Meg benne is vagyok.

És végül, ugyanúgy honvágyat érezhetünk egy korábban számunkra még vadidegen hely iránt, amely közben az otthonunkká vált, mint régi otthonunk iránt a külföldi tartózkodás alatt.

Rengetegszer van az, hogy beúszik egy kép egy másik országból. Egy supermarketben mászkálva: 'jézusom, már itthon is vannak ilyenek? Még nem voltak, amikor Amerikában voltam'. De van olyan is, amikor beúszik egy amerikai kép, hogy ott milyen volt. Egy szag hozza elő, vagy bármi. Nagyon-nagyon sok ilyen van, és ez összeszorítja az ember szívét. Mert az is valahogy otthon volt, és már nincs, és lehet, hogy már nem is lesz soha. Kaják, alapanyagok, illatok, szagok, hangulatok, színek, vagy csak kinézni az ablakon. Mert nekem az volt az otthonom, az volt a hazám nagyon sokáig. Ott is kialakítottam egy világot, megvoltak azok az emberek, akikkel kötődtem. Vagy kedvenc helyek, ahova az ember elbújik, mind például egy kedvenc szórakozóhely. Vannak dolgok, amik mindig is hiányozni fognak.

Az interkulturális tanulás mint egyéni tanulási folyamat

Mindezek után, mit is takar tulajdonképpen az interkulturális tanulás kifejezés? Mitől több az interkulturális tanulás egy egyszerű külföldi élménynél? Miről tanulunk és mit? Az interkulturális tanulás: tanulás a másik kultúráról; tanulás saját kultúránkról; tanulás a kultúráról általában; tanulás az identitásról és annak kultúrával való összefüggéseiről; tanulás arról, hogy hogyan tudunk együttműködni, együtt élni, és együtt dolgozni más kultúrák képviselőivel; tanulás arról, hogy meglássuk a kultúrát az ember mögött; és tanulás arról, hogy meglássuk az embert a kultúra mögött. Ez egy tudatosodási folyamat: olyan dolgok felismerése, amelyek mindig is ott voltak, de nem láttuk, vagy éreztük meg őket. Az interkulturális tanulás egyfajta érzékenyebbé válás. Újfajta szemüveggel tanuljuk meg látni magunkat és másokat. Az interkulturális tanulás az a folyamat, amely bennünk megy végbe azáltal, hogy ki vagyunk téve számunkra új és ismeretlen helyzeteknek. De nem elég, hogy ezek az események „megtörténjenek” velünk: a tanulás akkor valósul csak meg, ha tudatosan működünk e helyzetekben, ha feldolgozzuk őket magunkban, és a feldolgozás hatására elkerülhetetlenül változunk, változtatunk.

Az interkulturális tanulás kifejezést több szinten is értelmezhetjük. Az egyéni szintől elszakadva, szélesebb kontextusban szemlélve olyan elképzelésre utal, amely szerint a különböző kulturális háttérű emberek képesek egy közösségben állandó interakcióban és békében élni. A tanulás ebben az összefüggésben nem egyéni folyamat, hanem egy interkulturális – vagyis a multikulturalizmuson túlmutató – társadalom felé irányuló törekvést fejez ki.

Az interkulturális és multikulturális társadalom közötti különbséget talán úgy érthetjük meg a legjobban, ha a multikulturalizmust a felismerés első szintjeként értelmezzük. Amikor egy társadalmat multikulturálisként írunk le, az nem jelent mást, minthogy az a közösség sokszínű: sok kulturális, nyelvi, etnikai, vallási, szociális és egyéb csoport él benne együtt. Ez minden összetett társadalomra igaz. Vagyis szinte minden társadalom multikulturális. Az interkulturális társadalom viszont egy olyan ideális cél, amelyre minden multikulturális társadalom törekedhet: egy olyan tár-

sadalom, ahol a sok egymás mellett élő és különböző kultúrájú csoport nemcsak megél egymás mellett, de interakcióba is lép egymással és egy olyan közös kommunikációs alapot hoz létre – egy új, közös kultúrát –, amely tiszteletben tartja és elfogadja a különböző kultúrák elemeit, de egyben a közös munkát, a közös célokért való együttműködést is lehetővé teszi. Ebből a meghatározásból is kitűnik, hogy az interkulturális társadalom valójában nem más, mint egy örökké a szemünk előtt lebegő ideális cél. De az, hogy ez „ideális”, még nem jelenti azt, hogy soha nem valósul vagy valósulhat meg. Nagyon sok, a mindennapi életből származó példát ismerünk sikeres interkulturális kommunikációra és interkulturális megoldásokra. Jellemző példa lehet az interkulturális megközelítésre, ha egy adott ország bevándorló népességének támogatása nem merül ki – mint oly gyakran történik Európában – a helyi nyelvre való oktatásban, hanem a nyelvtanítás magában foglalja az adott ország szokásaira, hagyományaira, referencia-keretére való felkészítést is. Azonban ez sem elég: valóban interkulturálissá akkor válik ez a folyamat, ha a bevándorlók képzése mellett a befogadó kultúra tagjai is folyamatosan alakítják saját elképzeléseiket és tudásukat a bevándorló emberek és csoportok hátterével, helyzetével, igényeivel, jogaival stb. kapcsolatban. Az attitűdök kölcsönös változásának ahhoz kell vezetnie, hogy a társadalom különböző rendszerei, struktúrái és intézményei úgy alakulnak, hogy mind az újonnan érkezők, mind pedig a befogadó lakosság igényeinek és értékeinek megfeleljenek. Vagyis az interkulturális tanulás eredményeképpen egyik „félnek” sem kell/szabad feladnia saját szükségleteit, a számára fontos és működő dolgokat: a közös nevezőnek olyannak kell lennie, amely minden résztvevőnek megfelel.

Az interkulturális folyamatok egy másik példája az a Fülöp-szigeteken megvalósított törzsi oktatási rendszer, amelyet noha az ország kormánya még nem fogad el hivatalos iskolarendszernek, de létezése és erősödése is az interkulturális megközelítés iránti igényre utal. A SIKAT törzsi iskola-rendszer⁴⁴ – melyet számos törzs közösen alapított – lényege, hogy a fizikailag és társadalmilag is elszigetelten élő

44 Schools of Indigenous Knowledge and Tradition - SIKAT (A bennszülött tudás és hagyomány iskolái). Lásd: Ricarte B. Abejuela: Indigenous Education In The Philippines. A Case Study Of The Sagu-Illaw School Of Indigenous Knowledge And Traditions. Elektronikus dokumentum. www.unesco.org/fileadmin/user_upload/apeid/Conference/papers/ABEJUELA_7d.pdf (2007. 06. 23.)

törzsek gyerekeit az adott törzs hagyományainak megfelelő rendszerben, módszerekkel és tartalomra oktatják a törzsből származó oktatók. A tananyagot a törzs tagjai dolgozzák ki, amely mindig az adott kultúra értékeire és gondolatvilágára épül, szemben a hivatalos fülöp-szigeteki oktatással, amely egy egységes, de a törzsi valóságtól nagyon messze álló kulturális rendszert kíván átadni a gyerekeknek. Így az oktatás a saját törzsbe való szocializációs és enkulturációs⁴⁵ funkciója mellett – amely oly fontos az élőhelyükben és kultúrájukban folyamatosan veszélyeztetett törzsek számára – a gyerekek elsajátítják az írást és olvasást is, amely nagyon fontos ahhoz, hogy be tudjanak lépni a többségi fülöp-szigeteki társadalom intézmény-rendszerébe, például saját érdekeik érvényesítése céljából. Mindeközben nem veszítik el gyökereiket, kultúrájukat és családjukat sem, mint ahogy azokkal történik, akik a falvaktól messzi iskolákban kezdenek tanulni. Ez a fajta, a helyi igényekre és kulturális hagyományokra alapuló oktatási rendszer nemcsak az érintett törzseknek jó, hanem a szélesebb, „többségi” társadalomnak is, hiszen ezzel eddig az oktatásból kimaradó csoportok vonódnak be az iskolai nevelésbe, a kirekesztett csoportok is erősebb, előnyösebb pozícióba kerülnek, és sokkal aktívabban vehetnek részt a társadalom közös építésében, alakításában.

Az interkulturális tanulás legfontosabb szakaszához értünk: a tanuláshoz. E tanulási folyamat létezésének egyik legkézzelfoghatóbb bizonyítéka a sokszor drámai mértékű személyes változás. Sokaknak azért „tesz nagyon jót” egy-egy hosszabb külföldi tartózkodás, mert jobban értékelik az otthoni életüket, az otthoni lehetőségeket, és ezzel együtt tisztábban látják az otthoni helyzetüket.

Néha jó egy kicsit kiszakadni itthonról. Ez olyan, mint amikor az ember sokáig nem eszik valami finomat, hogy aztán az egy kicsit hiányozzon. Mert amíg ehét a sütiből, addig nem is hiányzik neki. ... A célom az volt, hogy több tudással jöjjenek haza és, hogy most már én is adhassak valamit. Ahhoz, hogy észre-

45 A kultúrába való belenevelődés folyamata. A kulturális tudás átadása a következő generációnak (a társadalmi „belenevelés” eszközeivel). Forrás: Boglár Lajos: *A tükör két oldala*. Budapest, 2005. Nyitott Könyv. 226 p.

vegyél problémákat a saját országodban, és ahhoz, hogy azokat kicsit orvosolni is tudd, mindenképpen jó, ha látsz külföldi – akár jó, akár rossz – példákat.

Van, aki egy-egy ilyen élmény után tudatosan keresi az ehhez hasonló lehetőségeket, hogy még tovább tágíthassa saját határait.

Azt hiszem, az hiányzik, hogy teljesen elveszve érezzem magam. Hogy megérezzem azt milyen, amikor szinte az örületbe kerget az, hogy nem értek semmit. Hogy megéljem, hogy ott hogyan tudok viselkedni, vagy helytállni. Biztos félelmetes lesz – akkor. Most nem félek, de ott biztos meg fogok ijedni. Egy ilyen élmény megtanít arra, hogy alázatosak legyünk. Kíváncsi lennék, hogy ott milyen alázatosnak lenni, vagy milyen nem alázatosnak lenni, hogy ott hogyan lehet viselkedni. De szerintem csak alázattal lehet megközelíteni.

Kiutazás előtt az ember általában még nincsen tisztában azzal, hogy ez az időszak milyen szerepet fog játszani az életében. Hazatérve azonban a legtöbben rádöbbennek: a kintlét életük egyik legfontosabb állomása volt.

Az egy próbatétel, amikor az ember kimegy félévre valahova. Ilyenkor önmagadat is jobban megismered: hogyan találsz fel magad, hogyan sikerül barátokat találnod, hogyan osztod be a mindennapjaidat, hogyan ismered meg a helyet, ahol laksz. Tartottam tőle, hogy esténként mit fogok majd egyedül csinálni, de vagy már olyan fáradt voltam, hogy nem tudtam csinálni semmit, vagy jöttek maguktól a programok. Valahogy felpörgött az egész. Olyan emberekkel találkoztam, akik sok szempontból mások, mint én: más a kultúrájuk, másképpen szórakoznak, másképp öltözködnek, más a fontos nekik. Pár hét alatt nem annyira lehet megismerni ezeket a dolgokat, fél év alatt már sok apróságot is, igen. Egy csomó minden tetszett persze, egy csomó minden nem, de nem ez a lényeg. Ott van Amerika, ami a miénkhez nagyon hasonló kultúra, és mégis egy teljesen más közeget ismertem meg.

Van, aki félig tudatosan törekedett is arra, hogy a helyváltoztatással ő maga is megváltozzon.

Az volt a fő ok arra, hogy kimentem Amerikába, hogy nem éreztem jól magam itthon. Fura a családom, fura volt az életem is, és nem annyira voltam nyeregben. Utálok az egyetemem, nem érdekel, nem tartok semerre, elvesztettem a régi barátaimat, újak meg nincsenek. Úgy éreztem, a körülmények megkötnek. Azt láttam, hogy mindenki, aki elmegy külföldre, így megy el, és valahogy máshogy jön vissza. Kíváncsi voltam, mi az, ami ezt a változást okozza.

És kimentem, éldegéltem. Nem azt mondom, hogy minden gyökeresen megváltozott és most már jól érzem magam és tökéletes az élet. De optimistább vagyok meg erősebb, és ezt jó látni. Összességében kint nagyon jól éreztem magam. Az első félév végén már nem azért akartam hazajönni, hogy otthon legyek, hanem mert kíváncsi voltam, hogy amit változok, az hogy fog lejönni, amikor hazamegyek, és hogyan fogok visszalépni a régi kapcsolataimba, hogyan fogok kinézni egyáltalán az új életemben. Nagyon jó volt hazajönni. Az a tél volt a legjobb, mikor hazajöttem. Mikor visszamentem, a második félév még nagyobb változást hozott.

Aztán hazajöttem és az koppant le, hogy itthon történik igazából a nagy változás, és nem külföldön. Most történnek velem a fontos dolgok. Most dolgozom azon, hogy az életemet olyan síkra tereljem, ami jó. Azt érzem, hogy mindehhez az adott erőt, hogy ott kint kipróbálhattam magam, helyt állhattam. Igazából nem volt korábban lehetőségem, hogy bebizonyítsam magamnak, hogy képes vagyok arra, amit el szeretnék érni. Sokkal jobban megismertem magam. Jó lett volna úgy felnőni, hogy tíz éves koromban történik meg velem, hogy ezeket felismerem, de hát én most csinálom, mióta hazajöttem, mióta itt élek újra és új alapokra helyeztem az életem. Most érzem, hogy úgy foglalkozok magammal, ahogy kell. Teljesen megváltozott az életem.

De miért ilyen hatásos módja a változásnak egy-egy hosszabb külföldi tartózkodás?

Magadat a többiek szemén keresztül jobban megismered, tehát azáltal, hogy te nézed őket, magadba is nézel, és új vonásokat fedezel fel, vagy éppen hagyod, hogy ez a rügy kifakadjon és kibimbózzon. Amit itthon nem hagynál, mert 'ááá Pató Pál úr' vagy 'ááá, nem fontos'. De ott fontossá válik. Hirtelen saját magad számára is fontossá válsz.

Egy csomó embernek van vonzódása, hogy valahová elutazzon, kicsit másképp próbáljon látni. Annyi mindent hallani, hogy külföldön hogyan élnek. Egy hosszú ösztöndíjjal ezt megtapasztalod és rájössz, hogy baromira másképp élnek, mint amit te itt elképzelsz, hogy hogyan élnek. Ez egy laboratórium. Ahol az üvegbúra alól kifelé nézel, és próbálsz szemlélni a világot. Teljesen más kultúra, és emberileg nagyon sokat lehet fejlődni tőle, ha egy ilyen utat megélsz vagy túlélsz. Sokszor éreztem, hogy nehezek voltak a napok, hónapok. De emberileg rengeteget tanultam. A világlátás, az a spektrum, amin keresztül szűrőd be magadba a világot, kicsit kitágult. Mert sokkal több kulturális elemet tudsz magadban felsorakoztatni, illetve megtapasztalod, hogy melyek a saját kultúrád határai és korlátai. Nagyon jó ezektől néha elrugaszzkodni.

Például Svédországban, ha megígérsz egyszer valamit, akkor az úgy van. Ha kimondasz valamit, akkor azt megcsinálod. Itthon meg úgy elmennek a dolgok. Ezt nagyon fontos volt megtanulni. Sokkal jobban látod magadban ezt a hibát. Kint tiszta lappal indulsz. Nem mondják, hogy te megbízhatatlan vagy, hanem elmondják hogy 'szia, itt leszünk együtt néhány hónapot, és nálunk ez fontos'. És megtanultam. Ez apróság, de ehhez ki kellett menni. És a nagy tanulság mindig itthon esik le. Mielőtt elutaztam, egy barátomtól kaptam egy bumerángot⁴⁶: annak a félévnek az igazi tanulsága most esik csak le. Itthon

⁴⁶ A bumeráng egy olyan fából készült, hajlított lap, amely eredetileg Ausztrália őslakosainak volt hagyományos hajtófegyvere és vadász eszköze. Később az egész világon elterjedt sportszer lett belőle. Ha eldobják, visszaszáll az eldobóhoz.

van a nagy próbája, hogy mi az, amire mentem vele. Kimész és nem élhetsz a megszokott világodban, kénytelen vagy másképpen ránézni magadra, meg az egész életedre meg másfajta emberekkel találkozol, és ez nagyon megváltoztat.

Sok olyan jellegű változás van, amiről szinte minden interjúalanyom beszámolt: ilyen a nyitottabbá, rugalmasabbá, türelmesebbé és magabiztosabbá válás.

Sokkal nemzetközibb lettem és sokkal nyitottabb, sokkal tapasztaltabb és magabiztosabb. Voltál ott és láttál egy helyet. És aztán visszamész és lehet, hogy már máshogy látod a dolgokat. Egy kicsit jobban felnőttem.

Mindenki nyitottabb lett, még akkor is, ha nem veszi észre, láthatatlanul. Muszáj, hogy az ember alkalmazkodjon, hogy megszokja az új környezetet. Megtanultam, hogy ahogy nekünk például Portugália meg Spanyolország egy és ugyanaz, az ittenieknek [a portugáloknak] Szlovákia, Magyarország, Románia, mind ugyanolyan. Miért tudnák megkülönböztetni? Ennek az egésznek azért van értelme, mert sok olyan dolgot észreveszek meg tanulok, amit otthon nem.

Úgy érzem, hogy abból a sok, és sokszor nagyon nehéz dologból, ami velem itt kint történik nagyon sok jó jön ki. Sokat változom, erősebb ember lettem. Mindig hajlamos voltam rá, hogy sajnáljam magam. Ez még mindig megvan, de most már tudatosan látom, hogy mi történik velem. Nagyon sokat tanulok önmagamról. Már látom a határait, és azokon belül mozgok. Nem akarom őket feltétlenül átlépni.

Itt nagyon sok olyan előítéletemmel szembesülök, amiről nem is tudtam, hogy létezik. Például még soha nem volt semmilyen kapcsolatam feketékkel, és itt velük dolgozom. Amikor az órán beszélünk róla, hogy milyen az előítélet (például, amikor egy sötét utcán jön veled szembe egy fekete ember, és te

megijedsz), akkor mindig mondtuk, hogy 'ááá, dehogy, én nem ilyen vagyok'. És itt meg szembesülök veled, hogy dehogynem.

Határozottan figyelmesebb és érdeklődőbb lettem. Függetlenebb, szabadabb és sokkal talpraesettebb is. Tehát felnőttem. Meg nyitottabb lettem: még több ember vesz körül, még érdeklődőbb vagyok, még kíváncsibb.

Volt, aki azt mondta, hogy Franciaországban 'egy kis Buddha' lettem. Gandhi mondta, hogy 'te magad légy az a változás, amit a világban látni szeretnél'. És ezt ott értettem meg, ott tettem magamévá. Azóta próbálok hangsúlyt fektetni arra, hogy én legyek az a változás.

De megvannak a veszélyei is a túlságosan nagy alkalmazkodásnak:

Küzdelmes egy dolog, mert az ember egyre toleránsabb, aztán meg már túl toleráns. És onnantól kezdve jönnek a veszélyei a külföldön tartózkodásnak, hogy addigra már annyira toleráns vagy, hogy nem érzed a határaidat, és esetleg túl sokat engedsz a kívülről ért befolyásnak, mert azt hiszed, hogy te vagy az idegen kultúrában és neked kell elfogadni, neked kell illeszkedned.

És noha a legtöbben azért utaznak ki, hogy „megismerjék” a helyi kultúrát, a helyi embereket, a kaland végére leginkább önmagukat ismerik meg jobban. A tükör, amit a „külföld”, a nehéz és ismeretlen helyzetek, az idegenség és a magányosság tartanak az ember elé, sokszor mutat meg önmagunk számára is teljesen új, meglepő dolgokat. Vagyis az interkulturális tapasztalat meglepően nagy önismerethez vezet.

Amikor külföldön önkénteskedsz, olyan dolgokat tanulsz meg magadról, amiknek nem feltétlen örülsz. De ha fel tudod ezeket dolgozni, akkor boldogabb ember leszel. Ha nem, akkor boldogtalanabb. Rajtad múlik. ... Ha nem hagyod el valóban a saját országodat, ha minden napod azzal telik, hogy az

otthonodat, az otthoni életedet hiányolod, ha nem úgy nézel erre az egész külföldi létre, mint az életed egy bizonyos korszakára, akkor biztos, hogy boldogtalan leszel. Azért kell elmenni, hogy boldog legyél.

Persze néprajzosként vannak a fejedben olyan dolgok – mint a kulturális relativizmus –, amiket elméletben tudsz, de a gyakorlati életben, amikor téged megbántanak, nem biztos, hogy tudod használni, és azt mondani, hogy 'jó, ez egy másik kultúra, legyek én is toleránsabb!' Adott helyzetben nem biztos, hogy ez kezd el benned dolgozni. De egy ilyen tapasztalat már segíthet abban, hogy egy következő ilyen helyzetben másképp reagálj, vagy másképp láss dolgokat. Ha most elmennék valahova külföldre, akkor valószínűleg már egy csomó dolog van, ami nem érne olyan váratlanul, és valószínűleg nem sokkolna annyira vagy nem élném meg olyan nehezen. Számítanék rá, egyszerűen azért, mert előfordulhat.

Amikor külföldön élsz, akkor egyfajta kulturális blokkban vagy benne. A csoporttársaid innen-onnan jöttek, mindenki másképpen beszél, más a kiejtése, más a viselkedése, a mozgása, a hanglejtése. Minden egészen más, és ezzel nap, mint nap konfrontálódasz. Intenzíven, hónapokon át ebben vagy benne. Olyan ez, mint a tudatváltás: amikor nyelvről nyelvre váltunk, akkor világról világra váltunk. Amikor lengyelül gondolkodom, egészen más kezdek lenni, mint amikor angolul vagy németül beszélek. A mindennapi életben szerepekbe, maszkokba kényszerül az ember. És ilyenkor kénytelen feloldani és levenni magáról a saját maszkjait. Amikor a saját közegedből kiszakítva élsz, pörögysz, forogsz, mint egy bűgócsiga. És közben színesedsz és változol. Itthon ezt nem kapod meg, mert magyarul beszélünk, és nem vagy arra kényszerítve, hogy nap, mint nap minden egyes pillanatban jelen legyél. A jelenlét nagyon fontos, mert figyelni kell: nem bambulhatsz el, nem bújhatsz a könyved mögé, nem vonulhatsz annyira el, mint itthon.

Vannak, akik nagyon is konkrét dolgokat szeretnének „eltanulni” attól a társadalomtól vagy kultúrától, amelybe bekerültek, akár személyes, akár társadalmi szinten.

Megismerek új embereket, új gondolkodást. Próbálom megérteni, hogy ők x idő alatt ennyit tesznek meg, mi meg otthon ennyit dolgozunk, és hogy ettől ugyanúgy lehet boldog az ember, és ugyanúgy felkel reggel a nap. Bizonyos dolgokat próbálok tőlük [a munkatársaimtól] ellesni, például, hogy mitől ilyen nyugisak. Eleinte nem értettem, amikor mondták, hogy ‘relax, relax, relax’⁴⁷. ‘Oké, relax, relax, de a relax-on kívül megy az élet, gyerekek,’ gondoltam. A fogyatékos fiatalokkal végzett terápiákon [ahol a szakmai gyakorlatomat végeztem] sokat látok. Itt például természetes, hogy nem kell mindenki mellé kíséző, hogy nem fogja átvágni a buszsofőr a jegy árával, hogy segítenek neki és igenis a fogyatékos lánynak is be van festve a haja, mert miért ne? Otthon még eléggé gyerekcipőben jár ez, próbálják a fogyatékosokat egyfajta gyermeki állapotban meghagyni.

Nekünk, németeknek, nagyon sok elvünk van. Az egyik elv, hogy soha nem késhetsz el a munkahelyedről. Annyira jó lenne, ha fel tudnék venni néhány magyar tulajdonságot. Például, hogy egy kicsit lazábban nézzem a dolgokat, hogy ne legyek annyira kritikus. Például a magyarok mindig tartózkodnak attól, hogy a dolgokat lefixálják, főleg a németekhez képest, akik mindent jól végig-gondolnak, mindent szerződésbe foglalnak, minden készre van megcsinálva, és egy nagy széfbe bepakolva. Mindent olyan jól kigondolnak, hogy nem lehet benne tévedés. Magyarországon ezzel szemben ez így megy: ‘Holnap találkozhatunk?’ ‘Hát, majd meglátjuk’.

A másik kultúrával való találkozásban az identitás megkerülhetetlen dolog. Noha a saját kulturális közegünkben identitásunk számunkra láthatatlan marad, egy idegen

47 „Nyugi, nyugi, nyugi.”

környezetben identitásunk fel sem tételezett részeit és részleteit ismerhetjük meg. Sokan ekkor „ismerik meg” magyarságukat, például. Azt, hogy mit is jelent számukra nemzeti identitásuk és, hogy miben is áll „magyarnak lenni”.

Amerikában, amikor gyerekekre vigyáztam, visszahúzódó, és szolgálatkész embernek éreztem magam. Nem tudtam akkor még, hogy ez mire kenhető, a kulturális háttérre vagy a koromra, hogy beosztott szerepet fogadok el, nem pedig partner szerepet alakítok ki. Ez volt az egyik, amit nagyon-nagyon sok magyaron láttam, akik külföldön éltek. Mi elég nagy előszeretettel visszahúzódunk és próbálunk alkalmazkodni. És ebből valamiféle szolgálatkész szerep jön ki. Ami nem szerencsés, mert eleve alárendeljük magunkat. Ilyen szempontból volt, amikor magyarnak éreztem magam. Mexikóban volt két magyar önkéntes és láttam, hogy mennyire hasonlóan reagálunk mi, magyarok, a dolgokra. Noha én már teljesen másképp reagáltam, mint ők, de akkor is láttam, hogy az indítatásaim ott vannak a magyar gyökerekben. És ezek nem mindig voltak jók. Ez is sokszor összefüggött a szolgálatkészséggel. Mondjuk egy magyar olyan dolgot bevállalt, amit különben senki a világon, főleg nem egy mexikói, például köveket hurcolt ki az udvarról nem tudom hány órán keresztül, és áldozatnak fogta fel. Nem volt kötelező csinálni, mégis csinálta, és valahogy érzem azt, hogy én is belekerültem ugyanebbe a csapdába időnként, hogy tettem dolgokat, pedig nem volt kötelező. És utána áldozatnak éltem meg magam.

Mikor kimentem, a magyarság(om) erősödött fel bennem. Nem volt szándékos, de minden ezt váltotta ki belőlem. Amikor hazajöttem, egyáltalán nem szégyelltem azt, hogy magyar vagyok, bár továbbra se vagyok erre különösebben büszke. Itthon ez továbbra sem jelent sokkal többet, inkább csak ha külföldön vagyok, akkor jelenthet mást.

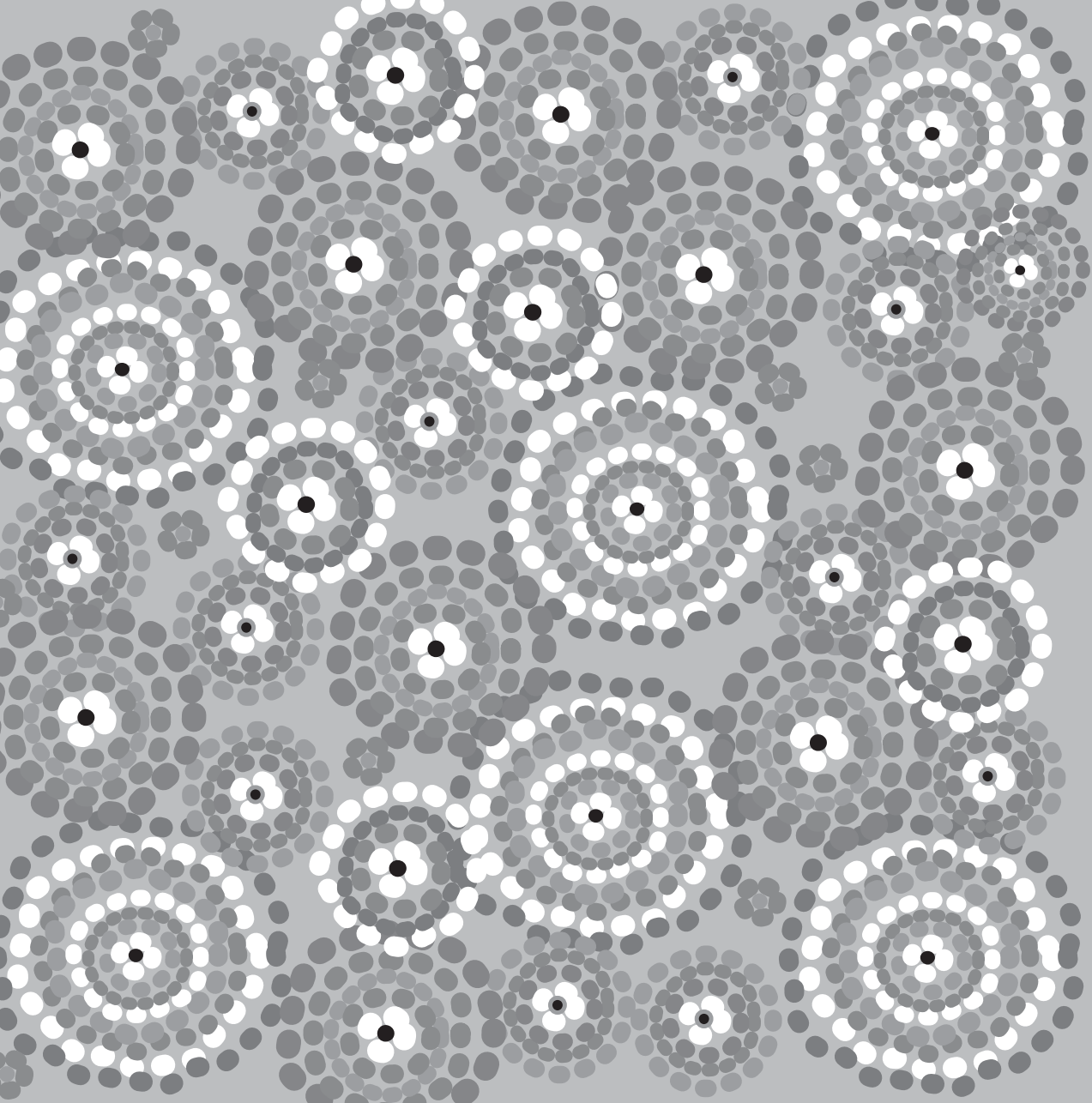
Franciaországban inkább magyarnak éreztem magam. Én voltam ‘a magyar gyerek’. Ha itt magyar bort iszom, az nem tűnik fel. De ha ott mondjuk volt

nálam magyar bor és azt kóstoltattam, akkor mindjárt teljesen más volt. Sokat tanultam Magyarországról, hogy Magyarországon milyen bor van, milyen borvidékek vannak, fehérbor, vörösbor, aszúbor. Sokkal tudatosabb magyar-nak kellett lenni ott, mert ott te voltál a magyar nemzetnek a megtestesítője. Te voltál az, aki alapján véleményt formáltak a magyarokról. És ez felelősség volt, de jó felelősség. Jó volt ezeknek utánajárni és értelmesen elmondani, ha valamit megkérdeztek. Ott éreztem annak valami jelentőségét, hogy magyar vagyok. Én vagyok ennek a kultúrának a közvetítője feléjük. Egyébként mindennütt otthonlevő vagyok, semmiféle nacionalista eszme nem érint meg.

Egy példa: egyszer, amikor elfogyott a WC-papírunk, átmentünk kérni egy nagy gurigát és előjött az infantilis énem: elkezdtünk vele gurigázni a kollégium padlóján. És akkor a másik magyar lány odaszólt nekem: 'Ezt hagyd abba, mert itt a magyarokat képviseled!' Ez nyilván poén volt, de erről beszéltem.

Amint az eddigiekből kiderült, az interkulturális tanulás nem automatikus folyamat: nem feltétlenül megy végbe minden olyan helyzetben, ahol különböző kultúrájú, értékrendű emberek folytatnak kommunikációt. Sőt, az esetek többségében sajnos nem megy végbe semmiféle megértésen alapuló valós találkozás. Az interkulturális tanulás minden résztvevőtől erőfeszítést és tudatosságot kíván meg. Az interkulturális tanulás nem egy helyzet objektív leírása, nem a különböző kultúrák meglétének egyszerű megállapítása, hanem valójában konkrét céllal rendelkező folyamat. Ez a konkrét cél maga az interkulturális találkozás, vagyis annak a helyzetnek a megteremtése, amelyben a felek kölcsönösen megértik saját maguk és társaik motivációját, referencia-keretét, identitását és azokat a mechanizmusokat és folyamatokat is, amelyek egy-egy ilyen sokféle érték- és norma-rendet magában foglaló kommunikációban bármely oldalról működésképp lép(het)nek, mint például a sztereotipizálás, az előítélet, a bezárkózás, a kirekesztés, és a nem-megértés. Az interkulturális kommunikáció a határokkal, korlátokkal való játék, lényegében annak a kitapogatása, hogy hol húzódnak és mennyire rugalmasak a kommunikációban résztvevők határai, és hol vannak azok az identitás-pontok, amelyek túl nagy jelentőséggel bírnak ahhoz, hogy bárme-

lyik fél is veszélyben érezze. A sikeres interkulturális kommunikáció során egyik félnek sem szabad úgy éreznie, hogy többet adott fel annál a számára fontos értékekből és normákból, mint amennyi feltétlen szükséges volt, viszont minden résztvevő félnek éppen ugyanennyire szükséges alkalmazkodnia másokhoz, ahhoz hogy a konfliktusból tanulás, a feloldhatatlannak tűnő helyzetből pedig megoldás szülessen. Igaz ez a személyes és társadalmi szinten megnyilvánuló interkulturális konfliktusokra is.

Vándorok történetei

A most következő részben tizenegy olyan fiatal történetét mutatom be, akik külföldi tartózkodásuk során erős interkulturális élményeken mentek keresztül. Míg eddig az élmények voltak figyelmünk központjában, most az egyes ember kerül a fókuszba. A következőkben lehetőségünk nyílik arra, hogy meglássuk és megértsük, hogyan jelennek meg az eddig bemutatott folyamatok egyetlen ember életében és hogyan változtatja meg őket soha nem várt módon egy-egy ilyen élmény.

A történetek olvasásához jó útmutatót nyújt az alábbi, sok ázsiai országban különböző változatban fellelhető tanmese:

A három vak ember és az elefánt

Egy nap három vak ember összetalálkozott, és sok mindenről beszélgettek. Hirtelen az egyikük megszólalt: „Úgy hallottam, hogy az elefánt egy nagyon furcsa állat. Kár, hogy vakok vagyunk, és nem láthatjuk“.

„Igen, tényleg nagy kár, hogy nincs olyan szerencsénk, hogy lássuk azt a furcsa állatot“, sóhajtott a másik.

A harmadik, egy kicsit ingerülten tette hozzá: „Látni? Felejtsetek el! Már csak tapintani is remek lenne“.

„Hát, ez igaz. Bárcsak lenne valami módja annak, hogy megtapinthatnánk egy elefántot. Akkor megtudhatnánk, hogy néz ki“ értettek egyet mind a hárman.

Úgy történt, hogy egy elefántkereskedő éppen arra járt és meghallotta a beszélgetésüket. „Hé, Urak, tényleg meg akartok tapintani egy elefántot? Akkor kövessetek és mutatok egyet nektek“ – mondta.

A három vak ember meglepődött, de nagyon megörült a lehetőségnek.

Egymás kezét fogva libasorba álltak és követték a kereskedőt arra, amerre az vezette őket. Útközben azon tanakodtak, hogyan fogják megtapintani az állatot és elképzelné azt.

Miután elérték úti céljukat, a kereskedő megkérte őket, hogy üljenek le a földre és várjanak. Egy pár perc múlva az első vak embert odavezette az elefánthoz, hogy megérintse azt. A vak ember kinyújtott kézzel megérintette az állat bal mellső lábát, aztán a jobbát. Azután végigtapogatta a két lábat tetejétől az aljáig, és ragyogó arccal mondta: „Akkor tehát ilyen ez a furcsa állat”. Aztán lassan visszatért a csoporthoz.

Ezután a második vak embert vezették oda az elefánthoz. Megérintette a farkát – amit az elefánt egy párszor meg is csóvált – és elégedetten felkiáltott: „Nahát! Igazán furcsa állat! Valóban különös! Most már tudom milyen”. Aztán gyorsan oldalra lépett.

A harmadik vak ember sora jött, aki az elefánt ormányát tapintotta meg, ami előre hátra mozgott és csavarodott. Azt gondolta: „Hát ez az. Most már tudom”.

A három vak ember megköszönte a kereskedőnek a kedvességét és útjára indult. Titokban mindhárom nagyon izgatott volt az élmény után és nagyon sok mondanivalója volt, mégis sokáig lépkedtek egymás mellett anélkül, hogy egy szót is szóltak volna.

„Üljünk le és beszéljünk erről a furcsa állatról” – mondta a második vak ember, megtörve a csendet.

„Nagyon jó ötlet. Nagyon jó”. Értett egyet a másik kettő, mert ők is ezt gondolták.

Mielőtt megvárta volna, hogy mindenki elhelyezkedjen, a második kifakadt: „Ez a furcsa állat olyan, mint egy szalmalegyező, amely előre hátra legyez, hogy egy kis szellőt adjon nekünk. De nem annyira nagy és nincs olyan jól összerakva”.

„Nem, nem!” kiáltotta az első vak ember: „Ez a furcsa állat éppen olyan, mint két nagy fa, ágak nélkül”.

„Mindketten tévedtek”. Mondta a harmadik ember. „Ez a furcsa állat egy kígyóhoz hasonlatos. Hosszú, hengeres és nagyon erős”.

Hogy vitakoztak! Mindegyik ragaszkodott ahhoz, hogy neki volt igaza. Természetesen nem tudtak megegyezni, mert egyikük sem vizsgálta meg alaposan az egész elefántot.

Hogyan írhatná le bárki az egészet, amíg nem ismerte meg a részletek összességét?⁴⁸

Minden most következő történetet hasonlóan allegorikusan érdemes olvasni és értelmezni. Minden történet tanulási folyamat: valaki kíváncsi valamire, aminek csak egy kis részletébe nyer(het) betekintést, de már ebből a kicsi szeletből is nagyon messzire mutató és őt erőteljesen megváltoztató következtetéseket von le. Az olvasónak most lehetősége nyílik együtt tanulni a bemutatott fiatalokkal, értelmezéseiket továbbgondolni és beépíteni saját életébe – akár külföldre készül, akár nem. A történetekből kiderül az is, hogy mennyire sokféle okból lehet útnak eredni és, hogy mennyiféle motiváció, vágy és álom kötődik a külföldön éléshez. Az interjúkat a fiatalok életének különböző szakaszaiban készítettem. Van, aki már több év, van, aki még csak néhány hónap távolságra volt az interkulturális élménytől. Olyan is van közöttük, akivel éppen a kulturális sokk kellős közepén beszélgettem. Az interjúkat úgy válogattam, hogy minél több oldalát mutassák meg a külföldi létnek és, hogy minél többféle személyiségű embert ismerhessen meg az olvasó. Reményeim szerint mindenki talál olyan érzést, gondolatot, élményt, álmot, kérdést amivel azonosulni tud, vagy amely éppen saját, külföldre utazással kapcsolatos kérdéseire és esetleges félelmeire ad választ.

48 Forrás: Louise Kuo - Yuan-Hsi Kuo: *Chinese Folk Tales*. Millbrae, 1976, Celestial Arts. 83-85 p. Elektronikus dokumentum. www.noogenesis.com/pineapple/blind_men_elephant.html (2007. 06. 23.) A szerző fordítása.

„A megfosztottságból lehet a legtöbbet tanulni” *

Jeney Orsolya (25 éves) Romániában született, a magyar határtól 5 km-re. Magyarországra kilenc évesen költözött családjával. Tizenöt évesen élt először külföldön. Miután megjárta Svájcot, Indiát, Olaszországot, Franciaországot és Spanyolországot különböző nemzetközi programok segítségével valamint saját szervezésben, úgy érzi, hogy még mindig bármikor útra tudna kelni. Ennek ellenére, most már inkább Magyarországon keresi a helyét és álma, hogy egy nagy nemzetközi humanitárius szervezetnél dolgozzon.

Ez úgy kezdődött, hogy apukám hat nyelven beszél. És ő mindig azt mondta, hogy a gyerekek túl kell tennie a szülőn. És én akkor már tudtam olaszul, meg angolul – mert Olaszországban él a családom egy része – és kitaláltam, hogy titokban megtanulok németül, hogy majd egyszer meglepjem apukámat. És ahogy én így szerveztem, hogy megtanulok németül egyszer csak találkoztunk egy svájci családdal, akik felajánlották, hogy nem akarok-e félévre kimenni Svájcba. Mindig is nagyon szerettem volna kimenni egy évre külföldre, bár akkor még nem voltam tisztában azzal, hogy ennek milyen előnyei vannak.

Így tehát tizenöt évesen kijutottam Svájcba, cserediák voltam egy svájci iskolában. A fő célom az volt, hogy megtanuljak németül meg, hogy lássam, milyen kiszakadni otthonról. Önmagában nem volt fan-

tasztikus az a félév, mert nem volt olyan sok barátom, de akkor már rákaptam az ízére, hogy nagyon jó, mert szenvedni is kell ahhoz, hogy lásd, hogy milyenek is a dolgok. Ott kint nem az volt, hogy állandóan buliztam, meg a család is viszonylag konzervatív volt. Például nem lehetett tévézni, meg salátát kellett enni, ha édességet akartál. Tehát a mindennapjaim nem voltak jók, de már akkor is felismertem azt, hogy amíg külföldön van az ember, megtanulja, hogy azon kívül, hogy kiszakad a családból – mivel állandóan egyedül van – rájön arra is, hogy túl kell lépni azon, hogy „jaj, én rosszul vagyok”, vagy, hogy „nincsenek itt a legjobb barátaim”. Mert a külföldi lét összességében sokkal jobban lecsiszolja az embert. Rádöbbenti az embert, hogy

* Az interjú 2006. október 19-én készült.

minek van jelentősége, minek nincs. Úgy érzem, hogy ez például arra is kihatással van, hogy ma a legjobb barátnőimmal olyan szinten tudjuk kezelni a konfliktusokat, ahogy a legjobb konfliktuskezelő tréningen se tudják megtanítani. Mert rájössz, hogy mi a fontos. Amiatt, hogy állandóan egyedül vagy rájössz, hogy inkább nem szidom le a barátnőmet, ha késik 20 percet, mert nem ez számít, hanem az, hogy ő van nekem.

Miután visszajöttem Magyarországra, OKTV-ztem⁴⁹ és a helyezésem miatt megpályázhattam egy ösztöndíjat a United World Colleges⁵⁰ egyikébe. Meg is kaptam egy ösztöndíjat Indiába, a Mahindra United World College-ba. Végül ott lettem megfektőzve: mert ennek az iskolának nagyon fontos része volt, hogy azon kívül, hogy két évig jártak oda az emberek a világ nyolcvan országából, ötven százalékban kellett teljesíteni az iskolai követelményeket és ötven százalékban közösségi munkát kellett végezni. Ez az iskola kicsiben az volt, mint az összes mostani európai kezdeményezés, vagyis, hogy informális neveléssel irtsuk ki az emberekből a rasszizmust meg az intoleranciát. Ez azért nagyon jó, mert amikor ott voltam tizenkilenc évesen, akkor engem nagyon megfogott ez a dolog. Láttam, mennyire jó az, ha egy teljesen más hozzáállást is hallasz a világ különböző dolgairól. Mert ott például beszélgethatsz a bolíviai barátoddal két órát az esti buliban, vagy bárhol. Ezt normális esetben nem tehetné meg. Ezen kívül nagyon fontos dolognak tartom, hogy magadnak összeválogathatod, hogy milyen legyen az életed, amit te értékekkel teli akarsz élni.

Azért mentem Indiába, mert úgy gondoltam annak idején, hogy Magyarország mondjuk egy 1-től 10-ig terjedő skálán 5-ös, Svájc 1-es, mert teljesen fejlett és India meg 10-es. És akkor még úgy gondoltam, hogy lefedem, hogy milyen szintű életek lehetnek a világban. Indiában Teréz Anya otthonában⁵¹ is voltunk önkéntesek, meg

49 Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny.

50 A United World Colleges mozgalom célja, hogy nemzetközi oktatás, tapasztalat és közösségi szolgálat segítségével a fiatalok felelős polgárokká, politikailag és környezetileg tudatos emberekké és a béke, az igazságosság, a megértés és az együttműködés ideáljainak elkötelezett híveivé váljanak és, hogy ezeket az ideálokat tettekben és személyes példákön keresztül meg is valósítsák. Forrás: www.evime.hu, www.uwc.org

51 1950 októberében Teréz anya (született: Agnes Gonxha Bojaxhiu) egy új szerzetesrendet alapított. A rend missziója, amely mára a világ minden táján nyitott rendházat, a szegény, beteg és magatehetetlen emberek ápolása, támogatása.

egy csomó ilyen helyen, és rájöttem, hogy mennyi minden dolgot tudnék én hozzáadni a világhoz. Utána már emiatt kerestem a többi nyelvet, meg a minél több lehetőséget, hogy amikor lediplomázom, egy olyan önéletrajzom lehessen, ami miatt egy olyan állást meg tudok majd pályázni, amivel tényleg tudok segíteni a világnak. Így tehát India után úgy jöttem haza, hogy más sem lehet az életem értelme, mint az emberi jogok, meg mindenféle olyan tevékenység, ami nekem nem kerülne semmilyen erőfeszítésembe, viszont másnak lehet, hogy jobb.

Indiában válogatott emberekkel voltam. Azért voltak válogatottak, mert sokkal okosabbak, sokkal toleránsabbak, sokkal viccesebbek, sokkal nyitottabbak, mint az átlag, tehát kb. az esszenciáját kaptam mindennek. Ha nem mentem volna el Indiába, felszínes maradtam volna. Mert itthon éppen akkor kezdtük el a mindenféle bulizásokat, meg a részegeskedést, amikor elmentem. Viszont amiatt, hogy ebből kiszakadtam, amikor visszajöttem, inkább az értékekkel teli embereket kerestem, mint a gimi legvagányabb csávóját. Ezért aztán onnan hazajöve iszonyú frusztrálva éreztem magam. Nagyon fura volt. Viszont azt is éreztem, hogy sokkal jobban elkezdtem az értékeket keresni. Abszolút elmélyültem. És persze sokkal tájékozottabb lettem a világról: már a világ összes fővárosát tudtam kívülről, mert már kb. a világ minden országából volt barátom. Ez egy nagyon jó alap arra, hogy például valakivel beszélgetést kezdjek. Nem feltétlenül egy péntek esti buliban, hanem például a munkám során nagyon hasznos lesz ahhoz, hogy megnyerjem az emberek bizalmát. Hogyha például esetleg nőkkkel kell majd dolgoznom a jövőben, mondjuk mosogatónőkkel, akkor nyilván fontos lesz, hogy egy hétig mosogattam és tudom, hogy melyik izmod fáj, amikor mosogatsz. És akkor én el tudom mondani, hogy „hú, magának is ez fáj?” Ilyenkor sokkal jobban megnyílnak az emberek.

Indiából azt hoztam el, hogy milyen jó életünk is van nekünk. A szülők korábban is mondták, hogy „addig fel nem állsz, míg meg nem eszed, tudod hány kisgyerek éheznek?” Na, onnan úgy jöttem haza, hogy „Anyá, elmesélem, mi az, hogy éheznek?” Egyfajta érettséget hoztam vissza. Meg olyat például, hogy Indiában mindenhol van ventilátor és mindenhova úgy léptem fel az ágyra, hogy ne vágjon nyakon. Itt meg, ha fellepek egy ágyra, akkor fellepek. De India után sokáig úgy léptem fel, hogy lehajtottam a fejemet. Aztán nagyon sokat gesztikulálok. Vagy pedig, ha egy indiaival kezdek el beszélni, akkor úgy rázom a fejem, mint az indiaiak.

Amikor visszajöttem Indiából, elkezdtem Pesten a Közgázon⁵² a nemzetközi tanulmányokat. Utána egy szakítás miatt úgy döntöttem, hogy megint csak külföldre megyek. Ennek a története az, hogy mi egy abszolút sima partiumi⁵³ polgár család voltunk, csak keresztanyám kiszökött Olaszországba balerinaként és emiatt, amikor átköltöztünk Magyarországra, akkor anyukám kinn dolgozott egy évet Olaszországban. Kapott egy olyan állást, hogy öt éven keresztül kinn volt minden nyáron a tengerparton idegenvezetőként. Így tizenkét évesen már folyékonyan beszéltem olaszul, mert állandóan kint lógtunk. És mivel a családom egy része Rómában lakik, elmentem Rómába három hónapra. Az megint teljesen más külföldi élmény volt, mert a FAO-ban, az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezeténél⁵⁴ dolgoztam önkéntesként. Oda már úgy mentem ki, hogy gyerekkorom óta jól beszéltem olaszul, meg ismertem Rómát, meg „jaj, de jó lesz, milyen jó kis gyógymód lesz”. Aztán a mindennapokban az sem volt annyira jó, mert reggeltől estig dolgoztam önkéntesként és ott mindenki vagy húsz éve diplomata, vagy pedig végigjárta az egész ranglétrát és akkor már nem feltétlenül beszélget a kis senki önkéntessel. De szakmailag ez egy nagyon-nagyon jó lehetőség volt. És személyesen megint csak fejlődtem, mert el kellett gondolkodnom arról, hogy vajon én mit csinálok rosszul, hogy vajon hogy kéne csinálni? Újabb és újabb értékeket kellett felfedeznem.

Tulajdonképpen mindig is szerettem volna Spanyolországban élni, nagyon-nagyon tetszett a nyelv és nagyon szerettem volna megtanulni, mert az ENSZ-nek meg a mindenféle ilyen szervezeteknek az egyik hivatalos nyelve, tehát meg is kellett tanulnom. Végül is 2005 decemberében mentem ki Spanyolországba, Valenciába⁵⁵, EVS⁵⁶-szel.

52 Mostani neve: Budapesti Corvinus Egyetem.

53 A Partium (ejtsd: párcium) – magyarul Részek – a mai Románia legnyugatibb részén található történelmi, földrajzi terület.

54 További információ: www.fao.org

55 Spanyol tartomány és egyben a tartományi főváros neve.

56 Az Európai Önkéntes Szolgálat elnevezésű Európai Unió programban a külföldi tapasztalatszerzés elsődleges célja nem a szakmai fejlődés, hanem az önkéntesség filozófiájának megismerése, az interkulturális tanulás, a személyes fejlődés, a szociális érzékenység növelése, valamint a helyi közösségek fejlesztése. Ebben a programban, melynek angol neve European Voluntary Service (EVS) 2-12 hónapot lehet eltölteni külföldön egy fogadószervezetnél, ahol a résztvevő fiatalok a helyi közösség fejlődését célzó non-profit tevékenységekben vesznek részt a környezetvédelem, a szociális munka, a kultúra, a sport stb. területén. További információ: www.eurodesk.hu

„Ha nem mentem volna el Indiába, felszínes maradtam volna.”

Spanyolország előtt volt három hónapom, hogy rákészüljek és meg voltam győződve róla, hogy úgy fogom venni az akadályokat, hogy csak, na. Tudtam, hogy az első héten nem lesz „legjobb barátom”, de majd akkor elhívom őket kávézni és később lesznek barátaim. Tudtam, hogy lesznek problémák. Mégis nagyon befuccsolt az egész. És akkor jöttem rá, hogy igazából Svájcban tizenöt évesen voltam kinn, de gimnáziumban. Indiában válogatott zsenitársasággal voltam. Mindenki ugyanúgy külföldi volt, mindenki egyedül volt. Rómában egy komoly helyen dolgoztam az ENSZ-ben, ami „felnőtt” hely, az megint más volt. Spanyolországról meg azt hittem, hogy a háromból már össze tudom hozni, de nem.

Rádásul az EVS is meglepett egy kicsit. Mert azt hittem, hogy jobban hasonlít az Erasmus-hoz⁵⁷, hogy hasonló lesz a társaság, de egyáltalán nem. Tíz önkéntes volt kinn, de mindenki egészen más háttérű, mindenki teljesen más korosztály volt. Jött egy tizenkilenc éves fiú, aki egyáltalán nem gondolt még bele a világba, csak Spanyolországban akart élni. Jött a szociális munkás, aki abszolút dolgozóként jött már ide. Teljesen más háttérű emberek voltak és nagyon mások mint én, és nem is ismertem meg olyan sok mindenkét.

Spanyolországban egy hajléktalanoknak, vagy inkább bevándorlóknak szóló otthonban dolgoztam, ott is laktam, és papokkal dolgoztam. Ott nagyon nehéz pillanataim voltak. De mindig az volt bennem, hogy van egy otthonom, van egy családom, vannak barátaim, van egy karrierem, van egy elhivatottságom, onnantól kezdve ez mindegy, mert ezek átmeneti dolgok. Nyilván nagyon sokat segít az, hogy tudod, hogy ez nem örökre szól, és rajtad múlik, hogy mikor van vége. De nyilván nem mondod azt, hogy holnap hazamegyek. Most miért mennél haza? Lásd, hogy mit bírsz ki vagy, hogy mik történhetnek még veled az életben!

Az EVS alatt a munkakörülmények, az anyagi körülmények, maga a munka tartalma, a barátok típusa... mind-mind egy kicsit átlagon aluli volt. És az én elvárásaim

⁵⁷ Az Erasmus az Európai Bizottság mobilitási programja egyetemi és főiskolai hallgatóknak, amelynek keretében egy vagy több félévet egy európai egyetemen tölthetnek el, vagy külföldi szakmai gyakorlatot is végezhetnek. További információ: www.tka.hu (Tempus Közalapítvány), www.esn.org (Erasmus Student Network)

meg túl magasak voltak. Egyáltalán nem volt egészséges, hogy mindegyik pont ellentétes irányú volt, mint ahogy kellett volna, hogy legyen és így együttesen nagyon nehéz volt. Például soha nem volt áram, csak este héttől tízig, amíg ott voltak a hajléktalanok. De én ott éltem a vasárnapjaimat is, áram nélkül, világítás nélkül. Hideg volt, nem volt fűtés, csak amikor a hajléktalanok bent aludtak. Egy csomó ilyen dolog volt, ami már önmagában is rányomja a bélyegét az ember hangulatára és akkor jöttek még ehhez azok az emberek, akikkel meg se tudtam beszélni az egészet.

Az egyik feladatomban az volt, hogy spanyolra tanítsam a bentlakókat. És teljesen ki voltam akadva, mert nem tanultak semmit, nem bírtam a fejükbe verni, hogy hétfő-kedd-szerda. És iszonyúan kiakasztott, hogy én itt próbálom őket tanítani, kaja van, ruhát kapnak, én szenvedek, hogy megtanulják legalább azt, hogy hétfőtől péntekig, és ők egész nap fülhallgatóval a pályaudvaron csajoznak. És akkor egyszer rájöttem, hogy írni se tudnak. Én voltam a buta, hogy nem gondoltam erre. Hiába írtam a táblára, nem értettek belőle semmit. Nagyon rossz volt, hogy majdnem elhittem, hogy csak simán lusták. De aztán hála istennek rájöttem, hogy mi volt a baj. Nem is jutott eszembe, hogy amikor engem odaraknak, hogy „taníts nekik spanyolt”, hogy hiába írom föl a táblára – nem tudják elolvasni. És nemcsak, hogy nem tudnak olvasni, de nyilván nem is tudják, hogy ők más nyelven beszélnek és, hogy nekik ezt meg kell tanulni ahhoz, hogy túléljenek.

Miután vége lett ennek a projektnek, pincérnőként dolgoztam egy tengerparti kis faluban. Ez is nagyon érdekes volt, beállni pincérnőnek. Amikor tudod, hogy muszáj ezt csinálni és nem feltétlenül hobbiból vállalod. Nagyon érdekes volt. Megint csak egy emberi kurzus volt. Ez is örökre megváltoztatott. Amíg nem dolgoztál így, nem tudod, hogy mikén mennek át az emberek. Tényleg. Lenéznek. De attól még, hogy valaki pincérnő, nem kell azt feltételezni, hogy sötét. De ahogy bántak velem...! Ugyanakkor azt is nagyon jó megélni, amikor nagyon kedvesek veled. Nyelvileg is nagyon jó volt, mert mindenféle dialektussal jöttek emberek. Jó volt megtanulni a konyhát is, meg jó volt végiggondolni, hogy ne húzzam fel magam semmin, hiszen a vendég szemében engem azért fizetnek, hogy ha megrendelik a kaját, akkor öt perc

„Ez is örökre megváltoztatott. Amíg nem dolgoztál így, nem tudod, hogy mikén mennek át az emberek.”

múlva legyen ott. Kicsit el tudsz szállni, amikor elkezdesz nagyon intellektuális lenni. És ez jó volt arra, hogy megint visszarángasson a földre.

Egyszer, amikor nagy nehezen találtam lakást – mert nagyon nehéz volt –, éppen aznap megkaptam a fizetésem, mielőtt beköltöztem volna. És akkor kiraboltak. Ellop-ták a telefonom, a pénzem, a bérletem, a 150 eurós fizetésem – nem hittem el. Azt mondtam, hogy biztos haza kéne mennem. De nem érdekelt. Még izgalmasabb így, gondoltam. Aztán végül beköltöztem egy másik lakásba és ott a lakótársammal – egy német Erasmus-os lánnyal – nagyon jóban lettünk.

Hogy miért nem jöttem haza ennyi kínlás után? Valószínű azért, mert azt gondoltam: „na jó, húzzuk, meglátjuk, meddig jutunk, mennyire lehet ez még rosszabb, lássuk, hogy mit bírok ki”. Bármikor felhívhattam volna a szüleimet, hogy „figyeljete, adjatok pénzt”. De azt hiszem a válasz erre az, hogy „na jó, lássuk, hogy mit érek el, mert nagyon nagy szám van, én nagyon-nagyon okos vagyok az életben, mert nagyon sokat utaztam, nagyon tapasztalt vagyok, na de akkor lássuk, hogy tényleg mit is tudok kezdeni magammal”. Igazából ez is egy olyan érték, amit a külföldi kint lét adott: tudtam, hogy haza fogok jönni, de mégis akartam látni, hogy mit bírok ki. Éld meg a dolgot, hogy utána ne csak okoskodj másoknak. Ezután nagyon-nagyon erős lettem megint, ami iszonyatosan nagy előny. Úgy kelek fel reggelente, hogy nagyon megtanultam, hogy csak magamra számíthatok. Nem azért, mert a legjobb barátaimra nem, de ők fizikailag nem tudtak velem lenni, tehát innentől kezdve csak magamra. Annak is örülök például, hogy rájöttem, hogyha meg akarok nézni egy kiállítást, akkor nem kell feltétlenül pánikba esnem, ha nem jön el velem senki, hanem elmegyek egyedül.

Úgy tértem vissza Spanyolországból, hogy sokkal hazaszeretőbb lettem. Úgy tértem vissza, hogy korábban még egy mondattal a világot akartam megmenteni, most meg már inkább Magyarországot. Most inkább úgy gondolom, hogy helyben szeretnék tenni valamit. Spanyolországban, Valenciában olyan apróságokat vettem észre például, hogy ott mindenki lyukaszt jegyet a vonaton, vagy, hogy ott a buszsofőr megvár téged. Ha nincs nálad jegy, az ellenőr nem azt mondja, hogy elmész a francba, hanem először is ott kezdődik, hogy hisz neked. Azt mondom, hogy

„ne haragudjon, de nem tudtam, hol kell kilyukasztani” – mert első alkalommal nem tudtam – és akkor leszáll velem, és nagyon kedvesen megmutatja. És amikor hazajöttem, egy csomó ilyen dolog azt juttatta eszembe, hogy hazaértem: „Drága kicsi Magyarország!”. Ez nem pénz-kérdés, csak hozzáállás kérdése. Régen az volt, hogy „Afrika, megyek gyerekeket gyógyítani”. Erről még nem teszek le, de előbb helyben kellene hozzájárulni ahhoz, hogy javuljanak a dolgok, ha már Magyarországnak köszönhetem ezt a sok mindent. Főleg, nekem erdélyiként Magyarországon élni, az a lehetőségek országát jelentette annak idején, amikor átjöttünk és akárhányszor megyünk haza Romániába, akkor azért látom, hogy „Úristen mi lenne belőlem, ha még mindig itt élnénk?”.

Amiatt, hogy én már annyi mindent láttam, nemcsak 10 dologból választhatom ki, hogy engem mi érdekel, hanem 100-ból. Viszont 100-ból 30-at választasz ki. És a 30 az éppen harmincszor nagyobb, mint a legtöbb embernek az az egy dolog, amiből „választhat”. És lehet, hogy emiatt is van az, hogy nehezen találok olyan embert, akivel egy hullámhosszon vagyok. És lehet, hogy bizonyos értelemben akkor ez hátrány is.

Szerintem átélethetőek ezek a dolgok anélkül is, hogy az ember külföldre menne. A megfosztottság érzése a lényeg talán – azt hiszem, ez a jó szó. Mert szenvedsz. Van egy száználmas példám, de nekem ez fogja meg a dolgot a legjobban. Tudni kell, hogy nem vagyok ügyes se rajzban, se festésben. Viszont amikor kint voltam Svájcban – mint mondtam már – nem voltam jól. Egyszer elmentünk egy modern művészeti múzeumba és ott volt egy iszonyat nagy kép, amin volt egy kúp rajzolva, és akkor mondtam – klasszikusan, mint mindenki – hogy, „hát ilyet én is tudok”. És akkor eszembe jutott a magyar tanárom, aki mindig azt mondta, hogy mindenki azt mondja, hogy ilyet én is tudok, de nem próbálja meg. Hazamentem, elkezdtem festeni, de csak színekkel, meg kézzel, és tök jópofa színes képeket készítettem. Mindenkinek nagyon tetszett. Megörültem, hogy művészlélek leszek. Amikor hazajöttem a barátaimhoz és a családomhoz, elkezdtem itthon is festeni, de semmi. Egy képet készítettem, ami borzasztóan nézett ki. Akkor jutott eszembe, hogy a művészek mitől művészek: általában attól, hogy valami nincs rendben, valami hiányzik nekik. Azt hiszem, hogy így tudnám megfogalmazni a legjobban: szerintem amit külföldön átéltem, az

helyettesíthető például egy iszonyú nagy emberi csalódással. Lehet az egy nagy szakítás is. Mert én a szakításból legalább annyi erőt merítettem, legalább annyi kikristályosodást. Persze nem ugyanaz a dolog, mert az, hogy a családtól vagy a barátaitól vagy elszakítva, azt nem hiszem, hogy mással lehet helyettesíteni. De ha valami nagyon rossz dolog történik veled, az körülbelül ugyanaz. Szerintem az a fontos, hogy az ember egyszer olyan mélyre kerüljön, ahonnan nem olyan könnyű felállni. A legmé-

„Amikor kimész külföldre, a semmiből kezdesz el felépíteni valamit.”

lyebbre. Mondjuk leülsz a földre: nem ugyanolyan felállni, mint amikor a föld alatt vagy és onnan kell, hogy felállj. Ez szerintem nem pótolható. Sokszor érzem azt, hogy amikor kimész külföldre, a semmiből kezdesz el felépíteni valamit. Amikor ott kint vagy külföldön, az olyan, mint egy éles helyzet. A barátaid nélkül vagy meg a kedvenc párnád nélkül.

Tehát szerintem az egész alapja a megfosztottság. Soha nem voltam a klasszikus „külföldöző”, bár lehet, hogy sokan úgy írnának le, mint egy világutazót. De én nem feltétlen azért mentem külföldre, hogy „jaj, olyan szar itthon, muszáj elmennem”. Én azt hiszem inkább fordítva csinálom. Például Spanyolország előtt egy kicsit elgondolkodtam, hogy most megint belevágjak-e abba, hogy itt hagyok csapotpapot. De azt éreztem, hogy muszáj mennem, főleg, hogyha megtehetem, hogy még közelebb kerüljek majd ahhoz, hogy ne úgy keljek fel negyvenévesen, hogy ugyan van férjem, meg gyerekeim, meg munkám, de mégis depressziós vagyok. Ha állandóan mozogsz, akkor folyamatosan változik a gondolkodásod. Miközben kint vagy van, hogy szar, van, hogy nem szar. De mindig más történik veled. Aztán hazajössz és megint más. Szinte skizofrén állapotban vagyok magammal: ott ülök, hogy „ó, de nem akarok kimenni”, aztán kimegyek. De olyan sohase volt, hogy „na jó, elegendem van, én elmegyek innen”.

Azt hiszem külföldön leginkább azt keresem, hogy „na lássuk, mit tartogat még az élet?” Meg a nyelvet keresem, mert nagyon szeretem a nyelveket. Úgy érzem, hogy a nyelv egy objektív kifejezése annak, hogy tényleg érdekel a másik ember. Olvasni idegen nyelven! A nyelvben annyira benne van a kultúra. A spanyol meg az olasz, amire mindenki azt mondja, hogy ugyanolyan, meg mindenki mondja, hogy „ja, te

tudsz spanyolul, akkor nem nagy szám olaszul megtanulni”, meg fordítva. A nagy lószart. Teljesen másképp fejezi ki azt, hogy kérsz-e egy teát. Annyira benne van a kultúrájuk. Vagy az, hogy melyik nyelv hogyan fejezi ki, például azt, hogy szeretlek. Az olasz egy barátnak például azt mondja, hogy „ti voglio bene”, tehát, hogy „jót akarok neked”. Ami egy teljesen más hozzáállás. Nekem ez nagyon tetszik. Valenciában nem spanyolul beszélnek, hanem valenciailul. Ezért természetes volt, hogy elkezdtem valenciailul tanulni. Az emberek meg voltak döbbenve. De innentől kezdve megnyílnak a kapuk. Ez egyfajta „köszönöm” azért, hogy itt élhetek.

Persze azóta sincs teljesen vége a nemzetközi behatásnak, mert azóta a CEU⁵⁸-ra járok Emberi Jogokra és hát ott is rengeteg-rengeteg külföldi van. És ami fontos, hogy abszolút nem a „sláger” nemzetiségű külföldiek, hanem a posztkommunista, afrikai, ázsiai fiatalok. Ez is nagyon érdekes, mert itt azért komolyabb dolgokat tanulunk nem úgy, mint a gimiben Indiában, ahol még csak Shakespeare-t tanultunk, meg a DNS-t. Itt már amikor emberi jogi témákról van szó, tényleg nagyon érdekes, hogy egy grúz mit szól hozzá vagy egy mongol.

Mostanra már úgy döntöttem, hogy legyen ez a Spanyolország az utolsó. A munkám során szívesen utaznék. Valószínű, hogyha holnap azt mondanák, hogy van Brüsszelben egy állás, vagy menjek el New Yorkba, akkor gondolkodás nélkül mennék. De most egyelőre nem feltétlen keresem, illetve nem a külföldet keresem. Most például állást kezdek el keresni, és ha történetesen valahol külföldön van, akkor kimennék, de most már azt gondoltam, hogy itthon kell lennem. Egyelőre nem akarok elmenni, mert le akarok gyökerezni, meg akarok állapodni egy kicsit.

58 A Közép-Európai Egyetem (Central European University, rövidítése: CEU) az Amerikai Egyesült Államokban és a Magyarországon akkreditált budapesti székhelyű felsőoktatási intézmény, amely posztgraduális képzést nyújt a társadalomtudományok, a bölcsészettudományok, a közgazdaságtudomány és a jogtudomány terén. Az intézmény kiemelten foglalkozik a társadalmi változások interdiszciplináris és összehasonlító kutatásával, a nyílt társadalmakba történő átmenet modelljeinek tanulmányozásával, valamint a nem nyugati fejlődési típust követő demokráciák elemzésével. Forrás: www.ceu.hu

„Ketté vagyok vágva“ *

Nelly Radenkova (24 éves) tizenkilenc évesen jött Magyarországra Szófiából, Bulgáriából. Tökéletesen megtanult magyarul, az alább összefoglalt beszélgetés is magyarul folyt. Nelly folyamatosan a bolgár és a magyar kultúra között lebeg, ide is tartozik és oda is, néha pedig egyikhez sem.

Hat évvel ezelőtt a szófiai egyetemen tanultam Bulgáriában. Az az igazság, hogy már elegendő volt az egyetemről. Hindi nyelvet és kultúrát tanultam, ami nagyon érdekes, de inkább hobbi nekem, nem egyetemi szak. Bilincsnak tartottam és szerettem volna megszabadulni tőle. Láttam az oktatási minisztériumban, hogy van lehetőség külföldre menni. Nagyon sok ország közül lehetett választani, és én Magyarországot választottam, mert a legtöbben erre pályáztak. Gondoltam, hogyha ilyen sokan akarnak ide jönni, akkor biztos ez a

legjobb. Nagyon nagy kihívás volt, mert minél több ember pályázik, annál nagyobb a motiváció, és szerettem volna látni, hogy a többiek mellett én hogy állok ki. Nem vettem túl komolyan, nem hittem hogy meglesz, de sikerült, és hat évre kaptam ösztöndíjat Magyarországra. Összesen öten jöttünk, aztán volt, aki nem bírta a nehézségeket, és visszament Bulgáriába, úgyhogy a végén csak hárman maradtunk. Most angol-magyar szakos vagyok az ELTÉ-n.

Máshova akartam menni, mást csinálni. Nem találtam a helyemet, nem éreztem jól magam Bulgáriában. Nem volt pénzem, nem volt lakásom. Itt sincs, de itt sokkal jobban élek. Itt jobban érzem magam és nem azért, mert csak úgy jött, hanem küzdöttem érte. Bulgáriában nőtem fel, de itt lettem felnőtt, itt lettem bölcsebb.

Úgy jöttem, hogy senkit nem ismertem. A szüleim, barátaim otthon maradtak. Abszolút egyedül jöttem, nem volt mit veszítenem! Magyarul egy kukkot sem tudtam. Azt se tudtam, hogy mi az „utca“ vagy mi a „jó“ vagy „szia“. Semmit. Nulla, abszolút. Csak nem akartam többet Bulgáriában maradni és gondoltam, hogy szélesítem a

látókörömet. Arra gondoltam, hogy jó lenne egy másik kultúrát megismerni. Nagyon sokan gondolják, hogy ha elmentek nyaralni egy-két hétre más országba, akkor megismerték a nemzet kultúráját. Ez viszont lehetetlen. Ahhoz, hogy az ember tényleg érintkezzen egy másik kultúrával, hogy megismerje az embereket, az életstílust, több idő kell. És ez volt a motivációm, de nem tudtam, hogy magyarul fogok tanulni. Persze tudtam, csak nem vettem tudomásul, nem vettem komolyan, nem voltam tisztában azzal, hogy ilyen borzasztó nehéz lesz.

Valamennyit tudtam Magyarországról, mert a városban, ahol születtem (Sumen - Debrecen testvérvárosa) két évente szerveznek bolgár-magyar szavalóversenyt. És én indultam ezen a versenyen, amikor kisebb voltam. Akkor olvastam magyar irodalmat, de bolgáru. A legnagyobb díj egy magyarországi utazás volt, de ezt csak idősebb embereknek adták. Petőfit, meg Nagy Lászlót olvastam akkoriban. Nem is tudtam, hogy ki József Attila, aki szerintem a legnagyobb magyar költő. Bulgáriában nagyon kevesen tudnak Magyarországról, és nem is tanuljuk az iskolában. Csak Petőfit említik.

Öt évvel ezelőtt, szeptember elején jöttem, és szeptember közepén kezdődtek az órák. Amikor megérkeztem, két hétig állandóan esett az eső, és arra gondoltam, hogy „Úristen milyen országba jöttem, hogy csöppentem ide?“ Két hétig minden nap köd volt, és esett az eső. Vissza akartam menni. Olyan lehangoló volt, hogy hihetetlen. De fogtam magam, hogy akkor is, ha rossz az idő, valamikor csak ki fog sütni a nap. És mit csináltam? Volt bérletem és két hétig buszoztam. Mentem mindenhova Budapesten. Megnéztem az összes buszmegállót, az összes villamosmegállót, a fogaskerekűt. Abszolút véletlenszerűen! Kíváncsi voltam, hogy milyen nagy a város, hogy működik a tömegközlekedés. A Keletinél például van vagy száz megálló. Akartam tudni, mi hol van, és az összes utcát, az összes busznak az útvonalát meg akartam ismerni. Nem beszéltem a nyelvet, úgyhogy nem tudtam megkérdezni, hogy mi hol van. Amikor nem tudtam eligazodni és megkérdeztem angolul, nem értették, aztán megpróbáltam oroszul és kiderült, hogy az idősebb emberek beszélnek oroszul. Egyedül mentem,

„Nagyon sokan gondolják, hogy ha elmentek nyaralni egy-két hétre más országba, akkor megismerték a nemzet kultúráját.“

* Az interjú 2006 november 22-én készült.

mert a többiek nem nagyon akartak. Ott ültek a kollégiumban és beszélgettek, söröztek, nekik ez volt az érdekes. Nekem viszont felfedezni az új országot, az új várost.

Azóta nem buszozom annyit, jobban szeretek kocsikázni. De nagyon sokat megyek mindenhova. Vannak emberek, akik már húsz éve élnek itt és nem tudják, hogy hol van egy bizonyos kávézó. Ismerik a Nagykörutat, az Üllői utat, a Rákóczi utat, a Váci utcát, és ennyi. És amikor mondom például, hogy Bethlen Gábor utca vagy Nefelejcs utca, vagy valamilyen utcát Kőbányán vagy Óbudán, nem tudják, hol van. Nem ismerik. Most már megismertem Budapestet. Fontos tudni, hogy az ember hol van, milyen környezetben meg milyen lehetőségei vannak. Például tudom, hogy mi van az Operaházban, mi van a József Attila Színházban. Az elején nem nagyon mentem színházba, nem értettem a nyelvet, de most már igyekszem minél gyakrabban ilyen helyekre járni. Meg kiállításokra, mert Budapest világváros. Számomra ez fontos: élni a lehetőségekkel.

Az első hónapokban nagyon intenzíven tanultunk magyarul. Kilenc hónapon keresztül minden nap öt magyarórám volt. Az ötödik hónapban kezdtem el beszélni. Persze nem helyesen, de már nem dadogtam, nem gondolkoztam a mondat tartalmáról. Most sem beszélek helyesen, de legalább meg tudom értetni magam. Az ittlétem ötödik hónapjában kezdtem kommunikálni magyarul.

Szeretek bolgárokkal lenni, táncoltam bolgár néptánc-együttesben is, de időhiány miatt abbahagytam. És valahogy nem is éreztem szükségét annak, hogy bolgárokkal legyek. Nem azt mondom, hogy szeretném elfelejteni, honnan származom, vagy hogy bolgár vagyok. De számomra az egy nagyon különleges szó, hogy barát. Sok bolgárral és magyarral tartom a kapcsolatot, ők az ismerőseim, néha megyünk bulizni vagy kávézni. De nagyon kevés igazi barátom van és ezek magyarok. Akit barátnak nevezek, az mind magyar. Az előkészítőn külföldiek voltak, velük már nem is tartom a kapcsolatot.

Viszont az egyetemen az első évben megismerkedtem nagyon értékes emberekkel és közülük még két emberrel tartom a kapcsolatot. Gyakran találkozunk, ha szükségem

van segítségre vagy csak arra, hogy valakinek a vállán panaszkodjak. Ők mindig segítenek, a rendelkezésemre állnak. Meg a párom, aki magyar.

Ha szakaszokra kellene osztanom az ittlétet, akkor az én szakaszaim az első év és az utána lévő évek. Az első év nem volt nehéz éppen azért, mert nagyon vigyáztak ránk, nagyon gondoskodtak rólunk az előkészítőn. Mindenki külföldi volt, vittek miniket felfedező túrákra, a parlamentbe, elintézték a tartózkodási engedélyt, a diákigazolványt, a társadalombiztosítást, mindent. Egyáltalán nem volt nehéz akkor, mert mindent készen kaptunk. Az előkészítő év egy mese volt.

Ezután az első év az egyetemen iszonyú volt. Nem is akarok visszaemlékezni arra az időszakra. Igazi kulturális sokkot kaptam. Mindent újból kellett felfedeznem. Azt gondoltam, hogy az első egy év abszolút előkészített arra, hogy szembenézzek a világgal, ezzel az új környezettel. De az egyetemen már nem az volt, hogy minden szót lassan diktáltak. Úgy beszéltek mint egy gép, semmit sem értettem. Minden óra után sírtam, nem tudtam semmit jegyzetelni, állandóan valakitől el kellett kérnem a jegyzeteket. Nagyon kellemetlenül éreztem magam emiatt. Mintha rokkant lettem volna, úgy éreztem. Nem voltak barátaim. Azok, akikkel az előkészítőn találkoztam más egyetemekre mentek. Teljesen egyedül voltam. És számoltam a napokat, hogy mikor fogok hazamenni, karácsonyra. Iszonyú volt. Egyszerűen soha nem akarok visszatérni ahhoz az időszakhoz, meg újból megélni azt, amit akkor. Mindennap felhívtam a szüleimet, hogy már nem bírok itt lenni, de aztán arra gondoltam, hogy ez mégiscsak az én kezemben van, a jövőm csak rajtam múlik. Tudtam, hogy erősnek kellennem, hogy ez nem túl nagy kihívás, hogy sokkal nagyobb problémáim lesznek az életemben. Elképzelttem sokkal súlyosabb helyzeteket. És akkor arra gondoltam, hogy nekem nem is olyan nagy a bajom.

Amikor nagy depresszióban voltam, felhívtam a „magyar mamámat” – ő volt az első magyar ember, akivel megismerkedtem még mielőtt megérkeztem Budapestre. A buszon találkoztam vele, amikor először utaztam Szófiából Pestre. Kiderült, hogy a férje bolgár. Összebarátkoztunk. Elkezdtem hozzájuk járni vendégségbe. Imádom őket. ők nagyon sokat segítettek nekem az elején. Mindig is mondtam nekik, hogy ha ők

„Igazi kulturális sokkot kaptam. Mindent újból kellett felfedeznem.”

„Nagyon kevés igazi barátom van és ezek magyarok. Akit barátnak nevezek, az mind magyar.”

nem lettek volna, akkor én meghaltam volna. A magyar mamám ragaszkodott hozzá, hogy tökéletesen megtanuljam a magyar nyelvet. Állandóan motivált engem, mert mondta, hogy ha itt szeretnél élni, tényleg meg kell tanulnod a nyelvet. A férfivel csak bolgáruul, a nővel magyarul beszélek.

Aztán amikor a nagy depresszióban voltam, a kollégiumban kerestem magyarokat és elkezdtem beszélgetni velük. Megkértem őket, hogy javítsák a hibáimat. Azt gondoltam, hogy ez nagyon fárasztó lesz, úgyhogy egy idő után már nem is követeltem meg, hogy kijavítsanak. Elkezdtünk borozni, kávézni, és aztán meg jött az, hogy ismerz egy embert, aki utána segít abban, hogy egy másikat megismerj. De nem az egyetemen. Az egyetemen nincsen semmi barátság, mindenki az egyik óra után rohan a másikkra. Úgyhogy főleg a kollégiumban barátkoztam. Szándékosan és tudatosan kerestem a magyarok társaságát. És vártam, hogy ők is keressenek, szóval nem akartam szemtelenkedni, vagy tolakodni. És ők is elkezdtek engem keresni. Attól féltem, hogy teher vagyok és ezért nem akartam állandóan telefonálni, hogy „na, akkor szeretnél-e velem találkozni?“, hanem inkább arra vártam, hogy ők keressenek. Sokan voltak közülük külföldön, és tudták hogy milyen nagy lépés ez, mindig volt miről beszélgetni, volt közös érdeklődési pont. Így sikerült velük végigmenni ezen a nehéz úton. Aztán elkezdtem operába és színházba is járni csak, hogy lássam milyen a kulturális élet.

Úgy érzem, hogy integrálódtam. Magyar ételeket főzök, magyarul is gondolkozom, nem csak bolgáruul. Bolgáruul egyre ritkábban. De azért én soha nem leszek magyar. Vannak bolgár jellegzetességek – például a bolgárok néha nagyon neveletlenül viselkednek, kiabálnak az utcán – amik nekem nem tetszenek. A magyarok visszahúzódóak, nem olyan temperamentumosak. Szerintem itt én is ilyen lettem. A bolgárok állandóan pörögnek. Én itt nyugodtabb lettem. Lehet, hogy azért van, mert éppen tizenkilenc évesen jöttem ide, és most vagyok itt öt éve. Pont abban a korban érkeztem, amikor az ember rájön, hogy mi a célja az életében.

Itt szeretnék élni. Nagyon remélem, hogy majd adódik lehetőség itt maradni. Nagyon hiányoznak a szüleim, nagyon nagy honvágyam van, de Bulgáriában inkább nyaralni, pihenni, túrázni szeretnék. Bulgáriát imádom, mint országot, de nem szere-

tem a bolgár államot, a politikusokat. A hegyek hiányoznak, a tenger, a bolgár kaja. Én nem szeretem a magyar konyhát. Csak akkor szeretem, amikor a párom édesanyja főz. Akkor imádom. Amikor én csinálók csirkepaprikást, pörköltet vagy brassói aprópecsenyét, nem is akarom látni azt, hogy mi van a tányérban. A lecsót nagyon nem szeretem. Nem szeretem a zsíros ételeket. Hiányzik a bolgár konyha. Nagyon hiányzik például az ásványvíz nagy kiszérelésben. Bulgáriában van például 11 literes ásványvíz, óriási palackban, az itt nincsen. Itt csak másfél literes palackok vannak, és egyik sem ízlik. A telefonfülkék is hiányoznak. A bolgár postákban a telefonfülkében van egy elektronikus tábla, ami kiírja, hogy mennyit beszéltél le. Itt állandóan be kell dobni a pénzt, vagy kártyával kell beszélni. Tehát olyan konkrét dolgok hiányoznak, amik nem olyan fontosak, de valahol számítanak.

Sok bolgár itt magányos, nem érzik jól magukat, nehezen találhatnak barátokat, mert mindenki elkerüli őket. Vannak ország-sztereotípiák. Én úgy vettem észre, hogy a magyarok nem nagyon szeretik a bolgárokat. Az az elképzelés, hogy Bulgária a Balkán, hogy kicsit olyan parasztias, meg, hogy a bolgár zene orientális, keleti, túl fergeteges, ami nem áll közel a magyar mentalitáshoz (persze, sokaknak tetszik – ízlések és pofonok). A magyaroknak általában a szerb mentalitás jut eszébe, a Goran Bregović⁵⁹ meg a *Macskajaj*⁶⁰. És mivel Bulgária és Szerbia nagyon közeli ország, a zenénk is hasonlít, a konyhánk is, bizonyos mértékig a mentalitásunk is, ez jut eszükbe. Ha valaki megismer engem és összebarátkozunk, elfelejti, hogy bolgár vagyok, elfelejti a sztereotípiákat. Van nagyon sok vegyes családból származó, félig bolgár félig magyar ember is, ők abszolút integrálódtak, vegyes identitásuk van. Nekik nem nehéz itt lenni.

Sok mindenben változtam, de nem annak köszönhetően, hogy itt vagyok, hanem inkább azoknak az embereknek köszönhetően, akikkel barátkozom. Komolyabb lettem és kicsit visszahúzódóbb. A villamoson többször láttam például, hogy valaki elkez-

59 Goran Bregović bosnyák zenész, a balkáni zene egyik legelismertebb modern zeneszerzője.
60 Francia, német filmvígjáték, rendezte Emir Kusturica (1998).

„Én nem szeretem a magyar konyhát. Csak akkor szeretem, amikor a párom édesanyja főz. Akkor imádom.”

„Sok mindenben
változtam ... azoknak
az embereknek
köszönhetően,
akikkel barátkozom.”

énekelni és senki nem veszi észre. Bejött egyszer egy harmonikás és elkezdett harmonikázni a buszon, de az emberek mintha nem is vették volna észre. Én magamban először nevettem, aztán feltűnt, hogy „Úristen, ennyire semmi nem tudja izgatni az embereket?” Néha úgy érzem én is ilyen lettem annak köszönhetően, hogy itt vagyok. Bezárkózom a saját világomba, élek és semmire nem figyelek. Régebben sokkal pörgősebb voltam. Beszélgettem, énekeltem a buszon. De a párom mondta, hogy ez nevetlenség. Mondom: „Miért? Jó hangulatban vagyok.” De amúgy szerintem az tényleg jó, hogy az ember kicsit visszahúzódom. Nem jó mindent kimondani, az embernek inkább magára kell figyelnie és nem a többiekre. Ami tetszik itt, hogy tisztelik a többiek saját világát.

Bulgáriában a szomszédok kopognak egymás ajtaján, hogy „van tojásod, van liszted?” Egyszer, amikor a magyar barátnőmnél voltam szükségem volt dugóhúzóra és megkérdezte, hogy nem mennék-e fel a szomszédtól kérni, mert akkor ez nekem még természetes volt. Felmentem a szomszéd nőhöz, csöngettem és megkérdeztem: „Elnézést, van dugóhúzója?” és mondta, hogy „Micsoda nevetlenség, hogy lehet így mások ajtaján csöngetni?”, mondom: „Csak dugóhúzóra van szükségem, és lent lakom”. Itt a szomszédok nem barátkoznak, nem is ismerik egymást. Ez akkor rossz volt, de most ha belegondolok, ez jó. Mert ha valaki jön hozzánk Bulgáriában, az mindig olyan, mintha valami vendégház lennénk. Az anyám olyan vendégszerető, hogy bárki is jön, „ááá, gyere igyunk egy kávé!” Én ezt így nem csinálnám már. Itt látom, hogy az emberek tisztelik a másik saját területét, a szabad idejét. „Az én házam az én váram”. Örülök, hogy haza tudok menni és tudom, hogy senki nem fog csengetni, mint Bulgáriában.

Bolgár vagyok, mindig is bolgár fogok maradni. Állandóan nagy küzdelem van bennem: mindig mondom, hogy a bolgárok nem úgy csinálják, a bolgárok nem úgy főznek stb. Nagyon furcsa, hogy a magyarok kenyér nélkül eszik a levest, én mindig kenyérral. A saláta nálunk előétel, itt viszont a főétellel együtt van. Mindig mondom, hogy „várjál, amíg megisszuk a pálinkát”. Mert a bolgárok órákon keresztül tudnak pálinkázni meg salátát enni. Bizonyos szokásokat nem tudok elfogadni.

Ketté vagyok vágva. Nem hinném, hogy jobban megtalálnám magam Bulgáriában, főleg Szófiában. Itt már ismerem Budapestet, ismerem ezt a lelki világot, ezt az életmódot, ami ott Szófiában idegen nekem. Amikor visszamegyek, egyre ritkábban vagyok Szófiában, mert nagyon idegen nekem. Járok az utcán és érzem, hogy ez nem az én utcám. Itt is van néha, hogy mikor egyedül vagyok, félek, hogy észre fogják venni az akcentusomat, hogy nem vagyok magyar. Mert néha nem tudok valamit pontosan úgy megkérdezni. Lehet, hogy helyesen kérdezem, de nem magyarosan. Megyek az utcán, és érzem, hogy én nem itt nőttem fel, ez nem az én világom, miért próbálok megjátszani magam, hogy magyar vagyok? Az identitásom mindig is bolgár lesz.

Az lenne jobb, hogyha nem hallatszana az akcentusom. Már egyre ritkábban ismerik fel bennem a külföldit, de maga az érzés megvan bennem, hogy itt járkálok az utcán és tudom, hogy nem vagyok magyar. De például, ha valaki nagyon hevesen beszél egy magyar politikusról, érzem, hogy nem tartozom ide. Különben a magyar irodalommal van a legnagyobb problémám: rengeteget olvasok, de nem érint meg úgy, ahogy kellene, vagy ahogy egy magyart tudna megérinteni. Bár valószínű éppen az, hogy rájövök ezekre a dolgokra, azt jelenti, hogy már tényleg integrálódtam. Mert vannak külföldiek, akik azt sem tudják, hogy ki Esterházy Péter. Nem is érdekli őket, nem is érzik a szükségét, hogy megismerjék, vagy azt mondják, hogy „én most már magyarnak érzem magam”, de szerintem ők nem tudják, hogy mennyivel többet lehet még megtanulni az országról. Abból is gondolom, hogy „magyaros” lettem, mert amikor ideges vagyok, most már nem bolgáruul káromkodom, hanem magyarul.

A magyarok nagyon örülnek, ha valaki beszéli a nyelvüket, mert tényleg nagyon nehéz. Még mindig úgy érzem, hogy soha nem fogom tudni megtanulni kifejezni magam magyarosan. Például bementem a boltba és nem jutott eszembe, hogy kérdezzem meg, hogy felpróbálhatom-e a ruhát: „Lehet megpróbálni?” vagy „Lehet próbálkozni?” Vagy azt szerettem volna mondani, hogy semmi konkrétat nem keresek, és mondtam, hogy szét akarok nézni, erre azt mondták, „Ja, nézelődni szeretne?” mondtam: „Igen”.

Mindig a külfölditől várják el, hogy alkalmazkodjon. Viszont szerintem a másoknak is kell alkalmazkodni. Ismerek egy esetet. Egy hölgynek amerikai férje volt, és

vendégségbe mentek a nő családjához és a férfi krizantémot ajándékozott az anyának. Egy óriási csokrot! És az anya nagyon ellenségesen nézett rá, mert ezt csak temetésen szokták adni. És nem tudta megérteni. Úgy gondolta, hogy ha valaki Magyarországon van, akkor úgy is kell viselkednie mint egy magyarnak. De ezt az amerikai férfi nem tudta. Tehát a másoknak is kicsit türelmesnek kell lennie. Meg kell érteni, hogy nem mindenki tudja, hogy ilyenkor mit kell csinálni. Például egyszer, amikor vendégségben voltam és kértem kenyeret a leveshez, kicsit furcsán néztek rám, de mondtam, hogy én kenyér nélkül nem tudom megenni, mire ők mondták, hogy „Nyugodtan, mert mi anélkül esszük, de te úgy eszed ahogy szeretnéd”. Akik voltak külföldön azok tudják, hogy ez nem könnyű, mindent ismerni és tudni és, hogy hogyan kell viselkedni minden egyes helyzetben.

Az első időszakban nagyon igyekeztem, hogy ne csináljak valami bénaságot. De mindig sikerült. Amikor mentem dugóhúzózt kérni, nekem abszolút természetes volt kopogni vagy csöngetni a szomszéd ajtaján. Egyszer kerestem egy öngyújtót, és kérdeztem, hogy „hol van az öngyilkos?” Vagy ez a kézfogás-dolog. Nem akartam pusztítani, hanem csak kezet akartam fogni, mert számomra ez a puszkodás nem nagyon természetes. Nem volt az, de most már igen, most már természetes.

Amikor külföldön vagyok és valaki Magyarországról beszél, én mindig Magyarországot védem. Egyszer voltam Olaszországban és magyar beszédet hallottam. Elkezdtek hozzám angolul beszélni, mire én mondtam nekik magyarul, hogy magyarul is lehet. Kérdezték, hogy honnan jöttem, és mondtam, hogy Budapestről. Aztán persze beszélgettünk, megismerkedtünk. De nem vették észre, hogy nem magyar vagyok és én erre nagyon büszke voltam.

„Mint egy bölcső...” *

Legelőször pont tíz éve voltam hosszabb időre külföldön. Akkor éppen Dél-Angliában voltam egy évet, angolt tanulni. Egy családnál laktam, és ott dolgoztam au-pair-ként.⁶¹ Az angliai út nagyon megragadó élményként maradt meg bennem: egy közvetlen tapasztalaton keresztül ismerkedtem a világgal, és sokkal szélesebb palettán kaptam az ingereket, információkat. Ebben a más környezetben való létben megtaláltam azt, ami képes kirángatni a megszokott hétköznapiakból. Furcsa pozíció ez az au-pair-ség, mert nagyon mélyen benne vagy a család mindennapjaiban miközben mégsem vagy teljes résztvevője. Tehát bizonyos szempontból külső megfigyelő vagy. A kritikai szemlélő létem nagyon megtalálta a helyét. Nem szoktam ajtóstul rárontani arra, ami nem tetszik, de szeretem megtalálni a lehetőségeket arra, hogy ezeket kifejezzem. Tökre bírtuk egymást ezzel a családdal.

Ez az egy év az én életemben kapcsolódott ahhoz is, hogy akkor fogalmazódott meg bennem először konkrétan, hogy irányt akarok váltani, hogy esetleg nem azt akarom kezdeni az életemmel, amit addig gondoltam, hogy kezdeni akarok. Az ezekre való rálátásban, meg abban, hogy ezt tudatosan is komolyan vegyem, fontos volt az, hogy éppen akkor egy évet voltam külföldön. Akkoriban egy táplálkozástudományi főiskolára jártam és egészen addig a pontig úgy tűnt, hogy elvégzem a főiskolát, haza-

Mihályi Gabriella (32 éves) hosszabb angliai, írországi és finnországi tartózkodás után két évet élt Indonéziában, ahova a jávai tánc szeretete vitte. Az Indonéziában eltöltött két év alapjaiban változtatta meg az életét. Olyan dolgokra, gondolatokra, életmódra, ételekre és emberekre talált itt rá, amelyek, és akik hozzásegítették ahhoz, hogy megtalálja önmagát és egyensúlyba kerüljön a világgal. Most Magyarországon keresi annak a lehetőségét, hogy a kint megélt dolgokat itthon is megvalósíthassa.

* Az interjú 2006. december 18-án készült.

⁶¹ Az au-pair francia eredetű szó, segítőt jelent. Az au-pair önkéntesen segíti megbízóját, aki ezt a segítséget anyagi, erkölcsi és természetbeni juttatásokkal viszonozza. Az au-pair feladata elsősorban a család segítése, a gyermekek felügyelete, esetenként könnyű házimunka, takarítás, mosogatás, vasalás, vagy más kisebb feladatok ellátása. Forrás: <http://a3group.hu/aupair.htm>

megyek, és a helyi kórházban fogok dolgozni, mint dietetikus⁶². Angliában fogalmazódott meg bennem először, hogy én nagyon nem így akarom. Így azt a pályát otthagytam és felvételiztem szociológiára. Elfogadtam, meg elhittem magamnak, hogy nem kell azzal töltenem az életemet, amiben nem érzem jól magam. Elég lassan történtek ezek a dolgok.

„Nagy élmény volt,
hogyan az ember fogja
magát, beledobja
magát dolgokba,
és azok működnek.”

Az Anglia annyira jó élmény volt, hogy egyből meg is fogalmazódott bennem, hogy legközelebb mit meg hogyan kellene külföldön csinálni. A következő alkalom egy írországi út volt, amikor egy ösztöndíjas támogatással voltam kint egy évet tanulni.⁶³ Dolgoztam is mellette, ami kihívás volt, mert életemben először kvázi fizikai munkát végeztem: kocsimában egy éven keresztül felszolgálóként dolgoztam. Nagy élmény volt, hogy az ember fogja magát, beledobja magát dolgokba, és azok működnek. Amikor ez lement, akkorra már nagyon egyértelmű volt bennem, hogy jó lenne kicsit Ázsia vagy Dél-Amerika

irányába mozdulni. Jó hosszú ideig keresgéltem, hogy hol lenne valami számomra is tetsző lehetőség. Közben elkezdtem szociológiát tanulni és dolgoztam is, telt-múlt az idő és nem jött semmi lehetőség. Azt hittem, hogy ez el is múlt, ennyi volt.

Aztán egyszer csak elkezdtem jávai táncot tanulni.⁶⁴ A tánc egy nagy önkereséses időszakban jött, amikor úgy éreztem, hogy jó lenne megtalálni a kommunikációnak valamilyen nem a beszédhez, és nem a gondolkodáshoz köthető formáját. A jávai tánc, amit tanultam egy végtelenül lassú, meditatív tánc, ami olyan erőnlétet kíván, amitől adott állapotomban fényévekre voltam. De éreztem, hogy megvan benne, amit én kerestem. Ami számomra fontos volt a táncban. Ahogy felépül a tánc, meg amiből megszületik ez a hatás. Élmény volt minden együttlét, és nagyon izgatott, hogy van

62 Táplálkozási tanácsadó.

63 A dublini Ballsbridge College-nak volt egy programja az EU-n kívüli országokból érkező fiataloknak, aminek keretében üzleti kommunikációt és angol, mint idegen nyelvet lehetett tanulni miközben eltekintettek a tandíj fizetésétől.

64 A jávai udvari táncok a szultáni udvar szertartásrendjéhez kapcsolódó szakrális táncok. Eredetük valahol a hindu-buddhista jávai időkben található. Erre épültek rá később a muszlim kulturális hatások. Gabriella a Lambang Sari nevű táncot tanulta (tanulja), ami a szultán szakrális születésnapját és a Dél-tengerek Királynőjétől (Nyiroro-Kidultól) való származását meséli el.

egy 200 milliós ország, ahol valamit látnak abból, ami ebből a táncból kiderül, abból a harmóniából, erőből és kecsességéből, amit ebben a táncban láttam.

Az indonéz nagykövetségnek van egy programja, amivel kiküld embereket Indonéziába tulajdonképpen a helyi kultúráról tanulni.⁶⁵ Van egy évre vízum meg kapsz havonta annyi pénzt, amiből ott teljesen jól elvagy. Amikor megérkezett a levél, hogy elnyertem ezt az ösztöndíjat, éppen Finnországban voltam, mert a szakdolgozatom megírásához kaptam oda egy Erasmus⁶⁶ ösztöndíjat könyvtárazásra. Oda érkezett meg a levél és ez egy nagyon jó emlék, ahogy ott állok félméteres hóban, összefagyva és örvendezve ugrálok, hogy szeptembertől mehetek Jávára.

Az indonéz ösztöndíj keretében Szumátrától kezdve Balin át bárhova lehet menni attól függően, hogy melyik részével foglalkozol Indonéziának.⁶⁷ Én így kerültem ki Jávára, Bandungba.⁶⁸ Nekem a táncval kellett valamit kezdeni, ami a korábbi dolgok folytatása lett volna. De ez valahogy nem akart történni, nem jöttek össze a dolgok. Így aztán szépen, fokozatosan álltam át a saját dolgaimra: elkezdtem tanítani meg gyógynövényeket természetesen és meditálni. Egy egészen más dolog lett belőle, ami viszont annyira kezdett összeállni, hogy még egy évet maradtam. És akkor elkezdtem az egyetemen folytatni a korábbi szociológiai és művészettörténeti tanulmányaimat, elkezdtem ott egy PhD-t⁶⁹ írni. A kintlét legkedvesebb része a tanítás volt. Belebotlottam egy kis közösségbe⁷⁰, akik a környékünkön, a szomszédos utcákban lakó gyerekeknek indítottak egy alternatív kezdeményezést, ami megpróbálta felszámolni az indonéz tanítási módszereket és megpróbált tanulói-kulturális közösséget kialakítani.

65 Ez az úgynevezett Darmasiswa Program. További információ: www.indonesia.hu

66 Az Erasmus az Európai Bizottság mobilitási programja egyetemi és főiskolai hallgatóknak, amelynek keretében egy vagy több félévet egy európai egyetemen tölthetnek el vagy külföldi szakmai gyakorlatot is végezhetnek. További információ: www.tka.hu (Tempus Közalapítvány), www.esn.org (Erasmus Student Network)

67 Az Indonéz Köztársaság a világ legnagyobb szigetországa, 17 ezernél is több sziget alkotja, amelyek közül kb. 6000-en élnek emberek. Szigetei az Egyenlítő két oldalán helyezkednek el, így az országnak trópusi éghajlata van. Legnagyobb szigetei: Jáva, Szumátra, Borneó, Celebesz és Új-Guinea.

68 Nyugat-Jáva fővárosa.

69 Doktori disszertációt.

70 A közösség neve Taboo Cultural Study Community (Dago Pojok, Bandung).

Ott tanítottam angolt a lurkóknak. Ezzel a közösséggel voltam a legszorosabb kapcsolatban.

„Egy-egy ilyen külföldi út nagyon erős hatással van arra, hogy megkérdőjelezd a mindennapi sémákat.”

Kiutazás előtt azt gondoltam az indonéz útról, hogy ott talán valamire rátalálok, ami tovább vezet engem abban a gondolkodásban, ami a szociológiához, a tánchoz meg a művészetekhez köt. De az is izgatott, hogy egy kaland lesz belőle, ami fél évig, három hónapig vagy egy évig tart, és nem tudtam, meny-nyire fog működni. Mert egy-egy ilyen külföldi út nagyon erős hatással van arra, hogy megkérdőjelezd a mindennapi sémákat. Rájössz, hogy nem biztos, hogy ennek vagy annak értelme van. Úgy érzem, ezekbe a sémákba az ember élete nagyon gyorsan bele tud bukni.

A családom számára az angliai út még teljesen elfogadható volt: ezt így kell. Aztán később, Indonézia esetében már nem volt egyértelmű: „Mit akarsz te ott csinálni? Miért akarsz te mindig menni?” Az angliai útban annyira nem, de a későbbiekben már konkrétan benne éreztem ezt a „nem érzem jól magam abban, amiben vagyok” érzést és, hogy a megoldást abban vélem meglátni, hogy kilépjek egy időre, és majd valahogy megoldódik.

Az indonéz kiutazásban azért minden volt, csak az nem, hogy látszódtott volna, hogy mit akarok. Amivel ugyan nagy bajom nincsen, de azért az tényleg nem árt az embernek, hogyha ez megvan. De közben meg azt gondolom, hogyha nincsen meg, akkor az ember menjen tovább és keresgéljen. Ez a keresgélés mindenképpen ott volt benne, főleg a karrierrel kapcsolatban, hogy az ember értelmes elfoglaltságot találjon magának. Akkor azt gondoltam, hogy az megoldás lehet, ha valahová külföldre ki megyek egyetemre.

Az első óra, amikor megérkeztem Indonéziába sokkoló volt a javából. Megérkeztem Dzsakartába⁷¹, amiről tudtam, hogy valószínűleg nem fogom szeretni. De hogy ennyire durva város létezik, számomra nem volt egyértelmű. Egy amerikai lánnyal érkeztünk és egyből fölszálltunk egy helyi buszra és irány be a városba. Az első emlékem az, hogy a busz nem áll meg a buszmegállóban, csak lelassít, és mi

71 Indonézia fővárosa.

leugrálunk a buszról, majd iszonyat sebességgel kapkodjuk le a csomagjainkat a busz aljából, futunk a busz mellett az út mentén, és számoljuk, hogy „Úristen, három csomagom volt, vagy négy?” Őrült izgalom, és kétségbeesés volt, hogy mi ez az egész. Egy helyi középiskola kollégiumában laktunk és jöttek az első élmények, hogy nem lehet aludni olyan meleg meg pára van, az első szegfűszeges cigaretta, ami erősebb, mint az itteni dohányok, de nagyon finom aromája és illata van (cukorral vonják be a füstszűrőt, amitől édes). Akkor éjszaka megvoltak az első csótány-élmények, úgyhogy egy nap alatt rendesen megkaptuk a bevezetést az indonéz valóságba. Ott néhány napot együtt mászkáltunk és aztán levittek minket Közép-Jávára, ahol volt egy egyhetes közös táboroztatásunk.

Az tök jó volt! Volt egy antropológus nő a dzsakartai egyetemről, aki tartott nekünk egy másfél órás előadást arról, hogyan lehet elkerülni azt, hogy a kultúr-sokktól az ember hazameneküljön Indonéziából. Akkor halálra röhögtük magunkat. De emlékszem, hogy rengeteg helyzetben visszacsengett a fülembé, amikor mondta, hogy „igen, ez az, amin csak nevetni kell és végiggondolni: azért mert nálunk nem így van, még nem kell kétségbeesni!”. Nagyon helyén volt, nagyon jó volt. Elsősorban a szokásbeli dolgokról mesélt, hogy például mi történik az emberrel, amikor másként kezelik a személyes terét. Te egyedül vagy és körülötted meg mindenki másként viselkedik és hozzád is úgy viszonyulnak, mint egymáshoz. És hogy mi van olyankor, amikor az emberben kétségbeesés, harag és indulatok gyűlnek össze. Emlékszem egy történetre, amiben egy kislány, aki indonéz családnál lakik, rájön, hogy az indonéz pót-mamája olvassa a naplóját. Ezen végtelenül kibukik, a mama nem érti, hogy miért bukik ki, mert ő a lánya naplóját simán olvashatja, és akkor az övét miért nem? Meg olyan alap-dolgokat mondott, hogy ne kérdezzük meg, hogy mennyibe kerül a jegy, hanem csak adjuk a pénzt a buszsofőrnek. Mert ha megkérded, akkor egyből tudják, hogy nem tudod, hogy mennyi, és akkor majd mondanak egy háromszoros árat.

Ezután tényleg be voltunk dobva a mély vízbe, mert mindenki ment a saját egyetemére. Bandungban sikerült találni magunknak házat, amiben négyen vagy öten voltunk együtt több országból. A város szélén volt, a gyönyörű zöldben, ahol alig voltak már házak. Rizsföldekkel volt körbevéve és a szemben lévő hegyoldalon

érintetlen esőerdő volt. Ott tényleg azt éreztem, hogy a paradicsom kellős közepébe pottyantam. A házban két ukrán lány, egy lengyel fiú, én, és egy idő után egy indonéz fiú laktunk. És hébe-hóba átjöttek hozzánk ismerősök Baliról⁷², Dzsakartából és akkor teljes káosz volt: spanyolok, amerikaiak, ausztrálok.

Egy fél év után, amikor már gagyogtam valamit indonézül⁷³, elkezdtem angolt tanítani. Egy nyelviskolában tanítottam angolt, és mellette volt ez a kis közösség, ahol hétvégenként tanítottam. A környéken lakó lurkóknak volt ez a tanulási közössége. Tartottak ott könyveket, számítógépet. Főiskolások, egyetemisták jöttek esténként, hogy együtt matekozzanak, irodalmazzanak a gyerekekkel és, hogy megcsinálják együtt a házikat. Az angol tantárgy napja a vasárnap volt, olyankor déltől én voltam ott: szavakat tanultunk együtt, házikat fejeztünk be együtt. Az angolt párban tanítottam egy természetes anyagokkal való festés-tanítással, amibe én magam is belefogtam. Kurkumától⁷⁴ kezdve levelekkel meg mindenféle ásványokkal kísérleteztünk, amivel lehetett festeni, és ezt a gyerekekkel együtt csináltuk. Aztán egy év múlva elmentem a bandungi képzőművészeti egyetemre, ahol maszkokkal és táncgyógymányokkal szerettem volna foglalkozni szociológiai szempontból.

Kint amire rátaláltam több, mint életforma. Azt gondoltam, hogy amit kerestem, az megvan. Úgy élni, hogy egyensúlyban legyen az, hogy legyen pénzem arra, amire szükségem van, de ne kelljen ezért annyit dolgoznom, hogy az már stresszelne, meg feszültségekkel és rossz érzésekkel járjon. És mindeközben legyen elég idő magamra is. És mivel arra is van igényem, hogy másokkal együtt meg gyerekekkel is legyek, ezek a dolgok nagyon harmonikusan álltak össze egyé. Nagyon azt remélem, hogy nem kell ahhoz ott lenni Indonéziában, hogy ez megmaradjon. Olyan ez, mint egy bölcső. De ott azért sokkal közelebb van az emberhez ennek az elérhetősége, mint mondjuk egy budapesti életformában. De itt sem elérhetetlen.

72 Bali az Indonéziához tartozó Kis-Szunda-szigetek egyike, Jávától másfél kilométerre, keletre.

73 Indonézia hivatalos nyelve a bahasza indonéz, a maláj-polinéz/ausztronéz nyelvcsalád tagja.

74 Dél-Ázsiai fűszernövény, a gyökerét használják. Élénk sárgászöld színű kesernyős-aromás pora a currypor egyik legfontosabb alkotóeleme. Nemcsak fűszerként, de a növényi gyógyászatban is sokoldalúan alkalmazható. Forrás: Kurkuma <http://library.thinkquest.org/05aug/00064/Kurkuma.htm> (2007.06.23)

Alapvetően nagy különbségnek láttam azt, hogy van életviláguk. Az emberek az életről azt gondolják, hogy az valami olyasmi, amit meg kell élni, és a kapcsolatokon alapulva élvezni és csinálni. A családok egymást érezve és támogatva vannak együtt. Például a házinéninek, akitől béreltük a házat, az egész környék a rokonsága volt. Egy egész utca egymásnak testvére és unokatestvére volt. A házinénink, aki a legtöbbször vitte, akinek volt egy kis vagyona, bárkinek fizette a költségeit, ha valami baja volt, vagy keresztelő, esküvő stb. volt. Nem merül fel senkiben, hogy ez nincsen rendjén.

A közlekedés és a városok szerkezete is másfajta kényszert teremt, mint az európai városok. Nem is nagyon adódik, hogy másként csinálja az ember. Akár vegyük csak az utcák rendszerét. Indonéziában címet nem lehet úgy megtalálni, hogy oda van neked írva egy cetlire, hogy ilyen utca ennyi szám, mert az az utca lehet, hogy egyszer véget ér vagy egy derékszögű kanyarral folytatódik egy másik utca ugyanazzal a névvel. A számokban semmi olyan rendszer nincsen, mint ami nálunk van. Tehát egyszerűen ember és kapcsolat nélkül sehová nem tudsz semmit lépni. Hihetetlen kontraszt volt Finnországgal összevetve, ahol azt tapasztaltam, hogy egy fél évet úgy le lehet élni, hogy senkivel nincsen semmilyen kapcsolatotod. Úgy tud működni egy ország, hogy az embereknek nem kell kapcsolatban lennie ahhoz, hogy mindent megcsinálhassanak, amit csak akarnak. Ennek teljes ellentettje Indonézia. Ott semmit nem tudsz csinálni anélkül. Ez az élet normalitása. Az emberekről és a kapcsolatokról szól, és nem egy emberek nélkül üzemeltethető rendszerről.

Nekem Indonézia első szerelem volt, az elejétől fogva rajongtam érte és szerettem. Az az Indonézia, amibe én beleszerettem a táncon keresztül, az egy ideálja az életnek, életfilozófia, ami önmagában nem nagyon hiszem, hogy megtalálható se Indonéziában, se máshol. A jávaiak bábszerűnek képzik el az embert. Az élet során, mondják, mindenféle erők és hatások érnek minket, jók és rosszak egyaránt, és szerintük ideális esetben nem ellenállunk vagy kívánjuk a hatásokat, hanem keresztülengedjük ezeket magunkon. Folyamatosan mennek a hatásokkal együtt, rugalmasan és képlékenyen, keresztülengedve ezeket magukon. A táncban ez jól érződik: nincsen egy feszült izmú mozdulat sem benne, a mozdulatsoroknak finom, vízszerű folyása van.

„Az az Indonézia, amibe én beleszerettem a táncon keresztül, az egy ideálja az életnek, életfilozófia.”

Persze emellett voltak dolgok, amiket nagyon nehéz volt elfogadnom meg megszoknom a kommunikációval kapcsolatban. Például, ahogy problémákat kezelnek: nincs helye annak, hogy valakinek nemet mondjál, vagy ellent mondjál. Mindenféle kerülő utakat kell tenni ahhoz, hogy egy problémát elmondjon az ember. Ezeket végig kell csinálnod, mert nincs lehetőség, hogy ezt keresztül vágd. Sok, számomra nehezen érthető helyzet volt. Emlékszem, amikor költöztünk volna ki a házunkból az első év végén és kértünk volna még egy hónap haladékot a házínénitől. Ezt például nem lehetett neki nyíltan megmondani. Háromszor leültünk beszélgetni mindenféléről, és amikor elkövetkezett volna, hogy megkérdezzem, akkor valaki mindig beleszólt. Érezhető volt, hogy ez most nem alkalmas. Én meg ültem ott, hogy „hát ilyen nincsen, hogy ha én valamit meg akarok kérdezni, akkor megkérdezem”. Állítólag nem voltunk olyan kapcsolatban addig, hogy természetes lett volna, hogy én ezt megkérdezzem tőle, mivel ezzel kiléptünk abból a kapcsolatból, amit komolyan vettünk addig. Le kellett futni ezt a két-három kört, ahhoz, hogy olyan viszonyba kerüljünk, hogy ezt már természetesen megkérdezhessem, kérhessem tőle.

Sokszor voltak nehezen értelmezhető helyzetek meg dolgok, amiket aztán elmondtam az indonéz barátaimnak és ők meg kacagva mondták: „Te szegény európai, ezt te nem érted!” A legnagyobb feladat számomra az alku volt: megtanulni, hogy a piacon, ha rámondanak egy árat valamire, akkor azt nem veszed meg annyira, hanem megfelezed, és onnan indulsz. De akkor sem direktben mondd, hanem elkezdés beszélni egy másik áruról, aztán majd visszatérsz erre. Először ezek nagyon értelmetlennek és feleslegesnek tűnő körök voltak. Aztán amikor az ember rájön, hogy a saját módszerei nem működnek, viszont ha ezt csinálja, akkor meg teljes sikerélménye lesz, akkor ezek a helyzetek a helyükre kerülnek.

Bandung nagyon nagy város. Senki nem tudja, hogy hányan laknak benne, hallottam kétmilliót és hatmilliót is.⁷⁵ Én a város szélén laktam, ami önmagában egy falu.

⁷⁵ Noha valóban nem állnak rendelkezésre pontos statisztikai adatok, több forrás alapján elmondható, hogy Bandung város lakossága körülbelül kétmillió, illetve a várost közvetlenül körülvevő területekkel együtt négyemillió fő.

Bandungnak hívták azt is, de akikkel én együtt laktam falusi emberek voltak. Nem városi környezet volt. Hozzánk autóút nem vezetett: egy darabig volt cementezett járda, utána már csak földút volt, és akkor egyszer csak megérkeztünk a mi kis völgyünkbe.

A tömegközlekedés kevésbé nyomasztó élmény, mint nálunk. Annak ellenére, hogy több ember van, érzetileg sokkal kevésbé megterhelő, mint mondjuk a kék metró Budapesten csúcsidőben. Éppen a személyes tér másként kezelése miatt, ami eleinte sokkoló és furcsa. Annyira közel kerülnek hozzád meg megnéznak meg próbálnak veled valamit kezdeni. Az ilyen helyzeteket teljesen elviselhetővé teszi, hogy amikor például folszállsz egy buszra, ott egyből kapcsolód alakul ki valakivel. Megkérdezi, hogy ki vagy, mi vagy, honnan vagy, hová mész? Te is megkérdezed, hogy mit csinál, hány gyereke van, mi, hogy van? Ez oldja ezeket a helyzeteket. Azt is éreztem, hogy a jártasságuk is sokkal nagyobb a személyek között meg ebben a személyes térben. Tehát olyan fajta kellemetlen beletolakodás a másik személyes terébe, mint ami a metrón meg buszon nálunk nagyon sokszor előfordul, olyan nincs. Végtelenül figyelmesek. Az, hogy nekem jöjjön valaki, vagy meglökjön, olyan nincs. Úgy mennek el egymás között meg egymás mellett, hogy a kezüket előre rakják, és utat mutatnak maguk előtt, amit a másik egyből ért és mozdul. Megszokni nem volt könnyű, mert nem ebben nőttem föl. Viszont az iszonyat hajtóerő volt, hogy ez nekem mennyire tetszett és, hogy testhezálló volt. Azt éreztem, hogy ez sokkal kellemesebb és jobb, mint amiket addig megtapasztaltam.

Nyugat-Jáván nagyon kevés külföldi van. Ha valahová vidékre mentünk, egyszerűen nem tudtuk megtanulni kezelni, hogy ellepnek minket és ujjal mutogatnak ránk meg egyből kiabálják, hogy „fehér”. Erre van egy kifejezésük, amit röhögve mondanak egymásnak: „ott egy fehér!” Vagy csak úgy, hogy „fehér, fehér, fehér”. Először nem volt egyszerű kezelni. Próbáltam megmagyarázni, hogy én semmivel nem vagyok más, mint te. Aztán egy idő után ezeket elfogadja az ember.

Folyamatosan éreztették velem, hogy te fehér vagy, nem indonéz. Beilleszkedésről vagy megkülönböztetés nélküli ottlétről a két év alatt nem esett szó. Nem igazán találtam olyan közeget vagy olyan helyet, annak a szűk közösségnek a kivételével.

„Éreztem, hogy már nem az a fehér vagyok, aki csak fél évre beköltözik.”

Viszont az a kis kör, ahol egyre inkább elfogadtak, egyre tágult. Amikor eljöttem, akkor azon a környéken, abban a nyolc-tíz utcában, ahol név szerint ismertek, használták rám azt a kifejezést, amivel az indonéz lányokat szólítják. És akkor éreztem, hogy már

nem az a fehér vagyok, aki csak fél évre beköltözik. Az egy olyan közeg, és olyan környezet, amiben jó volt, és a helyemen voltam. És ezen belül volt az a szűk baráti kör, ahová tényleg úgy járhattam, hogy nem külföldiként kezeltek. Ez tíz ember volt. De ez a környezet nagyon szűk volt. Ha ebből kiléptem, akkor már fehér voltam. Ha erről a környékről kitétem a lábam, egyből jöttek a visszajelzések, hogy „fehér vagy!” Ez konkrétan egy szó, amit a fehérekre használnak, és akkor ezt hallod mindenhol: általában a hátad mögül, amikor elmész valaki

mellett. Megbeszélnek egymással vagy odaszólnak egymásnak. Ez így elég messze van attól, hogy az élethez szükséges életterek mindegyikében meglegyen, hogy nem mondják az embernek folyamatosan, hogy „nem közölünk való vagy”.

Főleg az elején éreztem, hogy semmit sem csinálhatok úgy, mint ők. Amikor a minibuszon megkérdeztem, hogy mennyibe kerül a jegy, akkor biztos, hogy a mellett ülő indonéz feleannyit fizetett, mint én. Ha például a piacon odamentem valahová, valamit kérdeztem, akkor nem mertek hozzám szólni, és akkor jött a bénázás, hogy mindenki hamarabb végzett a dolgával, mint én csak azért, mert nem sikerült kapcsolatba lépnem velük.

Mivel annyira sok külföldi nem volt Bandungban, az ott lévők mind tudtak egymásról és egy zárt közösséget alkottak. Én ezektől eléggé rosszul voltam. Nem bírtam az olyan témákat, amikor angliai vagy otthoni eseményeket úgy beszéltünk meg, mintha annak most ebben a pillanatban mi a részesei lennénk, csak azért mert tévét néztünk, vagy újságot olvastunk. Meg sokszor nem bírtam azt sem, hogy megerősítettük a másságunkat abban a környezetben, amiben voltunk. Ezeket az embereket, meg ezeket a közösségeket kerültem. Egy-két kávézó van csak a városban, ami a fehéreknek van fenntartva, mert a helyiek nem járnak kávézóba és alkoholt sem isznak. Nagyon, nagyon más illatú helyek ezek. Összegyűlt tíz angol tanár meg vállalkozó és megbeszéltek, hogy hétvégén melyik plázában voltak meg mit vásároltak meg, hogy voltak

bent Dzsakartában most hétvégén vásárolni. Egyszerűen a témáik is mások voltak, mint amiben mi élünk. És ezeket nem tartottam fontosnak. A helyiek közül is azok csatlakoznak ezekhez a helyekhez, akik próbáltak azonosulni a nyugati, európai sémákkal.

Indonézüln egész jól megtanultam. És közben elkezdtem szundanézüln⁷⁶ is tanulni, ami Nyugat-Jáva saját nyelve. De szundanézüln alapszinten tudok csak kommunikálni. Legfőképpen jelzés értékű volt ez: köszönni, megköszönni, egy-két szót váltani, azt tudtam. Gyönyörű volt látni az emberek arcát, ahogy megörültek annak, hogy szundanézüln szólok meg. Mert egymás között ezt használják. A barátaimmal volt egy kitalált közös nyelv, ami keveréke volt az angolnak meg az indonéznek. Plusz a szundanéz. Mikor melyik szó volt rövidebb, azt használtuk. Vagy ha kötődött hozzá valami történet, valami közös szál és akkor lett belőle egy nyelv. Tehát egy mondaton belül akár mind a három nyelv előfordulhatott.

Nagyon sok dologra rátaláltam kint. Például arra, hogy nem kell ahhoz nagyon szoros kapcsolatban lenni valakivel, hogy jó érzéssel és tisztelettel tudjál együtt lenni vele. Ez nem egyenlő a felületes és távolságtartó kapcsolattal. És ami jó volt, hogy nemcsak bennem volt meg ez a keresés és kiélezettség, hanem találtam egy olyan közösséget, az iskolát, ahol tanítottam, ahol az számukra is meglevő követelmény volt a másikkal kapcsolatban. Ebben a közösségben személyes megtalálások is voltak: új életutak meg látásmódok arról, hogy valaki hogyan gondolkodik a világról meg hogyan szeretné élni a saját életét.

A második évben ugyanabban a völgyben, de egy másik házban laktam. Akkor egymagam béreltem ki egy házat, aztán egy ausztrál barátnőmnek szoltam, hogy van-e kedve odaköltözni, és beköltözött a másik szobába, aztán meg egy indonéz barátomnak, aki már az előző évben is hébe-hóba velünk lakott, és egy idő után beköltözött ő is. Így végül is hárman laktunk együtt abban a házban. Az már nagyon eredeti indonéz kis ház volt, jó nagy kerttel. Egy másfajta élet volt, mint az első év. Akkor még

⁷⁶ Indonézia lakosságának 45 %-a jávai, 14 %-a szundanéz és 7,5 %-a maduréz. Rajtuk kívül sok maláj, kínai, és pápua él az országban. A szundanéz egy önálló nyelv, amelyet körülbelül 27 millió ember beszél. A szundanéz szintén a maláj-polinéz nyelvcsalád tagja.

közelebb kerültünk a helyi mindennapokhoz. Nekem sarkalatos pont volt, hogy már nem volt takarítónk, meg én mostam a ruháimat. Bár a takarítónő egy nagyon alapvető dolog, az indonézeknek van takarítónőjük, de nekem mégis fontos volt, hogy magam csináljam ezeket a dolgokat. Érezhető közeledés volt a helyiekkel, mert innentől kezdve volt, hogy lejöttek a kertbe a szomszédok és leültek velünk beszélgetni. Korábban szépen tisztességesen odaköszöntek és utána továbbmentek. Onnantól kezdve meg azért már más volt a kapcsolat.

Általában a nappal keltem, tehát fél hat-hat órákor. Reggelente egy óra hosszat meditáltam, utána megfőztem a reggelit, ami általában főtt rizs meg valami párolt zöldség volt. Ez indonéz szokás, és egy év alatt átszoktam rá. A reggel egy nagyon aktív meg tiszta időszaka volt a napnak. Aztán jött az olvasás, írás, festés, jött az ebéd, és ebéd után általában indultam tanítani. Suli után meg barátokkal vacsoráztam vagy csak valahol útközben hazafele menet. És addigra már le is ment a nap.

Az elején nehezen ment az adaptáció: nekem is megvoltak a szokásos betegségek, hogy a kajától gyomorrontást kapsz stb. De komolyabb betegségem nem volt. Aztán szépen lassan el is feledkeztem ezekről a dolgokról. Emlékszem, egy idő után mindig rosszul voltam, amikor nem a helyi boltban vásároltam, hanem valahol bent a városban, ahol szupermarket volt. Teljesen rászoktam a környéken lévő kis bódé élelmiszerboltokra, ahol mindent megkaptunk, amire szükségünk volt, mert mindent indonéz módon ettünk és csináltunk. Elmenni steakhouse-ba⁷⁷ Bandungban új-zélandi marhát enni, ettől nem jöttem izgalomba ellentétben azzal, hogy a legújabban felfedezett utcai bódénak a nem-tudom-milyen sült zöldségére mindig kapható voltam.

Volt, ami azért hiányzott az ottani életemből. Az itteni baráti köröm mindenképpen hiányzott. Meg a saját életemmel kapcsolatos dolgok is egyre inkább feszítettek. Az, hogy abban a kis közösségben én jól éreztem magam, de annál kintebb már nem, úgy éreztem, hogy ezt nem tudom elfogadni. Nem akartam azonosulni azzal, hogy nekem mindig fehéreként és megkülönböztetve kell intézni a dolgaimat. Ez teljesen ellene szólt annak, hogy én hosszútávon ott maradjak.

77 Pecsenyesütő vendéglő.

Az a vágy, hogy az ember menni akar és valamit keres, az számomra egyenlő azzal, hogy valamit meg akar tanulni, ami aztán lehet, hogy meg fogja változtatni, de áll elébe a dolognak. Amikor elmentem, akkor nagyon másként helyeztem a súlypontokat az életben, mint amikor visszajöttem. Például, az, hogy a dolgokat ilyen lassan és kényelmesen is lehet csinálni, egy ilyen dolog. Aztán hogy mennyire tudja az ember jó érzéssel és a határokat tartva kezelni az őt körülvevő környezettel való kapcsolatát. Kint kipróbáltam a határaitam, megnéztem, hogy mi megy, mi nem megy és megtaláltam valamit, ami egy számomra működőképes és jó állapot.

Az eljövétel nem külső kényszer volt. Az volt bennem, hogy én ott megtaláltam valami nagyon fontosat, amiről nem gondolom, hogy csak ott van meg. Viszont más dolgokat, amiket ugyanolyan fontosnak tartok, mint ennek a dolognak a megtalálását, ott nem láttam és nem voltak meg. Például nem találtam párt ahhoz, amit én ott kint csináltam és amit fontosnak tartottam. Azt viszont tisztán éreztem, hogy én ezt egyedül nem akarom csinálni. És a családomhoz is nagyon kötődöm. Azért sokkal jobb érzés számomra, hogy mondjuk 7 km-re vannak tőlem, mintha mondjuk 27 000-re. És ezek miatt gondoltam, hogy jó, ez ennyi volt, menjek tovább és próbáljam meg valahogy másként, meg máshol, újra összerakva, végiggondolva, hogy mi az, ami nekem ebből fontos, és mi az, ami nem.

Amikor eldőlt, hogy hazajövök, addigra már egyértelmű volt, hogy ha ott maradok, akkor hosszútávon gondolkodva mi az, amit tudok csinálni, és ezzel szemben mi az, amit én akarok csinálni. Ebből lett az, hogy hazajövök. Mert ez a kettő nem egyezett. Három hónap volt a felkészülés az eljövételre. Maga az elszakadás nagy része akkor történt meg, amikor már itthon voltam. Fájdalmas volt annak a belátása a saját magam számára, hogy onnan felállni és tovább indulni együtt jár azzal, hogy fájdalmak keletkeznek belőle. A jó érzés meg onnan jön, hogy nagyon szeretnék visszamenni. Meg azóta is kapcsolatban vagyunk, és azt gondolom, hogy ezek a kapcsolatok átalakulva, meg másként működve, mint voltak, de életképesek maradnak. Nagyon

„Az a vágy, hogy az ember menni akar és valamit keres, az számomra egyenlő azzal, hogy valamit meg akar tanulni, ami aztán lehet, hogy meg fogja változtatni, de áll elébe a dolognak.”

„Nagyon fölszabadító
élmény volt az, hogy
valamit megtaláltam
magamnak.“

fölszabadító élmény volt az, hogy valamit megtaláltam magamnak és a hazajövetelben is benne volt, hogy ez elengedhető és valahol újra építhető.

Aznap, amikor visszajöttem Magyarországra, emlékszem, hogy nagyon-nagyon korán keltem, mert az indonéz időszámítás volt bennem. Hajnali háromkor már fönt voltam másnap és őrült módon sms-eztem mindenkinek, hogy itthon vagyok és egyelőre még csak a családomat látom és „tök jó, hogy házon belül vagyok, de majd ki kell menni az utcára és akkor majd mi lesz?“ Az első napokban annyi érzetem volt, hogy nem Bandungban vagyok, de az az érzet, hogy hol vagyok, és hogy hová kerültem, az nagyon nehezen alakult.

Most, hogy itthon vagyok, nem mondom, hogy minden téren megtaláltam a helyemet, de vannak nagyon fontos részei az életemnek, ahol meg nagyon. Összeraktam a fejemben, hogy ott nem akarok lenni, viszont tudom, hogy itt mit akarok. Most ezt szeretném összerakni valami számomra élhető dologgá. Most határozottan úgy képelem, hogy Magyarországon fogok élni. Az, hogy az ember feláll és eljön, egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a dolgok, amik számomra fontosak, nem helyhez kötöttek. Innentől kezdve már nem fontos az, hogy helyileg hol vagy. Teljesen benne van a pakliban, hogy ez az élet ugyanúgy itt is csak egy szűk körben lesz megvalósítható számomra.

„Azok a dolgok tettek jobb emberré,
amikért fel kellett adnom a kényelmemet“ *

Egyszerűen nem tudom elképzelni, hogy hosszabb ideig letelepedjek bárhol, akár az Egyesült Államokban is. Be vagyok szóva, ha egy évig nem utazom el sehova. Az egyik dolog, amit imádkozok Európában az, hogy bár az Egyesült Államokban mindenki máshonnan jött, de azért mégis mindenki amerikai, és azt hiszem emiatt gyakran az amerikaiak világlátása beszűkültebb – hacsak nem új bevándorlók. Ott bármerre mész mindenki angolul beszél, és ugyanazt az alapképzést kapja történelemből, ugyanazzal az értelmezéssel. Nehéz lenne azt állítani, hogy van olyan, hogy amerikai kultúra, de azért van valamiféle elképzelés arról, hogy mi az, hogy „amerikai“. Európában ez más, különösen egy ilyen ország esetén, mint Magyarország, ami annyi különböző országgal van körülvéve, ahol különböző nyelveket beszélnek, különböző a történelmük, másmi-lyen kapcsolatuk van a Földdel. Imádom azt az érzést, hogy ilyen sok különböző nép vesz körül.

2003-ban csak nyelvet tanulni jöttem Magyarországra, a Debreceni Nyári Egyetemre.⁷⁸ A következő nyáron további támogatást pályáztam meg, hogy vissza tudjak jönni megint nyelvet tanulni, és hogy elkezdjek egy előzetes terepmunkát a disszertációmhoz. Megkaptam a pénzt, idejöttem, elmentem egy nyelviskolába és részt vettem néhány roma közösségfejlesztés-

Andria D. Timmer (29 éves) kulturális antropológus, az Egyesült Államokból jött. Mielőtt 2006 júliusában Magyarországra érkezett, hogy kutatást végezzen doktori disszertációjához, melynek témája a romák társadalmi integrációja és ebben a civil társadalom szerepe, eltöltött pár hónapot különböző latin-amerikai országokban. Budapesti tudományos kutatása ideje alatt, 2007 júliusáig élt Magyarországon férjével, aki szintén amerikai, és angolt tanít Budapesten. Antropológiai kutatómunkája mellett Andria angolt is tanít egy általános iskolában egy szegény, főleg romák lakta faluban, Baranya megyében. 2003-ban, 2004-ben és 2005-ben tett rövidebb látogatásaival együtt eddig összesen 18 hónapot töltött Magyarországon.

* Az interjú 2006. február 9-én készült.

⁷⁸ A Debreceni Nyári Egyetem az egyetem önálló intézményeként a magyar mint idegen nyelv oktatásával foglalkozik 1927 óta. Célja, hogy elősegítse az érdeklődők mélyebb ismeretszerzését a magyar nyelvről és kultúráról. Évente 30-40 ország több mint 600 diákját tanítja közel ötven nyelvtanárral. Forrás: www.nyariegyetem.hu

téssel foglalkozó képzésen. Szóval elkezdtem kapcsolatokat építeni. Ismét nagyszerű élményben volt részem, szóval megvolt az alap ahhoz, hogy újra és újra visszajöjjek.

Mielőtt Magyarországra jöttem, először 1998-ban jártam Mexikóban egy terepgyakorlaton, de az csak hat hét volt. Aztán a következő nyáron visszamentem, és két hónapig kutatómunkát végeztem az egyetemi diplomámhoz. Azután Nicaraguában voltam két hónapig, szintén kutatás céljából, akkor a mesterdiplomámhoz. Emellett néhány hetes utakra mentem Mexikóba, Peruba és Bolíviába. Egyik nagy problémám Nicaraguában az volt, hogy a kutatásom arról szólt volna, hogyan működik a civil szektor, de Nicaraguában sehogy. Egyszerűen nem működik. És igazából erről írtam az egész dolgozatot. Hogy hogyan nem működik. Ugyan Magyarországon is van sok probléma, de a civil szféra működik és fejlődik. Szóval ez egy másik ok, ami nagyon vonzóvá tette számomra, hogy itt dolgozzak az első nyár után. Láttam, hogy itt történnek a dolgok, hogy van lehetőség a fejlődésre és a változásra. Hát ezért választottam Magyarországot.

„Általában nem próbálok előre véleményt alkotni a dolgokról, ... soha semmi nem olyan, mint amilyennek tűnik.”

Általában nem próbálok előre véleményt alkotni a dolgokról, mivel úgy gondolom, hogy soha semmi nem olyan, mint amilyennek tűnik. Igazából semmilyen előzetes kutatást nem végeztem, mielőtt idejöttem az első nyáron, ez amolyan „odamegyek és megnézem” dolog volt. Nem írtam korábban semmilyen dolgozatot sem Magyarországról, egyszerűen csak idejöttem. Be kell vallanom, hogy azelőtt azt sem tudtam, hol van. Olyan voltam, mint egy tipikus amerikai, nem tudtam, hol van. Tényleg semmi elképzelésem nem volt arról, hogy mire számítsak.

Az első kép, ami megragadt bennem Magyarországról – még ma is a kedvenc képem – az, amikor az ember átmegy a Margit hídon és elnéz a Duna felé, az nagyon tetszett. Még most is, amikor átmegyek a Margit hídon és kinézek a villamos ablakán, imádom ezt a látványt. Ez az a kép, ami leginkább él bennem Magyarországról.

Nagyon szerettem idejönni, de új helyekre is nagyon szeretek menni. Most, hogy Magyarország már nem akkora újdonság, szeretnék más helyekre menni. De soha sem akarom megszakítani a kapcsolatot Magyarországgal, mert ez az egyetlen hely –

az Egyesült Államokon kívül – ahol hosszabb ideig éltem. Az, hogy az első alkalommal, amikor idejöttem, tudtam, hogy talán hosszú távú kapcsolatom lesz ezzel az országgal, nagyon izgalmassá tette ezt a helyet, azt, hogy megismerjem az embereket és a nyelvet... sokkal izgalmasabb volt, mint a többi hely, ahol addig jártam.

Azt hiszem, valójában a nyelvbe szerettem bele. Még mindig nem beszélem elég jól, és ezt utálom, de van valami csodálatos ebben a nyelvben. Beleszerettem. A spanyolt nagyon könnyű volt megtanulni. A magyar olyan, mintha rejtvényt fejtenék. És még mindig nem értem, hogy tudnak az emberek magyarul gondolkodni. De nagyon szeretem a hangzását, szeretem, ahogy a szavak egymáshoz kapcsolódnak. Az angolban mindenre van egy külön szó, a magyarban pedig csak hozzátoldasz a szó végéhez. Ez nagyon tetszik. Szóval így kerültem kapcsolatba Magyarországgal, a nyelven keresztül.

Mielőtt idejöttem, nagyon aggódtam a nyelv miatt. Az egyik legnagyobb félelmem az volt, hogy ha majd fodrászhoz kell mennem, nem tudom elmagyarázni, hogy milyen haját szeretnék. És érdekes módon, amikor először és utoljára elmentem leváogatni a hajam, hát az tragédia volt. Ez volt életem legrosszabb frizurája. Szóval egyszerű napi dolgok voltak azok, amiktől félttem és amiktől valójában még mindig félek. Elmenni egy teljesen új helyre... mert ez nem a nyelvről szól, minden egy kicsit más, ahogy viselkedsz, és én nem ebben a kultúrában nőttem fel. Mindig ott van a veszélye annak, hogy valami óriási bakit követek el, és még csak nem is tudok róla. Először például attól félttem, hogy bemegyek valahova, ahova nem kellene. Mert ilyen dolgok történtek Mexikóban és Nicaraguában is. Ott a nők nem mehetnek be bizonyos éttermekbe és bárókba, és én bementem, amiből nagy zűr lett. Magyarországon még nem volt ilyen élményem, és bár nem nézek ki olyan nagyon másképp, mégis vannak dolgok, amikből lehet tudni, hogy külföldi vagyok. Nem is annyira Budapesten, de más helyeken, ahol jártam. Például abban a Baranya megyei faluban, ahol angolt tanítók roma diákoknak.

Mivel a férjem egyáltalán nem beszél magyarul, a másik dolog, amitől tartottam, hogy mindent nekem kell majd elintézni – minden hivatalos ügyet – és, hogy nekem kell majd mindent fordítanom. Először nagyon aggódtam a kapcsolatunk miatt, nem

tudtam, hogy a házasságunk túléli-e majd mindezt. Ha nem tudott volna itt dolgozni és kimenni a lakásból, hogy a saját életét élje, akkor biztosan nem működött volna. De ez nem Magyarország miatt van így. Ez bárhol így történt volna.

Társaságban sokszor éreztem magam kellemetlenül, nehéz volt beilleszkedni, amikor több barátommal mentünk el valahova, vagy egy barátommal, aki hozta az ő barátait. Szóval gyakran előfordult, hogy csoportosan mentünk el valahova és én végül egyedül ücsörögtem egy sarokban, és nem tudtam, hogy ez most az én problémám, vagy a nyelvi akadályok vagy mi. Ezért most már nem járok szórakozóhelyekre esténként. Csak egyesével megyek emberekkel ide-oda. Akkor is kellemetlenül érzem magam, amikor az emberek nem beszélgetnek velem, mert úgy érzik, túl nagy erőfeszítés megpróbálni. Amikor nem fontos, akkor rájuk hagyom a dolgot, de ha tényleg azt akarom, hogy megértsenek, akkor újra meg újra megpróbálom magyarul, és próbálom megértetni velük, hogy beszélhetnek hozzám, én értem őket, még akkor is, ha belegabalyodom a szavakba és úgy beszélek, mint egy idióta. Néha túl tudnak lépni ezen, néha pedig egyszerűen csak nem éri meg. Azt hiszem, néha rosszul érzem

magam, mert úgy érzem, nekem kellene többet tudnom: én vagyok a kutató, mostanra folyékonyan kellene beszélnem... de valójában nem ez a helyzet. Amikor Mexikóban voltam, és először aludtunk függőágyban, képtelen voltam benne maradni, ki kellett kötni nekem, mint egy kisgyerekek. És úgy is beszéltem, mint egy kisgyerek. Ez nagyon jellemző az antropológusra: úgy érkezik egy kultúrába, mint egy kisgyerek. Mivel nem abba a kultúrába nőttél bele, meg kell tanulnod azokat a dolgokat, amik a legtöbb embernek természetesen

jönnek. És hát Magyarországon is át kellett esnem ezen. Itt persze ez nem annyira egyértelmű, mivel senkinek nem kellett kikötnie a függőágyamat, de azért így van ez itt is.

Az egyik barátom mondta egyszer: „A magyarok nagyon magyarok”. Az magyar különlegesség, hogy: „a mi nyelvünk annyi mindent túlél, olyan sok különböző országgal vagyunk körülveve és mégis fennmaradtunk”, meg, hogy „mi olyan különlegesek vagyunk”, és: „hogy tanulhatnád meg egyáltalán ezt a nyelvet? Annyira nehéz, meg se próbáld, úgysem sikerül”. Egy kicsit szeretem ezt a büszkeséget, de

néha nagyon nem. Ez leginkább Budapesten van így, lent Baranya megyében nem. Érdekes volt, 2007 januárjáig kizárólag Budapesten éltem. Aztán januártól belekerültem ebbe a teljesen új helyzetbe, elkezdtem lejárni Baranyába és megtanulni egy másik kultúrát. Most egy új nyelvet tanulok, a beást, és ez még furább, mivel kutató vagyok, tanár és külföldi egyszerre. A magyarok nem túl multikulturálisak, nem olyanok, amilyenhez én otthon hozzászoktam. Cigányokkal dolgozom, de folyamatosan tudatában vagyok annak, hogy ki vannak rekesztve. Folyamatosan tudatában vagyok, hogy ők nem tartoznak a „magyarsághoz”. Már az is, hogy felszállok a buszra, ami ebbe a faluba megy, és én vagyok a fehér arc. Mindenki engem néz vagy csodálkozik, hogy miért megyek oda. Ez mutatja nekem, hogy milyen Magyarország viszonya a cigányokhoz. Ezt az arcát nem ismertem, mielőtt oda lementem.

A karácsonyi szünetben hazautaztam Amerikába, ami valószínűleg a lehető legrosszabb ötlet volt. Három hétre mentem és csodálatos volt otthon lenni. Újra felvettem a kapcsolatot a barátaimmal, akiket nem láttam hat hónapig, és valószínűleg azért, mert ilyen rövid ideig voltam ott, nagyon mély és intenzív élmény volt. Mindenkiel találkoztam, az egész családommal, még új emberekkel is, akikkel nagyon szoros kapcsolatot alakítottam ki. Majdnem minden nap a kutyámmal voltam. Amíg otthon voltam, alig gondoltam a magyarországi életemre. És aztán visszajöttem ide és megint csak ketten voltunk a férjemmel. Amikor visszajöttem, nem akartam itt lenni, utáltam Magyarországot, utáltam a magyarokat, mindent utáltam. Nem akartam itt lenni, haza akartam menni. Nem tudom pontosan, miért éreztem így, de nem akartam itt lenni, és minden kiborított. Elég sok időbe telt, mire elmúlt ez az érzés. Még most is nehéz, egy részem még most sem akar itt lenni, nem érzem azt az izgalmat, hogy „ó igen, ez óriási!”.

Bár sok minden van, amit imádok Magyarországon, azt hiszem, sokkal jobban fog feltűnni, amikor végeztem. Van, hogy itt akarok lenni, és van, hogy úgy érzem, itt kell lennem. Van olyan időszak, amikor egyszerűen abba akarom hagyni és az egyetlen ok, amiért még mindig itt vagyok az, hogy be kell fejeznem a disszertációm. Nyolc hónapja vagyok itt, még mindig nem érzem igazán kellemesen magam, még mindig nem érzem otthon magam és lehet, hogy sohasem fogom. Még most is

„Ez nagyon jellemző az antropológusra: úgy érkezik egy kultúrába, mint egy kisgyerek.”

úgy érzem, hogy egy hosszabb időre jött látogató vagyok, turista. Ez részben azért is van, mert nagyon kényelmetlen helyen lakunk, nem rendezkedtünk be hosszabb időre. Baráti kapcsolatokat is nehéz volt teremteni, szóval nincsenek olyan kapcsolataim, amilyenek otthon voltak. Mielőtt hazamentem volna Texasba a karácsonyi szünetben, nagyon lelkesített, hogy itt vagyok, és tényleg megpróbáltam otthonossá tenni. De akkor hazautaztam és ezzel tönkretettem az egészséget.

Még most is nagyon nehéz oda-vissza utazgatni Budapest és a baranyai falu között: megtervezni az órákat, kutatónak lenni, leszervezni az interjúkat és a kutatással kapcsolatos utazásokat hétfévenként, nagyon sok elfoglaltság. Ez az oda-vissza utazgatás nem segít, még inkább átmenetivé teszi az egészséget. Igazából a távolság a gond. Több mint négy óra: három óra vonattal és utána két busz. Négy és fél óra oda és ugyanennyi vissza. Ez is túl sok. Egyszerűen csak a rengeteg dolog, ami a disszertációval jár. Abban reménykedem, hogy még mielőtt júliusban hazamegyek, lesz megint egy kis időm, hogy élvezzem Magyarországot, hogy csak Budapesten legyek, elmenjek helyekre, ahol még nem voltam, és pozitív hangulatban menjek el innen, megújítsam a kapcsolatot Magyarországgal, és ne csak azt érezzem, hogy elborítanak a kutatással járó dolgok, a találkozók, interjúk és a fordítás.

Itt több okból is nehezebb nekem emberekkel ismerkedni. Részben azért, mert Budapest egy nagyváros. Minden nagyvárosban nehéz emberekkel összejönni, ha nem odavalósi vagy. Én is egy nagyvárosból jövök, de ott oda jár az ember iskolába vagy ott is dolgozik. Itt nem kötődöm semmihez. Rendszeresen találkozom új emberekkel, de igazából nincs okom arra, hogy kapcsolatot építsek velük azon kívül, hogy odamegyek, elkészítem az interjút és megyek tovább. Ha lett volna egy hely, ahova hetente egyszer eljárók, akkor talán könnyebb lett volna összeismerkedni emberekkel. Csodálatos emberekkel találkoztam, de ez annyi, hogy néhány hetente megiszunk egy kávét. Mindenki elfoglalt, és azt hiszem, ez az egyik oka annak, hogy nehéz kötődni a városhoz. Nincs senki, akit csak úgy felhívhatnék, hogy „hé, menjünk el valahova!”. Nicaraguában és Mexikóban mindig kis falvakban voltam, és most már tudom, hogy egészen más tapasztalat egy városban megpróbálni antropológusnak lenni.

Péntekenként egy amerikai házaspárnál játék-esteket szoktak szervezni, oda eljárók néha. Bár amerikai vagyok, de nem feltétlenül szeretek oda járni, mert ezek közül az emberek közül egy sem töltött még igazán időt magyarokkal. Idejük nagy részét amerikaiakkal töltik, és bár megértem, hogy jó néha egyszerűen csak „kipakolni” és amerikaiaknak lenni, de ez arról is szól, hogy „mi a francért csinálják ezt a magyarok?”. Én pedig nem azért jöttem, hogy egy csapat amerikaival töltssem az időm, akik angolul beszélnek. Van ez a közösségük, ami olyasmi, mint egy védőháló. Sokan közülük még a nyelvet sem beszélik.

Ha a kutyám itt lenne, akkor otthon érezném magam. Ez egy egyszerű dolog. Az életkörülményeim sem olyanok, amilyenek szeretném őket, a társas kapcsolataim meg különösen nem. Ha itt maradnék hosszú távon, akkor úgy alakítanám ki a lakásomat, hogy az az otthonom legyen, és ne csak egy hely, ahol átmenetileg lakom. A berendezés és a környezet szerintem nagyon fontos. Az, ahogyan élsz, óriási hatással van arra, hogy hogyan látod magad a világban. A gyerekek között, akiket tanítok, néhányan folyóvíz nélküli egyszobás lakásokban élnek, hogyan lehetne elvárni tőlük, hogy tanuljanak és pozitívan tekintsenek az életükre, ha egyszer ilyen körülmények között laknak? Azt hiszem, hogy a hely, ahol élsz, nagy hatással van a közérzetedre.

Arra számítottam, hogy sokkal pezsdítőbb lesz itt, kevésbé stresszes. És eleinte tényleg pezsdítő volt, most meg nagyon stresszes, de igazából ez azt jelenti, hogy jól megy. Most túl sok dolgom van, de ez jó. Most épp úgy látom, hogy ez az egyik legcsodálatosabb és egyben legnyomorúságosabb tapasztalatom. Nehéz megfogalmazni, hogy miért van ez így, hogy mit akarok ezzel kezdeni, de most épp így érzek. Azt hiszem, ez azt mutatja, hogy sikeres a terepmunka. Ennek stresszesnek kell lennie: annyi mindent akarsz egyszerre csinálni, próbálsz információt gyűjteni egy bizonyos témáról, próbálsz megtanulni a nyelvet, próbálsz megismerni a kultúrát, próbálsz elfogadtatni magad, és közben próbálsz törődni saját magaddal is, mint emberi lényvel, hiszen nem csak kutató vagy. Rám nagyon jellemző az önvizsgálódás, és valószínűleg lesz egy ilyen rész a disszertációmban, hogy „min mentem keresztül?”. Emberi lény vagy és ha próbálsz úgy tenni,

„Ez az egyik legcsodálatosabb és egyben legnyomorúságosabb tapasztalatom.”

mintha teljesen ura lennél a helyzetnek, az csak nehezíti a dolgokat. Szóval, ha beismered és azt mondod: „így érzem magam, szar ez az egész, teljes csőd”, az igazából segít, mert megszabadulsz a stressztől, ami abból ered, hogy tökéletes próbálsz lenni.

Szerintem fontos, hogy egy antropológus utazzon, mert szükséges ez a tapasztalat, hogy megértsd magad a saját kultúrádban, hogy jobban értsd, hogyan viselkednek az emberek a különböző helyzetekben, hogy te magad átéld, hogy egy teljesen újszerű helyzetben vagy. De a férjem nélkül nem csináltam volna, nem bírtam volna ki. Az nagyon fontos, hogy a nap végén vagy a hét végén egyszerűen csak hazamehetsz és ott van valaki, aki támaszt nyújt. Azt hiszem, sokkal nehezebb lett volna egyedül, mert így a nap végén ott van valaki, akinek egyszerűen csak kiöntheted a szíved, és elmesélhetsz neki minden szarságot, amit soha nem mertél leírni, még a saját naplód-ba sem, mivel tudod, hogy teljesen etnocentrikus és teljesen téves. Szóval egyszerűen szükségem volt erre a támaszra, megkönnyítette a dolgokat.

Minden tapasztalat átalakít. Egyke vagyok, a szüleimmel nagyon közel állunk egymáshoz, és szoros baráti kapcsolataim vannak otthon. Hihetetlenül félnék gyerek voltam, és nagyon könnyű lett volna otthon maradni, közel a szüleimhez. Még a kutatást is csinálhattam volna Amerikában. De mindig úgy döntöttem, hogy elmegyek, mert mindig szükségem volt ezekre a kihívásokra. Máskülönben nagyon könnyű lenne. És hát folyamatosan ámulok magamon, hogy képes voltam ezt megtenni.

Egyszerűen otthon maradhattam volna, soha nem kellett volna elhagynom a társaimat, és tökéletesen boldog lennék. De ugyanakkor imádom ezt. Imádom új embereket megismerni, imádom nyelveket tanulni, imádom utazni és megismerni új kultúrákat, imádom azt érezni, hogy aktív része vagyok az egész világnak és nem csak az Egyesült Államoknak. Azok a dolgok tettek jobb emberré, amikért fel kellett adnom a kényelmemet. Büszke vagyok arra, hogy amikor tizennyolc éves voltam, egy másik városba mentem főiskolára ahelyett, hogy az

otthoni főiskolára jártam volna. Egy nagyon szegény negyedben jártam középiskolába, ami azt jelentette, hogy én voltam az egyetlen, aki megengedhette magának,

hogy máshová járjon főiskolára. Gyakorlatilag én voltam az egyetlen a barátaim közül, aki egyetemre járt. Ez volt az egyik legjobb dolog, amit magamért tehettem: hogy elmentem otthonról. Megerősített. Szóval nehéz volt, de elkötelezettebbé tett, és képessé arra, hogy azt csináljam, amit akarok.

Néha nagyon nehéz még a jegyet is megvenni a baranyai faluba tartó buszon, máskor meg felszállok a buszra, megveszem és semmi gond. Vagy beülni egy étterembe és rendelni. Egyre több olyan magabiztos pillanatom van, amikor azt érzem: „Ugyan nem vagyok idevalósi, de beszélem a nyelvet, feltalálom magam, beszélgethetünk, kommunikálhatunk, mondhatok neked dolgokat”. Amikor először megérkeztem ide, azt éreztem: Vajon mit kérdezhetek? Mit nem kérdezhetek? Mik a tabuk? Mert néha nem oké a családról meg valakinek az élettörténetéről kérdezni. Most már jobban tudom, hogy mit kérdezhetek és mit nem. Túl óvatos voltam. Az első interjúmban nem szereztem elég információt. Félttem bizonyos dolgokat megkérdezni, ezért nem tettem. Ahelyett, hogy feltettem volna rossz kérdéseket, nem kérdeztem eleget, ami azért van, mert félnék vagyok, amikor emberekkel beszélek. Most még az új emberekkel készített interjúmban is egyre többet kérdezek. Azt hiszem, egyszerűen csak jobban érzem, hogy nem gond ezekről a dolgokról beszélni, úgy értem, hogy lehet beszélni a megkülönböztetésről és a családi történetekről.

Volt néhány eset, amikor olyan emberekkel beszéltem, akik egyszerűen faarccal néztek rám. Képtelenség volt beszélgetni velük. Válaszolnak ugyan a kérdésekre, de teljesen kifejezéstelen arccal ülnek velem szemben. Ilyenkor nem tudom, hogy utálnak-e. Ezekben a helyzetekben nagyon zavart tudok lenni. Mindent elmondtak, amit tudni akartam, kölcsönadtak könyveket, meghívtak képzésekre, de mindezt egész idő alatt teljesen faarccal tették. Nagyon gorombának éreztem ezt, még akkor is, ha segítettek nekem. Nagyon nehezen tudtam ezt kezelni. Mindig hülyének éreztem magam ezekben a helyzetekben. Tudom, hogy ennek sok köze van a nyelvhez. Néha felteszek egy kérdést, amiről tudom, hogy nyelvtanilag helytelen, aztán felteszek egy másik kérdést és öt perccel később rájövök, hogy nagyon elszúrtam. Aztán kérdezek valami mást és rájövök, hogy megértették, és hogy minden rendben volt. Néha meg jól csinálom, és akkor jön egy pillanat, amikor valamit megint nem értek, és akkor kezdek elölről az egészet.

„Mindig úgy döntöttem,
hogy elmegyek, mert
mindig szükségem
volt ... a kihívásokra.”

Néha utálok hallani ezt a nyelvet, utálok a magyarokat, csak angolt akarok hallani. De ez az én frusztrációmról szól. Valahogy attól függ, hogy milyen élményeim voltak aznap. Valamilyik nap volt egy nagyon kedves nő a buszon, akivel nagyon jól elbeszélgettünk magyarul. Akkor sokkal jobb érzéseim lettek Magyarországgal kapcsolatban úgy általában. Azután néhány nappal később találkozom valakivel, aki nagyon goromba, és akkor azt gondolom: „Áh, a magyarok szemetek!” Utálok ezt, mert tudom, hogy az emberek emberek, nem pedig magyarok, de azt hiszem, ez egy természetes reakció. Az idősebbekkel nagyon nehéz kommunikálni, de a fiatalabbakkal ritkán vannak problémáim.

Engem zavar az ivás és a dohányzás. Nem bánom, ha az emberek isznak és nem bánom, ha dohányoznak. De itt az emberek mindenhol dohányoznak. Van ez a szag, amit már Magyarországgal kapcsolok össze, a rossz lehelet és az alkohol átható szaga reggel 10-kor, és ezt nem szeretem.

Az is tipikusan magyar, hogy ismétlik a szavakat. A magyarok mindig így beszélnek: „oké, szia, szia”, „puszi-puszi”, „jó, jó, jó”, „igen, igen, igen”. Szerintem most már én is ismétlem a szavakat, amit azelőtt nem csináltam.

Még mindig vannak nehézségek például a vásárlásnál. Nehéz lenne konkrét példákat mondani, csak azt tudom, hogy itt nincsenek azok a dolgok, amikből otthon azelőtt összeütöttem magamnak valamit. Mind a mai napig nehezen találok meg a hozzávalókat. Tudom, hogy itt van sokféle gyümölcs, meg zöldség, de azok a gyümölcsök és zöldségek, amikhez én hozzászoktam, nincsenek. Alapvetően minden ugyanaz, de egész halom van a másféle almából és mosószerekből.

Ezen kívül, amikor itt Budapesten otthon vagyok, nincsenek meg azok a dolgok, amiket az USA-ban szoktam csinálni. Nem tudok leugrani a videotékába, hogy kivegyek egy filmet, nem ehetem azt, amit egyébként ennék, nem pihenhetek a kanapén a kutyámmal tévézés közben. Nem gondoltam volna, hogy így fogok érezni. Azt gondoltam, hogy könnyebb lesz kikap-

csolódni, amikor nem vagyok „szolgálatban”, de ilyen soha sincs, mivel igazán soha nem érzem magam otthon, így van ez.

Ugyanakkor, amikor hazamentem az Egyesült Államokba, úgy gondoltam, hogy az túl sok. Ott az emberek nem tudják, hogy kell egyszerűen élni, azt gondolják, szükségük van olyan dolgokra, amikre pedig nincs. Üdítőleg hatott rám, hogy itt voltam és felismertem, hogy nincs szükségem azokra a dolgokra. Nincs szükségem tévére, nincs szükségem nagy házra és nem kell állandóan vásárolni menni. Szóval úgy gondolom, hogy az egyik dolog, ami hiányozni fog, az az a gondolat vagy az az érzés, hogy nincs szükségem annyi különböző boltra és étteremre. Itt egyszerűbbek a dolgok. Még akkor is, ha itt is egyre több minden jelenik meg, és a bevásárlóközpontjaitokban több bolt van, mint nálunk, de ezek kisebbek, és nincs annyi különböző felesleges dolog.

Úgy tűnik, mintha sok magyar nem dolgozna. Egyszerűen nem járnak be a férjem angolóráira, vagy kivesznek itt-ott egy hét szabadságot a munkahelyen. Amerikában úgy néz ki a fontossági sorrend, hogy munka, család, egészség. Itt pedig a munka ugyan fontos, de nem az első a listán. Néhány héttel ezelőtt megharapott egy kutya, és az iskolában azt mondták, hogy menjek el orvoshoz és maradjak otthon pihenni ahelyett, hogy dolgoznék. Nagyon furcsa volt. Nálunk az az elképzelés, hogy minden, ami munka, az annyira fontos, hogy ha beteg vagy, akkor is be kell menned. Nagyon betegnek kell ahhoz lenned, hogy ne menj be dolgozni. És ezt már nagyon fiatalon megtanuljuk. Emlékszem, egyszer gyerekkoromban éjjel fél háromkor felkeltem hányni, reggel nyolcra abbahagytam a hányást, a lázam lement, és tízkor már az iskolában voltam. Azt hiszem, kicsit túlzásba vesszük, de lehet, hogy Magyarország a másik véglet. Ez az egyik benyomásom, és más amerikaiaknak is ez az egyik benyomása, amit emlegetnek: „A magyarok nem dolgoznak eleget, és nem járnak eleget iskolába”.

Amikor új emberekkel ismerkedem meg, mindig ezt kérdezik: „Miért vagy Magyarországon? Miért jön valaki egy ilyen kis országba?” Ez egy olyan dolog, amit folyamatosan meg kell magyaráznod. Az embereket nagyon izgatja, hogy külföldiként itt vagyok, hogy a nyelvet is tanulom, és nemcsak dolgozom egy multinacionális cégnél, vagyis nem állandó kívülállóként vagyok itt, hanem próbálok megismerni az embereket és a kultúrát. Nem olyan nehéz itt külföldinek lenni, ilyen lenne bárhol máshol is.

„Nem tudok leugrani a videotékába, hogy kivegyek egy filmet, nem ehetem azt, amit egyébként ennék, nem pihenhetek a kanapén a kutyámmal tévézés közben.”

„Azt hittem, hogy csak úgy fogom magam, elmegyek és bárhol tudok élni.”

Az iskolában a gyerekeknek, a faluban, egyfajta kuriózum vagyok és el akarnak jönni hozzám Amerikába. De az, hogy kuriózum vagyok sajnos nem úgy hat rájuk, hogy meg akarnak tanulni angolul, hanem azt imádják, amikor leülök közéjük és magyarul beszélek hozzájuk. Imádják, amikor hibázom, például amikor „könyvtár” helyett azt mondom: „kuvtár”. Minden alkalommal kinevetnek, mert nem tudom helyesen mondani. Azt tudom mondani, hogy „könyv” és azt is, hogy „tár”, de együtt nem tudom kimondani, és ők imádják ezt mondatni velem. Nagyon szeretik tanítani nekem a beás nyelvet. Játék vagyok nekik, és ez nagyon jó. Ilyenkor szórakozom velük a legjobban, amikor ők jól szórakoznak velem.

Az Amerikához fűződő kapcsolatom akkor változott meg, amikor először jöttem el onnan. Mindig nagyon negatívan gondolkodtam Amerikáról, de amikor először jöttem el, Mexikóba mentem, és láttam azt az iszonyatos szegénységet, és még soha nem voltam olyan boldog, hogy amerikai útlevelem van. Ugyan továbbra is nagyon negatív véleményem volt sok amerikai elvről, mégis nagyon hálás voltam, hogy

amerikai vagyok. És ez most megint változott abban az értelemben, hogy most sokkal inkább az otthonomnak érzem. Azt hittem, hogy csak úgy fogom magam, elmegyek és bárhol tudok élni, de most nagyon úgy érzem, hogy talán az Egyesült Államok az én otthonom. Valószínűleg nem azért lenne nekem olyan nagyon nehéz máshol élni, mert annyira szoros kapcsolat fűz az USA-hoz vagy azokhoz a dolgokhoz, amiket képvisel, hanem egyszerűen azért, mert ott nőtem fel. Nem számít, milyen sokáig élek Magyarországon, soha nem leszek

magyar. Nem számít, hová megyek, legyen az akár angol nyelvterület, valamennyire mindig idegen lesz. Én nem az az ember vagyok, aki könnyedén belemegy egy ilyen ismeretlen történetbe, egy ismeretlen helyen és csak úgy összeismerkedik emberekkel. De az USA-ban mindig megvan az otthonosságnak egy bizonyos szintje. Kezdem azt érezni, hogy ez az utolsó alkalom, hogy több mint két-három hónapra eljöttem onnan, mert azt hiszem, ott akarok letelepedni. Úgy érzem, hogy sok minden, ami azzá tesz engem, ami vagyok, mégis csak ott van. Azt hiszem, ennek fontos szerepe van, és azt hittem, könnyű lesz otthagyni a barátokat, a családot és e-mailen kommunikálni, de nem az.

„Előtted életed legnagyobb kalandja” *

Azért mentem ki, mert már elegendő volt az iskolából. Én Győrben születtem, és Győrben is mentem főiskolára. Harmadikos koromban azt mondtam, hogy már annyit voltam Győrben... Volt ugyan pár hét vagy nyár, amikor nem voltam otthon, de a kötelező dolgokat mindig Győrben csináltam. És egyszerűen már meg akartam mutatni, hogy felnőttem vagyok, felnőttem és akarok valamit csinálni.

Miért Olaszország? Mert elkezdtem olaszul tanulni a főiskolán és gondoltam, hogy Észak-Olaszország jó lesz, mert az viszonylag közel van, és ha úgy áll a dolog, akkor haza tudok jönni. Mostani fejjel átgondolva ez már nem lenne szempont. Ma már szívesen mennék sokkal messzebbre is akár. Csomó embernél megfigyeltem, hogy először görcsösen ragaszkodik ahhoz, hogy csak három hónapra vagy csak hat hónapra menne, de aztán kitágulnak a dimenziói. És

én is úgy voltam vele, hogy csak Észak-Olaszországba megyek, mert onnan haza tudok jönni, meg oda tudnak jönni engem meglátogatni. Hogy azért legyen egérút haza. Gondoltam, hogy Dél-Olaszország azért mégsem, mert azokról mindenhol azt hallani, hogy maffiózók, az már nagyon sötét. Északon még esetleg „normális” emberek laknak. Bevallom, én ilyen korlátokkal mertem csak belevágni: ott már beszélnek olaszul, de még azért hasonlítanak hozzánk. Baromi nagy nyitottság, mondhatom! Egyébként én azt hittem, hogy tök nyitott vagyok. Azt hittem, hogy nálam toleránsabb ember nincs is, hogy én mindenkit elfogadok, én mindenkiel jóban leszek. És hát nem.

Mindig is akartam menni külföldre. Már középiskolás koromban bennem volt, hogy egyszer majd kipróbálom magam külföldön. Győr tök jó hely, most is szeretek

Salamon Judit (24 éves) Győrben járt főiskolára, nemzetközi kapcsolatok szakra. 2004 szeptemberétől egy európai program keretében egy évre Olaszországba ment önkéntesnek. Ez alatt az egy év alatt Judit szembesült saját határaival, képességeivel. Úgy érzi, hogy kintléte alatt személyisége ki-kristályosodott. Ma nem lenne az, aki, e nélkül az egy év nélkül. Ma már a munkája is kapcsolódik a külföldi önkéntességéhez: annál a szervezetnél dolgozik, amely ezt a programot Magyarországon koordinálja.

* Az interjú 2006 november 29-én készült.

**„Én tényleg azt akartam,
hogy majd odamegyek
és minden jöjjön,
aminek jönni kell,
és ne csak kis
adagokban, hanem
úgy bumm, minden.”**

hazamenni. Ott vagyok otthon. Csak éreztem már, hogy nem kapok levegőt, mindent ismerek, menjünk már egy kicsit kijebb. És ahhoz túl nagy voltam, hogy csak Budapestre menjek el, akkor már valami ütősebbet kellett csinálni. Úgy éreztem, hogy kész vagyok arra, hogy ne csak egy másik városba menjek. Én tényleg azt akartam, hogy majd odamegyek és minden jöjjön, aminek jönni kell, és ne csak kis adagokban, hanem úgy bumm, minden. Ehhez persze az is hozzátartozik, hogy én előtte három évig voltam egy fiúval, ami egy eléggé súlyos kapcsolattá nőtte ki magát. Ez egyre jobban rámtelepedett, és egyre jobban azt éreztem, hogy nekem ebből el kell jönnöm, teljesen ki kell szakadnom. Az EVS⁷⁹ ebben is segített.

Nem akartam sulí után menni, mert ha akkor megyek ki, akkor nincs miért hazajönnöm. Így meg tudtam, hogy azért kell hazajönnöm, hogy befejezzem az iskolát. Így pont jónak tűnt az időpont, összevágta a dolgok és nekivágtam. És azóta is örülök, hogy akkor elmentem. Egyszer hallottam ez EVS-ről és bementem a helyi információs irodába érdeklődni. Végighallgattam őket, és a végén azt mondták, hogy „igazából ez neked nem fog semmibe sem kerülni”. Ez volt a kulcsszó, mert tudtam, hogy semmi olyat nem szerettem volna kérni otthonról, ami anyagi teher lenne. Az EVS-ben szerintem az a legszebb, hogy ezer oldalról védve vagy. Ez az, ami megtetszett: lesz biztosításom, lesz mentorom⁸⁰, tehát lesznek ott olyan emberek, akiknek az a feladatuk, hogy figyeljenek rám.

79 Az Európai Önkéntes Szolgálat elnevezésű Európai Unió programban a külföldi tapasztalatszerzés elsődleges célja nem a szakmai fejlődés, hanem az önkéntesség filozófiájának megismerése, az interkulturális tanulás, a személyes fejlődés, a szociális érzékenység növelése, valamint a helyi közösségek fejlesztése. Ebben a programban, melynek angol neve European Voluntary Service (EVS) 2-12 hónapot lehet eltölteni külföldön egy fogadószervezetnél, ahol a résztvevő fiatalok a helyi közösség fejlődését célzó non-profit tevékenységekben vesznek részt a környezetvédelem, a szociális munka, a kultúra, a sport stb. területén. További információ: www.eurodesk.hu

80 Az EVS programban a külföldi fogadószervezetnél minden önkéntes mellé rendelni kell egy személyes és szakmai segítő, aki végigkíséri az önkéntest a projekt egész ideje alatt.

Aztán végül az egész pályázatot már én intéztem. Megírtam magamról a véleményemet –, hogy ők mit gondolnak rólam. Mindenkit megkerestem, én tartottam a kapcsolatot, én jártam utána mindennek. Tudom, hogy nem így kellene, hogy működjön,⁸¹ de nekem ebből utólag baromi nagy hasznom lett, mert utána teljesen képben voltam. Az utolsó engedélyért meg mindenért én futottam át a polgármesterhez, meg a bankba, és utólag ez tök jó. Persze akkor mondtam, hogy a fenébe, hogy másnak alátolják, hogy „tessék, itt van kisbogár, csak írd alá” vagy „olvasd át” nekem meg nem... Mindenesetre megszenvedtem érte. A fogadó szervezet kereséstől az utazásig egy év telt el.

Mielőtt elutaztam, mindenkitől el akartam búcsúzni. Kellett az a felkészülési idő otthon. És szépen rászántam jó egy hónapot, listát írtam, hogy ezek a feladatok. A búcsúzásnak is megvolt a rendje. Megadtam a módját a búcsúzásnak, és körönként mentem: a legközelebbiektől váltam el a legutoljára. Tök jól fel volt építve, meg össze is jött. Legutoljára volt a barátom, ő eljött velem Bécsig. Ott megvolt a nagy elbúcsúzás, én pedig fölültem az éjszakai vonatra. Beterítettem az egész éjszakai kocsit, annyi cuccom volt, hogy más nem is tudta lerakni a csomagjait. Mondtam nekik, „ne haragudjatok, de én egy évre megyek”. Ezzel más nem versengett. Eleve álmodtam, hogy hálókocsiban utazzak. Imádok vonatozni, imádom, ahogy zúg a vonat. Feküdtem ott, és csak jöttek az sms-ek a barátaimtól, hogy előttem életed legnagyobb kalandja, és én azt éreztem, hogy előttem van minden, és hogy szabad vagyok és megyek, és nem tudom, mi vár rám, de nem is baj, éljen! Valami hihetetlen volt. Úgy gondoltam, hogy bármi vár rám, tök jó lesz. Ez a szabadság-érzés velem volt végig, amíg kinn voltam.

A megérkezés, az kész volt! Bolognában hajnali hatkor húsz percem volt az összes pakkommal: két iszonyat nagy bőrönd, egy nagy hátizsák, amire minden rá volt aggatva, ami nem fért bele. A mai napig nem tudom, hogy bírtam el azt a sok cuccot. Nem is értem, minek vittem annyit, egyébként. Leszálltam a vonatról, és volt húsz

81 Az EVS programban a küldő szervezet feladata a pályázat megírása és az összes adminisztratív ügy intézése.

**„Ez a szabadság-érzés
velem volt végig, amíg
kinn voltam.”**

percem, hogy átszálljak a másikra. A bolognai állomás óriási. Jártam korábban olasz kurzusra, és be volt írva a telefonomba, hogy kell mondani azt, hogy „legyen szíves, segítsen csomagot vinni”, talán még mindig megvan. Ezt gyakoroltam magamban már éjjel a vonaton. Na, ott leszálltam és mindenki eltűnt, én meg ottmaradtam a csomagjaimmal, még mondanom sem volt kinek. Lényegében vonszoltam magamat, azt sem tudtam, hol vagyok, és végül valamilyen égi csodával odataláltam. Aztán az a vonat elvitt egyenesen Astiba, már csak egyszer kellett átszállnom. Húsz perccel azelőtt, hogy le kellett szállnom, már beálltam az ajtóba az összes csomagommal együtt és úgy vert a szívem, hogy most fogok megérkezni. Leszálltam, és kinn volt az összes önkéntes, hárman voltak.

Az első két nap furcsa volt, mi még csak a földön tudtunk aludni, mert az előttünk lévő két önkéntes csak két nap múlva ment el, és ők búcsúzkodtak, meg szomorúak voltak, és én meg alig vártam, hogy menjenek el. Mert úgy éreztem, hogy olyan koszos volt az a lakás, hogy kell egy nagy takarítás, mikor kitakarítom őket, és utána ott marad nekem az a tér, és azt már én rendezem be. Ahol már koszolok, ahol én vagyok a saját mocskomban. Az tök más, mintha más mocskában vagy. Utána tényleg egy akkora takarítást csináltam, amit egész évben sem. Szegény Nicolas, a francia srác azóta azt emlegeti, hogy egyik hajnalban valamikor nyolc-kilenc körül berontottam a szobájába tükröt pucolni. Mindent áttakarítottam. Nici, a német lány is csodálkozott, pedig ő nagyon rendszerető volt. Én meg letakarítottam mindent, és utána már jól érzetem magamat. És akkor megérkeztünk.

A lakás három szobából állt, volt egy közös szoba lerobbant bútorokkal, mi azt neveztük szalonnak. Volt a fiú szoba, ahol a francia fiú lakott, majd utána jött Christopher, az új lakótárs, mi meg Nicivel a másik szobában. A főnökünk egyszer azt írta valahol, hogy el sem tudja képzelni, hogy három ennyire különböző ember hogyan tud egy légtérben ellenni. És tényleg. Ég és föld voltunk mind a hárman. A projekt második felében Nici mindig velem akart lenni, és ha én tőle függetlenül akartam valamit csinálni, akkor már kiabált, hogy vele nem törődök eleget. A projekt vége felé túlságosan elkezdett kötődni hozzám. Ez engem sokszor zavart, elég sok feszültséggel járt. Közben együtt is dolgoztunk. Nehéz volt, hogy megtaláljam azt, hogy

segítsek is neki, de teljesen ne is vegyem magamra a problémáit. Úgyhogy ez kemény volt. Ennél már csak Christopher volt nehezebb. Mert mi Nicivel azért alapvetően mégis csak egy blokkot alkottunk, mi voltunk a női vonal, akik azért kellő alkalomkor képviseltették magukat.

Christopher olasz. Azért került hozzánk, mert az alternatív katonai szolgálatát⁸² teljesítette a városban. Christopher mindig oda ment, ahova sodorta az élet, úgy igazából semmi nem érdekelt, rengeteget fűvezett, szerepjátékozott, a szobájában állandóan sötét volt, depresszív hangulat. A szája mellett volt egy piercing⁸³ ami jól állt neki, alapvetően egy nagyon szép arcú fiú. Az a világ, amit ő teremtett, annyira más volt, mint az én kis rózsaszín gyerekszobám. Nagyon más, de ugyanakkor izgalmas is volt. Szerettem. Nagyon jó, hogy vele lakhattam, tényleg, bár ez nekem lelkiileg megterhelő volt. Most már nem laknék vele. Én annyira segíteni akartam rajta, de annyira. És iszonyatosan haragudtam rá, hogy itt egy ember, rengeteg tehetséggel – csináltunk együtt színházi kurzust, láttam, ahogy rajzol, látszott, hogy tele van adottságokkal, amit lehetne fejleszteni – és láttam, hogy ezt elfecsérli. És ezért borzasztóan ideges voltam. Én közben csomó mindent csináltam: terveztem, kihoztam, összehoztam, ő meg csak ott ült a semmiben. Ezen mindig föl voltam háborodva, hogy „te nem csinálsz magaddal semmit!” Napokig, hetekig a lakás fele sötét volt. Le volt húzva a redőny, napközben sem húzta föl. Egy sötét lyukban éltünk. Hiába húztam föl az én oldalamon a redőnyt, sötét volt. Füst volt és bűdös. És mellette egy szép ember, akin látod, hogy mennyire szép lehetne. Borzasztó volt látni.

De azért most már nem úgy viselkednék vele, ahogy viselkedtem. Mert utólag tudom, sok mindent lenyelt ő is. Hihetetlen dolgokat csináltam. Volt, amin ő is meghökkent. Egyébként volt, amin én magam is meghökkentem, mi mindent meg nem tudok tenni egy másik emberért. Nagyon érdekes volt. Volt, hogy nem hagytam békén. Aztán volt olyan időszak is, hogy egyszerűen elmentünk egymás mellett. Ott voltunk egy légtérben, és a „helló”-n meg a „hogyan vagy”-on kívül semmi. Engem ez is taccsra tett. Én előtte nem tudtam elképzelni, hogy van olyan ember, akihez én nem

82 Vagyis polgári szolgálat.

83 Testékszer.

„Ő az első ember, akibe beleütköztem, mint egy falba.”

találom meg az utat. Nem tudtam elképzelni, hogy valakivel, akivel én jóban akarok lenni, ne legyek jóban. Ő az első ember, akibe beleütköztem, mint egy falba, és ő mutatta meg, hogy nem tudok mindenkivel jóban lenni. És kiköphetem a tüdőmet, ha a másik nem akarja. Ez érdekes volt. Azóta is ő az egyik hozzám legközelebb álló ember, annak ellenére, hogy a legtávolabbi is.

Aztán volt, hogy Christophernek jöttek a barátai. Mindig ott ültek, kártyáztak, abszintot ittak, sötét volt. És egy csomószor volt, hogy csak beültem közéjük és csak figyeltem őket, nem csináltam semmit, csak néztem őket és figyeltem, hogy ez nekik most miért jó. És megtűrtek. Az volt az érdekes, hogy ők is tudták, meg én is, hogy más világ vagyunk, de elvöltünk együtt. Nekem ők érdekesek voltak. Nekik meg tökmindegy volt. De valahogy kialakult valami. És ha én főztem vagy sütöttem, akkor nekik is automatikusan adtam. Utólag sok a visszajelzés arról, hogy lehet, hogy örültek neki, de nagyon nehezen jött. Én valahol kaptam vissza, csak nem abban a direkt csatornában, és nem úgy kaptam tőle vissza, hogy azt mondta, hogy „fú, te, kösz”. Attól, hogy ő ott volt körülöttünk és mi együtt élhettünk, attól én egy csomót kaptam.

Ott volt, hogy rájöttem, amit itthon nem is éreztem, hogy egy védett burokbán vagyok, hogy teli vagyok olyan emberekkel, akik engem szeretnek. Nem azért, mert csinállok nekik valamit, hanem szeretnek, mert én vagyok én. Tehát semmit nem kell érte tennem. És kimentem és ott egy nulla voltam, egy külföldi. Nem volt burok, nem volt ez az automatikus szeretet. Meg kellett mindent magam körül teremteni. Kidíszíteni a szobám falát, hogy szeressem a saját falam, hogy legyen egy saját kis terem.

A munkával kapcsolatban is voltak megdöbbentő élményeim. Egy napközibe kerültem. Előtte volt egy kislány Győrben, akire baby-sitterként vigyáztam és akivel nagyon megszerettük egymást. Bírtam én a gyerekeket – egy fél óráig. Korábban egy iskolában hetente másfél órás anyanyelvápolás foglalkozásokat tartottam, ahol abszolút jól nevelt gyerekek voltak. Ha én vittem egy játékot, annak ők örültek. Eszembe sem jutott, hogy ez lehet másként, föl sem merült. És ehhez képest Olaszországban bekerültem egy városzéli általános iskolának a napközijébe, ahova

elég rossz családi környezetből jöttek a gyerekek. Mindegyik szülő dolgozott, leginkább azért is kerültek be a napközibe. A napköziről tudni kell, hogy mivel délelőtt a tanárral nem lehetsz bunkó, mert ő jegyet ad, este viszont az anyukád szid meg, tehát ránk zúdítod délután az összes nyomorodat, meg az összes frusztrációd. Én odamentem és elterveztem, hogy színházkurzust fogok nekik indítani. Meg is írtam egy akciótervet, hogy szemetet, meg falevelet gyűjtünk stb.

Aztán odamentem, és emberszámba sem vettek. Az elején a gyerekek – mivel nem beszéltem olaszul – segítőkészek voltak. Az újdonság varázsa. De csak három napig voltam csoda. Aztán, amikor elmúlt az újdonság varázsa és még mindig nem beszéltem perfektül olaszul, onnantól kezdve seggfej lettem. „Jaj, ne már, tök gáz vagy” – jöttek és zúdították. A napköziben sem egész nap csak mosolyogtunk egymásra, házi feladatot is kellett írni, és mondtam, hogy „márpedig ezt te fel fogod nekem olvasni”. Erre ő: „Te nekem ne magyarázz, akik csak most léptetek be az Európai Unióba”. Egy kolumbiai örökbefogadott srác a szemembe vágta: „Te nekem ne magyarázzál, ha azt sem tudod mondani, hogy...” Erre nem tudtam mit mondani.

Egy-egy gyerekkel voltak nagyon jó élményeim, amikor valamilyen játékba belemerültünk, vagy elkezdtünk egy magunk körüli világot építeni. Igazából én akkor éreztem jól magam a gyerekekkel, mikor nem animátornak⁸⁴ kellett lennem, hanem gyerek lehettem velük. Amikor nem az volt, hogy most én megmondom neked a tutit. Folyamatosan fegyelmeltük őket, hogy „ne menj oda, ne csináld ezt”. Durva dolgok voltak, tényleg olyanok, hogy néha csak ültem, hogy én ezt nem hiszem el. Az egész nap egy nagy ordítás volt. Az ollódobálástól kezdve az egymás leköpdöséséig, a rugdalásig. De azt végig nem adtam fel, hogy olyat akarok csinálni velük, ami az én teremem, amit én csinállok velük, úgyhogy végül a napközi-újság ötletem valósult meg.

Először motivált voltam, próbálkoztam, aztán volt olyan időszak, hogy nem is érdekelt, csak úgy elvoltam, segitettem a háziban, de nem voltam kezdeményező. De azért a végére sikerült ezt is megcsinálni, a végére jó kapcsolat alakult ki. Nem azt mondom, hogy nem lehetett volna szuperebb, de eljutottam valamilyen szintig. Úgy érzem, ha most visszamennék, tudnék rajta fejleszteni. Fejlődési folyamat volt, de messze nem a tökéletes, ameddig eljutottam.

⁸⁴ Gyerekek szabadidős foglalkozásait szervező szakember.

Viszont felajánlották azt, hogy van egy idősök otthona, ahova lehetne menni segíteni. Ott egy másfélórás foglalkozásból félóra volt az enyém. Ott kiötölhettem, kitalálhattam, megálmodhattam, összeállíthattam, megcsinálhattam és meg is tudtam velük csinálni dolgokat. A kolléganőm nagy segítségemre volt, ha kellett, segített, ha kellett, közbelépett. Az volt, ami az EVS-ben az abszolút megálmodott dolog, hogy van egy mentor, de megvan a te saját tered arra, hogy alkossál. Velük, az idősokkal, meg tudtam csinálni a drámajátékokat: a végére már állathangokat utánoztunk, rőfögtünk, kukorékoltunk, szituációs játékokat játszottunk, mindent, amit én előtte összeszedtem. Ez volt a legpozitívabb élményem.

Viszont ez egy nagyon más helyzet volt. Mert itt meg azt láttam, hogy folyamatosan romlik az állapotuk. Egy néni, aki az egyik héten csodaszépen mosolygott, a másik héten lebénult a lába. Itt látod, hogy épülnek le az emberek, és most az egyiket nem hozták be, mert már olyan állapotban van. Ez nagy teher volt. Mert drámák sora jött be. Vagy egy-egy kényes pontot érintettünk. Ott sokkal kifinomultabb dolgokra kellett odafigyelni.

Azt hittem, hogy én sose fogok sírni. Karácsony és szilveszter között, amikor anyukám már hazament és egyedül maradtam, akkor volt olyan érzésem, hogy engem itt nem is szeret senki és én itt egyedül vagyok. A karácsony utáni és húsvét előtti időszak volt a legnehezebb nekem, a félidő után egy kicsivel. Akkor jött minden csőstül. Amikor kimentem, megfogadtam, hogy én csak egyszer jövök haza. És tényleg csak egyszer jöttem haza. De akkor nagyon jó volt, hogy hazajöttem. Csak ültem itthon a barátaimmal és csak úgy ömlött belőlem a szó: „Értsétek már meg, hogy ez nehéz!” Két hétig ezt kimondtam magamból. Senki sem tudta a megoldást, de jó volt. Úgy mentem el, hogy azt mondtam Christophernek: „Figyelj, én most hazamegyek, mire visszajövök, valamit változtassunk, mert ez így nem fog menni”. Megbeszéljük, hogy ha most valami nem változik, akkor vagy ő megy, vagy mi megyünk, mert az úgy nem volt állapot, ami addigra kialakult. Visszamentem és változott is. Ő annyiban változott, hogy jobban függetlenítette magát tőlünk. Én meg úgy mentem vissza, hogy nem szabad annyira behelyezkednem az ő világába, nekem a saját dolgomat kell csinálnom. Ezután kezdtem kiteljesedni. Jött a nyár, jöttek hozzám is az emberek, utaztam sokat, és akkor jött az élvezet része. Azért jó, hogy egy évre mentem, mert

mindenből kijutott. Nem egy részélmény volt, hogy csak a jó vagy csak a rossz, hanem egy egész kör, amiben benne volt minden.

A régi önkénteseknek voltak barátaik, akiket megörököltünk. Vasárnap esténként oda mentünk át mindig pizzázni. Nyitottan fogadtak bennünket, és sose akartak jobban a barátaink lenni, mint amennyire mi akartuk. Ők afféle bátyák voltak nekünk, ha kellett, elvittek minket bevásárolni, de ha nem akartunk, akkor két hétig nem beszélünk.

Aztán voltak a szombat esték Christopherrel, és barátaival. Mindig öt autóval mentünk, mindenki a sajátjával, közben ittak, fűveztek, nem is keveset. Ez nekik tök normális. Az elején még nem esett le, hogy itt ez van. Miután leesett, hogy ennek a fele sem tréfa, és egy szerpentinén megyek egy ilyen sofőrrel... volt egy-két halálfélelem-élményem. Ilyenkor beültünk városzéli kocsmákba, ahol koncertek voltak. Megérkeztünk egy helyre, és ők csak ültek és néztek ki a fejükből, de semmi beszéd. Mi beszélgettünk egymással, de amúgy mindenki ült és nézett. Aztán tovább. Egy este legalább tíz helyen jártunk, de semmi nem volt jó. Azt sem tudtam, hova megyünk.

Elkezdtem egy színházkursusra járni, az az egyik legszuperebb dolog volt. Ott monológokat írtunk. Az első monológomat ezekről a félelmetes szombat estékről írtam: ülsz, és nem tudod, hogy hova mész, és sötét van, és csak mész. A színházkursuson egy csomó mindent ki tudtam mondani indirekt módon, ami frusztráció bennem volt. A végén csináltunk egy darabot, amiben én voltam a külföldi, és én írtam magamnak a monológomat. Egy muzulmán nőt játszottam, akinek egy olyan „távol-és-mégis-közel” monológot írtam. Az előadás végén jött a rendőr, hogy igazol-tasson, mert külföldi vagyok, én pedig elmondtam a monológomat. Mondtam, hogy nincs papírom, és lefogta hátul a kezemet, akkor letépték rólam a fátylat, és elmondtam Weöres Sándor *Akik megtalálnak* című versét magyarul:

„Én keresem a célokat: a célokat majd megtalál. / Én keresem a hitemet: a hitem is majd megtalál. / Én keresem a szívemet: a szívem is majd megtalál. / Keresem azt, aki enyém: ő is keres majd. Megtalál. / Én önmagamot keresem: egyetlen lesz, ki nem talál. / Én keresem életem: életem egyetlen halál. / Én keresem halálokat, és életem majd megtalál.”

És a közönség találgatott, hogy ez milyen nyelv lehet. Senki nem ismerte fel, csak az én ismerőseim. Az volt az érdekes, hogy az összes jelenet vicces volt, meg röhögtek rajta, az enyém meg nem. Mindenki le volt döbbenve. Éreztem, hogy megfagyott a levegő. Nem volt bennem ilyen szándék, de végül ilyen hatása volt.

Aznap amikor ez történt nagyon fel voltam pörgetve, teli volt mindennel, az a típusú nap volt, hogy kicsattansz, mikor minden érzékszerved tízszer olyan éles, mint általában, és az a te napod. És az egész csoport teli volt energiával. Az igazi nagy durranás volt az a nap. Baromira örülök, hogy részt vettem benne.

Amúgy látom a negatív dolgokat is, de azért imádom Olaszországot. Van egy csomó minden, amit ott jól csinálnak. Például, nem törődnek mindennel annyira. Másik oldalról viszont ugyanazokkal a társadalmi problémákkal küzdenek, mint mi, csak kicsit magasabb szinten. Ott is minden megvan, ami nálunk rossz, csak egy kicsit máshogy. De a tökéletestől nagyon messze van. És nagyon mennek az individualizálódás felé. Nagyon sok felszínes dolog van. Egész Olaszországnak van egy könnyed felszínessége. Én ezt sokszor az arcukba is vágtam. Például, ha tőlem megkérdezik, hogy „hogyan vagy”, akkor tényleg érdekeli már, hogy hogyan vagyok. Ha engem otthon megkérdeznek, hogy hogyan vagyok, akkor elmondhatom. Persze ez otthon is emberfüggő, a másokra figyelés. Nagyon nehezen lehetett velük a dolgokba mélyebben belemenni. Csomó emberi kapcsolat volt, de igazán közeli barátom csak kevés.

A kontrollnélküliség, a szabadság volt számomra az egyik legfontosabb élmény. És így is, hogy nem volt kontroll, nem az, hogy átléptem volna valamilyen határt. De a tudat, hogy ha akarnám, akkor akár át is léphetném, az fontos volt. Talán akkor léptem át egy picit, amikor beszálltam idegenek autójába vagy mikor elmentem motorozni. De akkor nem éreztem félelmet. A határain mindenképpen lazultak. Nagyképűen: kiteljesedtem. Nem hiszem, hogy más lettem, csak lazább. Úgy érzem, hogy minden képességem, ami most

megvan, megvolt akkor is, amikor elmentem. Csak most tudatosabb vagyok, jobban tudom, hogy nekem ez tényleg egy képességem, tudom, ami nem képességem, vagy korlátom. Tehát jobban ismerem magam. Megtudtam, hogy nem vagyok tökéletes.

Mert itthon egyke vagyok, mindig jó tanuló voltam, az iskola versmondója, mindenféle kitüntetést kaptam stb. Én ennek nem is voltam itthon tudatában, nekem ez föl se tűnt. Csak kimentem, és láttam, hogy otthon én voltam a Salamon Judit, itt meg egy külföldi vagyok, egy no-name⁸⁵ nulla. A végére azért lettem valaki, de azért abban rengeteg munka volt. Ráébredtem, hogy minden csak a szituációtól függ, hogy épp istenkirály vagyok, vagy szarjancsi.

Anyukám végig szuper anyuka volt. Az elején szomorkodott, meg számolt vissza már két hét után, és mondta, hogy már csak negyvennyolc hét van hátra. A barát-nőmék mondták, hogy „te, anyukád teljesen kész van, számolja visszafelé a heteket”. Aztán a végén amikor hazajöttem azt mondta, hogy látod, hogy eltelt. Megedződött. És azóta is, hogy hazajöttem, tudja, hogy engem hagyni kell, hadd éljem ki magamat. Szerintem az EVS neki is jót tett. Néha az ismerőseink olyan furán néznek: miért nem lehet férjhez menni, gyereket szülni, minek annyit utazgatni. Nekik furcsa, hogy én ennyit megyek mindenfelé. De anyunak ezt sikerült kitágítani. Olaszországba is kétszer jött ki hozzám, télen meg nyáron, és nagyon élvezte.

A hazajövetel elég racionális volt. De azért volt sírás-rívás. Fájdalmasabb volt, mint az itthonról elszakadás. Tudtam, hogy fogy az időm, és ezért még jobban élveztem a dolgokat. Mindent kiélveztem az utolsó időszakban. De közeledett, és haza kellett jönni. Szomorú voltam, de nyeltem kettőt, és hazajöttem. Lehúztam magamban a redőnyt, hogy nem szabad oda vágyakoznom. Persze, mindig néztem a tévét, meg folyamatosan tartottam a kapcsolatot, de ez tudatos döntés volt a részemről: ez ennyi ideig tartott és ettől volt jó. Mert ha még tovább tartana, lehet, hogy nem is lett volna ilyen jó. Ezt lejátszottam magammal, és háromszor, négyszer, tizenöt-ször átgondoltam. Azzal, hogy hazajöttem, nem törlődött ki. Tele van plakátolva most is otthon a falam Olaszországgal. Beépült. Attól, hogy én hazajöttem, bennem van és nem fog kitörlődni. Tudom, hogy ettől gazdagabb lettem.

Az elején azt éreztem, hogy ez egy nyaralás. És vártam, hogy a napok váljanak hétköznappokká, és ott is tudjak hétköznapi lenni. Mindig az a bajom, amikor külföldre megyek, hogy akkor mindig csak a wow!⁸⁶ van. Nekem az otthonom lett. Az ünnep-

85 Nevesincs.

86 Hú! (Csodálkozás)

„Jobban ismerem magam. Megtudtam, hogy nem vagyok tökéletes.”

és hétköznapjaival együtt. És most is azt mondom, hogy nekem Asti a második otthonom. Én oda hazamegyek. Valamennyire a részemmé vált.

Úgy érzem, hogy azzal a tudással, amit kinn megszereztem, itthon jelenleg többet tudok kezdeni, mint kint. Kinn én mindig is egy külföldi lennék. Itt viszont tudom azt kamatoztatni, amit kint szereztem. Nem mondom, ha úgy hozza az élet, képes lennék kint élni. De most még úgy érzem, hogy egyelőre nem tudnék kinn olyan munkát vállalni, ami kielégítene engem, csak olyat, ami nem, és azért nem mennék ki élni.

„Tudtam, hogy más leszek, és mindig fejben kell tartanom, hogy én más vagyok” *

Egy olyan ösztöndíjjal vagyok itt, amelyben Magyarország, Svédország, Manchester és Görögország is részt vesz. Az ösztöndíj egyik feltétele, hogy először a CEU⁸⁷-ra kell járnom, utána pedig Manchesterben egy egyetemre. Amikor megpályáztam ezt az ösztöndíjat, tudtam, hogy Magyarországon leszek. Kicsit tájékozódtam Magyarországgal és a környező országokkal kapcsolatban, és azt tudtam meg, hogy keveredik bennük a kelet és a nyugat. És akkor azt mondtam, „jól van, nézzük meg, szerezzünk európai tapasztalatot”.

Várostervező vagyok. Otthon egyetemi tanárként dolgozom. Ez a kurzus a CEU-n ötvözi a tervezést a környezetvédelemmel. Otthon volt várostervezés kurzusunk, de az nem volt annyira átfogó, mint ez az itteni. Azért jöttem ide, mert ez az ösztöndíj kapcsolódik a szakterületemhez, és ezzel a diplomával elég erős háttérrel leszek a fiatal diákok tanításához. Színvonalas képzést kerestem, és úgy tűnik, ez a színvonalas képzés csak külföldön van.

Most vagyok harmadszorra külföldön. Nem újdonság számomra, hogy otthagya-

Ahsan Reazul (29 éves) 2006 szeptemberében érkezett Magyarországra, hogy a Közép-Európai Egyetemen tanuljon. Annak ellenére, hogy jó pár évet töltött külföldön, Hong Kong-ban és Thaiföldön, még mindig nehezen tudja távol lenni a családjától. Magyarországon szerzett tapasztalatai ellentmondanak az Európáról és annak technikai fejlettségéről kialakított korábbi elképzeléseinek. Története egy olyan emberé, aki kulturálisan és kultúrally is nagyon más, mint a helyiek egy olyan országban, ahol nincs nagy hagyománya a kulturális és fizikai különbözőségekkel való együttélésnek.

* Az interjú 2007. január 5-én készült.

⁸⁷ A Közép-Európai Egyetem (Central European University, rövidítése: CEU) az Amerikai Egyesült Államokban és Magyarországon akkreditált budapesti székhelyű felsőoktatási intézmény, amely posztgraduális képzést nyújt a társadalomtudományok, a bölcsészettudományok, a közgazdaságtudomány és a jogtudomány terén. Az intézmény kiemelten foglalkozik a társadalmi változások interdiszciplináris és összehasonlító kutatásával, a nyílt társadalmakba történő átmenet modelljeinek tanulmányozásával, valamint a nem nyugati fejlődési típust követő demokráciák elemzésével. Forrás: www.ceu.hu

jam a családomat. Először Hong Kong-ban voltam két és fél évig, majd Thaiföldön dolgoztam közel egy évig. Az ADB⁸⁸-tól kaptam anyagi támogatást, hogy Hong Kong-ban bankügyi tanulmányokat végezzek. Odamentem, és közlekedéstervezést tanultam, azután visszamentem Bangladesbe az egyetemre, majd két vagy három év múlva jött egy másik program Thaiföldön, amit a SIDA⁸⁹ finanszírozott.

Nagyon fiatal voltam, amikor Hong Kong-ban voltam, huszonkettő-huszonhárom éves, de most már nagyon idősek a szüleim. A mi kultúránk egy közösségi kultúra. Mindenki együtt él. Amikor Magyarországra jöttem, az apám azt mondta, lehet, hogy soha többé nem látom őt viszont. Ez nagyon mellbevágott. Menjek vagy ne menjek? De aztán úgy döntöttem: „rendben, gyerünk”. De azért megvolt ez a rossz érzés: menjek vagy sem?

Bangladesből általában a közeli országokba mennek dolgozni az emberek, például Malajziába és az arab országokba. De ez többnyire munkaerőt jelent. Ha egy arab országba mész, ott nem találsz arab munkaerőt, kizárólag bangladesit, mindenhol ott vannak, ahogy az indiaiak is. Az oktatás területéről csak néhányan mennek, kutatómunka vagy ilyesmi céljából. De ez nem túl gyakori. Tanulás céljából nagyon nehéz eljutni egy másik országba.

Hong Kong, hiába van Ázsiában, nagyon különbözik az én országomtól, inkább úgy néz ki, mint Európa. Magas épületek vannak, és akárhányszor körülnéztem, mindig azt mondtam: „Ó, ez fantasztikus!” Én egy nagyon szegény országból jövök⁹⁰, azelőtt soha nem láttam felhőkarcolót meg metrót. Soha életemben nem láttam olyan nagy várost. Egy kis városból jövök, közel a tengerhez, messze a fővárostól⁹¹. A kínaiak igazán kedvesek, szóval nagyon szerettem Hong Kong-ot. Még most is, hogy itt vagyok Budapesten, azt mondom, hogy Hong Kong jobban tetszik nekem. Eleinte kicsit rémisztő volt, mivel az épületek olyan magasak, hogy néha nem is látod az eget.

88 Az Ázsiai Fejlesztési Bank (Asian Development Bank, ADB) célja, hogy Ázsiában valamint a Csendes-óceán térségében növelje a lakosság jólétét, különösen azét az 1,9 milliárd emberét, akik kevesebb mint napi 2 dollárból élnek. Az ADB küldetése, hogy segítséget nyújtson a szegénység csökkentésében és az állampolgárok életszínvonalának növelésében. Forrás: www.adb.org

89 Svéd Nemzetközi Fejlesztési Hatóság (Swedish International Development Authority, SIDA). A szervezet honlapja: www.sida.se

90 A bangladesi lakosság 83%-a él kevesebb, mint 2 dolláros napi jövedelemből.

91 Banglades fővárosa Dhaka.

Egészen beleszerettem, mert számomra egy óriás-város volt. És bár a kultúra teljesen más, mivel fiatal voltam, a korombeliekkel ismerkedtem, és az élet nagyon simán ment. Nem voltak komoly problémáim.

Thaiföld is nagyon kellemes volt. Hasonlít az országunkhoz, nincs nagyon messze. Ami az arcokat illeti, nem vagyunk hasonlóak, de a kultúra igen, és az ételek is nagyon hasonlóak. Amikor külföldre mész, az egyik legfőbb problémát az okozza, ha az ételek nagyon mások. Thaiföldön sok indiai és bangladesi ember volt, szóval nem olyan volt, mintha egy másik országban lennék.

Nem könnyű külföldről visszamenni Bangladesbe, mert nehéz ott munkát találni. Csak azért mentem vissza, mert a családom ott volt. Néhányan nagyot csalódnak, mert külföldön jó életük volt, és mikor hazamennek, nem kapják meg, amit akarnak. Én nagyon-nagyon szerencsés vagyok, mert otthon, a szülővárosomban találtam állást, és így a családommal lehetek.

Néha gondoltam arra, hogy kivándorlok egy másik országba, az országunkból sokan vándorolnak ki Kanadába, Ausztráliába vagy Angliába, mivel nálunk nincsenek nagyon lehetőségek, és a szociális háló nem valami erős. De még nem döntöttem el. Egyszerűen nincs erőm otthagyni a családomat. Nem akarom elhagyni a testvéreimet. De néha úgy érzem, ha nyílna valami jó lehetőség, kivándorolnék.

Nagy családuknak van. Heten vagyunk: anyám, apám és öt gyerek. Három fiú, beleértve engem is, és három lány. A legidősebb és a fiatalabb bátyámnak, valamint a idősebb nővéremnek is van egy lánya. Mindannyian együtt élünk, ez a mi kultúránkban általában így van. Amíg a szülők életben vannak, nem hagyjuk el egymást. Amikor a szülők meghalnak, előfordul, hogy elválunk. De általában egy helyen élünk.

Az első napom Magyarországon nagyon izgalmas volt. A repülőtérrel kezdem. Az volt a terv, hogy Bangladesből Katarba⁹² megyek, onnan a londoni Heathrowra, majd Budapestre. Kissé bonyolult. Mikor megérkeztem Katarba, azt mondták, nem mehe-

92 Hivatalosan Katar Állam. Emírátság a közel-keleti és nyugat-ázsiai térség határán, mely a kis Katar félszigeten terül el, amely a nagyobb Arab-félsziget észak-keleti részén található. Délről Szaúd-Arábia határolja, a többi irányból a Perzsa-öböl veszi körül az államot.

tek a Heathrowra, mivel nincs vízumom az Egyesült Királyságba. De még otthon leellenőriztem a vízumot az egyetemen, és ott azt mondták, hogy „igen, igen, hosszú távú vízumod van, úgyhogy mehetsz a Heathrown keresztül Budapestre”. Hát ezért nem szereztem be angol vízumot. De vízum nélkül nem mehettem a Heathrowra. Így egy másik gépre kerültem, ami Katarból Frankfurtba ment, és Frankfurtból jöttem Budapestre. Mikor megérkeztem Budapestre, kiderült, hogy minden csomagom elveszett, benne az összes ruhámmal és mindennel. Hát ez volt az első dolog. Mivel Magyarországon a legtöbb ember nem beszél angolul, nem tudtam elmagyarázni, hogy mi történt. Huszonhat órán át nem volt tiszta ruhám. Elmentem az „Elveszett poggyászokhoz”, és összeírtam egy listát mindenről, amim volt. Mondom nekik: „Mondhatok valamit?” „Igen.” „A laptopon kívül semmim sincs, még fogat se tudok mosni.” Erre az mondták: „Amint a csomagja megérkezik, postán küldünk egy levelet.” És nagyon kedvesek voltak, adtak nekem egy kis Lufthansa-táskát, amiben volt egy póló, ami olyan nagy volt, hogy mondtam, ha felveszem ezt a pólót, akkor nadrágot nem is kell viselnem. És volt fogkefe is a táskában, meg minden. Szóval mikor megérkeztem, csalódott voltam, nem volt semmim, mert elveszítettem a csomagom. Ez volt az első nap, pénzem sem volt, mivel az euro a táskámban volt. Az ösztöndíjhoz pedig kellett nyitni egy bankszámlát, és miután elmagyaráztam a helyzetet, az egyik osztálytársam segített, hogy nyithassak egy számlát. Végül kaptam egy kis pénzt, amiből vettem egy nadrágot, meg néhány zoknit. Az első nap nem tudtam, mit tegyek, hova menjek, mit egyek. Másnap megérkeztek a csomagjaim.

A város teljesen lenyűgözött, én vidéki fiú vagyok, így eleinte, mikor körülnéztem, és láttam ezeket az épületeket, nagyon tetszetek. Lenyűgözött a városi kultúra, kicsit olyan volt, mint Hong Kong.

De néha rossz benyomásokat is szereztem, például a bankokkal kapcsolatban. Nagyon elhúzódott a dolgok elintézése. Itt néha tizennégy napba is beletelik az, ami Bangkokban⁹³ 24 óra volt. Például, hogy megkapj egy bankkártyát. Amikor Ázsiában voltam, úgy képzeltem, hogy Európában minden nagyon gyorsan megy. Thaiföldön

93 Thaiföld fővárosa.

ez így megy: „Szüksége van rá?” „Igen.” „Rendben.” És már meg is kaptad. De itt ez nem így megy. Minden nagyon sokáig tart. Még az internet bevezetése is. Be akartam vezetetni az internetet a lakásomba, és ez két hónapba telt. Én nem értem az ő nyelvüket, ők nem értik az én nyelvemet, ezért megkértem a főbérletet, hogy jöjjön velem és magyarázza el nekik. Ez volt a második érdekes tapasztalatom Magyarországon. Mindent elrendeztünk, és ki is szállították nekem a modemem, de akkoriban még nem volt mobilom, ezért egy barátom számát adtam meg. Fel is hívtak, és magyarul beszéltek, nem értettem, és folytatták magyarul, majd végül letették. Felhívtam őket, és mondták, hogy „Igen, igen, megrendelte, de amikor kiszállították, nem nyitott ajtót, és így visszahoztuk”. Mire én: „De hogy lehet ez, én angolul beszéltem és maguk nem értették?” Azt mondták, hogy most újra meg kell rendelnem. És minden nap felhívtam a céget, minden nap egy másik ügyfélszolgálatossal beszéltem, és nem értették, amit mondok, ezért felhívtam egy barátomat, hogy segítsen nekem. A lány mindent elintézett, megadta nekik a mobilszámát, és így végül lett internetem. De nem gondoltam volna, hogy ilyen sokáig fog tartani. Hong Kong-ban felhívtam őket, és két-három óra alatt mindent elintéznek.

Mikor Európába jöttem, úgy gondoltam, hogy mind közül ez lesz a technikailag legfejlettebb hely és minden nagyon jól szervezett lesz. Ezért voltam csalódott. Volt egy elképzelésem, de minden nagyon sokáig tartott. Például az is, hogy megnézem a bankszámlámat, aztán másnap is megnézem, és látom, hogy levontak valamit, de nem tudom, mit. Lehet, hogy rajta volt azon a nyomtatványon amit nem tudtam elolvasni. Nem értettem, de aláírtam, így nem panaszkodhatok, mivel azt mondják: „Ön aláírta”.

Az a baj Magyarországon, hogy minden csak magyarul van leírva, még a bankban is. A banki papírok is, amiket aláírok. Nem is tudom, mit írok alá, mivel minden magyarul van. Biztos vagyok benne, hogy semmi rossz nincs azokon a banki papírokon, mivel a hölgy azt mondta: „Ó, nyugodtan aláírhatja”. De ha valaki tényleg tudni akarja, hogy mi történik, annak esélye sincs. Az első dolog, amit észrevettem Magyarországon, hogy semmi sincs angolul, ez volt nekem az első sokk.

„Mikor Európába jöttem, úgy gondoltam, hogy ... ez lesz a technikailag legfejlettebb hely és minden nagyon jól szervezett lesz. Ezért voltam csalódott.”

Az egész dél-ázsiai kultúrában az angol a második hivatalos nyelv, így ha beszélsz angolul, akkor bárhol, bármikor tudsz kommunikálni. Ennek az egyik oka, hogy a brit kormány irányítása alatt álltunk kétszáz évig,⁹⁴ és ők alakították ki az oktatási rendszerünket. Ha például munkát akarsz kapni, beszélned kell angolul, mivel az a második hivatalos nyelv. Az iskolában tanulunk angolul, de még az óvodában is. Minden gyereknek kell angolt tanulnia. Az egyetemen egyetlen tárgyat sem tanulsz a saját nyelveden.⁹⁵ Minden könyv angolul van. Aki egyetemre jár, annak meg kell tanulni angolul. Itt minden könyv a saját nyelveteken van, magyarul. Itt, mikor megkapom a gázsámlát, nem értem, és megyek a főbérletűhöz, aki elmagyarázza: „Ó, ez a gázsámla, ezt be kell fizetned”. Szóval minden magyarul van. Nem értem, hogy miért kell egyszer 85 Ft-ot fizetnem, máskor meg 4000 Ft-ot.

Meg sem próbáltam magyarul tanulni. Nincs elég időm, mivel be kell járnom az órákra. Ha többet értenék magyarul, talán több barátom lenne, még magyar barátaim is, és nem csak az egyetemről, hanem azon kívül is. Igen, akkor tudnék velük kommunikálni. A nyelv segítene.

Az európai és az ázsiai kultúra nagyon különbözik egymástól. A dél-ázsiai kultúrában a családi kötelek nagyon szorosak, mindig a családdal akarunk lenni. Most ez egy kicsit változóban van, de mégis nagyon szorosan kötődünk egymáshoz.

A lányok és fiúk viselkedése is nagyon különbözik. Itt például ha az európai kultúrában van valakinek egy barátnője, akkor a fiú megcsókolhatja és ölelgetheti a lányt mások előtt. De a dél-ázsiai kultúrában ez abszolút tilos. Megfoghatod a kezét, de ez minden. Elfogadhatatlan volt a számomra, amikor az utcán láttam egy párt ölelkezni és csókolózni. Tudom, hogy az európai kultúrában ez teljesen normális, de nálunk nem. Ez megdöbbenett, mivel ezelőtt még soha nem láttam ilyesmit nyilvánosság előtt. A metróállomáson, vagy akár a metróban. Ott ülnek melletted, és ezt csinálják. Tudom, hogy ez teljesen normális, mivel ő a barátom, ő meg a barátnőm,

94 Az ország 1947-ig a Nagy-Britanniához tartozó India gyarmat része volt. Ekkor a gyarmati terület két részre szakadt, Indiára és Pakisztánra, ez utóbbinak lett a keleti része Banglades. Az ország végül 1971-ben nyerte el függetlenségét.

95 Bangladesben az angol mellett a bengáli nyelvet beszélik.

és ezért csináljuk, de az én kultúrámban ez nagyon másként van. Mi úgy gondoljuk, hogy ez csak házaspárok esetében megengedhető, és csak otthon, nem nyilvánosan.

Ami még nagyon furcsa volt nekem itt, az a kenyér, mivel ti itt állandóan kenyeret esztek, mi meg nem. Néha a kenyér túl kemény. Nálunk rizst szokás enni, és a rizs puha.

Az időjárás is teljesen más, jól fel szoktam öltözni, és a fűtés mindig be van kapcsolva a fürdőszobában és mindenhol, éjjel-nappal, mindig megy. Otthon nagyon meleg van. Próbálok olyan környezetet és időjárást kialakítani, mintha otthon lennék, ezért legalább huszonöt fok van nálam.

Magyarországon a tömegközlekedés a legvonzóbb dolog. A tömegközlekedés nagyon jó. Bárhova eljutsz, bármikor. Odahaza a tömegközlekedés nem túl jó, van nálunk is, de nem olyan jól szervezett, és nem annyira hozzáférhető. Még valami feltűnt nekem a metróban és a buszokon: nincs jegyellenőrzés. Azt hiszem, mindenkinek van jegye. A legtöbb ember jegyet lyukaszt, a többieknek meg, gondolom, bérletük van. Otthon mindenki utazik a tömegközlekedéssel, és háromszor-négyszer is átszállnak, és egy csomó embernek nincs jegye. De itt senki sem ellenőrzi. Úgy gondolom, hogy talán a közlekedési vállalat bízta az utca emberében.

A CEU-n nemzetközi kultúrában élünk, mivel ha egy öt fős csoportban dolgozunk, ott mind az öt ember más országból jött. Néha más véleményünk van a dolgokról, én így gondolkodom, ő meg amúgy, de megértjük egymást. Igen, néha történik olyan, hogy más a nézőpontunk valamiről, mivel más kultúrából jöttünk, de ez nem okoz problémát. Nincs ilyen jellegű konfliktusunk. Ez nem konfliktus. Tehát én így gondolkodom, te meg úgy, de ez nem probléma.

Volt egy osztálytársam, egy lány Kirgizisztánból, Közép-Ázsiából. Azelőtt sosem láttam közép-ázsiaiakat. És van egy srác Palesztinából és egy Izraelből. Még soha nem találkoztam palesztinnal vagy izraelivel azelőtt. De most barátok vagyunk, és együtt eszünk, és néha elmegyek hozzájuk, és egész éjjel ott maradok. Néha ők jönnek el hozzám és megnézünk egy filmet vagy tanulunk vagy bármi.

De azért néha nagyon elszigetelve érzem magam. Valamit nem értek, valami történik, én meg csak ülök ott, és végül a nap végén megtudom a végkifejletet. Vannak magyar osztálytársaim, akikkel nagyon jól tudunk kommunikálni, de nem napi

kapcsolatról van szó, találkozunk az osztályban, dumálunk, de nincs olyan szoros kapcsolatunk velük, mint az indiaiakkal.

Van egy angol nyelvű magazin⁹⁶, amit a CEU-ban kapunk, amiben rövid cikkeket lehet olvasni arról, hogy mi történik épp, miért volt az a tüntetés⁹⁷ és ki mit mondott. Mit csinál a jobboldal, mit csinál a baloldal, mindezeket ebből a magazimból tudtam meg. Aztán beszéltem néhány magyar barátommal, akik elmagyarázták nekem, hogy ki a jobboldal és ki a baloldal. Szóval valamennyit hallottam ezekről, de nem sokat, mivel a tévécsatornák többnyire magyar nyelvűek, amit én nem értek.

Bejártam a várost, és mivel nagyon szeretem a filmeket, erre sokat költök. Minden nap járok moziba. Az a gond, hogy nem maradhatok későig, mivel az utolsó busz 10.25-kor elmegy. De amúgy elég jól elvagyok itt, mert itt szabadnak érzi magát az ember, járka a várost egyedül, senki nem kérdez semmit, senki nem ellenőriz, hogy „láthatnám az útlevelet?”, szóval így nagyon egyszerű. Amikor a városban vagyok, mindig egyedül sétálgatok, és soha senki nem kérdez tőlem semmit.

„Senki sem olyan, mint én, itt senki sem hasonlít rám. Nem tudom kifejezni magam, ők meg nem értenek engem.”

Télen nehéz itt lenni. Bejárok az egyetemre, de amikor nem vagyok az egyetemen, akkor az egész napom szabad, és az nagyon unalmas. Megpróbálok hazatelefonálni, filmeket nézni, próbálok lefoglalni az agyamat, de néha nagyon nehéz. Honvágyam van. Hiányoznak a szüleim és az unokahúgaim, mert mi nagyon közel állunk egymáshoz. Hetente egyszer beszélek a családommal telefonon. Hétvégenként felhívom őket, és e-mailezünk is. Elmesélem nekik, hogy lehetséges itt élni, élnek itt emberek, akár mínusz 10-15 fokban is. A barátaimmal is szoktam beszélni. Néha mondom nekik, hogy úgy érzem, itt teljesen más vagyok. Senki sem olyan, mint én, itt senki sem hasonlít rám. Nem tudom kifejezni magam, ők meg nem értenek engem. Néha nagyon hiányoznak az otthoni dalok, meg ilyen dolgok. Azok, akikkel itt találkozom, nem tudják ezeket elénekelni, szóval hiányoznak nekem.

96 A The Budapest Fuzine nevű angol nyelvű program-magazintról van szó.

97 Az interjú röviddel a 2006 őszi budapesti demonstrációk befejeződése után készült.

Annak ellenére, hogy honvágyam van, megéri itt lenni, mivel elégedett vagyok mint diák. Többet tudok tenni a családomért, amikor külföldön vagyok, mint amikor otthon. Dolgozhatok, tanulhatok és jobban tudom őket támogatni. Otthon nem nagyon tudtam támogatni őket, de ha itt dolgozom, akkor többet tudok nekik segíteni. Néha tényleg anyagi segítségre szorulnak, és ez fontos nekem.

A mi országunkban beszélgetni szoktunk, amikor a tömegközlekedési eszközökön utazunk. Mindig beszélgetünk, és mindenki beszélget, de itt úgy látom, hogy csak a barátok beszélgetnek, a többiek csöndben vannak vagy olvasnak. Ez elég vicces, mintha nem lenne mondanivalójuk. Néha az emberek furcsán néznek rám, és nem tudom, hogy miért. Néha egy kicsit félek is. Talán amiatt, ahogy néznek. Valószínű, hogy azért van ez, mert más vagyok. Talán azt gondolják magukban: „Ki ez a fickó? Olyan más...”, és le sem veszik rólam a szemüket.

Muszlim vagyok. Mi halal⁹⁸ ételleket eszünk, és néha sokáig tart, amíg itt találok halal ételt. Van Budapesten egy arab bolt, ahol lehet ilyet kapni. Néha más problémák is vannak. Például, én nagyon szeretem a McDonald's-ot és a Burger Kinget. Elmentem egyszer a Burger Kingbe, és mondtam ott a lánynak, hogy egy csirkés szendvicset szeretnék. Lehet, hogy nem értett engem tisztán, de egy disznóhúsos burgert adott. Mi nem ehetünk disznóhúst, ő mégis azt adott nekem. Ez egy mindennapos probléma.

A CEU-ra sok muszlim jár, és az ebédlőben is van egy arab, aki mindig megmondja nekem, hogy ezt vagy azt egyem. Segít nekem. De mindig csak egy-két dolog van. Soha nincs elegendő választék. A többieknek elég nagy a választék. Ez volt az egyik oka annak, hogy egyedül akartam élni: hogy úgy étkezhessek, ahogy szoktam.

A Bartók Béla úti mecsetbe⁹⁹ járok. Nagyon fontos, hogy az ember eljárjon a mecsetbe. Péntekenként különleges ima van, ahogy nálatok, katolikusoknál, vasárnaponként. Tudtam, hogy Magyarországon van muszlim közösség, és amikor idejöttem,

98 A halal az arab nyelvű országokban minden olyan dologra utal, amely az iszlám törvények szerint megengedhető, beleértve az öltözködést, az étkezést, és a viselkedést. Ebben az esetben az iszlám étkezési szabályokra utal, amely megtiltja bizonyos húsetelek fogyasztását (például disznó), és az alkohol-fogyasztást. A törvények között szerepel az is, hogy ahhoz, hogy a hús halal maradjon, az állatot egy muszlim férfinak kell leölnie.

99 A Dar-asz-Szalam mecset, Bartók Béla út 29. fsz. 5

az első dolgom az volt, hogy elmenjek a mecsetbe. Nincs sok barátom a mecsetben, mivel ott a legtöbben arabok, arabul beszélnek, én pedig nem beszélek arabul. De nagyon barátságosak. Odamehetsz hozzájuk, és együtt ehetsz velük. Itt egészen más a mecsetbe jární, mint otthon. Az imádkozás teljesen más, az étkezési szokások is teljesen mások. Az arabok kenyeret és csirkét esznek, de nálunk otthon a kenyér nem része a napi étkezésnek. Arabul imádkoznak. Nálunk otthon szintén használjuk az arab nyelvet imádkozásra, de csak imádkozásra. És mi másképpen is imádkozunk. A mecsetben minden ember máshonnan jött, így mindenki a saját módján imádkozik.

Ramadán¹⁰⁰ idején eljártam a mecsetbe, és az egész hónapban végigcsináltam a böjtöt. Ezalatt az időszak alatt gyakran előfordult, hogy a többiek mondták, hogy menjünk ebédelni, én meg mondtam, hogy „nem, nem, nem, én böjtölök”, mire ők néha azt mondták: „Edd meg ezt a csokit és igyál!” Kicsit nehéz volt. De én örülök, hogy meg tudom csinálni. Korán kell kelnem, hogyha ramadán van. Hajnali 3:30-kor kelek, amikor még nagyon hideg van, és akkor eszem.

Az embereknek általában teljesen természetes, hogy muszlim vagyok. Néha, amikor buli volt, csak miattam disznó helyett csirkét rendeltek. Soha nem iszom alkoholt. Mikor a barátaimmal szórakozni megyünk, ők isznak, nekem meg narancslevet vagy kólát adnak, vagy valami ilyesmit. Még akkor is, amikor buliba megyek és mindenki iszik, én csak narancslevet iszom, és ez teljesen természetes. Az étteremben persze néha furcsán néznek rám, amikor mindenki sört rendel, én meg egy kólát. De nem érzem magam kirekesztve. Nagyon egyszerű a dolog: nem iszom alkoholt. Amikor idejöttem, még a lelegején voltam a Balatonon, és ott megkínáltak Tokajival, és eltűnődtem, hogyan mondhatnám meg nekik, hogy nem akarok ilyet inni. Végül csak annyit mondtam, hogy nem ihatok, és akkor mondták, hogy semmi probléma, akkor igyák csak gyümölcslevet, almalevet. Mikor elmagyarázom az embereknek, akkor minden probléma nélkül, könnyedén elfogadják. Azt mondják, oké, akkor igyál valami mást.

100 A ramadán az iszlám holdév kilencedik hónapja. Ezt tekintik az iszlám év legbecsesebb, legádottabb és spirituális szempontból legkedvezőbb hónapjának. Ebben a hónapban különös hangsúlyt kap az imádkozás, a böjt, a játékonnykodás és az önfegyelem. A ramadán napjait hajnalhasadtától estig a hívők böjtöléssel, ivástól, dohányzástól és egyéb anyagi élvezettől tartózkodva töltik el az egész hónap folyamán.

Hong Kong-ban más volt a helyzet, mert ott nem ismerték a muszlim szokásokat, nem tudták, mi a ramadán. Volt olyan, hogy az mondták nekem ramadán idején: „Egyél valamit!” Mire én mondtam, hogy nem ehetek, mire ők: „Akkor legalább igyál valamit!” De itt, amikor azt mondom ramadán, mindenki tudja, miről van szó. A magyarok többet tudnak erről, mint a Hong Kong-iak. Péntekenként néha mondom a tanároknak, hogy nem tudok tovább maradni, mert mennem kell a mecsetbe, és elengednek. Nem gond. Szóval ez egy jó dolog, hogy tudnak róla, hogy van itt egy muszlim közösség, akiknek vannak bizonyos szabályaik és bizonyos dolgokat nem csinálnak.

Jó benyomásaim vannak a magyarokról. De a mi kultúránk nagyon különbözik a magyar kultúrától. Az ételek, amiket eszünk, a ruháink, az arcunk, a bőrszínünk teljesen más. Még mindig próbálok megbirkózni ezzel, mert néha tényleg egyedül érzem magam. A tömegközlekedési eszközökön mindenki teljesen más. Teljesen máshogy néznek ki, mint én. Hong Kong-ban legalább ázsiaiak voltak, ott több volt a hasonlóság, de itt más a helyzet. Te és én nagyon különbözőek vagyunk, abban talán nem, hogy mindketten emberek vagyunk, de minden egyébben teljesen különbözünk. Mivel én vagyok a te országodban, és nem te az enyémben, meg kell tennem minden tőlem telhető, hogy alkalmazkodjak az emberekhez. Mivel ti nem változhattok meg csak miattam. Amikor itt vagyok, megpróbálok alkalmazkodni a kultúrához, amennyire tudok. Mivel én egyedül vagyok, ti pedig egy egész ország, és nem változhat meg egy egész rendszer egy ember kedvéért. Nem az a célom, hogy hasonlónak váljak, hanem hogy alkalmazkodjak. Nem mondhatom valamire, hogy nem jó, mivel ez a ti rendszeretek, a ti kultúrátok.

Amikor például a metrón utazom és senki sem beszélget, nem mehetek csak úgy oda valakihez és kezdek el beszélni, mert ez az ő kultúrájuk, és az ő kultúrájukban ők csendben vannak. Amikor utazom, mindig veszek jegyet, mert ugyan általában nincs ellenőrzés, de ha lenne, úgy érezném, hogy nem tisztelem a kultúrájukat, mivel azt mondhatnák, hogy itt egy külföldi és nincs jegye, tehát nem tiszteli a kultúránkat. Szégyellném magam, ha ilyet tennék. Néha eszembe jut, hogy így megtakaríthatnék

„Nem az a célom, hogy hasonlónak váljak, hanem hogy alkalmazkodjak. Nem mondhatom valamire, hogy nem jó, mivel ez a ti rendszeretek, a ti kultúrátok.”

pár hét alatt egy kis pénzt, de aztán azt gondolom, hogy ez olyan lenne, mintha ők megbíztak volna bennem, és én mégis ezt tettem. Ezt szégyellném. Próbálom tisztelni az embereket, mivel ők is tisztelnek engem, és semmi rosszat nem tesznek nekem.

Amikor sétálok, látom, hogy itt minden más, a város, a színek, a ruhák, így mindig azt érzem: „Ó, én itt egy idegen vagyok”. Otthon nem gondolkodik az ember ilyenekről, de itt mindig döntést kell hoznod, mindig választanod kell: „Megtegyem vagy ne tegyem meg?” Otthon ismerem a rendszert, meg a kultúrát, így minden sokkal egyszerűbb. Itt kicsit más a helyzet. Itt azt gondolom, nem szabad semmi olyasmit tennem, ami azt mutatná, hogy nem tisztelem a magyar kultúrát és a magyar embereket. Ezt mindig figyelembe kell vennem. Mikor idejöttem, tudtam, hogy más leszek, és mindig fejben kell tartanom, hogy én más vagyok. Senki nem erőlteti rám a másságot, de én tudom, hogy így van. Ez automatikus, nem tehetsz ellene semmit.

„Amikor kimegyek külföldre, fel vagyok készülve a dolgok befogadására” *

Hogy miért akartam annyira külföldre menni, manapság már én sem nagyon értem. De tudom, hogy az egyetem után, 2001-ben, teljesen az volt bennem, hogy külföldre akarok menni. A legtöbb EVS¹⁰² önkéntesnek az volt a baja, hogy „jaj, hat hónapra ki kell menni, meg egy évre ki kell menni, az nagyon sok idő”. Én meg gondoltam, hogy „hú, csak egy évre lehet kimenni? Ez durva”. Nagyon szerettem volna világot látni. Persze akkor még fogalmam se volt róla, mi az, hogy világot látni, mert korábban nem voltam igazán külföldön, csak egyhetes kis kirándulásokon. Olyankor persze semmit nem lehet megtudni egy másik országról, csak azt, hogy mit esznek, meg hogy mennyibe kerül egy kávé az étteremben. Igazából semmi racionális magyarázata nem volt annak, hogy el akartam menni. Szerintem csak egy gyerekes vágy volt, hogy „na, én külföldre szeretnék menni, mert az olyan cool¹⁰³”. És így végül is összejött, mert túlságosan akartam.

Sexty Ildikó (29 éves), néprajzot tanult Debrecenben. Angliában mint au-pair¹⁰¹, Olaszországban és Mexikóban pedig mint önkéntes tevékenykedett. Külföldi tartózkodásai alatt egyszerre van jelen az öröm és a szenvedés, a kiélezett szellemi éberség és a magányosság érzete.

* Az interjú 2006. október 27-én készült.

101 Az au-pair francia eredetű szó, segítőt jelent. Az au-pair önkéntesen segíti megbízóját, aki ezt a segítséget anyagi, erkölcsi és természetbeni juttatásokkal viszonozza. Az au-pair feladata elsősorban a család segítése, a gyermekek felügyelete, esetenként könnyű házimunka, takarítás, mosogatás, vasalás, vagy más kisebb feladatok ellátása. Forrás: <http://a3group.hu/aupair.htm>

102 Az Európai Önkéntes Szolgálat elnevezésű Európai Unió programban a külföldi tapasztalat-szerzés elsődleges célja nem a szakmai fejlődés, hanem az önkéntesség filozófiájának megismerése, az interkulturális tanulás, a személyes fejlődés, a szociális érzékenység növelése, valamint a helyi közösségek fejlesztése. Ebben a programban, melynek angol neve European Voluntary Service (EVS) 2-12 hónapot lehet eltölteni külföldön egy fogadószervezetnél, ahol a résztvevő fiatalok a helyi közösség fejlődését célzó non-profit tevékenységekben vesznek részt a környezetvédelem, a szociális munka, a kultúra, a sport stb. területén. További információ: www.eurodesk.hu

103 Menő.

**„Külföldön ... olyan,
mint egy kábítószer:
szükséged van az
anyagra, hogyha
nincsen, hogyha már
nem voltál sokáig kint.“**

Amúgy én külföldön mindig szenvedek, amikor már kint vagyok. Aztán mikor hazajövök, mindig elfelejtem hogy milyen rossz volt. Kint általában szenvedek, aztán újra itthon meg vágyok ki. Külföldön egy nagyon felcsigázott állapotba kerül az ember. Olyan, mint egy kábítószer: szükséged van az anyagra, hogyha nincsen, hogyha már nem voltál sokáig kint.

1998 környékén kapcsolódtam be a VIDES¹⁰⁴ nevű szervezet munkájába. Ez egy olasz önkéntes szervezet, szalézi nővérek alapították, és főként nemzetközi önkéntességgel foglalkoznak. De Magyarországon nem igazán létezett a nemzetközi egyéni önkéntesség lehetőségként, csak belföldön dolgoztunk, állami gondozott gyerekekkel. Ezzel megvolt az olasz kapcsolat, az olasz vonzódás, tanulgattunk olaszul, hogy tudjunk beszélgetni az önkéntesekkel, akik idejöttek a nyári táborainkba. Egyetem után rögtön kimentem EVS-szel Olaszországba. Ott egy olyan szervezetnél dolgoztam Bresciában, amelyik szintén EVS-szel foglalkozott. Úgy hívták, hogy Cooperativa Tempo Libero¹⁰⁵. Egy csomó dologgal foglalkoztak a bevándorlóktól kezdve az óvodásprogramokon át a gyerekprogramokig és volt egy kis európai szekció, ahol európai ifjúsági programokkal foglalkoztak. Én odakerültem hozzájuk segítőknek. Hárman voltunk, és az is teljesen interkulturális volt, mert volt egy olasz lány, egy francia lány, aki egyébként marokkói származású volt, meg voltam én. Érdekes dolgokat csináltunk, összesen tizennégy önkéntest fogadott egyszerre a Cooperativa különböző projektekre a szomszédos falvakban, városban. Élveztem nagyon, amikor ott voltak az önkéntesek, és folyt az élet körülöttünk.

Olaszországban eléggé magamra voltam hagyva, ami azt jelenti, hogy elég önálló lehettem, nem volt túlszervezve az életem, mint ahogy sok EVS projektben történik. Nem szerettem viszont a szállásomat, mert eleinte egy mentőállomáson laktam. Olyan volt, mint egy átjáróház. Százötven ember forgott heti beosztásban és nagyon nem bírtam. Gondoltam: „Jó, hogy azért jöttem, hogy találkozjak olaszokkal, de hogy ilyen sok! Van egy határ!“ Aztán kerestem magamnak másik lakást, meg a

104 A VIDES egy nemzetközi önkéntességgel foglalkozó szervezet. Honlapja: www.vides.org

105 A szervezet honlapja: www.cooptempolibero.it

kaját is magamnak vettem meg, rám volt bízva egy csomó minden, úgyhogy ott tényleg eléggé önálló voltam. Ezek ellenére Olaszországban eléggé felhőtlen, gondtalan, ifjú életet éltem. Ott volt a sok másik önkéntes, akikkel mindig járkáltunk, mert ők is azért jöttek, hogy megismerjék Olaszországot. Vonatoztunk egy csomót. Ők se tudtak beszélni rendesen olaszul, úgyhogy elég sok olyan dolog van az olasz tudásomban, amit németesen vagy svédiesen ejtek. Ott jól akartam érezni magam, elkölteni a pénzt, amit adtak nekem, találkozni akartam minél több emberrel. Tök jó volt, beleszámítva a rendes szenvedés részt, hogy „jaj, miért ilyenek ezek, meg miért nem lehet egy rendeset enni?“. Még miben valósult meg a szenvedés? Például abban, hogy végül is túl sok volt az ember és mind ismeretlen. Nem az volt például a mentőállomáson, hogy megismertem mondjuk a Diegót és ő másnap visszajött, hanem ő majd csak két hét múlva jött vissza, mert akkor volt beosztva. De közben jöttek mások. Nekem az a szenvedés, hogy nincs egy biztos pont, akihez visszautalhatnék, akihez visszamehetek és a tegnapi poént megint elsüthetem. Egyedül voltam ott. És folyton meg kell ismerni embereket, mindig erőlködni kell, hogy legyenek kapcsolataim meg, hogy legyen egy jó élményem. Mindig tenni kell érte, mert a dolgok nem jönnek ingyen.

Olaszországban tudtak talán a legtöbbit a magyarokról azok közül az országok közül, ahol jártam. Az olaszok tudják, hogy mi az, hogy magyar. Tudják, hogy hol van, meg tudnak dolgokat róla. Meg is lepődtem néha, hogy amikor '56-ról¹⁰⁶ beszéltek velem és teljesen lúdbőröztek. És az megérintett engem is. Angliában inkább a kelet-európai kategóriában voltam, Mexikóban meg semmi: „Hol van Magyarország?“ Ott csak egy külföldi voltam.

Olaszországban Brescia és környéke a bevándorlás-hullám által nagyon-nagyon érintett környék¹⁰⁷ és Olaszországban ez új dolog. Főleg északon nagyon sok ember

106 Az 1956-os forradalomról.

107 2001-ben Olaszországban legalább másfél millió bevándorlót tartottak számon, a legtöbben közülük Afrikából, Ázsiából, és Kelet-Európából érkeztek. Noha sok bevándorló érkezik illegális úton, többségüket az észak-olaszországi munkaerőhiányban szenvedő gyárak vonzzák az országba. 2001-ben Brescia központjában a lakosság 25 százaléka külföldi volt.

**„Folyton meg kell
ismerni embereket,
mindig erőlködni kell,
hogy legyenek kap-
csolataim meg,
hogy legyen egy jó
élményem.“**

van, akinek ez nem tetszik. Nagyon sok ukrán vendégmunkás volt ott. Én nem kifejezetten olaszosan nézek ki, inkább ukrános vagyok. Nagyon sokszor, csak az alapján, ahogy kinéztem, lekezelték, meg söpredéknek vettek. Egyszer meglátogatott anyukám, ő is úgy néz ki, mint én, és ültünk a buszon. Öreg anyuka, meg egy fiatal lány: sok ilyen korú bevándorló volt ott, mint mi, és ráadásul buszon utaztak ők is, mint mi, mert az olaszok majdnem mindannyian kocsival járnak, csak a bevándorlók meg a diákok járnak busszal. Egyszer csak jött a jegykezelő és nagyon lekezelően viselkedett velünk. Nehéz megmondani, hogy konkrétan mit csinált, csak úgy mondta, hogy „Na, adja a jegyét”. Nem történt semmi konkrét, én se mondtam semmit, csak leszálltunk és mondta anyukám is, hogy ez elég furcsa volt.

Miután hazajöttem Olaszországból, lenyelvizsgáztam olaszból és Angliában és Írországból keresgéltem projektet. Oda azért akartam kimenni, hogy megtanuljak rendesen angolul. Mert elvégeztem az egyetemem, meg elég jól tudtam beszélni angolul, de resteltem, hogy soha nem voltam angolul beszélő országban. Végül aztán au-pair lettem Angliában egy fél évig. Egy családba épültem be 2003 januárjától, akik nagyon kedvesek voltak. Angliával annyira szerencsém volt. Sok rosszat lehet hallani az au-pair-ségről, hogy például kihasználják az embereket. Szerencsémre a gazdasszonyom volt au-pair Franciaországban, ami elég ritka, és tudta, hogy általában mi motivál egy au-pairt, hogy miért akarhat Angliába menni. Direkt megszervezte nekem, hogy el tudjak menni ide-oda megnézni helyeket, meg találkozunk emberekkel. Ott kvázi családtag voltam. Angliában viszont azért szenvedtem, mert bár ott volt a család, viszont nem voltak velem egyfajta emberek, fiatalok. Nem városban voltam, hanem a mező közepén egy nagy udvarházban laktunk. Imádtam ott lakni, mindig is arra vágytam, hogy vidéken, meg különösen angol vidéken lakjak. Annak idején Olaszországba tele sztereotípiákkal mentem, hogy napsütés, temperamentumos emberek, nagy vidámság lesz és annyira csalódtam, gyakorlatilag mindenben, amit vártam. Akkor már Angliára fel voltam készülve, várom itt a zöld mezőket, meg a szép, kedves, kifinomult embereket, de hát úgy sem az lesz, mert ez nem

szokott bejönni. És kimentem és minden úgy volt, ahogy vártam. Imádtam, egy csomót sétáltam a zöldből, a walking¹⁰⁸ Angliában a nagy national pass-time¹⁰⁹. Csakhogy a családon belül voltam mindig és nehéz volt elmenni a házból. Ott nem állt meg busz, ahol laktunk, és vonat sem volt.

Még mielőtt kimentem, mondta a fogadó családban az anyuka, hogy ismer egy magyar au-pair lányt és majd összehoz vele. Mondtam magamban, hogy „de jó, majd pont magyarokkal akarok ott kint találkozni”. Viszont amikor kimentem egy csapásra eltöltött boldogsággal, hogy „hú, de jó, magyarok! Valaki, aki magyar!”. Ezzel a lánnyal találkoztam, de ő is harminc mérföldre lakott tőlem. Volt olyan magyar kint, akinek volt kocsija, de nekem nem volt. Aztán már egy idő után nekik se volt, és aztán nehéz lett találkozni a magamfajta emberekkel. A magamfajta úgy értem, hogy nemcsak hogy magyar, hanem mondjuk olyan idős mint én, meg mondjuk kicsit világgjáró hajlamaik vannak. Jártam nyelviskolába is, és ott voltak ilyen úgynevezett magamfajta emberek: németek meg spanyolok, fiatalok, és egyfajta dolgok érdekelték minket. Velük elmentünk ide-oda.

Aztán mikor Angliából hazajöttem, úgy gondoltam, hogy ebből elég, megjártam a világot, most már itt Magyarországon kell elkezdni egzisztenciát szerezni, meg azt a bizonyos nagybetűs életet építeni. Ezután itthon egy olasz-magyar cégnél dolgoztam, később pedig egy nyelviskolában tanítottam, amit nagyon imádtam. Ott tényleg kellemesen nemzetközi volt a légkör. Volt egy kollégám, aki Dél-Afrikából jött ide. Volt egy olyan, aki indiai származású angol volt. Meg sok-sok vándorló angol ember.

Aztán sor került egy VIDES-konferenciára Rómában 2005 őszén, ahova kimentem egy barátnőmmel, és az nagyon felvillanyozott. Mert egy ilyen VIDES-konferencia tényleg annyira nemzetközi! Nemcsak annyiban, hogy ott van egy francia, egy német, egy angol meg magyarok, hanem ott van mindenki, a Fülöp-szigetektől kezdve Afrikáig, meg Argentínáig, meg mindenhol vannak emberek. Ezekon a találkozásokon mindig van valamilyen központi téma, például a világbéke, vagy az emberi jogok, és azt valahogy úgy dolgozzuk fel, hogy mindig nyomot hagy az emberben. Szokásos program a nemzetek bemutatkozása is, és ez annyira megfog engem, amikor ott van az a sok ember és a legjobbat hozza elő magából. Lehet, hogy

108 Séta.

109 Kb. nemzeti sport (angol).

otthon azt se tudja, hogy milyen törzsek éltek a lakhelyén régebben, de a VIDES-találkozón felveszi a törzsi ruházatot, előadja a táncot, meg ősi mexikói dallamok szólnak a magnóból. És akkor egyrészt azt is megéled, hogy „hú de jó, hogy honnan jöttek”, meg azt is nagyon megéli az ember, hogy „én magyar vagyok”. Moldvai táncot tanítottunk és az annyira jó volt, hogy beálltak az emberek, és utána mindenki mondta, hogy „de jó volt ez a táncolás”. Akkor teljesen fellelkesültem, hazajöttem Rómából és körülbelül három nap alatt eldöntöttem, hogy nekem mennem kell külföldre önkénteskedni. És mivel tudtam olaszul, és gondoltam, hogy spanyolul megértetném magamat, így végül Mexikóban kötöttem ki.

Mexikóban is hat hónapot voltam, 2006 januárjában indultam. Egy gyerekotthonban dolgoztam, ahol olyan lányok laktak, akiket elhagytak a szüleik. Voltak olyan 25-30-an meg volt három apáca, és mi vigyáztunk a gyerkőcökre. A feladatom az volt, hogy oviba vinni, oviból visszahozni, délután tanulni velük, meg játszani velük, lefektetésnél vigyázni rájuk.

Mexikóban teljesen más volt, mint Angliában vagy Olaszországban. Én azt hittem már, hogy külföldre menni, meg külföldön élni – azt már kirázom a kisujjamból, annyira tapasztalt vagyok. És aztán kimentem, és Amerika¹¹⁰ annyira mellbevágóan más, mintha a Holdra szállna az ember. Olyan dolgokban például, hogy körülnézel, és nincs olyan ember, aki magasabb lenne nálad. Nincsenek fehér emberek. Ezek kis dolgok, de annyira beleitatódtak a lelkiállapotomba, hogy a végén, mikor hazaértem Ferihegyre és magas fehér emberek jöttek felém, egyfajta eufória vett erőt rajtam: „Hú, nem egyedül vagyok a világmindenségben!”

És amit esznek: a búza nem egy felkapott dolog náluk, inkább a kukorica. De hát otthon mit szokott az ember enni? Vajas kenyeret lekvárral. Már ez is nagy próbatétel volt ott. Ha kenyér van, akkor az már jó, a vaj, az sem egészen olyan, a lekvár az még úgy nagyjából, mert ezek a „globalizált” lekvárok már szinte mindenhol vannak. Igazából egész mexikói időm alatt éheztem. Én vegetáriánus is vagyok, és ott meg a csirke és a bab megy mindennap. Amikor a gyerekotthonban például lementem az

110 ltt: Közép-Amerika

ebédlőbe, ott volt a chilis tyúk, hozzá bab meg valami chiliszósz-szerű dolog. Ebből a csirke az csirke (=hús), a chili az nagyon csíp, az ember nem tudja berakni a szájába, és akkor mit eszek? Babot meg tortillát¹¹¹. És amikor egy héten mindennap lemész és megint ugyanazt kell enni, akkor az nagyon nehéz. Az „evésélmény” hiányzik. Az, hogy leülsz és megeszed, és utána jóllakottan hátradólsz. Ez ott nem volt sose. Vagy nagyon-nagyon ritkán.¹¹²

Gyerekkoromban tiszta húsokat ettem. Mi felneveltük a disznókat és tudtuk, hogy az teljesen tiszta meg jó, levágtuk és megettük. Amikor elkerültem Olaszországba, a húsforrás a szupermarket lett volna, de eléggé gyanúsnak találtam az ottani húsokat, nem volt kedvem olyat enni. És akkor nem vettem húst. Nem mondtam, hogy vegetáriánus vagyok, csak nem ettem egy évig húst. És utána Angliába indultam és belegondoltam, hogy ott biztos véres húsokat esznek. Ezért inkább már úgy írtam be az ügynökség adatlapjába, hogy vegetáriánus vagyok, hogy ne kelljen enni ilyeneket. Ott voltam először felvállaltan vegetáriánus. De ettől függetlenül ez mindig rosszul érint engem. Amikor eszünk és, mondjuk, van egy roast beef¹¹³, amit mindenki eszik, és ők közben toleránsak, mert főznek nekem külön, de igazából én a kis saját izécskémét eszem és nem tudok közösségi lenni. Nem tudom ugyanazt enni, mint ők. És ez nekik sem esik rosszul, meg nekem sem, de azért mégis csak kilógok. Mikor Mexikóban mondtam, hogy nem eszem húst, erre ők: „Jaj, nem baj, ebben csak

111 Mexikóban, Közép-Amerikában, az Egyesült Államokban és Kanadában a tortilla egyfajta vékony kovászolatlan kenyeret jelent, amelyet finomra őrölt kukoricából vagy búzalisztból készítenek. A kukoricából készített verziót tekintik az eredetinek. A tortilla elnevezés a spanyoloktól származik, akik azt a hagyományos omlettet hasonlító spanyol tortilláról nevezték el.

112 Részlet Ildikó kintről írt e-mailjéből, amelyben a mexikói étkezési szokások mellett még másfajta tipikusnak nevezhető mexikói szokásokkal szembesült: „Most ugye Mundial-os időket élünk [utalás a 2006-os németországi futball-világbajnokságra], meg van örülve az egész nép. Ma játszott a mexikói válogatott az angolaiakkal, eközben folyamatosan petárdáztak a városban. A kislányokkal ebédelés közben a meccset néztük. Néha féltettem a dobhártyámat a sok visítózástól, amit csaptak. A mai nappal kibővült a minden egyes mexikóira, nőre, férfira, gyerekre, aggra érvényes tipikussági kosár: nemcsak abban egyeznek mindannyian, hogy embertelenül csípős chilit raknak minden kajába, amihez hozzáférnek (aztán persze mindezt megöntözik szuper-mega erős chili-salsával, már csak, hogy legyen íze), hanem abban is, hogy a foci, az minden. Az utcán sétálva ma számos nemzetiszínűre festett arcú, egyébként konzolidált külsejű emberrel találkoztam.”

113 Sült marhahús.

„Én azt hittem már, hogy külföldre menni, meg külföldön élni – azt már kirázom a kisujjamból, annyira tapasztalt vagyok.”

tepertő van“. Nehéz volt elmagyarázni, hogy mi az a vegetáriánus, nem értették. Ott nemcsak az volt, hogy különködök, hanem néha úgy éreztem, hogy félig hülyének is néztek. Nem külföldön, de előfordult, hogy olyan emberek, akik nagyon fontosak voltak nekem, főztek nekem székelykáposztát, mikor megérkeztem, és nem volt kedvem azt mondani, hogy nem eszem húst. És akkor megettem. De külföldön nem volt ilyen. Ott elvártam, hogy tiszteljék azt, hogy nem eszem húst.

Az is furcsa volt Mexikóban, hogyan néz ki egy ház. Hónapokig nem jöttem rá, hogy mi volt a rossz nekem abban a házban, ahol laktam (a gyereketthonban). Az utcafront nagyon magas volt, három emeletes. Bementél egy kis alagútszerű dolgon a szobák alatt, és volt egy udvar, az udvar körül pedig nagyon magas téglafal. Nem vettem észre nagyon sokáig, hogy mi zavar ebben a házban és aztán rájöttem, hogy az, hogy bemész és nem látod a szomszédot, ahogy kapálgat, meg nem látod, hogy az utcán mennek az emberek, meg nem látsz semmit, csak azt a zártságot. Beszéltem nekik erről, ők meg mondták, hogy „persze, persze, de hogy is lehetne ez másképp?“

Aztán a vízhálózat-rendszert sem volt könnyű megszokni. A bazi komoly környezettudatossági problémákkal küszködő Mexikóban minden háziasszony úgy söpör a ház előtt, hogy előbb két vödör vízzel fellocsolja a járdát. A ruha mosása a folyón mosástól még nem tudott sokat fejlődni, így a speciális mosókagylóba dobott ruhát folyton öntözgetni kell vízzel, és közben sulykolni. Így a lavóros üzemmódnál kb. háromszor több víz fogy. Sokat gondolkoztam azon, hogy milyen sok víz van ebben az országban, eső meg nem esik, hát honnan jöhet? Erre a válasz, hogy a föld alatt van sok. Egy szép napon, a száraz időszak vége felé elkezdődött az az időszak, mikor nem jött víz. Először nem mostunk ruhát, majd néha nem volt fürdés. Nagyon durva napokon a mosogatás is veszélybe került, hívni kellett a lajtos kocsit. Úgy működik itt a vízellátás, hogy van az udvar alatt egy nagy tartály, abba esténként szokott beesni a víz egy csövön. Vagy félóráig folyik, aztán eláll. Ezt felszivattyúzzuk a tetőn levő tartályokba, ahonnan végül ez majd lefolyik a zuhanyrózsán át. Így ment ez.

Mindeközben meg szépen lassan kiszáradnak a vizek. Egyszer elvitt minket két furgon (az egész pereputty felfért, huszonnyolc gyerek, két apáca, meg egy önkéntes) egy helyre, ami egykor egy szép tó lehetett. Ma viszont már a behúzódó vízszint olyan

csúnya iszapgyűrűt hagyott maga körül, hogy nem is szép az egész, benádasodik. A tó körüli ösvényke mindig gyanús volt, hogy mikor válik sár-csapdává. Állítólag nem egyedi ez a tó, és nem csak ezen a vidéken van ez így. A körülötte lévő erdőkben az állatállományt a kóbor, sártól csöpögő hasú, vastag piknik-szemetet kutató kóbor kutyák adják. Aggasztó volt az egész.

Fizikailag nem voltam elszigetelve, sok emberrel volt dolgom, de lelkiileg igen. Nem volt mód arra, hogy máshogy legyen, mert ők mexikóiak, én meg nem az vagyok. Lehet barátságot kötni egy mexikóival is, de az teljesen másféle barátság, mint amit egy magyarral lehet kialakítani. Mert egy mexikóival a barátság mindig egy kicsit inkább tanulás is. Ő mond nekem dolgokat, együtt csinálunk valamit, eltöltünk együtt egy napot, és biztos, hogy mindez neki más dolgokat fog jelenteni, mint nekem.

Egyszer elmentem meglátogatni egy mexikói barátomat, de csak egy hétvégem volt, hogy megnézzem Morelia városát. Megérkeztem hozzájuk és arra készültem, hogy gyorsan lepakoljuk a cuccot, és megyünk nézni a várost és elmegyünk ide meg elmegyünk oda. Hazamentünk, és tényleg lepakoltuk a cuccot, és akkor mondja a mexikói barátom, hogy a húga jön nemsokára, és akkor majd indulunk. Hát jól van, leültünk, beszélgettünk, és akkor hazajött az egyik húga, de nem az a húga volt, akit vártunk. Éppen ott volt náluk egy lány, akinek ott volt a kis bébije, és ennek a lánynak el kellett mennie, úgyhogy vigyáznunk kellett a kisbabára. Eltelt egy pár óra, és elkezdtem gondolkodni, hogy nem fogunk tudni elmenni ide meg oda. Ez az „ideges turista“ című dolog volt. És akkor végül megjött az a bizonyos hűg, akivel akartunk menni, de aztán a kis bébit is el kellett vinni magunkkal, mert az anyuka nem került elő. A végén jól alakult ez a nap, elmentünk nagyon érdekes helyekre. Csak egyszerűen én nem úgy indulok neki egy kirándulás napnak, mint ahogy ő indulna. De jó volt, mert ha egyedül mentem volna, vagy egy másik magyarral, akkor abszolút nem láttam volna meg azokat a dolgokat, amiket ő ezzel a furcsa ritmusával megmutatott. Én azt nem tudom elképzelni, hogy elmenjek egy barátomat meglátogatni, és akkor azt mondja, hogy jó, de a kisbabát is vinnünk

„Lehet barátságot kötni egy mexikóival is, de az teljesen másféle barátság, mint amit egy magyarral lehet kialakítani.“

kell kirándulni. Szóval lehet köztünk barátság, mármint egy mexikói és egy magyar között, csak lehet, hogy eltérő lesz attól, mint amit egy magyarral tudnék kötni.

A hétköznapok a gyereketthonban eléggé kötöttek voltak. Kevés volt a kifelé nyúló kapocs vagy kapcsolat a várossal. Volt egy csomó ember, akiket jótévedőknek hívtunk, akik kenyeret, csirkét, meg ruhát hoztak, és végül is ők voltak az egyetlen kifelé nyúló kapcsolat. Én egyébként katolikus vagyok, de nem vagyok hívő és kíváncsi voltam, hogy mi fog történni velem, ha egy katolikus helyen lakom. Hát, a végére már nagyon terhes volt, hogy mindig imádkozunk reggel, mindig imádkozunk evés előtt, evés után, este lefekvés előtt, rózsafüzér délután. Olyan dolgokat kellett végigcsinálni, újra és újra, amik számomra nem bírtak jelentéssel. Csak a többiek iránti tiszteletből csináltam én is. Viszont megtanultam egy csomó imát spanyolul, ami nagyon hasznos, nem igaz? Az apácákon, a gyerekeken és a „jótévedőkön” kívül VIDES-es fiatalokkal találkoztam, akik szintén ott voltak önkéntesek, mexikóiak és külföldiek egyaránt. A VIDES-esek is olyan „magamfajta” fiatalok voltak, mint én, akik önkénteskedni akartak, meg érdeklődtek a nemzetközi dolgok iránt, de azért mexikóiak is.¹¹⁴ Nagyon érdekes volt egy ilyen hozzám közeli szempontból meglátni a kultúrájukat, az országukat. Ők is eléggé vallásosak voltak. Továbbra sem lettem hívő, nem tértem meg, de megláttam, hogy ez nekik tényleg nagyon fontos. Nemcsak elmennek temp-

114 Részlet Ildikó naplójából, amely a VIDES-es fiatalokkal töltött táborról szól: „Ma jöttem haza a VIDES táborból, ami Hidalgo megyében esett meg velem, egy Sarabia nevű elbájoló kis falucskában. Szívesen eléldegélnék ott örök életemre, ha nem lenne olyan a klímája, mint amilyen. Éspedig: reggeli felkeléskor nagyon durva hideg van, sapka-sál kategória, az ember úgy keresi a napfényt, mint a falat kenyeret. Aztán egy idő múlva, úgy tíz körül, ahol napfényt lát, annak még az árnyékát is kerüli, mert hogy úgy elkezd sütni az áldott égitest, mintha be akarná pótolni az összes mulasztását. Napközben úgy ég az ember, minden napkrém ellenére, hogy még a született mesztic is foszlányokban lógó bőrrel távozik. Délután négy körül elkezd fújni a szél, amely frissítő-hideg jellegének mindenki megőrül, majd kb. öt perc múlva a lobogó haját már nem tudván hova tenni, meleg menedékért lohol. Este megint az említett állapot-hideg. És ez így megy szépen sorban. De a vidék nagyon szép, a növénytakaró fő alkotói: kaktusz, maguey (nagy húsos és hosszú levelű dolog, amiből egyébként a pulque nevű szeszes ital készül, mely annyira sűrű, hogy állítólag a pohár aljában maradt anyagot ha kisuhintjük a földre, akkor alacran – szarvas skorpió – alakúra áll össze), szúrós dolgok és száraz kórók, némi fa. Körös-körül sok hegy, messziről látszódik a havas vulkán, amely fekvő nő formáját ölti, és ahogy a monda tartja, egy indián főnök nője az, aki a behurcolt betegségekben lelte halálát, míg az ura odavolt harcolni a behurcolók ellen. Az indián főnök is ott térdel egyébként egy másik havas vulkán képében”.

lomba és végighallgatják, hanem nekik ez az éltető erő. Ott nagyon erős a Mária-kultusz¹¹⁵, és azt is megismertem. Fesztettem is egy képet ott a Maria de Guadalupe-ről, aki az ő mexikanizált Máriájuk, erre nagyon büszke vagyok!

Nagyon sokszor úgy éreztem, hogy Mexikóban csak azt látják bennem, hogy külföldi vagyok, mert fehér vagyok meg magas vagyok és kékszemű és ez magával vonta azt, hogy már egy hét után nem nagyon volt kedvem kimenni az utcára, mert amikor kimentem, akkor minden gátlás nélkül és egyfolytában bámultak az emberek. Nemcsak a pasik, hanem a nők, meg a gyerekek, meg a nagymamák és egy idő után már annyira idegesített: „Jó, hagyjuk már, jó, hogy más vagyok, de tessék napirendre térni felette!”. És mivel ez egy nagyváros volt¹¹⁶ nem az van, hogy megszokják a külföldit, hanem mindig volt új ember, akivel találkoztam. Sokan annak alapján ítélték meg, amilyenek az amerikaiakat gondolták. Mert ha fehér embert látnak, az amerikai szokott lenni: „Melyik részéről jöttél az Egyesült Államoknak?” „Nem, nem onnan jöttem.” Sokan mondják, hogy a mexikóiak ellenségesen néznek a fehérekre, mert „azok gringók¹¹⁷, amerikaiak. Utáljuk őket”. De én ezzel nem találkoztam. Negatív hozzáállással nem találkoztam. Sokan érdekesnek tartották, hogy ott vagyok. Nem értették, hogy miért mentem oda. Kérdezték, hogy „neked mennyi a fizetésed a gyereketthonban” meg „miért jöttél ki?” És akkor mondtam, hogy „önkéntes vagyok, segíteni jöttem”. El kellett magyarázni azt is, hogy önkéntes, meg azt is, hogy miért megyek olyan messzire az otthonomtól, amikor otthon is maradhatnék. Ez egy kicsit nehéz volt, mert azt mondtam nekik, hogy világot szeretnék látni, megismerni másokat. Bólogattak, de nem tudom, hogy ez nekik mennyire lehetőség vagy mennyire

115 A keleti (ortodoxia) és nyugati (katolicizmus) kereszténység egyik fontos kategóriája Máriának, mint Krisztus szülőjének (Istenszülő, Istenanya) önálló tisztelete, kultusza, amely többféle változatban nyilvánul meg a népi vallásosságban. Különösen elterjedt Latin-Amerikában.

116 Zitácuaro város, ami Michoacán államban van.

117 A gringo (vagy gringa) a Latin-Amerikában használt spanyol és portugál nyelvekben használatos kifejezés, amellyel azokra a külföldiekre utalnak, akik más kultúrákból, különösen az Egyesült Államokból, Kanadából, Nagy-Britanniából és Ausztráliából érkeznek.

„Mexikóban csak azt látják bennem, hogy külföldi vagyok, mert fehér vagyok meg magas vagyok és kékszemű.”

motiválná őket, hogy elmenjenek messzire. A mexikóiak szeretik az otthonukat, nem annyira mozognak; amennyire én láttam legalábbis.

A mexikóiak úgy adnak, mint ahogy lélegzetet vesznek. Mész az utcán és adják neked az emberek, akikkel futólag találkoztál már egyszer, hogy „itt van, tessék egyél egy kis ilyen ciklámenszínű joghurtot”. Meg nem venném a boltban, de tudom, hogy kedvességéből adják, és elfogadom. És Mexikóban mindenki árul valamit. Nem tudsz úgy három lépést tenni, hogy ne lenne ott valaki, aki fánkot, egy szép dalt a buszon a gitárjával, kis fakardot, vagy bármit árulna.

Amikor külföldön vagyok, általában szenvedek. De ez a szenvedés teljesen pozitív, ha élhetek ezzel a képzavarral, mert amikor hazajövök, akkor sajnos abbamarad a szenvedés. Ez azt jelenti, hogy hátradőlök és örülök az otthonnak, aztán eltelik egy hét, és azon veszem észre magam, hogy nem használtam az agyamat semmire. Csak felkelek, reggelizek, ebédelek, mindent ismerek, minden nagyon szépen és egyszerűen megy. Amikor itthon vagyok, megszűnik az agyműködésemnek kb. a fele, mert nem kell rácsodálkozni semmire, nem kell elfogadni, meg tolerálni a furcsa dolgokat és semmi sem erőfeszítés. És ez egyrészt rossz, és nehéz, amikor ezt mind csinálni kell, de másrészt meg jó, mert felpörgeti az embert. Amikor kint vagy, úgy érzed, hogy „na most végre történnek a dolgok, élem az életemet”.

A külföldi létnek például az egyik jellemzője, hogy nagyon sokszor egyedül vagy. Eszedbe jut valami és lehet, hogy van is kinek elmondani, de az meg nem veszi a lapot. Nem érti azokat a fogalmakat, amit te akarsz mondani, nem érti, hogy ez most miért jó. Amikor Mexikóban négyen magyarok összejöttünk (ők egy másik államban, Jalisco-ban önkénteskedtek, egyébként EVS-szel), és meg tudtuk vitatni, hogy Mexikóban mi a furcsa, milyenek a mexikóiak, az hatalmas felüdülés volt! Annyira jó volt, hogy végre valaki megért, hogy meg lehet beszélni dolgokat. (Nem is beszélve a gulyásfőzés szakmai fogásainak ütköztetéséről a nemzeti esten...) És akkor felélegzik az ember. Teljesen más úgy viszonyulni egy kultúrához, hogyha közben van egy társ, mondjuk egy magyar, vagy egy európai legalább, akivel meg tudod vitatni,

hogy most mi történt. Amikor hazajöttem Mexikóból, úgy éreztem, mintha felébredtem volna egy álomból, mert tényleg nem volt senki, se magyar, se európai, de még amerikai sem ott kint velem. Más rugóra jár az agyuk. Ők olyan dolgokat osztanak meg velem, ami nekem nem annyira érdekes, és amit én akarok mondani nekik, arra meg nem veszik mindig a lapot.

Elmenni külföldre mindig egy kicsit önző dolog: „én jól akarom érezni magam”. Nem feltétlenül úgy, hogy menjünk bulizni. Hanem úgy, hogy meglegyen a szellemi éberség, ez az odafigyelés. Külföldön történnek veled a dolgok. Ezt nem lehet kivédeni. Annyira sok lehetőséget kínál egy idegen ország. Ez itthon, a kihívásoktól mentes hétköznapiakban nem adatik meg. Nem tudod pontosan, mi fog veled történni, de azt lehet tudni, hogy valami új, meg hogy ott mások az emberek. Máshogy beszélnek. Mások a szokások, és az felpozídit.

Mielőtt először kimentem külföldre, olyanoktól félttem például, hogy majd el fogok tévedni, meg kihez forduljak, meg nem fogom tudni, hogyan kérjek egy buszjegyet. De most már sokkal magabiztosabb vagyok. Tudom, hogy mindig lesz egy ember, akitől megkérdezhetem. Még akkor is, ha nem fogom pontosan érteni, amit mond. Ez az egyik alapvető dolog, amit tanultam: ott is csak emberek vannak és meg lehet értetni magát az embernek. A másik meg az, hogy biztosan tudom már előre, hogy minden nagyon más lesz és nagyon meglepő dolgokkal találkozok majd, és tudom, hogy nem tudok majd mindent elfogadni, meg hogy ők se tudnak majd mindent elfogadni bennem. És ez nem fog váratlanul érni. Aztán azt is megtanultam, hogy nem kell sztereotípiákra alapozni. Ha kimegyek Mexikóba, ne lepődjek meg, hogyha egy magas fehér ember beszél nekem a filozófiáról, csak azért, mert nekem az volt a fejemben, hogy a mexikóiak kis alacsony kukoricatermelők. Talán az a legfőbb dolog, hogy amikor kimegyek külföldre, akkor fel vagyok készülve a dolgok befogadására. Egy bizonyos szinten alázatos leszek: én vagyok a vendég, nekem kell tanulnom.

Nagyon sokat változtam. Például olyan apróságban, hogy ha mostanában a barátaimmal idegen helyre megyek és nem tudjuk, hogy merre kell menni, mindig én

„Annyira sok lehetőséget kínál egy idegen ország. Ez itthon, a kihívásoktól mentes hétköznapiakban nem adatik meg.”

„Amikor kint vagy, úgy érzed, hogy 'na most végre történnek a dolgok, élem az életemet'.”

leszek az, aki oda fog menni a másik emberhez. Magabiztosabb lettem az idegen emberek megközelítésében. Nem félek új helyre menni, mert tudom, hogy úgyszólván oda fogok találni. Olyanban is változtam, hogy nem veszem adottnak a dolgokat. Nem voltam soha nagyon megítélős, de azért bennem volt az, hogy megítélem az embereket. Sokkal nyitottabb lettem. Ha meglátok egy embert, és elsősre hülyén néz ki, vagy lehet, hogy furcsákat látok rajta, sokkal elfogadóbb vagyok vele szemben. Nem fogom negatívan vagy pozitívan megítélni, hanem azt gondolom, hogy „hát, ez érdekes”.

Miután hazajövök a külföldi utakról, mindig nagyobbra értékelem Magyarországot. Jobban látom azokat az értékeket, amiket korábban nem. Mert a magyarok sokszor lesajnálják magukat. Ha hallgatod a rádiót, mindig azt mondják, hogy „persze, mert nyugaton ez sehol nem így van, nyugaton minden jó”. Kimész nyugatra és várod, hogy minden tők jó lesz, és közben meg nem is. Annyira sok értékünk van Magyarországon. Egyrészt maga az ország kivételesen gyönyörű. Elég kevés olyan ország van, ami ilyen környezettel dicsekedhet, mint ami nekünk van. Örülök, hogy a környezetszennyezés nem olyan mértékű, mint például Észak-Olaszországban. Ott nagyon durva. Mindig, mikor autóztunk a zárt kocsisorban, arra gondoltam, hogy de jó, hogy nálunk ilyen nincsen. (Aztán persze hazajövök és egyre inkább van...) Az emberekről is megváltozott a véleményem. Máshogy látok dolgokat. Például ezt a tulajdonságot azóta fedeztem föl: nemcsak egyszerűen pesszimisták vagyunk, de lenézzük saját magunkat. Sose tudunk magunkról úgy beszélni, hogy mi jók vagyunk meg hogy elmondjuk az értékeinket. Mindig azt mondjuk, hogy mások milyen jók. Hogy milyen jó a Nyugat, meg milyen jó Amerika meg, hogy mindenki jobb, mint mi. Hogyha hozzáállunk egy problémához, akkor az is olyan félig-meddig, nem is kreatív, mert lesajnáljuk a képességeinket. Ez mindig megcsap, amikor hazajövök Magyarországra. Az emberek sokszor nem kedvesek, mogorvák. Amikor egy idegenrel kapcsolatba kerülsz, Mexikóban például, van egyfajta jóakarát az emberek iránt, azt se tudják, ki vagy, csak mondanak neked egy kedves szót, vagy egyszerűen bemész a boltba, és ott is tők kedvesek. Aztán hazajössz Magyarországra és odamorong neked a boltos nő.

Azt is látom, hogy mi mennyire gazdagok vagyunk kulturálisan. Nemcsak olyan kultúra, hogy van egy Szépművészeti Múzeum, meg vannak néptánc csoportok, hanem az egyes emberek kultúrája is. Tehát az, hogy te mit tudsz a világról, meg neked Magyarország mit adott, akár a költők szintjén, akár a történelem szintjén. Van egy háttér. Persze lehet, hogy csak azért gondolom, mert egy angol emberről sose tudom megérezni, hogy neki milyen háttere van meg mennyire mély az a kötődés, ami az országához fűzi. Nekem az a megérzésem, hogy a magyaroknak ez nagyon megvan. Nagyon értékes dolgok vannak a fejünkben. Szóval nagyobbra tartom a magyarokat.

Amikor külföldön vagyok, mindig nagyon tudom értékelni azokat a dolgokat, amiért kimentem. Nyelvet tanulok, fejlődik az interkulturális toleranciaszintem, megismerem a világot. Szóval akkor, amikor ott vagyok, akkor mindig racionálisan belátom, hogy miért jó az, hogy ott vagyok. De tényleg jó azt is tudnom, hogy ez csak egy mellékvágány. Sose gondoltam, hogy kinn maradok Olaszországban, Angliában, vagy Mexikóban. A külföldre indulással is sokszor ez van, hogy csalódsz valamiben, és kell egy új kezdés. Mert itt minden a régi, a megszokott, de a külföld az szép tisztának tűnik, tele van ígérettel. És azt gondolod, hogy ott biztos jó lesz. És így mész ki. Újra és újra...

„Bármilyen történjék is, mindig újszerűnek és izgalmasnak találom” *

Clémentine Trolong-Bailly (24 éves) Franciaországból jött. Régóta tart már a szerelem, ami Közép-Kelet Európához fűzi. Mielőtt Magyarországra jött, Romániában is élt hat hónapot. Budapestre 2005-ben érkezett, egy európai mobilitási program résztvevőjeként, és azóta is itt él. Amikor az interjú készült – 2006 végén – egy multinacionális vállalatnál dolgozott mint ügyfélszolgálati munkatárs.

A családomban én vagyok az egyetlen, aki utazgat. Franciaországon belül én már tizenhat éves korom óta megyek egyik városból a másikba. A szüleimtől száz kilométerre tanultam, később háromszázra, aztán nyolcszázra, és végül Magyarországra jöttem. Az apám tanár, az anyám nővér, és mindig utaztunk, de főleg Franciaországon belül. Mindig vittek minket ide-oda, de külföldre soha. Egy kétszáz fős faluból jövök, egy kulturálisan és gazdaságilag is nagyon szegény térségből. A szüleim Párizsból költöztek oda, megunták Párizst. Így ők nagyon mások, mint a falu többi lakója. A szüleim középosztálybeliek, ott pedig nagyon sok a munkanélküli. Az egyik jó barátom szülei sokat utaztak. Az apukája mindig eljárt azokba a boltokba, ahol

világzenét lehetett kapni, és a barátom ezeket a zenéket mindig megmutatta nekem. Volt egy jiddis dal, amit tizenegy éves korunkban hallgattunk. Tizenegy évesen persze senki sem hallgat klezmer zenét.

Kelet-Európához fűződő szerelmem a *Gadjo Dilo*¹¹⁸ című filmmel kezdődött. Amikor ezt a filmet láttam, azt gondoltam: „Hú, Kelet-Európa, király!” Később volt egy barátom, akit nagyon érdekelt Magyarország és a balkáni zene. Aztán a tanulmányaim miatt Romániába mentem, és nagyon tetszett nekem ez a légkör. Baudelaire azt mondja, azért van az, hogy bizonyos dolgok tetszenek neked, mert olyanok, mint te. Tetszik a táj, mert úgy néz ki, mint te. Azt hiszem, hogy Magyarország jobban hasonlít rám, mint például Spanyolország. Ezenkívül nem volt tehetségem semmihez, és idejönni, itt élni azt is jelentette, hogy tudok valami olyat csinálni, amit mások nem. Ha nem tudok jól zongorázni, akkor legalább ebben különbözöm, ez tesz mássá, érdekessé.

* Az interjú 2006. november 6-án készült.
118 Francia film, rendezte Tony Gatlíf (1997).

Kelet-Európán belül először Szlovákiában jártam, egy nemzetközi önkéntes szolgálatban vettem részt, ami nagyon tetszett. Aztán Fehéroroszországba mentem, majd Romániába, azután Horvátországba, Boszniába és Szerbiába. Fehéroroszországba azért mentem, mert volt egy, az én városom és egy fehérorosz város közötti baráti szervezet, és a szüleim Csernobil miatt megsérült gyerekeket szállásoltak el. 1992-től kezdődően mindig voltak nálunk gyerekek Fehéroroszország déli részéről. Minden nyáron egy hónapig. Aztán úgy döntöttünk, meglátogatunk egy családot. Később volt egy tréning egy UNDP kongresszus¹¹⁹ kapcsán. Tizenkilenc éves voltam, és elutaztam Fehéroroszországba busszal, november közepén. Vicces volt. Szerbiában és Boszniában csak turistaként jártam.

Abban a filmben Románia egészen másnak tűnt. Nem tudtam megmagyarázni, miért, egyszerűen csak oda akartam menni. Tizenhat éves koromtól tizenkilenc éves koromig az volt a vágyam, hogy elmenjek oda. Soha nem adtam fel, és végül el is mentem. Romániában a Francia Kulturális Intézetben voltam szakmai gyakorlaton hat hónapig. 2002-ben és 2003-ban voltam ott, ez volt az első igazi tapasztalatom külföldön. Imádtam ott lenni. Főleg franciákkal töltöttem az időmet, nem voltam sokat románokkal. Elég sokat értek románul, de amikor beszélni kell, akkor csak „ö...ö...ö”. Ez volt a nehéz része a dolognak, de ezen kívül nagyszerű élmény volt. Amikor először vagy külföldön, az mindig nagyon izgalmas. Külföldön mindig találsz új dolgokat és az emberek is másképpen viselkednek. Izgalmas, mert szokatlan. Bármilyen történjék is, mindig újszerűnek és izgalmasnak találom.

Romániába busszal mentem, mert félttem a repüléstől. Egy olyan busszal, ami tele volt cigányokkal, akik Párizsból mentek hazafelé. Emiatt a határőrök feltartóztattak minket Németországban. Aztán Magyarországon és Romániában is. Úgy negyvenhat óra volt az út. Szóval ahelyett, hogy este 10-re érkeztünk volna Bukarestbe, amikor is vártak volna, reggel 5-kor érkeztünk meg. Akiknek értem kellett jönni, éjfélig vártak rám, aztán elmentek, így ott voltam a buszpályaudvaron úgy, hogy egy szót sem

119 United Nations Development Program (Egyesült Nemzetek Szervezetének Fejlesztési Programja).

„Külföldön mindig találsz új dolgokat és az emberek is másképpen viselkednek. Izgalmas, mert szokatlan.”

beszéltem románul. Kiderítettem, hogy megy egy vonat egy másik állomásról, így fogtam egy taxit. A bukaresti Északi pályaudvarra érkeztem, ez borzalmas élmény volt. Amikor a csomagoddal kell aludnod, mindenhol koldusok és utcagyerekek. És volt ott egy cigány lány, aki megcsókolta a lábamat, hogy pénzt adjak neki. Vonat nem indult akkor, amikor én gondoltam, az csak egy hiba volt a weboldalon. Végül tizenegykor volt egy vonat, amivel elmentem. Végül hét óra múlva, 400 km után elérkeztem úti célomhoz. Azt hiszem, az út felét végigsírtam. Sok egyéb sokk is ért Romániában, ezek után Magyarország nem volt olyan megrázó.

Magyarországra a Leonardo-program¹²⁰ keretében jöttem 2005-ben. Ez nem valós élet volt, teljes örület volt, és nagyon jól éreztem itt magam. Azt mondtam: „Itt tudnék maradni, szeretnék itt maradni!” A program ideje alatt találkoztam egy magyar fiúval, aki később a barátom lett. Azt hiszem, soha nem fogom tudni megmondani, hogy itt maradtam volna-e, ha nem vagyok együtt azzal a fiúval. Mikor vége lett a programnak, egy időre hazamentem. Vissza akartam jönni, mert nagyon szerettem az országot és nagyon szerettem a fiút, de ilyen rövid együtt töltött idő után nem mertem ezt bevallani. Azt mondtam a haverjaimnak, hogy azért költözöm ebbe az országba, hogy kipróbáljam. De nem tudom, mennyire hazudtam magamnak és másoknak. Azt hiszem, itt akartam maradni, de talán nem mertem volna a srác nélkül. Mindenképpen nehéz lett volna visszajönni úgy, hogy nincs itt senki, aki segítsen.

Mikor a program után visszajöttem, akkor jöttek számomra a nehéz idők Magyarországon: lakást keresni, találni egy állást és kialakítani a mindennapi társasági életet. A kapcsolatom a fiúval is elég furcsa volt. Egy ideig csak vele foglalkoztam, vártam rá, vártam, hogy találkozzunk, és ez nem volt jó így. Sok mindent elrontott ez a dolog. Aztán szakítottunk. Két másodpercre megfordult a fejemben, hogy visszamenjek Franciaországba, két hónapra nagyon kiborultam, azt hiszem, soha életemben nem voltam olyan szomorú. Semmit sem tudtam csinálni. Nagyon sok időt elveszítettem. Csak otthon voltam és sírtam. Nem volt valami hasznos... De mivel ő már nem

120 A Leonardo da Vinci program az Európai Unió szakképzési mobilitási programja, amely külföldi szakmai gyakorlatra ad lehetőséget fiataloknak. 2007-től a program az Egész életen át tartó tanulás program része. További információ: www.tka.hu

volt ott, azt mondtam magamnak: „Csinálnod kell valamit!” És akkor elkezdtem gondolkodni azon, hogy mit csinálhatnék. Kaptam egy állást egy multinacionális cégnél, de várnom kellett a munkavállalási engedélyre, és elkezdtem önkéntesként francia órákat adni. Igazából az után kezdtem el magyarul tanulni, hogy a magyar barátommal szakítottunk. Nem akartam visszamenni, mert túl büszke vagyok. Nagy kudarc lett volna, ha visszamegyek Franciaországba.

Mikor elkezdtem dolgozni, minden kezdett jóra fordulni. Megismertem új embereket. Sok időbe telt, mire ki tudtam itt alakítani valamilyen társasági életet. Elkezdtem magyarokkal ismerkedni, elmentem egy hétvégére csak magyarokkal, akik csak magyarul beszéltek, és nagyon büszke és boldog voltam. Nem nagyon tudom, hogy mi történt velem ezen a hétvégén, de még a dátumot is tudom: július 15. Azon a napon rájöttem (legalábbis most így érzem), hogy Magyarországon élek, itt van az életem és kezdenem kell vele valamit. Azon a napon a magyar nyelvvel való kapcsolatom is megváltozott. Mivel nekem minden a nyelvvel kezdődik, ennek a tapasztalatnak köszönhetően az egész életem megváltozott, az, ahogyan éltem, ahogy láttam a dolgokat, a hozzáállásom a mindennapi élethez. Ezután jött a többi, és elkezdtem énekelni egy magyar kórusban. Volt olyan időszak, amikor azt mondtam: „Jaj, nincsenek barátaim, nem tudok felhívni senkit, bárcsak lenne valaki”. De most már soha nem vagyok otthon, mindig emberekkel vagyok. Kezdek hozzászokni a nyelvhez, és ez nagyon vicces. Azon a napon értettem meg először valamit a rádióból, amikor Gyurcsány elkövette a ballépését.¹²¹ Felébredtem, és azt mondtam: „Aha, valami történik!” Tényleg megértettem. Az, amikor ülsz a villamoson és érted, amit az emberek mondanak, csodálatos érzés. Vagy amikor vidéken voltunk egy barátommal, és stopoltunk, és a fickó magyarul beszélt. Azt hitték, hogy nem értem. Aztán vicces volt, mert az egyik kérdezett rólam valamit a másiktól, és én válaszoltam a kérdésre. Boldog voltam, élveztem a helyzetet.

Különböző tapasztalataim voltak magyar fiúkkal, de nem működött a dolog. Amikor egy magyarral vagy együtt, akkor ő az ő országában van, és meg tud mutatni

121 Clementine itt a 2006-ban, a magyar miniszterelnök balatonöszödi beszéde kapcsán kirobant botrányra utal.

nekem mindent. Én viszont soha nem tudtam mutatni neki semmit, mert ez nem az én országom, nem az én kultúráim, és nekem minden új volt, neki pedig csak arról szólt, hogy megmutatja. Egy másik külföldivel együtt fedezel fel dolgokat, és az egész más. Sokkal kiegyenlítettebb a helyzet.

Miután már két hónapja legálisan voltam itt, szavazhattam¹²², aminek nagyon örültem. Magyar bérért dolgozom, magyar adót fizetek, egy magyar lakásban élek, egy magyar kerületben. Érdekel, hogy mi történik itt. Amikor megkapom az ELMŰ-számlát, akkor tudom, hogy: „basszus, elfelejtettem valamit” Tényleg megteszek mindent, hogy megértsem, mi történik itt. Próbálok olvasni is magyarul. Egy idő után kezdtek olyan tájékozódási pontjaim lenni, mint az ittenieknek. Egyszer egy szórakozóhelyen voltam, az emberek énekeltek, és én felismertem azokat a dalokat. Persze nem tudtam a teljes szöveget, de: „Ezt ismerem a rádióból, ismerem, ismerem!” Elég sokat olvasok. Olvasok magyar irodalmat és filmeket nézek, és ha a francia lapokban van valami Magyarországról, biztos, hogy elolvasom. Próbálok emberekkel beszélni. Egyre jobban és jobban megy, de mégis, ha nem tudsz beszélni, azt hiszik, hogy nem is érted. Persze többet értek, mint amennyit beszélek.

Franciaországot unalmasnak találom. Vagyis inkább, amikor rágondolok, akkor unalmas, egyszerűen csak 23 évig ott éltem, és most egy időre elég volt. Ott nem volt munkám. Még ha az itteni munkám elég szar is, nem számít. Furcsa, de ezt a munkát nem tudnám csinálni Franciaországban, de itt egész más összefüggésben van a dolog. Amikor a Leonardo programmal voltam itt, akkor nem éltem igazi életet. Mindent megszerveztek nekem. Mi meg csak buliztunk. Most sokkal valóságosabb életet élek, de ez nagyon távol áll attól az élettől, amit a legtöbb barátom és a családom él Franciaországban. Amikor abbahagytam a tanulást, idejöttem, szóval most nem tudom, hogy azért van-e ez az érzésem, mert abbahagytam a tanulást, és most dolgozom és élek vagy pedig azért, mert itt vagyok. Az itteni életem nagyon furcsa. Itt nem ugyanolyan gondjaim vannak, mint a testvéreimnek. Az élet sokkal izgalmasabbnak tűnik itt nekem. Minden nap felfedezhetek valami újat. Amikor Franciaországba

megyek, és egy hétvégére elutazom valahova, az tök jó. De valamilyen hétvégén például elmentem itt vidékre és azt éreztem, hogy „na most utazom, tényleg utazom”, és végül egy nagyon kicsi faluba jutottam. És ha ugyanezt Franciaországban csinálom, az is jó, mert hát utazom, de nincs az az izgalom, hogy próbálsz beszélgetni az emberekkel, miközben nem is nagyon beszéled a nyelvüket. Tényleg sokkal érdekesebb. Egyre többet és többet értek meg, de a nyelv még mindig egy kihívás nekem. Otthon érzem magam itt.

Szeretek visszamenni Franciaországba, de maximum egy hétre. Tényleg nem hiányzik. Sokáig azt hittem, hogy két év után megunom majd, hogy nem élek Franciaországban, de most úgy gondolom, elég nehéz lenne nekem ott, ha visszamennék. Mindig volt bennem egy ilyen klisé, ami mindenkinek van más kultúrákkal kapcsolatosan, nekem a franciákkal van. Mindig unatkoznak, mindig panaszkodnak. És minden nagyon képmutatónak tűnik. Itt nem értek mindent, ami történik, de próbálok, amennyire tőlem telik. Tudom, hogy idealizálok Magyarországot, de a szomszéd fűje mindig zöldebb. Nagyon felidegesít, ha valaki kritizálja Magyarországot. De sokszor ugyanúgy van ez Franciaországgal... Nem bírom, amikor az emberek igazságtalanul ítélik meg az ottani helyzetet, vagy olyasvalamiről beszélnek, amit nem ismernek. Ugyanez volt Romániával is. Úgy éreztem: „Hozzá ne nyúljatok az én Romániámhoz!” De ezzel együtt tudom, hogy annyi szarság van ott.

Nem nagyon van önbizalmam, és szükségem van olyan dolgokra, amik bizonyítják nekem, hogy nem vagyok én olyan hülye vagy, hogy tudok olyan dolgokat csinálni, amik nem annyira szokványosak. Szóval ez inkább értem van: „Meg tudtad csinálni!” Nem lengetek magyar zászlót, amikor Franciaországba megyek, hogy: „én Magyarországon élek!” De néha már megesis velem kint, hogy egy szupermarketben kérek egy csomag cigit, és akkor néznek rám, hogy „mit akar? Franciaországban nem árulnak cigit a szupermarketekben”. Erre én: „Ja, tényleg”. Lehet, hogy csak túl könnyen alkalmazkodom. Ez egy apróság, de volt például egy csomó étel, amit egyszerűen ki nem állhattam, amikor idejöttem. Nem bírtam sós dolgokat enni reggelire, de most már, ha nem ehetek sósat reggel, az nagyon rossz. Paprikát és sajtot akarok enni, és

„Egyre többet és többet értek meg, de a nyelv még mindig egy kihívás nekem. Otthon érzem magam itt.”

122 Utalás a 2006-os őszi helyhatósági választásokra.

akkor azt gondolom: „Te jó ég, mi történik velem?” Furcsa, hogy annyira megfeledkezem a saját kultúrámról, hogy már majdhogynem ellököm magamtól.

Néha úgy tűnik, mintha elutasítanám a saját, eredeti kultúráim egy részét. Nem tudom, hogy most tényleg annyira elutasítom-e, vagy inkább mindkettőt a magaménak tudom érezni egyszerre. Gyakran elmegyek a Francia Intézetbe¹²³, sok francia fimet nézek, de magyar filmeket is. Próbálok váltogatni a kettőt. Néha nagyon meglepő, mikor azon kapom magam, hogy paprikát eszem reggel, mivel régebben utáltam, Franciaországban soha nem eszem ilyet.

Kezelnem kell valahogy az előző és a jelenlegi világomat. Néha az az érzésem, hogy amit a barátaim és a családom mondanak, olyan nekem, mintha a rádióban halanám. Húsz ember meghalt Irakban. Húsz ember meghalt. Húsz ember meghalt! Tudod, hogy tényleg meghaltak, tudod, hogy többé nem tudnak lélegezni. Két hónapja kiderült, hogy a legjobb barátom apukája rákos. Tudták, és senki nem szólt nekem. A nagymamám pedig kórházban volt, és ez csupán olyan volt nekem, mint egy egyszerű hír, nem volt mögötte semmi, mintha nem is igazi emberekről szólna, még ha a családomról volt is szó, vagy a legjobb barátom családjáról. Három héttel ezelőtt a legjobb barátom apukája meghalt, és én önzőnek éreztem magam, amiért itt vagyok, mivel közel akartam lenni a barátomhoz. Valahogy nem tudja az ember igazán, hol kellene lennie.

Vannak olyan barátaim is, akikkel semmi kapcsolatom nem volt három évig, és amikor visszamegyek Franciaországba, találkozom velük. És akkor szembesülök azzal, hogy megváltoztunk, a korunknak, az életmódunknak és a tapasztalatainknak köszönhetően. Tartottam tőle, hogy milyen lesz majd, amikor újra látom néhányukat, de aztán, amikor az egyik lánnyal találkoztam, éreztem, hogy felnőttebb, magabiztosabb lettem, és ez nagyon mássá tette a kapcsolatunkat, sokkal jobbá.

Valamikor meglátogattak a szüleim itt Budapesten. Nagyon izgatott voltam. Mielőtt jöttek, két napig nem tudtam aludni. Nagyon hozzászóltam, hogy nincs körülöttem

¹²³ A Francia Intézet (Institut Français) Budán, a Fő utca 17-ben található. Hasonló, a francia kultúra terjesztésére létrehozott francia állami intézmény a világ számos országában működik. Honlap: www.inst-france.hu

senki, aki függne tőlem. És akkor ide-oda kellett őket vinnem, ami nagyon nehéz volt, nagyon rosszul éreztem magam emiatt. Nagyon örültem, hogy látom őket, de csak két napig, utána nehéz volt. És az, hogy szállodában laktak. Szeretek találkozni az anyukámmal reggelente, meginni egy teát és csak beszélgetni, beszélgetni, beszélgetni. De itt valahogy ez nem működött. Szeretem, ha emberek eljönnek és megnézik, hol lakom, milyen környezetben élek, de ők az egész életembe beléptek. Azelőtt sohasem mondta, hogy menjek vissza, de miután itt voltak: „Jól van, és egyébként mikor jössz haza?” „Nem jövök haza.” És persze sírt, amikor visszautaztak. A kapcsolatunk nem változott, de azt tudom, hogy én nagyon megváltoztam. Amikor májusban visszamentem Franciaországba, az anyukám azt mondta: „Megöregedtél”. Kicsit megrázó volt. Megváltoztam, teljesen megváltoztam az ország miatt, mindazok miatt, amiket megéltem és az emberek miatt, akikkel megismerkedtem.

Imádom Budapestet. Valójában meglep, hogy mennyire szeretem ezt a várost. Akárhányszor megyek át a hídon és látom az egész várost, mindig nagyon meghatódok. És amikor Budapestről olvasok egy könyvet, azt érzem: „Ah, én itt lakom!”

Nagyon sokat változtam. Most szeretek egyedül lenni, szeretem, ha a szombatok csak az enyéme, szeretek elmenni cukrászdába és sétálni a városban. Ez a szar munka azért sokat segített, mivel most van mit csinálnom. Mikor sok időm volt, nem tudtam, mit kezdjek vele, most, hogy kevés időm van, ki tudom használni. Amikor sok időm volt, délelőtt 11-kor keltem, és nem csináltam semmit.

Akkor is jobban érzem magam, amikor sok ember között vagyok. Azelőtt, amikor olyan emberekkel találkoztam, akiket nem ismertem, elnémultam. De az emberekkel való kapcsolatom mostanra nagyon megváltozott, és így jobban érzem magam. Sokat tanultam. Jóval lazább vagyok, mint régen.

Franciaországban láttam a zsidó és muszlim embereket, akik egy közös-séghez tartoztak, kisebbségben voltak, és valóban tartoztak valahova. Én soha nem tartoztam egy közösséghez, és emiatt féltékeny voltam. Négy évig voltam együtt egy muszlim sráccal és tudom, hogy ez részben azért volt, mert tudtam, hogy közöttük más

„Teljesen megváltoztam az ország miatt, mindazok miatt, amiket megéltem és az emberek miatt, akikkel megismerkedtem.”

„Számomra fontos, hogymeg ne legyek a tömeg része.”

vagyok, bármi legyen is ennek az ára. És ez itt is így van: kisebbségben vagyok, más vagyok. Számomra fontos, hogy ne legyek a tömeg része. Egyrészt szeretek beilleszkedni, ugyanakkor szeretem, hogy megmaradok az a francia lány. Az embereknek én mindig francia leszek. Ezt szeretem.

A magyarok nagyon örülnek és mindig nagyon meglepődnek, hogy próbálok megtanulni magyarul. De azért még mindig inkább főleg másokat hallgatok, minthogy én beszéljek. De sokkal jobban beszélek például, amikor be vagyok rúgva. Elég furcsa kapcsolat van a nyelvvel, mert néha nagyon jó érzéseim vannak vele kapcsolatban. Nem arról van szó, hogy olyan jól beszélném, egyáltalán nem. Hanem valahogy nem annyira megerőltető nekem. Máskor meg egyszerűen nem tudok kiejteni egy szót. Volt olyan időszak, amikor komoly gátlásaim voltak, és azt gondoltam, egyszerűen nem vagyok rá képes. Nagyon szeretném folytatni a tanulást. Amikor például találkozom egy barátommal, aki magyarul beszél hozzám egy fél órán keresztül, és utána azt érzem, hogy én egyszerűen nem tudom magam kifejezni, nem tudom elmondani, mit érzek, az nagyon bosszantó. Vannak olyanok is, akik azt mondják: „Büszke vagyok rád, nagyon jól haladsz a magyarral és az itteni életteddel”. Most összeköltözöm majd egy magyar lánnyal, és ő csak magyarul fog beszélni hozzám. Mindenki azt gondolja, hogy ez egy nagyon nehéz nyelv, én pedig be fogom bizonyítani magamnak, hogy: „igen, van, amit jól tudsz csinálni”.

Ha például valaki magyarul beszél hozzám, és én nem értem meg elsőre, mert nem hallottam jól, rögtön átvált angolra. „Na de most komolyan, értem én, csak nem hallottam”. De hát mit tehetek? Mindig külföldi leszek. Volt egyszer egy nagyon bosszantó élményem. Először vettem BKV-bérletet, és nagyon figyeltem a hölgyre a kasszánál. Néha, ha közvetlenül hozzám beszélnek, az feszélyezetté tesz és semmit nem értek, pedig ha másnak mondanák, akkor biztosan megértem. Fizetnem kellett azért a műanyag izéért, amibe a bérletet kell tenni, de én ezt nem tudtam. Kért tőlem 40 forintot, én meg erre: „Mi, mi, mi?” Nem emlékszem már, hogy mit mondtam, de valaki megkérdezte: „Beszél angolul?” Na, és ezt utálok. Tudod, amikor magyarul beszélsz, használod a múlt időt, meg a megfelelő szót, és mégis hallják, hogy akcen-

tusod van, és akkor jön az, hogy „beszél angolul?” Jó, persze reggel 8 óra volt, és mindenki sietett, de ez nagyon felbosszantott. Ez olyasvalami, ami azt tudatja veled, hogy kívülálló vagy. Most már egyre kevésbé érzem ezt. De amikor magyarul beszélsz, és angolul válaszolnak, azt nem bírom. Ilyenkor szeretnék ráüvölni az illetőre.¹²⁴

Vannak magyarok, akik örülnek annak, hogy érdeklődöm az országuk iránt, mások pedig egyszerűen azt gondolják, hogy hülye vagyok: „Mi a francot csinálok én itt?” Hiszen francia vagyok, és a franciák olyan gazdagok. Franciaországról nagyon pozitív kép él a magyarokban. Azért nem illek ide, mert van ez az elképzelés, hogy Franciaország a világ közepe, ezért ott kellene lenned, nem Magyarországon. Miért vagy Magyarországon, mikor lehetnél Franciaországban is?

A magyarok nagyon cinikusak, ez valami hihetetlen. Csak akkor érted meg a vicceket, ha már itt élsz egy ideje. Van ez a szomorúság, de ugyanakkor mindig keveredik egyfajta vidámsággal. Ez egy furcsa kettősség. Ez egy nagyon ambivalens ország. A városnak és az embereknek is két arca van. Cinikus. Amikor valami szomorú vagy kissé bosszantó dolog történik, azt mindig viccelődve kezelik. Mint *A tanú*¹²⁵ című filmben. Ez egyfajta humor: valami tragikus történik, de mégis, az, ahogyan kezelik dolgot... Vagy Örkény egypercesében. Van ez a fickó, aki meg akar venni egy lakást, és eladja a sajátját, és közben az ugyanaz a lakás¹²⁶. Na, ez magyar.

Megerősödtem. Nem hiszem, hogy ennek ahhoz van köze, hogy külföldön élek, inkább ahhoz, hogy feladtam azt, hogy mindig várjak valamire, ami csodálatos lesz és ami meghozza a boldogságot. Ezt is megtanultam itt. Mindig vártam valamire, hogy „majd utána nagyszerű lesz”. De most nekem a boldogságot azok a kis dolgok jelentik, amikor sétálok a Duna-parton, ha jön a meleg, és finom illat van, és eszem egy

124 Néhány hónappal később Clementine így kommentálta az interjú ezen részét: „Most már, ha nem mondom a nevem, ami egyértelműen nem magyar, az esetek 95%-ában magyarul beszélnek hozzám az emberek, azután megkérdezik, milyen akcentusom van, majd közlik, hogy örülnek, hogy beszélem a nyelvüket, végül pedig Sárközyról [francia köztársasági elnökről] kezdenek beszélni. Szóval sokat változott a magyar nyelvvel kapcsolatos tapasztalatom.”

125 Magyar film, rendezte Bacsó Péter (1969).

126 Örkény István: Apróhirdetés. „Örök nosztalgia. Joliot Curie téri, ötödik emeleti, kétszobás, alkóvos, beépített konyhabútorral felszerelt, Sas-hegyre néző lakásomat sürgősen, ráfizetéssel is elcserélném Joliot Curie téri, ötödik emeleti, kétszobás, alkóvos, beépített konyhabútorral felszerelt lakásra, a Sas-hegyre néző kilátással.” Örkény István: *Egyperces novellák*. Budapest, 1987, Magvető. 238 p.

tortát a cukrászdában a Ferenciek terén. Ha nem veszed észre a kis dolgokat, nem fogsz semmit sem kapni egy élménytől. Csak a kis dolgok vannak, én ezt így látom. Legyek akár külföldön vagy bárhol.

Mindig mentem egyik városból a másikba, soha nem maradtam két évnél tovább ugyanabban a városban, és most igazából pihenni akarok egy kicsit, és ezt itt szeretném megtenni. Remélem, találok egy olyan munkát, ami érdekel. Mindig azt csináltam, amit mások elvártak tőlem, a szüleim, a tanárain. Most azt akarom csinálni, amihez kedvem van, és ha itt akarok lenni és maradni, akkor ezt fogom tenni. Itt valóban függetlennek és szabadnak érzem magam.

„Az élmények... Azokat nem veszi el senki” *

2001. augusztus 25-én, kalandvágyból mentem ki Londonba. Huszonöt éves voltam, a szüleimmel éltem, és bár jól kijöttünk, szerettem volna már a magam külön kis életét élni. A szétköltözés nem volt megoldható, azt viszont éreztem, hogy menni, lépni kell, de nem tudtam igazán merre; fogalmam sem volt, hogy mit csináljak. Gondoltam, azzal, hogy elmegyek külföldre, bebizonyíthatom magamnak is, meg a szüleimnek is, hogy meg tudok állni a saját lábamon. Végül is egy idegen országba megyek, egyedül. Gondoltam: „Na, jó, nézzük meg, mi van ott”. Nem volt bennem félelem, inkább várakozás, és egy érzés, hogy talán most nagyot változik az életem.

Miért mentem Angliába? Sokan mentek oda akkor, valahogy egyértelmű volt. És kicsit naiv voltam: gondoltam, a család majd úgyis segít: a lányokkal – a család két kamasz lányával – együtt megyünk bulizni, az angolom meg majd szépen fejlődik. Hiszen hol máshol lehet megtanulni igazán jól angolul, mint Londonban? És persze, megtapasztalni, milyen egy másik ország kultúrája, népe, kíváncsiak-e ránk, magyarokra. Mindemellett úgy is tekintettem erre az útra, mint önmagam jobb megismerésére – milyen lesz távol a családtól, a hazámtól, hogyan tudok beilleszkedni egy számomra ismeretlen ország, család életébe?

Busszal utaztam, mert nem volt pénzem repülőre. Annyira izgultam! Amikor megláttam az angol feliratokat, rám tört a hihetetlen izgalom, hogy mi lesz ezután. Szerencsém volt: a fogadó családnál egy magyar lány helyére mentem, és ő sokat segített. A magyarok közt – akiket kint megismertem – nagy volt az összetartás, egymás

Halmi Anett (32 éves) huszonöt éves korában ment ki Londonba, ahol két családnál összesen másfél évig volt au-pair. Ez alatt az idő alatt nemcsak önmagával, saját életével, de az angol kultúrával, az angol családok mindennapjaival kellett megküzdenie. Anett története azért különleges, mert nem mindennapi lehetőség egy kultúrát egy-egy család szemszögéből megismerni: az interkulturális és személyes különbségek próbára teszik az ember türelmét és önismeretét.

* Az interjú 2006. november 20-án készült.

segítése, leginkább lelki értelemben. Sikerült egy nagyon jó családhoz kerülnöm, bár ezt az ügynöknek is köszönhetem, aki kiközvetített. Hadley Wood-ban laktam, London hatos zónájában, egy olyan kertvárosban, amit előtte itthon még sosem láttam. A hihetetlen gazdagság, jólét, ami fogadott – akár Hadley Wood-ban, akár az „otthonomban” –, nem szédített el, de boldoggá tett, mert ehhez szépség és ízlés társult.

Az első napokban ezt írtam a naplómba: „ebédelni Potters Bar-ba mentünk (ez a szomszédos település), piknik, szendvics, napsütés, Magnum-jégkrém, régiségbolt, majd haza. Megbeszéltük a mindennapi teendőket...” Hihetetlenül élveztem, hogy ott vagyok, és akkor még az idő is kedvezett: sütött a nap, a híres londoni esőnek nyoma sem volt – mintha még az idő is nekem akart volna kedveskedni...

Noha au-pair-nek mentem ki, a családban már nagyok voltak a lányok – 18 és 20 évesek – úgyhogy takarítanom kellett. Porszívózás, portörölés, mosás, vasalás, és a két macska, Lily és Bella ellátása is a feladataim közé tartozott.

Hihetetlen gazdagság volt ott. Ahhoz képest, ami itthon van, és amit én megéltem a saját életemben, számomra a fogadó család elképesztő jólétben élt. És persze, nem mondom, hogy nem volt könnyű megszokni... A ház csodálatos volt: mindenkinek külön autó, tévé, hifi-torony, külön szoba – még nekem is saját tévém és fürdőszobám volt – meseszép! Apu – én csak így hívtam – John, egy jó nevű cég jogásza volt, Anyu, Elana négy órában egy egyetemen titkárnóként dolgozott, a lányok pedig suliba jártak. Bár én velük laktam, rajtam kívül rengeteg alkalmazottjuk volt: három kertész, akik kéthetente jöttek rendezni a kertet, újabb és újabb virágokat ültetni a hatalmas ház köré; egy fiú, aki minden második héten jött lemosni a kocsikat; egy másik, aki havonta kétszer tisztította az akváriumot, egy férfi, aki hetente elvitte a szemetet, és a villanyszerelő és a vízvezeték-szerelő, akik azonnal jöttek, ha szükség volt rájuk.

Emlékszem, mikor a barátnőim először jöttek hozzám, kérdezték, hogy merre van a mosdó, rámutattam az ajtóra, és vártam a reakciót. Benyitottak és visszahőköltek: „Ide be is lehet menni? Ezt csak te használod?” Dagadtam a büszkeségtől, ám akkor egyikük megszólalt: „Ne feledd, ez sohasem lesz a tiéd...” Igaza volt. De jólesett majd egy évig lubickolni a gyönyörűségben.

Persze, az örömben néha azért öröm is vegyült. Például, bárkit, aki segíteni jött a ház körül, meg kellett kínálnom – az egy fontba kerülő keksszel. Ezt rettentően megalázónak éreztem, hiszen elképesztően gazdagok voltak. Egyfontos keksz, egy-

fontos tea járt a dolgozóknak, és négy-ötfontos, sőt jóval drágább édességek a család vendégeinek. Ami döbbenetes volt még, az a felszíniesség. Megmagyarázom: a ház alsó szintjén volt a fantasztikusan berendezett nappali – kizárólag vendégfogadásra használták, illetve John esténként itt zongorázott, amit én hihetetlenül élveztem, hiszen játéka felhallatszott a szobámba, és esténként arra aludtam el –, a dolgozószoba, az étkező, mosdó, konyha, az abból nyíló tévészoba – ezekben a helyiségekben mindig tökéletes renddel. A felső szint a családé – oda vendégnek szigorúan tilos volt felmennie, kivéve, ha éjszakára maradt – a két lányszoba, mindkettejük számára külön fürdőszobával, a szülők hálósobájával, szintén fürdővel, és gardróbfolyosóval, vendégszoba, valamint az én szobám a fürdővel. Ha itt kitakarítottam, rendet raktam, néhány perc múlva mintha tornádó söpört volna végig az egész szinten. Sokszor sírtam emiatt, de őket ez nem érdekelte, hiszen világéletükben más dolgozott helyettük az otthonukban. Ehhez voltak hozzászokva, mint ahogyan ahhoz is, hogy idegen kéz nyúl a ruháikért, idegen rak rendet a személyes dolgaik között.

Azt nem mondom, hogy idegen is főz nekik, mert például az étkezésre egyáltalán nem adtak. Kivéve egyetlen alkalommal. Pénteken megérkezett Elana édesapja az élettársával, és kizárólag akkor volt meleg étel az asztalon. Zsidók lévén, ez az este volt számukra olyan, mint nekünk a vasárnap dél. Örültem, hogy van közös családi étkezés, mert sokszor ettem egyedül, és olyankor, ha én is velük lehettem, nem éreztem, hogy magam vagyok. Elánának hihetetlen érzéke volt a terítéshez és a szervezéshez; ha partikat adott, a tizenkét személyes ebédlő-asztalnál terítettünk, az étkező olyankor tele volt étellel: virágok, gertyák, majd a vendégek. Péntek esténként a főzésbe-szervezésbe mindenkit bevont, a lányok sem mehettek sehová. Szerettem ezeket az együttléteket.

Étkezés előtt az asztal közepére helyezték a zsidó vallás jelképeit, majd a fonott kalácsot, amit letakartak, közben héberül elmondtak egy imát. Ezek után kezdődhetett a vacsora. Azért is élveztem ezeket az estéket, mert a nagypapával nagyon szerettük egymást. Lengyel származású volt, úgyhogy elég sok élménye volt a magyarokkal kapcsolatban. Sokat beszélgettünk.

„Örültem, hogy van közös családi étkezés, mert ... olyankor, ha én is velük lehettem, nem éreztem, hogy magam vagyok.”

Van egy ünnepük, amikor ha jól tudom, egy héten át csak zsidó ételeket ehetnek, kizárólag adott alapanyagokból.¹²⁷ Ilyenkor a házban lévő hűtőből minden átkerült a garázsban lévőbe: tojás, liszt, tészta, hús – semmi nem maradhatott. Ekkor kizárólag csak kóser ételeket lehetett enni. Éppen ez idő tájt küldtek nekem otthonról jó kis csabai kolbászt – az is kikerült a garázsba, mert ha benn marad, az megszentelődött volna a házat.

Péntekenként egyébként segítenem kellett a főzésben. Ez az egy nap volt a héten, amikor Elana egyáltalán főzött. Hét közben leginkább thai, görög és félkész ételeket evett szegény John: be a mikróba, öt perc, és kész... Amikor először főztem paprikás krumpelit, úgy vetették rá magukat, mint akik sosem ettek még. Furcsa volt megtapasztalni, hogy nem tudják, milyen is lehet az igazi házias íz. Máskor palacsintát sütöttem, de Elana többet nem engedte, mondván: bűdös lesz a függöny a konyhában. Ha palacsintázni támadt kedvem, átmentem a közvetlen szomszédba; ott is egy magyar lány lakott, és akkor degeszre ettük magunkat.

A péntek esti vacsora nyomait szombaton délelőtt kellett eltüntetnem. Ezt nagyon nem szerettem, ugyanis az egyik pihenőnapom felét vágják le ezzel. A barátnőim megkapták a hétvégét, de megvártak, és mindig együtt mentünk be csavarogni Londonba. Imádtam a várost! Az életet, ami ott fogadott, a színes emberforgatagot, a járóelőknél játszó zenészek, bábosok temperamentumát. Sikerült egy ilyen utcai művészettel megismerkednünk: ő az egyik olyan élményem, akire meleg szívvel gondolok vissza. Bevont ugyanis a produkcióiba, s egy idő után – ha éppen arra jártunk – mindig nagy örömmel üdvözölt. Amikor nyáron a barátnőmmel hazajöttünk, elköszöntünk tőle és jeleztem neki: szeptemberben visszajövök. Akkorra azonban mindannyiuknak el kellett hagyniuk a területet, így szem elől tévesztettem. 2002 decemberében jöttem haza végleg, s az utolsó két napomat azzal töltöttem, hogy végiglátogattam a kedvenc helyeimet. Hullott a hó, elképesztően hideg volt, éppen bámészkodtam, mikor megszólított egy férfi: „Hello, Hungarian girl!”¹²⁸ Fogalmam sem volt, honnan ismerhet, ki lehet, amikor látva elképedésemet, széles vigyorral

127 Itt Anett a peszách nevű zsidó ünnepről és az úgynevezett széder estéről beszél.
128 „Szia, magyar lány!”

közölte: „Én vagyok az arany ember!” Mivel aranyszínű ruhában, aranyra festett arccal lépett fel, elneveztük arany embernek; ám mivel nem ismertem festetlenül, nem ismertem fel őt. Akkor, karácsony előtt pár nappal, ő volt nekem a londoni karácsonyi ajándék.

Elana – bár nagyon szerettem őt és a családot – néha kiborított. Ha egy kicsi porszem volt valahol a lakásban, már visított. Ők viszont elképesztő módon rendetlenek voltak. Ez annyira kontrasztos: az au-pairrel veszekednek, ők maguk pedig egyáltalán nem figyelnek oda a tisztaságra. De ez a munka legalább rendszerességre szoktatott. Azóta sokkal finnyásabb vagyok, sokkal jobban odafigyelek. Amikor családot váltottam, az új fogadó anyám az első héten kész volt attól, hogy mennyire alaposan takarítok, milyen rendet és tisztaságot hagyok magam után. Addig is odafigyeltem ezekre a dolgokra, de attól kezdve, hogy megtanultam, milyen jó alaposnak lenni, még inkább, mert ha nem figyeltem oda, szóltak, az pedig kínos volt.

Közben iskolába is jártam, hogy még jobban megtanuljak angolul, mert egész nap egyedül voltam, és bár sokat néztem tévét és olvastam a napilapokat, azért mégsem ment a nyelvtanulás olyan egyszerűen. Egy másik családnál egy nyolcéves, illetve ötéves kislányra vigyáztam; ott nagyon szerettem lenni, mert tündérik voltak; tőlük sokat tanultam angolul. Mesét olvastunk, tévét néztünk együtt, és ha valamit nem értettem, élvezettel magyarázták el. Aztán volt az a család, ahol bevásárolni segítettem hetente egyszer. A boltba ment Jennifer – az anyuka – elmeséltette, mi történt velem azon a héten. Végighallgatott, majd elmagyarázta, miket mondtam rosszul. Bár tökéletesen nem sikerült elsajátítanom a nyelvet, mert sokan, sokat voltunk együtt magyarok, és ez nem tesz jót a nyelvtanulásnak, de a korábbi gátlásaim az idegen nyelvű beszéddel szemben teljesen megszűntek.

Próbáltunk, mi lányok, angolul beszélgetni egymással! De hát sokszor örültünk, hogy halljuk egymás anyanyelvét. Micsoda vidámság volt mindig magyarokkal össze-futni bárhol! Sokszor akadtak vicces szituációk. Az első mindjárt a megérkezésem másnapján. Elana ugyanis mindenáron barátnőt akart nekem szerezni, hogy ezáltal is könnyebb legyen a kommunikációm, és ne legyek egyedül. Autóval mentünk a főúton, mikor meglátott gyalogosan haladni egy lányt. Tudta, hogy au-pair, mert csak mi

jártunk gyalogosan, vagy ahol adtak, kerékpárral. Szóval, megszólította a lányt, de nekem első látásra nem volt szimpatikus. Amikor megkérdezte Anita – merthogy így hívták – hogy honnan jöttem, és megtudta a választ, vigyorogva felkiáltott: „Én is magyar vagyok!” Ő lett a legjobb barátnőm odakinn.

Egyszer egy bácsi, akit egy kirándulás alkalmával hallottunk meg Brighton-ban éppen azt magyarázta a köréje gyűlt lányoknak, persze magyarul, hogyan kell igazi, jó paprikás krumplit főzni, és elkábítani a háziakat. Volt egy magyar étterem Londonban, ami épp akkor, amikor felfedeztük, zárva volt. Az orrunkat a kirakatüvegre nyomva olvastuk, hogy mi a menü: csirkepaprikás, lecsó. Azért egyszer szert tudtunk tenni egy Túró Rudira.

Voltak szomorú dolgok is. Például, hogy nem mindenütt kezelik úgy az au-pairt, mint egy más nemzet kíváncsi fiatalját, aki érdeklődik egy ország iránt, azért utazik oda, hanem mint egy cselédet, akinek azt kell csinálnia, amit mondanak. Szerencsére – bár mindkét családnál voltak összetűzések – ezeket nem tapasztaltam meg.

Az első év végén, nyáron, családot váltottam. Szerettem náluk, de menni akartam tovább. Az igazi ok az volt, hogy Londontól 25 percnnyire laktunk – vonattal. Ott már nem járt metró, és semmi sem volt a környéken a postán, a fodrászaton és néhány éttermen kívül. Nem volt élet az utcán, nem lehetett embereket látni, és ez nyomasztott. A második család Teddingtonban lakott, Dél-Londonban. Ott viszont nem éreztem jól magam.

A szobám olyan kicsi volt, mint egy cella, barátságatlan, borzasztó kinézetű bútorokkal. Az anyuka féltékeny volt arra, hogy jól kijöttem a férjével meg a gyerekekkel – a lány 16 éves volt, a kislány 12. Az elején bele voltam betegedve – ennek látható (érezhető) jelei is voltak: elkezdett fájni a fogam, aztán tüdőgyulladásom lett, majd kiment a bokám. A nőnek meg elege lett, hogy mindig történik velem valami. Bár főzött – nagyon is jól – és én is velük vacsorázhattam, amit nagyon élveztem, mert mindig nagyon mozgalmas volt, de amikor beteg voltam az ajtó elé tették le az ételt, hogy nehogy elkapjanak tőlem valamit. Mit mondjak: kutyául éreztem magam.

Ők se voltak szegények, viszont hihetetlen módon zsugoriak voltak. Furcsaság volt náluk is, bőven. Megláttam például a kedvenc lekváromat a szekrényben, és kérdeztem, hogy felbonthatom-e. Nem – mondta a nő, mert az Andy (a fogadó apukám)

hétvégi lekvárja, és csak hétvégén lehet felbontani. Megjegyzem: két-három font volt egy olyan lekvár. Azt viszont becsültem benne, hogy minden este meleg étellel várta a családot. Hat és fél hét között vacsoráztunk, olyankor nem volt tévé, számítógép, csak a vacsi és beszélgetés, hogy kivel, mi történt aznap.

Amikor úgy döntöttem, decemberben végleg hazajövök, abból lett elegendő, hogy Caroline, az anyuka lehetetlenül viselkedett. Mert a második családhoz is takarítani mentem, de a nő elvárta volna, hogy hetente háromszor legyek otthon a fiával, amikor ők elmennek ide-oda. Hiába mondtam, hogy én nem erre szerződtem, ebből adódtak konfliktusok. Nagyon sok dologgal kapcsolatban éreztem úgy, hogy megalázó. Ebből látszik, hogy nagyon nem tudtam, mi vár rám. Amikor a második helyen a nő szólt, mondván, valamit szeretne mutatni, és odavitt a WC-hez, mutatva, hogy „nézd, mi az ott? Ott van egy kicsi pötty!” akkor azt mondtam, hogy „na most már elég. Vége, hazajövök.”

Közhely, de igaz: azt, hogy mennyire hiányzik az embernek a magyarsága (és ebben minden benne van, a családtól az ízeken, illatokon át, a hazáig) akkor érzed, amikor huzamosabb ideig külföldön élsz. Vicces, de még a krumplinak, meg a hagymának is más az íze és az illata, mint otthon. Hiába csináltam paprikás krumplit, az nem olyan volt. Ilyenkor március 15., halottak napja, vagy október 23. is felerősödik. Kint sokkal erősebb hatása van ezeknek. Na és a honvágy. Közel három hónap után tört rám először. De a magyar lányokkal sokat segítettünk egymásnak elviselni azt, ha nehéz volt.

Amint először megérkeztem Londonba, kb. két perc múlva csörgött a telefon. Felhívott egy Kriszta nevű au-pair lány, hogy „jó, hogy itt vagy, ha bármiben segíthetünk, szólj”. Megvan az info-háló, egyből tudják, ha valaki elmegy, más jön a helyére. Volt egy magyar au-pair klub, ott is szövődtek barátságok, hiszen rengeteget jártunk együtt kirándulni. Voltunk együtt a Stonehenge-nél, Skóciában, Oxfordban. Havonta egy magyar esten összegyűltünk, teáztunk, zsíros kenyeret ettünk, pirospaprikával.

De volt magyar diszkó is, kettő. Azt a külföldiek is nagyon szerették. Micsoda bulikat rendeztek ott! Neotonra, R-GO-ra táncolt afrikai, brazil, venezuelai, cseh, angol.

„Nagyon sok dologgal kapcsolatban éreztem úgy, hogy megalázó. Ebből látszik, hogy nagyon nem tudtam, mi vár rám.”

Különösen sokat énekeltük a „Hull a szilva a fáról” című dalt. Magyar volt a DJ, a ruhatáros, még a pultos is. Nagyon jó híre volt a helynek, ezért mindig sokan jöttek. Egyszer odajött hozzám egy brazil srác: „Honnan jöttél?” „Brazíliából.” „Mit keresel a magyar diszkóban?” „A magyar híres arról, hogy szeret mulatni!” Nahát, ott ez meg hatványozottan kijött...

„Mindenkinek azt mondom, akiben van egy kis bátorság, menjen ki, mert nyitottabbá válik, elfogadóbbá.”

Mindenkinek azt mondom, akiben van egy kis bátorság, menjen ki, mert nyitottabbá válik, elfogadóbbá. A metrón a rengeteg nyelv keveredése! És nincs az, hogy „Miért vagy itt? Menj már haza!” Biztos vannak ott is ilyenek – mindenhol vannak szélsőségek –, de alapvetően nagyon elfogadóak, hiszen rengeteg afgán, kínai, japán, cseh, olasz, indiai él velük. Annyiféle náció! Az volt érdekes, hogy ha például már kétszer elmentünk egy cukrászdába, az eladók megismertek, és tudták, mit kérünk. Egyszer megnéztünk egy botanikus kertet, ahol épp egy zenei fesztivál zajlott. Ültek az emberek a fűben, de akinek

éppen kedve volt, felpattant, és a színpad előtt táncolt. Szimpatikus volt, és vidám az egész. Jó lenne itthon is bevezetni ezt, és nemcsak a fiatalok körében. Jó volt látni, hogy hétköznap, munkaidőben, délben kiülnek emberek a parkba, és piknikeznek.

A kintlét a gondolkodásmódot is megváltoztatja. Például a buszon csak az első ajtón lehet felszállni, a többin pedig csak le. Amikor többen várnak a buszra, sorban állnak, nem tülekednek. Először kinevettük, őket, furcsa volt, hogy mit állnak libasorban. Vagy a metróban a mozgólépcsőn. Mindenki a jobb oldalra áll, hogy az, aki siet, el tudjon menni. Az orvosi váróban is tudják, ki következik: ha a soron következő bejut az orvoshoz, a többiek felállnak, és eggyel arrébb ülnek. Vicces volt. Nem úgy, mint nálunk... Nekem még ez is rendszert adott az életembe. Hiányzik is, azóta.

És az élmények! Azokat nem veszi el senki...! Emlékszem, órákat álltunk sorba, hogy bejussunk a Panoptikumba¹²⁹, aztán a Tower-be¹³⁰, a National Gallery-be¹³¹, de

129 Madame Tussauds Panoptikumában hírességek viaszszobrai vannak kiállítva.

130 A londoni Tower több erődített részből álló középkori épületegyüttes a Temze partján, London egyik szimbóluma.

131 Nemzeti Galéria – itt található a világ egyik legnagyobb európai festészeti gyűjteménye.

mentünk Brightonba¹³² is, és annyi gyerekes dolgot csináltunk... Nyakunkat nyújtogattuk, hogy minden részletét lássuk az őrségváltásnak, hajókáztunk Greenwich¹³³-be, megnéztük a Szentivánéji álmat a Globe Színházban¹³⁴, ott voltunk a II. Erzsébet uralkodásának 50. évfordulóját ünneplő tömegben, láttam élőben és le is fotózhattam kedvenc színészetet, Jeremy Irons-t, voltam Edinburgh-ban¹³⁵, eljutottam a Whisky Múzeumba¹³⁶, a szörnyet is kereshettük Loch Nessben¹³⁷, megcsodálhattuk Stonehenge-t¹³⁸, aztán minden vasárnap délben – hogy tartsuk a vasárnapi ebéd szokását – a Leicester Square-n¹³⁹ találkoztunk négyen-öten csajok, és a KFC¹⁴⁰-ben ebédeltük a rántott csirkét. Mivel magyar lány is dolgozott ott, a desszertet mindig „csak úgy” kaptuk. Láttam Oxfordot, a híres egyetemi várost, voltam Camden Town-ban¹⁴¹, ahol annak ellenére, hogy kiraboltak, óriási élmény volt látni a punkokat és a hippiket... Persze, majd' másfél év alatt nemcsak a turisták által látogatott helyeket kerestük fel. Gyönyörű hindu templom, eldugott utcácskák szeméthegekkel, a fény és az árnyék...

December 19-e volt az a nap, mikor végleg hazajöttem. Előtte az összes helyet bejártam, ami a kedvencem volt, amit szerettem. Rengeteg Mikulás volt az utcán, hideg volt, hullott a hó, forralt bort ittam, a város gyönyörűen feldíszítve, igazi karácsonyi hangulat mindenütt. Amikor hazajöttem, furcsa volt nagyon. Emlékszem, mikor megérkeztünk Ferihegyre és a gyorsforgalmi úton jött szembe egy busz, néztem, hogy ennek magyar rendszáma van, mit keres itt? Aztán persze, eszembe jutott...

132 Brighton az Egyesült Királyság egyik legnagyobb és leghíresebb tengerparti nyaralóhelye

133 A Greenwich-i Observatóriumnál található Földünk 0. hosszúsági köre, a Meridián, innen számozzák az időzónákat.

134 Az eredeti Globe Színházat 1599-ben építtette William Shakespeare társulata. A színház 1642-ben zárt be. A színház épületét 1997-ben rekonstruálták és ma Shakespeare Globe Színházként működik.

135 Skócia fővárosa.

136 Edinburgh egyik nevezetessége, a skót whisky történetét mutatja be.

137 A skóciai Loch Ness tó az állítólag benne élő ún. Loch Ness-i szörnyről híres.

138 A Stonehenge az angliai Salisbury-fennsíkon látható körülbelül négyezer éves kőépítmény. A hatalmas, durván faragott kőoszlopok régen négy koncentrikus kört alkottak. Egyes kutatók szerint kultikus építmény, mások szerint óriási naptár volt, amely pontosan jelezte például a nyári és a téli napforduló idejét.

139 A londoni West End-negyedben található tér, amelyet csak gyalog lehet megközelíteni. Sok szórakozóhely található a környékén.

140 Kentucky Fried Chicken gyorsétterem.

141 A Camden Town egy negyed London északi részén. Hírnevét zsúfolt piacáról és a különböző alternatív stílusok (pl. punk, emo, gótikus) jelenlétének köszönheti.

A britek alapvetően nagyon aranyosak és segítőkészek. Mindent elmagyaráznak, de a távolságtartás azért megvan. Tipikus ez a „keksz, tea, beszéljünk az időjárásról” szituáció. Hihetetlen volt, hogy tényleg órákat képesek beszélgetni erről a témáról.

„A lelke nem ugyanaz
már, amikor hazatér.
Gazdagabbá, nyitottabbá
válík.”

Voltak nehézségek, nem is kevés. De azt mondom, meg kell próbálni. Az időt, amit kint töltöttem sokszor felidézem... Még a borús, esős időt is sikerült megszoknunk. Sokat tanul az ember egy ilyen hosszú kintlétből. Nem is gondolná, mennyit. A lelke nem ugyanaz már, amikor hazatér. Gazdagabbá, nyitottabbá válik. Én mindenkinek csak ajánlani tudom! Meg kell próbálni.

„Olyan vagyok, mint egy szivacs, magamba akarom szívni az információt” *

Örülök, hogy idejöttem, mivel ez teljesen új tapasztalat ahhoz képest, amit ezelőtt megéltem. Ezelőtt Egyiptomban laktam. Apukám diplomata, így amikor tizenhárom és fél éves voltam, ő Egyiptomba ment Örményország nagykövetségéért, és én vele mentem. Jó dolog egy nagykövet gyerekének lenni, egy egész életre szóló tapasztalat. Sok kiváltságban van részed, és ami a legjobb, hogy egy nemzetközi közösségben szocializálódasz. A barátaim a világ különböző részeiről származnak.

Ugyanakkor, amikor tizenhárom évesen egy teljesen új kultúrába és környezetbe költözöl, nem érted igazán, hogy mi is történik veled. Azt gondolod, hogy vidám dolog lesz, és nagyon izgatott leszel. Aztán amikor megérkeztem egészen mást tapasztaltam, mint amire számítottam. Az első tíz nap után elhatalmasodott rajtam a vágy, hogy hazamenjek. Egyszerűen vissza akartam menni. Mondtam a szüleimnek, hogy nagyon szeretnék visszamenni Örményországba. Utáltam Egyiptomban lenni. Eltelt egy hónap, és a vágy, hogy visszamenjek, annyira felerősödött, hogy a szüleim azt mondták: „Hát, talán vissza kellene őt vinnünk tíz napra, kezd kiborulni”. Sokáig sírtam, amikor hazaértem. Hallani sem akartam másról, mint hogy Örményországban fogok élni és sehol máshol. Utáltam, hogy Kairóban kell élnem.

* Az interjú 2006. november 27-én készült.

142 A Közép-Európai Egyetem (Central European University, CEU) az Amerikai Egyesült Államokban és a Magyar Köztársaságban akkreditált budapesti székhelyű felsőoktatási intézmény, amely posztgraduális képzést nyújt a társadalomtudományok, a bölcsészettudományok, a közgazdaságtudomány és a jogtudomány terén. Az intézmény kiemelten foglalkozik a társadalmi változások interdiszciplináris és összehasonlító kutatásával, a nyílt társadalmakba történő átmenet modelljeinek tanulmányozásával, valamint a nem nyugati fejlődési típust követő demokráciák elemzésével. Forrás: www.ceu.hu

Isabella Manassarian (22 éves)
Örményországból érkezett. 2006 szeptemberében jött Budapestre, hogy mesterdiplomát szerezzen politológiából a Közép-Európai Egyetemen¹⁴². Egy évig marad Magyarországon. Mielőtt Magyarországra jött, hét évig Egyiptomban élt. Mivel egész életét különböző nemzetközi közegekben élte, az identitás keresése fontos szerepet kapott az életében, egészen kisgyerekkora óta.

Aztán Egyiptomban egy ideig azt gondoltam, hogy tudom, ki vagyok, már ami az identitásomat illeti. De aztán elkezdtem elveszíteni önmagam, megkérdőjelezni mindent, ami körülvett, beleértve az önazonosságomat. Elkezdtem magam új módon meghatározni. Volt egy pillanat, amikor identitás-válságon mentem keresztül, ahogy talán a legtöbb ember, aki drasztikusan más kultúrába kerül. Egy nagykövet gyereként és nemzetközi iskolák diákjaként, egy nagyon sokszínű diákközösségben, nemzetközi környezetben szocializálódtam. Egy ilyen környezetben az első ösztönöd azt súgja, hogy meg kell őrizned a nemzeti identitásodat, de ugyanakkor egy ilyen nemzetközi összefüggésben új módon határozod meg önmagad, örmény entitásként egy nemzetközi közegben. Én is átmentem ezen, és komoly válságként éltem meg.

A következő kérdések merültek fel bennem: Amikor örményként örmények között vagy, tudod, hogy mi történik körülötted. Ez a te kultúrad. Általában nem kérdőjeleztem meg a dolgokat. Csak úszol az árral. Én viszont nemzetközi környezetben nőttem fel, ami nagyon különbözik az átlagos örmény környezettől. Így aztán, amikor visszamegyek, nem igazán illeszkedem abba a közegbe. El vagyok veszve. Örmény vagyok, de nem vagyok örmény. De akkor ki vagyok? Milyen örmény vagyok én? Nem vagyok egyiptomi. Nem vagyok amerikai. És miért vagyok egy amerikai egyetemen, ha nem érzem magaménak azokat az értékeket? Ugyanakkor az egyiptomi értékeket sem érzem magaménak. Az örmény értékeket érzem magaménak. Akkor ki vagyok én? Fokozatosan elkezdtem újradefiniálni önmagam, és végül igazi örményként határoztam meg magam. Örmény vagyok, csak egy kicsit különbözöm a többi örménytől. Egy átformált örmény, mondjuk így. Meg kellett értenem, hogy hova tartozom. Akartam tartozni valahova. Amikor ezek a kérdések elkezdtek megfogalmazódni bennem, zavarni kezdett és a legegyszerűbb kiutat választottam, ez pedig az volt, hogy örményként határoztam meg magam. A valahova tartozás érzését mindig sokkal könnyebb a saját etnikai csoportodban kialakítani.

Büszke vagyok arra, hogy örmény vagyok, hatalmas a nemzeti büszkeségem. Amikor alkalmam nyílik rá, mindig próbálok segíteni az embereknek, akik Örményországban vannak. Imádom, hogy örmény vagyok, és nem valaki más. Nem vagyok kivándorló, mivel az apámmal mentem el, aki az országomat képviselte, ezért rám

másképp tekintenek, mint azokra a kivándorlókra, akik gazdasági okokból hagyták el az országot. Szintén másképp tekintenek rám, mint az 1915-ös diaszpórára.¹⁴³ Mégis, valahogy úgy látnak engem, mint egy túlzottan elnyugatiasodott örményt. Liberálisabb vagyok, mint az átlag. Ugyanakkor nagyon konzervatív vagyok, nagyon keleti, de mégis inkább osztom a liberális értékeket. Az egyik felem szüntelenül arra áhítozik, hogy a saját országomban élhessek. Utálok, ha megkérdezik, hogy honnan jöttem. Utálok és nagyon felbosszant. Talán azért is, mert ott szeretnék lenni, az enyéimmel szeretnék lenni, a saját nyelvemen beszélni, a saját tévémet nézni, a saját újságomat olvasni.

Nehéz meghatározni, mit jelent az, hogy nyugati és liberális. Nem szeretem a vallási témájú vitákat, talán azért, mert még én magam sem értem. Valószínűleg majd később megértem. Az Örmény Ortodox Egyháznál keresztelték meg. Ez is része az örmény identitásomnak, a történelem miatt. A történelmünk a vallásról szól. I.e. 301-től kezdődően része a történelmünknek.¹⁴⁴ Örményországban a mindennapi életben minden kapcsolódik a valláshoz. Egy örmény képeslapon mindig kell, hogy legyen egy templom. Kötelező. Ez a banális nacionalizmus folyamatosan jelen van. Nem tudod elválasztani magad a vallástól. Nem kell feltétlenül, hogy hívó ortodox legyél, de azért mindig ott van a tudatodban, és ebben az összefüggésben is meg kell határoznod magad.

Valószínűleg senkinek sem engedném, hogy kritizálja a kultúrámat, az országomat, főleg mivel most külföldön élek. Amikor hazamegyek, akkor szoktam mondani az embereknek, hogy: „Tudjátok, srácok, ez lehet, hogy nem helyes, lehet, hogy felül kellene vizsgálnotok a dolgot, mert ez valójában nem így van”. Nagyon kritikus a hozzáállásom a hazai dolgokhoz. De túlságosan szeretem a hazámat ahhoz, hogy külföldön kritizáljam. Ilyenkor persze a nemzeti büszkeség beszél belőlem, nem annyira én. Hiszen a nemzeti büszkeség volt a legegyszerűbb kiút a kamaszkori identitásválságból. És ez valójában lassan, de biztosan alakított engem.

¹⁴³ A diaszpóra az 1915-ös, az Ifjú Törökök vezette kormány alatt véghezvitt örmény népiirtás során kitélepített örményekre utal.

¹⁴⁴ I.e. 301-ben Trdat, örmény király a kereszténységet kizárólagos államvallássá nyilvánította, és ezzel Örményország lett a világ első keresztény állama.

„Utálok, ha megkérdezik, hogy honnan jöttem. Utálok és nagyon felbosszant.”

Már nyolc éve nem élek Örményországban, de minden évben hazalátogatok. Szeretnék visszamenni és ott dolgozni. Számomra az a világ legjobb országa. Az én országom. Persze sok mindent kellene fejleszteni. Még fejlődőben vagyunk, ez egy tizenöt éves állam.¹⁴⁵ De sok minden fejlődött. 1991-ben elnyertük a függetlenségünket, az országot megtépázta a földrengés, a blokád, és azután elkezdett talpra állni. Mostanra elég jó állapotban van ahhoz képest, hogy egy fiatal államról van szó. Úgy értem, semmink sem volt, és most már valamik lettünk.

Mielőtt Egyiptomba mentem volna, a nyugati médiából értesültem az ottani dolgokról. Mit tudhatsz meg a nyugati médiából egy afrikai arab muszlim országról? Az egy sivatag, van strand, van napsütés és vannak a terroristák. Ezt hallod a médiából és ez az, amit én is hittem, amikor Egyiptomba mentem. „Hú, egy rettegés lesz ott az életem, mit fogok csinálni?” És akkor valami teljesen új dolgot tapasztaltam. Teljesen mást. Nem a strandról, a homokról, meg a piramisokról szól. És nem is a terroristákról. Az emberek egész mások. Nagyon kedvesek.

A Kairói Amerikai Egyetemen,¹⁴⁶ diplomáztam de előtte még a Kairói Állami Egyetemen voltam orvostanhallgató. Később úgy döntöttem, hogy felhagyok az orvosi tanulmányokkal, és inkább politológiát tanulok az Amerikai Egyetemen. Az elmúlt két évben egyedül éltem ott, mivel a szüleim Bulgáriába költöztek. Ezután költöztem Magyarországra, ami egy nagy váltás. Nagyon érdekes megfigyelni a különbségeket az emberek között, más a mentalitás, más a felfogás, és a többi emberhez való viszony is más. Valójában ott a másság mást takar. Egyiptomban a nyugat a „más”. Az emberek ellenségesen viszonyulnak a nyugathoz, legfőképp az USA-hoz és Izraelhez. A politika nagyon befolyásolja a látásmódjukat.

Nagyon érdekes volt, mert az egyiptomiaknak nehéz elmagyarázni, hogy honnan jöttem. „Örmény vagyok.” „Szóval Román?” „Nem, nem. Örmény vagyok.”¹⁴⁷ Aztán azt, hogy Németország, arabul úgy mondják, hogy „alman”. Így amikor azt mondtam

145 Az Örmény Köztársaság 1991. szeptember 23-án nyilvánította ki teljes függetlenségét a Szovjetuniótól.

146 A Kairói Amerikai Egyetemet (AUC) 1919-ben olyan amerikaiak alapították, akik magukat a közel-keleti oktatásnak és szolgálatának szentelték. Forrás: www.aucegypt.edu/

147 A két nép megnevezése angolul egy kicsit hasonló. Örmény angolul: Armenian. Román angolul: Romanian.

angolul, hogy örmény vagyok (Armenian), azt hitték, hogy csak nem beszélek jól arabul, és valójában azt akartam mondani, hogy német vagyok. „Aha, oké, német.” „Nem, nem vagyok német, örmény vagyok. Az ország a volt Szovjetunióhoz tartozott.” Erre ők: „Volt Szovjetunió? Oroszország, igaz?” „Nem, teljesen más.” Ha sikerül elmagyarázni, akkor végül nagyon pozitívan látnak téged. Az oroszokat nem nézik jó szemmel, így nem jó, ha összefüggésbe hoznak velük. És nyilván amerikai sem akarsz lenni Egyiptomban. Amikor kiderítették, hogy honnan jössz, meg akarják érteni, ki vagy, miből vagy. Ha beszállsz egy taxiba, biztos lehetsz benne, hogy a sofőr Örményországról fog kérdezgetni.

Ami a mentalitást illeti, Egyiptom közelebb áll Örményországhoz. A magyarok mentalitása inkább európai, mint az örményeké. Nem azt mondom, hogy teljesen egyformák lennének, mivel egyáltalán nem, de ami a családi értékeket és a társadalom patriarchális berendezkedését illeti, közelebb vagyunk Egyiptomhoz, mint Magyarországhoz. Örményország nagyon keleties. Sok minden van, amit Egyiptomban magaménak tudtam érezni, más dolgokat pedig elutasítottam, például a nemi szerepekhez való viszonyukat és a társadalom nagyon erősen patriarchális jellegét. Én nem úgy gondolkodom, de részt kell vennem benne. Nem zárhatod ki magad a társadalomból, ahol élsz. Különösen igaz volt ez, miután a szüleim elmentek és én egyedül kezdtem élni. Nem különülhettem el. A dolgokat nőként tapasztaltam meg. Egyiptomban nőnek lenni nagyon nehéz. Férfinak lenni jobb. Például, ha egy vízvezeték-szerelő dolgozik a lakásodban, mert elrepedt egy cső és amikor megpróbálsz elmagyarázni, hogy mi is történt, valószínű, hogy inkább egy férfira hallgat majd és nem egy nőre. Ha nő vagy, nem vesz komolyan. Sokáig próbáltam elmagyarázni egy vízvezeték-szerelőnek, hogy nem az a cső repedt el a szobámban, hanem egy másik. Nem figyelt rám. Akkor hívtam egy barátomat, egy fiút, ő megmutatta neki, és így már működött a dolog. Egy hónapig próbáltam a portásnak elmagyarázni, hogy nem szeretem, ha a szemét két napig ott van a folyosón. „Bűzlik, vigye el minden nap!” Semmi reakció. Míg végül a legjobb barátom apukája kérte meg őt. A férfiakat komolyabban veszik.

Miután a szüleim elmentek Egyiptomból és én ott maradtam egyedül, még egyetemre jártam, és ekkor jött egy újabb identitás-válság. Megint új módon kezdtem

„Másmilyenek képzeltem Magyaror- szágot. Az embereket, a visel-kedésüket, a mentalitásukat és általában az egész kultúrát.”

meghatározni magam. És ez volt a legnehezebb. Hisztériás rohamaim voltak. Anya és apa nem voltak ott többé, hogy megoldják a dolgokat. Nekem magamnak kellett megoldani mindent, a saját lábamra kellett állnom. Egyszer csak nekem, a lánynak, aki soha semmit sem csinált az életében, meg kellett tanulnom, hogyan foglalkozzam egyszerre a tanulással, a háztartással és a szórakozással. Többé senkit sem érdekel igazán, hogy tanulsz-e. És persze ott volt a vágy, hogy társaságban legyek. Azt akartam, hogy minden örmény legyen. Csak úgy találokra megismerkedtem örményekkel az egyetemen, és rögtön elhatároztam, hogy ők lesznek a legjobb barátaim. Mire ők: „Valami nem stimmel ezzel a lánnyal. Bekattant. Már három éve jár ide, és eddig egyszer sem köszönt. Mi baja lehet?” Ekkor hazamentem nyáron, és körbeutaztam Örményországot. Egyfolytában jártam az országot, próbáltam újra felfedezni, azon gondolkodtam, mi is Örményország valójában, miért olyan fontos a számomra. Mi az, ami nem jó benne, mi az, ami jó. Talán ez volt a legnehezebb év, már ami az identitás kialakítását illeti. Aztán bizonyos következtetésekre jutottam, amiktől nagyon boldog lettem, visszamentem Egyiptomba, lediplomáztam politológiából. De tudtam, hogy a mesterfokozatot is meg kell szereznem. Örményországban nem lehet munkát találni anélkül, mivel ott automatikusan mindenki mesterdiplomával végez az egyetemen.

Akkor úgy döntöttem, hogy jelentkezem a Közép-Európai Egyetem mesterképzésére. Nem tudtam sokat Magyarországról. Tanult emberként tudtam, hol van Magyarország, ismerem a történelmet. De azért elkezdtem utánanézni a dolgoknak. Felmentem a Google-ra¹⁴⁸, és beírtam, hogy „Magyarország”, és elkezdtem nézegetni és letölteni dolgokat. De mindabból, amit ott olvasol és látsz, nem azt a képet kapod, mint amilyen az ország valójában. Másmilyenek képzeltem Magyarországot. Az embereket, a viselkedésüket, a mentalitásukat és általában az egész kultúrát nagyon, nagyon európainak képzeltem. De hiába tagja Magyarország az EU-nak, ez igazából

148 Az egyik legnagyobb internetes kereső-program.

nem változtatja meg az embereket. Polgárai az EU-nak, de valójában nem nyugat-európaiak. Igazából sokkal inkább kelet-európaiak. A kép, amit először kapsz az országról, hogy ez egy osztrák típusú, puccos hely, de valójában nem az. Egyáltalán nem olyan csillogó. Persze a CEU maga egy más valóság Magyarországon belül. Az nem Magyarország. Ez általában így van, amikor nemzetközi egyetemen tanulsz.

Ideérkezésemkor az első sokk a pályaudvaron ért. A Keleti pályaudvarra érkeztem. Ez az első, amit a külföldiek látnak. Miért hagyjátok, hogy ilyen legyen? Az út Ferihegyről a belvárosba szintén lerobbant. Úgy értem, tele van az úttest lyukakkal. Ez rossz. Javítsátok meg! Ez az első kép, amit az emberek felé mutattok. Örményországban a reptérről a belvárosba vezető út gyönyörű. Nagyon örültem, hogy nem voltam egyedül, amikor ideérkeztem, hanem az apukám is velem volt, mert azt hiszem máskülönben szívinfarktust kaptam volna. Nagyon megrémültem. Amikor Egyiptomba megérkezel, ragyog a reptér. Egyszerűen ragyog, érzed a tisztítószert szagát a reptéren. Egyiptom nagyon koszos ország. Undo-rító kosz van az utcákon. De a reptér és a pályaudvarok ragyognak. Tiszták. És a pályaudvarokon és a reptéren nem találsz olyan alkalmazottat, aki jegyet árul és ne beszélne angolul. De itt mást tapasztaltam. Apukám azt mondta, csak keressék egy jelzést, amin ez és ez áll... De hogyan? Egyetlen angol nyelvű feliratot sem találtam. Az apukám meg kiabált velem, hogy: „Mi az, hogy egy angol felirat sincs? Egy pályaudvaron vagyunk, az nem lehet, hogy minden magyarul van kiírva”. Mire én: „Esküszöm, nézz körül! Egyetlen tábla van angolul, azon az áll, 'Exchange'”. Ez minden. Ez volt az első sokk.

Ezután apukám egy barátja kijött elénk az állomásra. Azt mondtam: „Istenem, én nem maradok itt”. Egyiptom után úgy gondoltam, Európába megyek. Kikészített a pályaudvar. Ültem a sarokban, és azt kérdeztem apukám barátjától: „Ezt a szagot fogom érezni a városban is?” Mert a Keleti, az tényleg nagyon koszos. Erre ő azt válaszolta: „Nem, nem, nem. Várj pár napot. Minden rendben lesz, csak várj néhány napot”.

A Westend City Center közelében béreltem lakást. Az volt az első lakás, amit megnéztem. Azt hiszem, annyira fáradt voltam, hogy már nem nagyon érdekelt a dolog.

„Mi az, hogy egy
angol felirat sincs?
Egy pályaudvaron
vagyunk, az nem
lehet, hogy minden
magyarul van kiírva.”

Apukám azt kérdezte: „Biztos vagy benne? A földszinten van. Biztos, hogy ezt akarod kivenni?” Mire én: „Nem érdekel, ki kell takarítanom majd az egészet, de nem érdekel.” Kibéreltem a lakást, és két napig megállás nélkül takarítottam. És utána azt mondtam, hogy most pedig meg fogom tapasztalni Magyarországot. Elindultam, fogtam egy térképet, és egy útikönyvvel a kezemben elkezdtem megismerni Budapestet. „A Bazilikát látnod kell!” Jó, ez itt a Bazilika. „El kell menned a Váci utcába!” Elmentem a Váci utcába. „Látni kell a Margit hidat!” És akkor elmész a Margit hídra. Azután Budára, és turistaként éled meg az egészet. És akkor persze elámulsz, hiszen ez egy gyönyörű város. Azután belekerülsz az egyetemi mindennapokba. És így a helyzet javulni kezdett. Egyáltalán nem az az ország, amire számítottam. De szeretem, úgy ahogy van. Jól vagyok itt.

Az első hét nagyon nehéz volt itt, talán inkább az első tíz nap. Csak sírtam, sírtam és sírtam, folyamatosan hívtam a szüleimet és azt mondtam nekik: „Összepakolok és elmegyek innen, utálok ezt a helyet, ki nem állhatom, koszos, nem szeretem, az emberek nem beszélnek semmilyen nyelvet, nem barátságosak, nem akarnak segíteni, meg vagyok rémülve, hajléktalanok vannak a házam mellett, félek, nem tudom, mit csináljak.” Borzalmas volt. Aztán ezt abbahagytam. Miért panaszkodom? Mi bajom van? Ezelőtt Egyiptomban éltem, ami egy nagyon koszos ország, de nagyon biztonságos. Miért is panaszkodom itt valójában? Mi történhet velem? Semmi. Ha hiszed, hogy semmi rossz nem történhet veled, akkor valószínű, hogy nem is fog.

Megismerkedtem magyarokkal a CEU-n, de igazán nem járok össze magyarokkal. Valószínűleg ezért nem értem még mindig a mentalitást. Nem beszélem a nyelvet. Ez a gond. Örülnék, ha az ittlétem nem csak a CEU-ról szólna. De tanulnom kell, reggel be kell mennem az egyetemre, este 8-kor érek haza, amikor már holtfáradt vagyok. És még akkor is kell tanulnom. Csak néhány óra jut alvásra. Szóval igazán csak a hétvége van, és azt teljesen szabadon hagyom magamnak. Ilyenkor megyek emberek közé, elmegyek és csinállok valamit. Próbálok annyi magyarral kapcsolatba lépni, amennyivel lehetséges, de ez nem könnyű, mivel nem igazán ismerek magyarokat. Akiket az ELTÉ-ről¹⁴⁹ ismerek, maguk is külföldiek.

149 Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem.

Egy ilyen helyen, mint a CEU, ahol annyi különböző kultúra és különböző ember van, meg kell tanulnod kapcsolatokat építeni. A CEU a régióból, főleg a Balkánról és Kelet-Európából érkező külföldiek gyűjtőhelye. Van sok amerikai és kanadai, de főleg kelet-európaiak. Egyiptomban pedig alig talákoztam kelet-európaiakkal. Én személyesen négyet ismertem ott, magamat is beleértve. Egyiptomban főleg arabok, amerikaiak és nyugat-európaiak voltak. Volt sok japán is, ami furcsa volt és érdekes. De itt abból a szempontból hasonló a helyzet, hogy ugyanolyan szocializációs folyamaton kell keresztül menned. Az embereket nem a saját örmény szemszögéből kell nézni. Azt félre kell tenni, és olyannak látni az embereket, amilyenek. Az emberek különbözőek, szóval nem ítélezhetsz. Időt kell adni nekik. Nem tud mindenki hamar beilleszkedni egy nemzetközi közegbe. Az embereknek idő kell, hogy megnyíljanak. Idővel majd megérted, hogy ki miféle.

A szocializáció egy ilyen sokszínű környezetben sokkal felületesebb, mint a másfajta szocializáció. Amikor húsz emberrel mész szórakozni, akik tizenöt különböző országból jöttek, és mindegyikőjük erőteljesen ragaszkodik ahhoz, ahonnan jött, akkor nem várhatsz egy nagyon mély, személyes beszélgetést, szóval ez nagyon felszínes dolog. Mindenki tisztában van vele, hogy mindenki más, és senkinek nincsenek furcsa elvárásai a másikkal szemben. A szerbek például nem várják el tőled, hogy viselkedésedben és mentalitásodban nagyon szerb legyél. És én sem várnám el egy amerikaitól, hogy nagyon örmény legyen. Nem olyan nehéz ez, különösen, ha egyszer már keresztülmentél ilyesmin. De nehéz lehet azoknak, akik még soha nem csináltak ilyet. Sokan vannak, aki ragaszkodnak a saját országukból jött emberekhez. Azoknak, akiknek nehéz folyamatosan külföldiekkel kapcsolatot építeni, a legjobb barátaik azok lesznek, akik velük egy országból jöttek. Én próbálok minél többet külföldiekkel lenni, hogy minél többet megtanuljak más népekről és kultúrákról. Mindig tanulsz valamit. Különösen egy interkulturális környezetben, ott folyamatos tanulási folyamaton mész keresztül. Persze örményekkel is sokat vagyok együtt, mert szeretek néha a saját nyelvemen beszélni.

„Ez egy más kultúra, az embereket nem a saját örmény szemszögéből kell nézni.”

Sokat tanulsz a különböző kultúrákról. Nem ültem volna le, hogy a hímezés jelentőségéről olvassak a palesztin kultúrában, de most, ha valaki két különböző hímezést rak elém, melyek közül az egyik sínai, a másik pedig palesztin, akkor meg tudom mondani, hogy melyik, melyik. És tisztában vagyok ennek a jelentőségével. Ez azért van, mert Egyiptomban a legjobb barátnőm egy palesztin lány volt. Mikor a CEU-ra jöttem, belekóstolhattam egy kicsit a volt Jugoszláviába, amire azelőtt nem volt lehetőségem. Nagyon érdekes megfigyelni, hogyan látják a szerbek a horvátokat vagy a bosnyákok a szerbeket. Ez nem olyasmi, amit az ember elolvas. Ez olyasvalami, amit megfigyelsz és megértesz, és levonod a saját következtetéseidet. Azonban egyértelmű, hogy az ilyesmit nem tanulja meg az ember máshol, csak egy nemzetközi közegben.

Imádok tanulni, imádok új tudást szerezni. Olyan vagyok, mint egy szivacs, magamba akarom szívni az információt. Mivel nemzetközi közegben élek, tudom, hogy az emberek folyamatosan jeleket kapnak a kultúrámról, az országomról. A Kairói Amerikai Egyetemen, mielőtt én odamentem, valószínűleg senki sem hallott még az 1915-ös örmény népirtásról. Ez tabutéma volt. Egyiptomban nem nagyon beszélnek erről. De én minden dolgozatomat valahogy összekapcsoltam Örményországgal. Néhány napja az egyik amerikai barátom a CEU-n azt mondta nekem: „Elegem van, hagyjál ezzel! Legalább egy napig ne hozz fel örmény példát, amikor valamiről beszélünk az órán!” De ha elmondhatok dolgokat, most is megteszem. Az embereknek tudniuk kell. Az emberek nem tudnak eleget. Azok a dolgok, amiket az emberek ismernek, nem igazán jellemzik a kultúránkat. Volt kommunista országnak vagyunk bélyegezve. Ez az, amit az emberek tudnak rólunk. De mi többek vagyunk ennél.

Úgy érzem, hogy itt élek. Van itt egy lakásom. Valószínűleg, ha a kollégiumban laknék, akkor nem érezném ezt a kötődést. De van egy saját lakásom, elmegyek befizetni a számláimat, bizonyos szempontból részt veszek a napi rutinban. Megveszem az újságomat. És bár lakóhely szerint ide tartozom, kulturálisan, úgy tűnik, nem igazán. Nagyon nehezemre esik az utcaneveket megjegyezni. Csak azt tudom, hogy egyenesen kell mennem, aztán jobbra, balra, aztán fel kell szállni a villamosra, és a harmadik megállónál le kell szállni. Szóval mindig számolni kell. Így aztán felszállok a villamosra: az első megállót elhagytuk, oké, a másodikat is, a har-

madiknál leszállok. Ami a városnézést illeti, mindenhol jártam már Budapesten, de amikor csak időm engedi, megint elmegyek valahova. Nagyon szeretek múzeumba járni, ezért, ha van időm hétvégenként, megpróbálok elmenni valahova. Eddig háromszor voltam a budai várban. De ezen kívül nem nagyon van sok szabadidőm, hogy járkáljak. Próbálok, amennyit tudok, de a legfontosabb, hogy diplomát szerezzek. Próbálok utazgatni is, de eddig csak Egerbe és Veszprémbe jutottam el. Ez azért valami.¹⁵⁰

Még mindig érnek nagy megrázkódtatások. Főleg, amikor nem tudok emberekkel kommunikálni. Például sokkal könnyebb angolul beszélőket találni az V. kerületben. Valamelyik nap az Örs vezér téren voltam, leszálltam a metróról, a CEU kollégiumába igyekeztem. Fel kellett szállnom egy buszra, de nem tudtam, melyikre. És akkor kérdeztem: „Beszél angolul?” „Nem.” „Beszél angolul?” „Nem.” Úgy harminc percig kerestem a 44-es buszt. Végül minden egyes buszmegállót végigjártam, mivel nem tudtam elmagyarázni az embereknek, hogy hova akarok menni. A fiatalok között könnyebb olyat találni, aki beszél angolul, mint az idősebbek között. De amikor a CEU-n a külföldiekkel beszélünk erről, mindig azt mondjuk: „Hát hogy lehet, hogy ezek az emberek nem beszélnek angolul?”

Mindezzel együtt megtanultam elfogadni, hogy itt az emberek nem beszélnek angolul. Ez van, tetszik vagy nem, alkalmazkodni fogok. Persze néha nehéz. Próbálok befizetni a számláimat például, és senki nem beszél angolul. És így nagyon nehéz befizetni a számlákat, mivel minden magyarul van. Emlékszem, mindenki kiborult, amikor elmentünk bejelenteni a lakcímünket. Van ez a hely, ahova el kell menni, ami nagyrészt külföldieknek van, és senki nem beszél ott angolul. Egyetlen papír nincs, amin akár egy szó lenne angolul. Magyarul kellett kitölteni a nyomtatványt. És akkor kérdeztem: „Elnézést, beszél angolul?” „No, nem, nem.” „Mit csináljak ezzel a papírral?” Mire ők: „Go, go, go”.¹⁵¹ Szóval menni kellett és ki kellett tölteni a nyomtatványt, de nem tudod, hogy mit írj. Így fogtam a papírokat, és visszamentem a CEU-ba. Mindenki panaszkodott, úgyhogy volt egy bemutató, ahol projektorral kivetítették a nyomtatványt, és szépen mindenki kitöltötte a sajátját. Elmagyarázták, hova mit kell

150 Az interjú Isabella magyarországi tartózkodásának körülbelül félidejében készült.

151 „Menjen, menjen.”

írni. Szóval együtt töltöttük ki, mert másképp nem lehetett elintézni. És aztán mindannyian beadtuk. Ez nehéz eset volt. Ez volt az egyik első sokk, ami ért. Először, amikor megérkeztem a Keletibe, aztán ezek a nyomtatványok külföldiek részére magyarul, majd amikor leadod, nem beszélnek angolul...

A CEU-n még most is gyakran megtörténik, hogy összegyűlnek az emberek és Magyarországról panaszkodnak. A CEU-n ez egy napi rutin. „Kutyaszarba léptem. Miért nem takarítják fel a kutyaszart az utcán? Mindenhol kutyaszar van. Mi ez? Nincs olyan törvény, hogy a tulajdonosnak fel kell szednie a szart? Nem tudom, mit csinálnak, de tele van vele a város.” És akkor vannak a hajléktalanok, ez folyamatosan beszédtéma. „Hogy lehet itt ennyi hajléktalan? Mit csinál a kormány? A mi kormányunk szállást adott nekik, ők miért nem szállásolják el őket? Nem értem, miért nem adnak szállást nekik, kérdezd meg a magyarokat. A magyarok miért nem szállásolják el a hajléktalanjaikat?” De még ők, a magyarok sem tudják.

„Örülj annak, ami történik veled” *

Először tizenöt éves voltam, amikor külföldre mentem. 1995-96-ban jöttem a monori gimnáziumba misszionáriusok angolt tanítani. Velük nagyon jóban lettem, és mondták, hogy menjek ki következő évben Amerikába, elintézik nekem ott az iskolát, próbáljam ki, mert ők úgyis szeretnének cserediákokat fogadni, és akkor én lennék az első cserediákjuk, egy olyan ember, akit már ismernek. A szüleim nem utaznak sokat. De mentálishoz sokat támogattak. Mert azért elég vad ötlet volt tizenöt évesen kimenni, nekik pedig elengedni engem. Mert a térképen nem is találtuk, hol van az a hely, ahova mennem kellett, és hát a berlini fal sem olyan régen omlott még le. Ha akkor nem megyek ki, nem hiszem, hogy ennyit ugráltam volna. Aztán megvettük a repülőjegyet, kimentem Texasba, egy Nederland nevű helyre. Volt ott egy szélmalom, ezért hívták Nederland-nak.

Anyukámék mindig mondták hogy a nyelv fontos, angoloztunk, németre jártattak, annak ellenére, hogy az iskolában még az orosz volt a kötelező. A gimnáziumi osztályomban sokat nyüzsögtem, bármit megcsináltam. Ha valamit meg kellett csinálni, én szívesen jelentkeztem, de az osztályfőnök egyszer úgy döntött, hogy „elnyomom” a többi harmincötöt és attól fogva hiába jelentkeztem feladatok ellátására, az osztályfőnök azt mondta: „Látom, hogy nem jelentkezik senki”. Én voltam a „senki”. Ömlött a vér reggelente az orromból, mert nem akartam suliba menni és kb. 150 volt a vérnyomásom. Mondtam, hogy nem megyek iskolába, anyu meg mondta, hogy „jó, akkor ne menj”. Később megkérdezte az osztályfőnököt, hogy most akkor mi legyen: kivegyen az osztályból? És pont akkor kapóra jött, hogy kimenjek külföldre.

Malik Szilvia (27 éves), Monorról származik, ott járt gimnáziumba is. 15 évesen ment ki az USA-ba két évre, ahol be is fejezte a középiskolát. Felnőtt élete nagy részét eddig Magyarországon kívül, Európa és a világ különböző országaiban élte. Magyarországra már szinte csak vendégként jár haza. Járt főiskolára, illetve egyetemre Magyarországon, az USA-ban és Dániában is. Az interjú elkészítéskor éppen Ausztráliába indult, talán élete eddigi legnagyobb kalandjára: ausztrál barátjával szeretne ott új életet kezdeni.

* Az interjú 2006. október 31-én készült.

Ott Amerikában nagyon más volt, hirtelenjében: én voltam a közép-európai, aki nem visel makeup-ot¹⁵², nem szárítja be a haját: csak copfba raktam a hajam és kész, nem is tudtam, mi az, hogy beszárítás. Nekem volt egy Levi's farmerom, egy bő bakancsom, meg egy kord nadrágom. Az első félévem kicsit nehéz volt, mert a házaspárnak, akikkel laktam született egy gyereke és a nőnek szülés utáni depressziója lett. Aztán a host-anyukám¹⁵³ nem engedte, hogy magyar zenét hallgassak, vagy hogy tévét nézzek. Mindez nagyon nehéz volt. Nem mertem elárulni a szüleimnek, hogy nehézségeim vannak a host-családnál¹⁵⁴, mert akkor azt mondták volna, hogy menjek haza, és én egy évre mentem, úgyhogy egy évig is akartam maradni. Ott jártunk egy gyülekezetbe, ami nagyon laza volt. Számomra előtte az egyház a vallás teljesen más volt, mint ott. A gyülekezetből egy férfi, aki mérnök volt, és a felesége mondták, hogy költözzek át hozzájuk, és nagy nehézségek árán, de át is költöztem.

Mivel világleletemben arról hallottam, hogy hány ember vágyik Amerikába, sosem gondoltam rá, hogy rossz is lehet, de én nagyon rosszul éreztem magam az első félévben. A keresztény magániskolába járt egy csomó modell lány, nézegettük a portfólióikat¹⁵⁵. Ők felkeltek négykor, belőtték a hajukat, vastagon kifestették magukat, engem meg megkérdeztek, hogy ha én nem festem magam, akkor vajon nem is fürdök? Mert hallották, hogy Franciaországban sem fürdenek, meg még WC-papírt sem használnak. Meg olyanokat is kérdeztek, hogy „Szilvia tudod, mi az a tévé? Amiben ilyen apró emberkék mozognak.” Volt, amikor egy szót se szoltam egész nap senkihez, az iskolában. Volt olyan is, hogy egyszer ebéd közben egy srác mondta, hogy elütött egy cougar-t. És én nem értettem, hogy mit jelent a cougar szó, ezért megkérdeztem, hogy „Cougar? What is a cougar?”¹⁵⁶ És akkor elkezdtek mindannyian röhögni, hogy Szilvia nem tudja, mi az a cougar. Mondtam, hogy bocs, de nem tudom mit jelent a szó. „Te hülye vagy, hogy nem tudod?” „Azért nem tudom, mert én is úgy tanulom az angolt, mint ti a spanyolt, ezt a szót még nem hallottam.” Erre egy lány

152 Sminket.

153 Fogadóanyukám.

154 Fogadócsaládnál.

155 Modell-fotók gyűjteménye.

156 „Vadmacskát? Mi az a vadmacska?”

odajön hozzám: „Akkor ti otthon spanyolul beszéltek?” „Nem, nem,” feleltem. Erre visszakérdezett: „Te jó ég! Akkor jelbeszédet használtok?” Mert nem tudta, hogy van más nyelv az angolon és a spanyolon kívül. Első nap az iskolában az igazgató felesége megkérdezte, hogy: „Ah, darling, where are you from?”¹⁵⁷ És akkor én mondtam, hogy „From Europe”.¹⁵⁸ Erre ő azt mondta, „I'm not really good in geology. Where is Europe?”¹⁵⁹ Kicsit azt gondoltam, hogy ez vicc, aztán láttam, hogy a spanyol teremben fel volt rajzolva a világtérkép: Amerika volt középen, Amerikától jobbra ott volt Afrika, és Afrika fölött nem volt semmi. Persze ezt a térképet a diákok rajzolták, nem térképészek.

A második félév már sokkal jobb volt, az iskolában nem változott sok minden, de akkor már volt néhány jó barátom is. Két tanévet egy év alatt fejeztem be, és így még nem töltöttem be a tizenhetet, de már volt érettségim. Majd hazajöttem és a budapesti Külkeren¹⁶⁰ elkezdtem a nulladik évfolyamot, mert ott elfogadták az amerikai érettségit és nem kellett visszamennem a gimibe. Közben '98-ban (majd később 2000-ben is) eljött az egyik amerikai család, ott laktak a szüleimnél egy hónapig, és vittük őket ide-oda: Ausztriába, Romániába stb. egy bérelt minibusszal. Nagyon jó volt. Úgy éreztem, hogy van egy másik családom. '99-ben kihívtak, mert a keleti partot beutazták, lakókocsival. Kimentem. És mivel voltak már előtte Magyarországon, látták, hogy az élet nem olyan egyszerű, ezért úgy döntöttek, hogy: „You shouldn't go back!”¹⁶¹ Majd hozzátették, hogy „amit 19 éves korodban csinálsz, az egy életre meghatározza az életedet. Itt maradsz!” Kicsit sírtam, mert tanultam itt orosz, ami tetszett, meg már vissza is szoktam haza, és mondtam, hogy nem is tudom, hogy ez jó ötlet-e. De úgy voltam vele, hogy ha lsten kinyit ajtókat, akkor itt kell maradnom, ha az ajtók becsukódnak előttem, akkor hazamegyek. A Külkerenről vitt kreditpontjaimat¹⁶² átszámolták az ottani egyetemem, és több pontom lett, mint otthon ezért fél évvel előbb befejezhettem

157 „Ó, kedvesem, honnan jöttél?”

158 „Európából”

159 „Nem nagyon vagyok jó geológiából. Hol van Európa?” Az angol beszélő itt összecserélte a geológia (azaz földtan) és a geográfia (azaz földrajztudomány) szavakat.

160 Külkereskedelmi Főiskola.

161 „Ne menj vissza!”

162 A főiskolán szerzett kredit pontokról van szó, amelyek az elvégzett órákat igazolják.

az egyetemet is. Két évet maradtam még. Beaumont-ban a Lamar nevű állami egyetemre¹⁶³ jártam és 2001 májusában közgazdász lettem. Közben az egyetem mellett rengeteget takarítottam, baby-sitterkedtem, plusz később az egyetemen baseball-játékosoknak tanítottam számvitelt. Aztán még huszonegy éves sem voltam, de már volt diplomám.

Eközben is volt egy nehéz év az egyik családnál, ahol a kislányok éppen tinédzserek lettek és nem tudtak már egy szobában lakni, ezért engem áthelyeztek a

nappaliba, ott aludtam egy heverőn. Közben jártam egyetemre. Ott volt a hifi a nappaliban, és ha a kislányoknak ugrálni volt kedvük, akkor bejöttek és ott ugráltak, miközben nekem másnap számvitel vizsgám volt. Könnyörgtem, hogy hagyják abba, és akkor bejött a host-anyuka, hogy én az ő gyerekeinek ne mondjam meg, hogy mit csináljanak! És igaza is volt, de nem tudtam könyvtárba menni, mert nem volt autóm, és könyörögni kellett, hogy vigyenek el, erre meg azt mondta, hogy ne ugráltassam. Akkor rájöttem, hogy lázadhatok egy csomó minden ellen és érezhetek baromi nagy önsajnálatot, de minden szituáció egyszerre könnyű is, meg nehéz is, és a saját hozzáállásomtól függ, hogy hogyan érzem magam benne. De ez nem jött

automatikusan, és akkor eldöntöttem, hogy tudatosan megpróbálom a jót nézni, megnézni, hogy mi nehéz, tudok-e rajta változtatni, és ha igen, akkor változtassak-e, és ha nem, akkor mi a fenét idegeskedni?

De nagyon hiányzott az otthon. A legnagyobb az ember külföldön lesz. Akkor ilyen hülyeségek is hiányoznak, mint a húsleves. Hazajöttem, de akkor sem volt könnyű. Vannak barátok, de azért kiesel az életükből. 2001 novemberében elmentem dolgozni egy amerikai keresztény non-profit egyesülethez Budapesten. Marhára élveztem. Külföldi gyerekeknek konferenciákat szerveztem, amerikai környezetben dolgoztam. De közben rájöttem, hogy Magyarországról semmit nem tudok. Ezért eldöntöttem, hogy újságíró iskolába fogok járni. Nagyon jó volt, nagyon tetszett. Úgy tűnt, hogy van tehetségem az íráshoz. Írtam sokat. Otthagytam a munkahelyemet és

163 Az egyetem honlapja: www.lamar.edu

elkezdtem aktívan újságíróskodni. Kaptam is egy díjat¹⁶⁴ 2002 novemberében: külföldieket interjúvoltam meg arról, hogy érzik magukat Magyarországon.¹⁶⁵ Az jött ki, hogyha nem is rasszistának¹⁶⁶, de kicsit xenofóbnak¹⁶⁷ tartották a magyarokat.

2002 decemberében ültem az egyik szerkesztőségben, és egyszer csak kaptam egy e-mailt, hogy a dán állam adna nekem egy teljes ösztöndíjat Helsingörbe egy népfőiskolára¹⁶⁸. Három napom volt, hogy eldöntsem megyek-e. Emlékeztem rá, hogy még korábban egyszer hülyeségből jelentkeztem ebbe a suliba, de elfelejtettem. De nem hittem el, hogy ez az email nem junk mail¹⁶⁹. Másnap megint jön az email: „You have only two days”¹⁷⁰. Na, mondom, marha jó, kezdtem gyanítani, hogy ez furcsa, de azért kitöröltem megint az e-mailt. Harmadik nap már az igazgató, Christiansen írt: „Szilvia, you have only one day to decide. Are you coming?”¹⁷¹

Kimentem Dániába. Odafele harminc órás volt a buszút. Odaértem, és jött egy tizenkilenc éves kanadai srác, hogy segítsen a bőrdíjimmal boldogulni. Csak néztem, hova jöttem és azt gondoltam, hogy ez biztos valami gimnázium, én meg el sem olvastam a tájékoztatót, csak belevágtam. Csak annyit olvastam el, hogy lesz egy szerb meg egy holland szobatársam, meg van egy olyan nevű egyén, hogy „Kangyan Mumba from Zambia”.¹⁷² Ez nagyon tetszett, de ezen kívül semmit nem tudtam arról, hogy minek megyek, vagy mit fogok csinálni. Bementem a szobába, és elkezdtem bögni, mert tiszta szocreál volt az egész.

164 Minőségi Újságírási Díj.

165 Malik Szilvia: Azelőtt nem volt divat a rasszizmus. A hazánkban tanuló külföldi diákok véleménye a legendás „magyar vendégzeretetről”. (*Népszabadság* 2002. 11. 6.)

166 A rasszizmus olyan gondolkodásmódot jelent, amely hangsúlyozza a rasszok különbözőségét, és azok között – különböző feltételezett tulajdonságaik vagy értékeik alapján – hierarchiát állít fel.

167 Idegengyűlölet. Megnyilvánulása elkerülés, bizalmatlanság, esetleg nyílt agresszió lehet.

168 Különleges dán iskolatípus a népfőiskola, amit a nép számára alapított N.S. Grundtvig a 19. században. Korábban mezőgazdasági tanulmányokat lehetett ezekben az iskolákban folytatni, ma már azonban sokkal színesebb és más jellegű az iskolák kínálata. Fő célja az emberek az örömteli tanulása – nincs osztályzat, felelet, de bizonyítvány sem. Forrás: www.dki.webzona.hu/hojskoler.htm

169 Magyarul: levélszemét. Az elektronikus postaládákba érkező érdektelen, kéréstlen, gyakran reklám jellegű levéltömegekre szokták használni.

170 „Már csak két napod van [hogy elfogadd az ösztöndíjat].”

171 „Szilvia, már csak egy napod van [hogy elfogadd az ösztöndíjat]. Jössz?”

172 Kangyan Mumba Zambiából.

„Rájöttem, hogy lázadhatok egy csomó minden ellen és érezhetek baromi nagy önsajnálatot, de minden ... a saját hozzáállásomtól függ.”

Ennek a népfőiskolának az volt a lényege, hogy a világ minden tájáról hatvan ember össze volt zárva Helsingörben, Hamlet városában,¹⁷³ ami egy gyönyörű hely. És semmiért nem kellett fizetnem, nem kellett dolgoznom. Előtte már dolgoztam, tehát tudtam, hogy milyen az. Ezért élveztem, az arany életet, mintha újra gyerek lettem volna. Fél évet töltöttem ott, 2003 januárjától júliusáig. Fél évig pihentem, átgondoltam az egész életemet. Ott minden megvan. Ott van az egész világ bezárva: ott hastáncozik a palesztin az izraelivel, ott van a kongói és a japán, az egész világ. Tanulsz, és átgondolod, hogy mit is akarsz.

Azután hazajöttem és nem találtam munkát. Egy fordítóirodában dolgoztam pár hónapot, és közben elkezdtem írni egy pozsonyi, a Visegrádi Négyekkel¹⁷⁴ foglalkozó lapnak. Majd beadtam a jelentkezésemet az Európai Parlament újságírói ösztöndíjára. Egy fél évre meg is kaptam az ösztöndíjat, de nem kellett se Strasbourgba se Brüsszelbe kimenni, mert van egy kihelyezett Európai Parlament-iroda Pesten¹⁷⁵, itt gyakornokoskodtam. A világ legjobb munkája volt, mert pont akkor volt az EU-csatlakozás.¹⁷⁶

Az ösztöndíj lejártával a dán főnököm biztatására megpályáztam egy masters képzést¹⁷⁷ Dániában európai tanulmányok szakon, mert rájöttem, hogy Magyarországon meg Európában maximum titkárnő lehetek mesterfokozat nélkül¹⁷⁸ és szerettem volna valami európai uniós intézménynek dolgozni a későbbiekben. Aztán felvettek az aarhus-i egyetemre¹⁷⁹, de ösztöndíj nélkül.

173 Shakespeare: *Hamlet, dán királyfi* (1603) című drámája Helsingörben játszódik.

174 A Visegrádi Négyek elnevezés nem hivatalos név, ez a közös megnevezése a négy közép-európai volt kommunista államnak: a Cseh Köztársaságnak, a Lengyel Köztársaságnak, a Magyar Köztársaságnak és a Szlovák Köztársaságnak. Eredetileg a csoportot Visegrádi Hármaknak hívták, a Visegrádi Négyek elnevezés a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság 1993-as felbomlásának eredménye. A név egy 1991-ben Visegrádon megtartott találkozóra emlékezik. Ezen a találkozón az országok képviselői aláírtak egy nyilatkozatot, a három (ma négy) ország európai integrációja felé vezető úton való szoros együttműködéséről.

175 Az Európai Parlament Tájékoztatói Irodája. Honlap: www.europarl.europa.eu/budapest

176 Magyarország 2004. május 1-jén csatlakozott az Európai Unióhoz.

177 A bolognai rendszerű oktatásban a bachelor (BA) képzés az alapképzés, ezután következik a mesterképzés (master's degree, MA) és utána a doktori képzés (PhD).

178 Szilvia az Egyesült Államokban B.A. fokozatot szerzett közgazdaságtanból.

179 Az egyetem honlapja: www.au.dk

Aarhusban az első két hétben egy „gettó-kollégiumban” laktam, amit úgy hívnak hogy Brabrand-Gellerup. Aarhus-ban itt él az összes bevándorló: arabok, szomáliak, a legtöbbjük muzulmán. Elég rossz körülmények között élnek és elég nagy a bűnözés. Ott van egy kollégium, amit külföldieknek szívesen kiadnak nagyon kevés pénzért és ott laktunk egy barátnőmmel egy szobában két hétig. De nagyon félttem. Aztán hirdetés alapján kivettem egy homoszexuális női házaspárnál egy pincét, ami különben nem volt túl lakható: a fürdőt meg a konyhát nem tudtam fűteni, csak a szobát, azon is átjárt a hideg, és penészes volt. Ott laktam egy évig, de ebből a ház felettem fél évig üres volt, mert a pár elment Thaiföldre. Persze akkor romlott el minden a házban: eldugult a lefolyó, elromlott a mosógép, térdig érő hó esett és nekem kellett mindent megoldani.

Fél év után tudtam munkát vállalni egy hotelban, ahol még a munkainterjúm is dánul kellett beszélni. Az én dán tudásom akkor még nulla volt. Nehéz a dán, és nehéz megtanulni, mert mindenki beszél angolul, még a kalauz is. Felvettek, de azt a munkát gyűlöltem. Egy óra alatt négy szobát kell kitarítani. Egy banya jött utánam, és kiabálta, hogy „gyorsabban, gyorsabban!” Aztán találtam gyümölcspakolós állást is, ami abból ált, hogy hétfőnként hajnali négykor egy hideg garázsban gyümölcsöket pakoltunk egy szalagra. A banánt utáltam, mert egy doboz tizennyolc kiló, és a dánoknál lány, fiú egyre megy. Naivan Lars, egy dán fiú mellé álltam. Mondtam neki, hogy „Lars, segítenél levenni ezt a tizennyolc kilós dobozt?” „Mit? Vedd le magadnak!” Először lázadtam, aztán rájöttem, hogy ez tényleg így van: vagy leveszed magadnak, vagy megáll a sor, mert senki sem fogja neked levenni a dobozokat. Aztán segítettem autistáknak takarítani. Majd 2005 augusztusában találtam egy marketing kutatós-telefonálós állást: a világ minden táját kellett hívogatni angolul. Dolgoztam vikarként¹⁸⁰ is. Nálunk ha valaki lebetegszik az van, hogy a kolleganők elvégzik a munkát, de Dániában nem, mert mindenki védve van, nem dolgozhatsz túl sokat. Ezért ilyenkor felhívják a vikar-irodát, és kijön egy vikar, és megcsinálja a hiányzó helyett a dolgokat.

180 Helyettes. A helyettes-közvetítő irodák kiközvetítenek különböző embereket különböző cégekhez, gyárakhoz valakinek a helyére, aki éppen szabadságra ment vagy beteg. Ha egy projekthez egy cég több embert igényel, akkor is lehet vikar-t hívni. A vikar általában ideiglenes munkákat vállal el bármilyen iparágban, de általában képzetlen munkaerő.

Ez azt jelenti, hogy a mobiltelefonod állandóan bekapcsolva kell, hogy legyen, mert hajnal 4 órakor hívhatnak, hogy 10 percen belül legyél itt, meg itt, mert autóval visznek a kaszinóba takarítani. Engem szívesen használtak fel egy stadionban a konyhán. Egyszer a Barcelona focicsapat játékosainak én csináltam meg az előételt. Beraktak sört és kolbászt is árulni. Fagyit is árultam a pályán.

Dániában megismertem a sulin, meg a Biblia órákon keresztül egy ausztrál fiút, aki most a vőlegényem.¹⁸¹ Neki vissza kellett menni Ausztráliába, és én elvileg úton vagyok Ausztráliába. De érzem, hogy fáradok. Ausztráliába magamtól már nem mennék. Azért megyek, mert ő ott van.

Itthon nagyobb igényeim vannak magammal szemben. Ha külföldön krumplit árulok, vagy WC-t takarítok, az annyira nem gond, mintha mondjuk itthon kellene ezt tennem. De itthon van egyfajta elvárás. Egy volt osztálytársam egyszer megkérdezte: „Te mit szólsz ahhoz, hogy már itt vagy huszonhat évesen, és még semmit nem értél el?” Mert úgy mérik az elérést, hogy lakás, autó, pasi, meg fix munkahely, ahol túlórázol, és jól keresel. Nekem semmi ilyenem nincs, és még sincs hiányérzetem. Nem érzem,

hogy meg kéne húznom magam, de érzem ezt a fajta nyomást.

Persze, amikor először megkaptam a munkánál a kártyámat, és rá volt írva, hogy takarítónő, az azért megütött, hiába hittem el magammal előtte, hogy nekem ez nem gond. Pedig tudom, hogy többek vagyunk annál, mint amit éppen csinálunk. Minden alkalommal, amikor visszajöttem külföldről, reménykedtem, hogy valamit tudok itthon kezdeni az újságcikkeimmal, de egy idő után mindig azt éreztem, hogy elfáradtam. Ha itthon maradnék, és keresgélnék, egy félév alatt biztos találnék valamit, ami fizet is. Egyszer valaki mondta, hogy nézd meg,

hogy gyerekkorodban miket játszottál, és abból egy csomó mindent

megértesz, amit ma csinálsz. Például én azt játszottam, hogy átrendeztem a szobám, mert szokatlan dolgokat akartam magam körül. Mindig valami újat. Benéztem autókba, hogy milyen lehet az autóban ülőkkel egy családban élni. És rengeteg családban éltem: Amerikában három családnál laktam, Dániában meg többféle emberrel.

181 Az esküvő 2007 szeptemberében lesz.

Utoljára egy izlandi nővel. Engem érdekel, hogy hogyan élnek, milyen a kultúra, milyenek az emberek. Elbámulok másokat, hogy hogyan élnek meg dolgokat vagy mit csinálnak. Ez jobb, mint egy mozi. Nem is volt tévém Dániában sem. Nem mondom, hogy a magyarok nem érdekelnek. Amikor itthon voltam, főleg róluk, de mindig nekik írtam.

Egyre inkább azt gondolom, hogy ott van az életem, ahol majd a családom lesz. Mert eddig mindegy volt, ott éltem, ahol valami értelmet láttam benne. Amikor Dániában voltam, a családom itt volt, egy csomó ismerősöm Amerikában, a barátom Ausztráliában, és az életem háromnegyed részét egy Skype¹⁸² nevű programon töltöttem. Voltak olyan szombatjaim, hogy reggel az ausztrál barátommal, aztán itthon anyukámmal, délután meg az amerikai barátaimmal beszélgettem. Ez volt a szombat: az egész szombatom elment skype-olással és úgy éreztem, hogy egy csomó emberrel beszéltem, pedig még mindig pizsamában ültem a földön a laptop előtt. Anyukámmal '96-ban csak leveleztünk, akkor felfedeztem, hogy van egy ilyen izé, hogy internet. Monoron apukámék az elsők között voltak, akik bevezették és elkezdtünk e-mailezni.

Az ember mindenhová magával viszi önmagát. Külföldre menekülni önmagam elől nem lehet. Ismerek olyanokat, akik kijöttek külföldre, és aztán menekültek onnan. Én úgy vagyok vele, hogyha egy év, akkor egy év, ha beledöglöm, akkor is végigcsinálom. Volt például egy húszéves lány Ausztráliából egy dán fogadócsaládnál, aki három hónap után hazament. Amikor búcsúpartit szerveztek neki, meglepődött, hogy „jé, ezek szeretnek engem?” Persze, csak másképp. Egy barátom, egy diplomás ember, azt mondta, hogy ő nem takarít, nem vesz a kezébe söprűt. Megsértődött és hazajött. Én végiggondoltam, hogy miből tanulok többet, és azt éreztem, hogy kimennék Dániába tanulni és krumplit pucolni is, mert ott fiatalokkal vagyok, és a krumplit is fiatalokkal pucolom. Nem akartam, hogy ott legyek negyvenévesen úgy, hogy se gyerekem, se férjem, nem akartam kékharisnya lenni egy elefántcsont-toronyban.

Én hívó ember vagyok. A hit egy ajándék, mert mindig van remény és minden megpróbáltatás során ki tudsz tartani. Isten nem mér ránk nagyobb nehézségeket,

182 Egy internetes program, amelynek segítségével ingyen vagy olcsón lehet telefonálni.

„Elbámulok másokat,
hogy hogyan élnek
meg dolgokat vagy
mit csinálnak. Ez jobb,
mint egy mozi.”

mint amekkorát el tudunk viselni. Illetve minden nehézséghez ad hitet is, ha kérünk. Lehet, hogy abban a pillanatban nem látod valaminek az értelmét, de minél távolabb kerülsz, annál jobban érted. Mintha egy kis hangya lennél egy nagy szőnyegen: látsz egy csomó színt, amiről nem is tudod, hogy micsoda, de ha felemelnek, látsz egy gyönyörű szőnyeget, és megérted, hogy minek mi volt az értelme. Utólag már összeáll a kép, de mikor ott vagy, nem látod. Lehet, hogy ezért kellett tanulnom angolul, lehet, hogy ezért kellett mennem Dániába, lehet, hogy ezért... Néha én se értettem. Ültem és kérdeztem magamtól, hogy: „miért? miért itt? miért én?”

Külföldiként Dániában nagyon nehéz, mert a dán társadalom nagyon homogén. Mindenki mindent betart. A sok szabály néha az agyadra megy, de biztonságot is nyújt. Van, aki azt mondja, hogyha a birkák köré beraksz egy kerítést akkor ezzel korlátozol őket, mert ott a nagy mező és nem mehetnek. De nem: a birkáknak ez jó, mert ők tudják, hogy annál tovább nem kell, hogy menjenek. Mert lehet, hogy ott a farkas.

Nehéz beilleszkedni. Egyszer az elején elmentünk bulizni és amikor másnap reggel megláttam az egyik gyereket, integettem neki, hogy „Hi!”¹⁸³, és úgy ment el mellettem, hogy nem is köszönt. Aztán egy másikkal is így volt. Ettől totál kiakadtam. De ez így van: azért, mert elmész velük egy buliba egy este, ők nem fognak neked köszönni. Minek? Nekem ez először gerinctelenségnek tűnt. De nem. Aznap este jól buliztunk, ennyi. De ez nem jelenti azt, hogy észre is vesznek. Az ember először mindig kívülállónak érzi magát. De ha megtanulod elfogadni, hogy te soha nem leszel dán, nem fogod perfektül beszélni a nyelvet, mindig is kicsit más leszel – lehet, hogy ennek néha örülsz, lehet, hogy néha idegbajt kapsz, mert csak ugyanolyan szeretnél lenni, mint mindenki más – akkor könnyebb. Nem akarsz akcentust,

nem akarod, hogy megkérdézzék, hogy honnan vagy, csak el akarsz vegyülni. Nekem most ezért annyira jó itthon: semmi extra nem vagyok.

Néha van, hogy nem adnak oda egy munkát, mert még mindig nem tudsz totál jól dánul, vagy hülyének néznek. A skandináv népeknek van egy olyan törvényük, amit

183 „Szia.”

Jante törvénynek hívnak, és eszerint élnek. Jante törvényét egy norvég író írta meg egy könyvben. Arról szól, hogy ne hidd azt, hogy más, vagy jobb vagy nálunk, hogy valamit jobban tudsz, mint mi.¹⁸⁴ Mindenki megpróbál egy szürke massa része lenni, és ha valaki kitűnik, azt fejbe verik. És jött egy csomó külföldi bevándorló, akikkel nem tudnak mit kezdeni, mert Dániában van egy csomó íratlan szabály, amit ha nem ismersz, akkor kilógsz. Van például, hogy egy bizonyos utcán megyek biciklivel, odajön valaki, és lelök, és nem értem miért. Utólag rájövök, hogy nincs sehová kiírva, de az egy sétálóutca és ott nem biciklizünk. Körülnézek, és tényleg mindenki tolja a biciklijét. Dániában a piros lámpán nem megyünk át. Hajnali kettőkor sem. Vannak íratlan szabályok, amit mindenki betart. Sokszor érzed, hogy nem odavaló vagy, mert megszeged ezeket az íratlan szabályokat, anélkül, hogy tudatában lennél, fogalmad sincs róla. A dánok nem mutatnak érzelmeket: nem sírsz az utcán, nem hisztizel, ha elesel. Feláll, pedig ömlik belőle a vér, és a körülötte állók is úgy tesznek, mintha mi sem történt volna. Nem segítesz. Ajtót nem nyitnak ki egymás előtt. Fiú-lány különbségek is vannak, például a buszon nem engednek senkit előre: fiú, lány egyre megy. Aztán, soha nem fizetnek semmit egymásnak. Például ha mi barátok is lennénk, és kérnék egy szál cigit tőled, adnék érte két koronát és te eltennéd a két koronát, ami 60 Ft-nak felel meg.

Ha túlságosan sírsz, vagy örülsz, arra is azt mondják, hogy sok vagy. Dolgoztam egy óvodában, takarítottam. Elmondtam a nő, hogy mit kell csinálni, és megcsináltam, kitakarítottam. Másnap megyek, és mosolyogva fogad. Megyek a takarítósobába, és az ajtajára ki van írva: „Please shut the door!”¹⁸⁵ Ez tegnap még nem volt ott. Tudták, hogy nyitva hagytam az ajtót, és mivel nem akarták, hogy nyitva hagyjam, inkább mindenkinek kiírták. Viszont a nő, aki a főnököm volt, meg nem mondta volna, hogy

184 A Jante törvényének (dánul: Janteloven) elképzelését a norvég-dán író, Aksel Sandemose fejtette ki *En flygtning krydser sit spor* (A menekült, aki átlépi saját nyomát) című 1933-as regényében, ahol a dán kisvárost, Jantét mutatta be.

185 „Kérjük az ajtót becsukni.”

„Vannak íratlan szabályok, amit mindenki betart. Sokszor érzed, hogy nem odavaló vagy, mert megszeged ezeket az íratlan szabályokat.”

„De ha megtanulod elfogadni, hogy te soha nem leszel dán, nem fogod perfektül beszélni a nyelvet, mindig is kicsit más leszel ... akkor könnyebb.”

„légyszi' csukd be, mert így szoktuk“, hanem kiírták. Én olyan mérges lettem, hogy miért nem tudják megmondani? Üzeneteket kapok, amire nem tudok válaszolni. Azután rájöttem, hogy a dán annyira konfliktuskerülő nép, hogy inkább üzeneteket hagynak. Magyarországon, ha van valaki, aki nem mossa el a kávéautomatát, és tudod ki az, szólsz neki. Ott kiírod az üzenetet mindenkire vonatkozóan „please, if you drink coffe, wash the...“¹⁸⁶ Persze dánul. Pedig tudja, hogy ki az, és az is tudja, hogy ki írta ki, de ezt így kell.

Nagyon sok külföldi barátom volt. Sok amerikai barátnőm lett Dániában, akik több éve ott éltek, és elmagyaráztak nekem dolgokat, például hogy nem kell ezen megsértődni. Dániában keményen össze kell szedned magad, meg kell tanulni a nyelvet, és meg kell tanulni beilleszkedni. El kell fogadni a szabályokat. De nincs nagyon együttélés. A külföldiekkel, például a muzulmán bevándorlókkel nem is nagyon tudnak mit kezdeni. Gettóban élnek. Egy olyan kultúrában, ahol ha lent hagyod a gyereket az utcán senki hozzá sem nyúl vagy ha ott hagyod a biciklit lezáratlanul, senki el nem viszi, ha jön egy olyan kultúra, aki meg elviszi, ha nincs lezárva a biciklid – ezen kicsit meglepődnek. Teljes káosz van.

Az is furcsa, hogy miközben van rengeteg szabály, közben csinálhatod azt, amit akarsz: ha akarod rózsaszín a hajad, és kész. Ez a mindenki iránti elfogadás, vagy inkább a mindenki iránti közömbösség. Szerintem ez a nagy tolerancia valamilyen szinten veszélyes. Mert ha mindent tolerálsz, már azt is tolerárod, hogy nem vagyok toleráns. Tolerárod, hogy mindenki közömbös. Ha ott fekszel az utcán, és haldokolsz, nem érdekel senkit: haldokoljak, az én dolgom. De ha nem az egyéneket nézed, akkor a társadalom együttvéve nagyon szociális. Ha például látod, hogy a szomszédodban alkoholizálnak, és ott a gyerek, akkor jelentheted az önkormányzatnak, és ha hárman vagy négyen jelentik, akkor beavatkoznak és vagy elveszik a gyereket, vagy mondják, hogy ez az alkoholista illető menjen a detoxikálóba.

Van, amiben változtam. Például ha valakinek problémái vannak, régen mindig belekérdeztem: „mondd el, mondd ki“. Dániában az egyik barátnőmről tudtam, hogy vannak problémái. Kimondatlanul is tudtam. De soha nem kérdeztem meg, soha nem

186 „Ha kávéét iszik, kérjük mossa el a...“

bolygattam a múltját, és ez így volt jó. Megtanulni úgy elfogadni dolgokat, hogy nem muszáj tudnod, ezt szerintem tőlük vettem át, mert ha tudod, akkor felelősséget érzel, hogy meg akarod oldani. És néha jobb csak ott lenni, anélkül, hogy tudnád az okokat, anélkül, hogy kérdeznéd, hogy mi történt, anélkül, hogy bolygatnád. Elég, ha csak ott vagy. Ezt szerintem a dánoktól tanultam. Viszont ők ezt olyan szintre viszik, hogy ha te jó barátom vagy és tudom, hogy meghalt az anyukád, átmegyek az utca másik oldalára, csak, hogy ne kelljen erről beszélni. Nem tudom, melyik a jobb.

Az ember az élet során változik. Ha kimész külföldre, az olyan, mint egy katalizátor, amivel felgyorsítod a folyamatot. Ugyanazokat a dolgokat itthon is megtanulhattad volna az élet során, de egy csomó mindent lehet, hogy intenzívebben, vagy gyorsabban tanulsz meg, mert ott magadra vagy hagyva, egyedül vagy. És lehet, hogy sok olyan dolgot tanulni az életről, például, hogy ne ítélkezzünk az emberek felett. Lehet, hogy megtanulod ezt egy élet során itthon is, mert lehet, hogy leéled az életedet, egy Mercédesszel, aztán valami – mondjuk tőzsdekrach – van és hirtelen otthagya a feleséged, és hajléktalan leszel, és akkor rájössz, hogy ne ítéljünk. Lehet, hogy itthon így tanulod meg. Külföldön máshogyan tanulod meg ugyanezt. Meg azt, hogy mindegy, hogy milyen munkád van, vagy mennyit keresel, ugyanúgy kell viszonyulni az emberekhez. Mindez banálisnak hangzik, de tényleg megtanulod. Aztán lehet, hogyha az élet újra a tenyerén hordoz, bárhol is, akkor ezeket újra elfelejtet. Ezeket nem annyira kötöm ahhoz, hogy hol éltem, ez inkább egy olyan folyamat, ami mindenki-ben lezajlik. A külföld inkább egy olyan katalizátor, ami felerősíti ezeket a problémákat. Elégedett, vagy inkább hálás vagyok azokért a dolgokért, amik megtörténtek velem. Én azt vallom, hogy még amikor nehézségek vannak, akkor is hálát kell adni, hogy ezek vannak, mert ezekből tanulhatok. Tanulom, hogy hogyan legyen az ember elégedett minden körülmények között. Lehet, hogy ez a boldogság. Örülj annak, ami történik veled.

A baj csak az, hogy én szeretek írni és csak magyarul tudok jól írni. Angolul nincs olyan szókinccsem, nem tudok játszani a szavakkal. És itthon minden olyan élő: felülök

„Az ember az élet során változik. Ha kimész külföldre, az olyan, mint egy katalizátor, amivel felgyorsítod a folyamatot.“

a vonatra, nézem az embereket, több a „valódi” ember. Egy nyugati kultúrában mindenki úgy meg van csinálva: szép a haja, a ruhája, mint egy modell. Kirakatbabák sétálnak, gyönyörű férfiak, gyönyörű nők és nem támad az az érzésed, hogy írnod kellene róluk. Nincs nyugaton ihletem. Ideköt egy nosztalgikus érzés, a gyerekkor. Emlékszem, amikor egy év után hazajöttem Amerikából, egy csomó minden megváltozott, lett Duna Plaza meg Westend. Olyan furá volt. Külföldön valamilyen szinten túl is idealizáltam Magyarországot. Ahogy az '56-ban kivándorolt magyarok által alakított diaszpórában élők azt hiszik, hogy itthon még mindig zsíros kenyeret eszik mindenki lilahagymával, gitározna, és összeborulva szeretik egymást, közben minden már régen megváltozott: itt a kapitalizmus, mindenki hajtja a pénzt, a gyerek nem eszik zsíros kenyeret, hanem azt mondja, „fúj”, nem ismeri senki már Jávort vagy Szeleczky Zitát. De az ő fejében még ez van. Elég kritikus vagyok különben már Magyarországgal, kettős kapcsolatom van vele, olyan szeretlek-gyűlöllek szintű.

Legelőször, mikor kint voltam, akkor nagyon nacionalista voltam ott egymagamban. Mert mindennap megkérdezik tőled, hogy „Where are you from?”¹⁸⁷ és minden nap úgy ébredsz, hogy „I'm Hungarian”¹⁸⁸. És azért vagyok más, mert én „Hungarian” vagyok. Mindennap szembesítettek vele, hogy magyar vagyok. Aztán mikor hazajöttem, szembesültem azzal, hogy itt tők fölösleges magyarkodni, mert itt mindenki magyar. Én nem vagyok magyarabb a másikonál. Ott még a „Jó ebédhez szól a nótát”¹⁸⁹ is meghallgattam, amit itthon meg nem hallgatnék. Magyar vagyok, ezen nem tudok változtatni. Sok minden, amit a külföldről is felfogok, vagy megértek, azért van, mert itt nőtem fel, itthon szocializálódtam tizenöt éves koromig. De erre az alapra másféle struktúrák is beidegződtek. Mikor hazajövök, érzem, hogy nem vagyok ugyanolyan magyar, mint aki csak itthon élt. Nem érzem, hogy én különb vagyok, csak azt, hogy más. A tizenöt éves kor nagyon fogékony kor. Sok dolog nagyon erősen hatott rám.

187 „Honnan származol?”

188 „Magyar vagyok.”

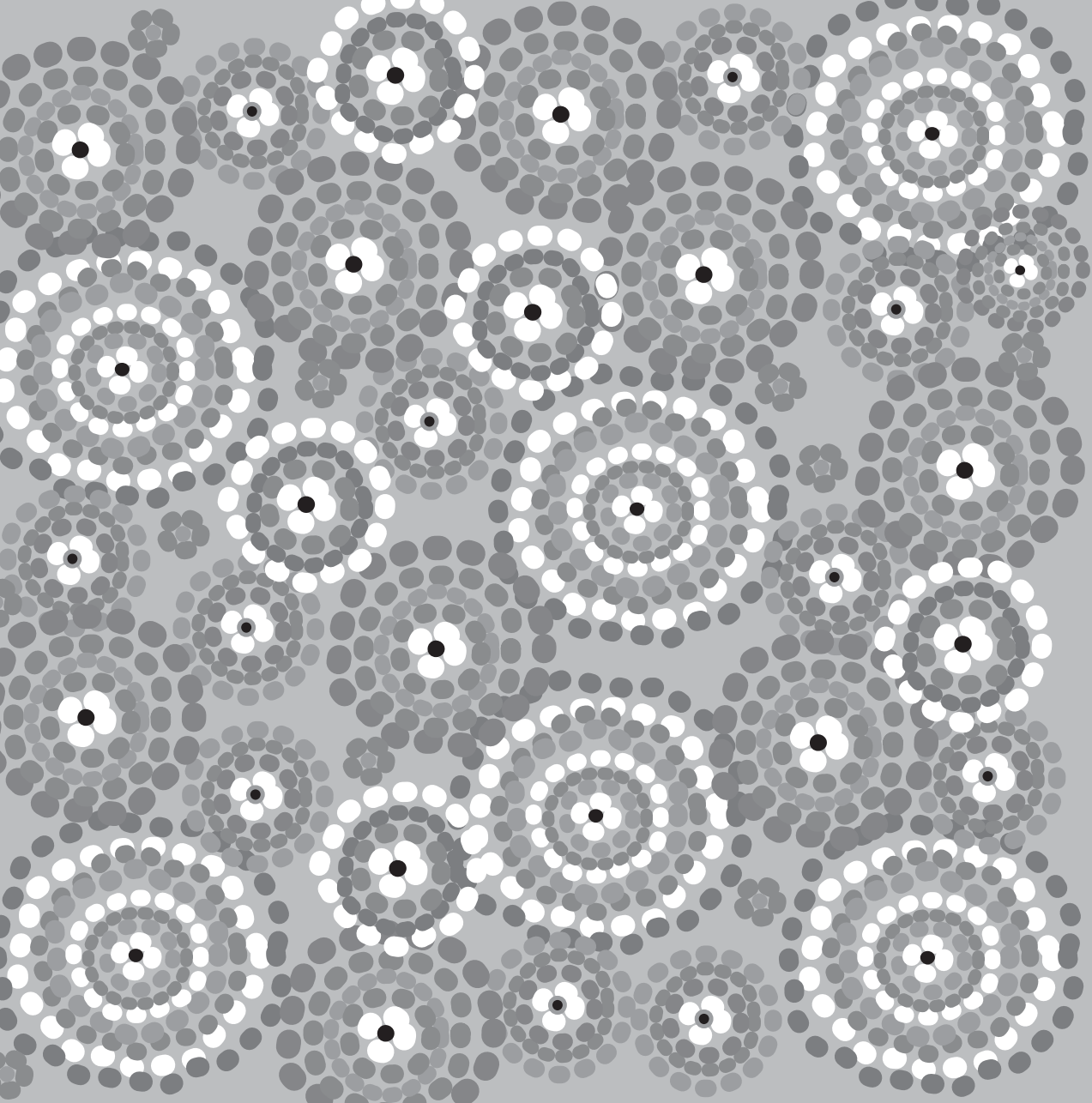
189 A Magyar Rádió évtizedekig közkedvelt magyar nóta-műsora.

Sokan jöttek Amerikába, meg Dániába is cserediáknak. Nagyon éreztem rajtuk, hogy tipikus magyarok, és azt éreztem, én nem vagyok ennyire tipikus magyar. Ő mindenáron túrócsuszát meg mákos gubát akart csinálni és én hiába mondtam, hogy „nem tudod megcsinálni, mert nincs olyan alapanyag, fogadd el, hogy itt nem eszel mákos gubát, majd eszel otthon”. Küldték maguknak a tarhonyát. Ezt eleinte csinálod, de egy idő után túlteszed magad rajta: „magyar vagyok, de most itt vagyok”. És húsvét után, mikor ezek a magyarok jöttek vissza Magyarországról három ételhordót hoztak tele „bűzölgő” töltött káposztával, és akkor éreztem, hogy én ezen már túl vagyok. Ez a kezdet, majd felhagy vele az ember. Én nem akarok ilyen lenni. Én nem leszek soha dán, nem leszek soha ausztrál, nem leszek soha amerikai, nem is akarok, de azt is el kell, hogy fogadjam, hogy nem akarok ott úgy élni, hogy „ezek milyen hülyék”.

Ha kikerül az ember külföldre, kiderül szerintem, hogy mi a fontos. Itt szidhatod a rendszert, de te is része vagy, te is felelős vagy érte. Ott elveszíted a felelősséget, ezek „ők”, nem vagy részük. Sőt, nézed a tévében, hogy mi van itthon, és az itthoniak is „ők”, és azért sem érzel úgy felelősséget. Nekem egy kicsit ez is jó néha. Aztán persze, ha tovább maradsz ott, akkor már minden más...

„Ha kikerül az ember külföldre, kiderül, hogy mi a fontos.”

„Mikor hazajövök, érzem, hogy nem vagyok ugyanolyan magyar, mint aki csak itthon élt. Nem érzem, hogy én különb vagyok, csak azt, hogy más.”

Zárszó

Mint ezekből a történetekből kiderült, az interkulturális tanulás során olyan tudásokat, attitűdöket és viselkedésmódokat sajátítunk el, amelyek a kulturális sokféleséghez és a különbözőségek kezeléséhez kapcsolódnak. Az interkulturális tanulás megköveteli, hogy az ember ismerje önmagát és azt, hogy honnan jön ahhoz, hogy képes legyen megérteni másokat. Az interkulturális tanulás lényege, hogy amit addig természetesnek vettünk, azt megkérdőjelezzük. Sokszor saját identitásunkkal, értékeinkkel ütközik az, ahogy mások gondolkodnak és cselekszenek. Ezért az interkulturális tanulás igen gyakran nem konfliktus-mentesen történik. Az interkulturális érzékenység kialakítása lassú folyamat, amelynek során ideálisan a különbségek tagadásától azok elfogadásáig és feldolgozásáig jutunk el.

Egy külföldi ösztöndíjasokat eligazító kiadvány szerint¹⁹⁰ hat kategóriába sorolhatóak azok az attitűdök, amelyekre szükség van ahhoz, hogy valaki sikeresen „éljen meg” interkulturális helyzeteket. Minden itt felsorolt attitűdre vagy készségre olvashattunk személyes példákat, és reményeim szerint ezek a kategóriák mostanra már nemcsak mint absztrakt előírások jelennek meg, hanem afféle megerősítéseként és egyben alátámasztásaként mindannak, amiről a fiatalok beszámoltak ebben az összeállításban.

Önbizalom és tisztelet. Elengedhetetlen, hogy az ember bízjon önmagában ahhoz, hogy képviselhesse saját véleményét. De a mások iránti tiszteletre is szüksége van ahhoz, hogy a kölcsönös tanulás megvalósuljon. Nem szabad, hogy nehézséget okozzon az, hogy az ember sok különböző, a sajátjától eltérő szempontokat,

¹⁹⁰ Intercultural Learning. A few awareness tips for US and European Fellows & Host Community Foundations. Elektronikus dokumentum.
www.efc.be/ftp/public/cpi/TCFF%20Intercultural%20Learning.pdf (2007. 06. 23.)

érzéseket és gondolatokat osszon meg másokkal. Nagyon sok türelemre és érzékenységre van szükség ahhoz, hogy olyan közeget hozzunk létre, amelyben az emberek képesek egymás érzéseit és gondolatait egyenlőként meghallgatni.

Az identitás megtapasztalása. Az interkulturális tanulás kiindulópontja az ember saját kultúrája. Ez azt jelenti, hogy mindenkinek tisztában kell lennie saját személyes hátterével, tapasztalatainak eredetével és milyenségével. Mindannyiunkat körülvessz a valóság, amely minket formált, és amelyben élünk. Ehhez adódtak hozzá saját élményeink és tapasztalataink. A másokkal történő valós találkozás és kommunikáció előfeltétele hogy megértsük saját magunkat, saját identitásunkat.

A valóság, mint konstrukció. A valóságot nagyon sokféle módon lehet megélni, értelmezni és tapasztalni. Az interkulturális tanulás folyamata során rádöbbenünk: mindenki megalkotja saját világát. Mint láttuk, még az olyan alapvető koncepciókat is, mint az idő és a tér is, máshogy fognak fel és értelmeznek különböző kultúrákban. Nagyon fontos, hogy az eltérő elképzeléseinket ne próbáljuk másokra erőltetni, hanem az összes elképzelést és szokást egyenlőnek fogadjuk el. Végül, tudatában kell lennünk, hogy felelősségünk van abban, hogy a különböző álláspontokat megpróbáljuk összeegyeztetni.

A „másikkal” való dialógus. Az interkulturális tanulást a másik felé való közeledés folyamatának kell felfognunk. Ebben az esetben a „másik” van a megértés középpontjában. Ez egy olyan folyamat, amelynek során önmagunkat és a másikat eltérőnek, de egymást kiegészítőnek látjuk. Az interkulturális tanulás lényege, hogy azonosulni tudjunk a másik szempontjával anélkül, hogy úgy kellene tennünk, mintha azt élnék meg, mint a másik.

Folyamatos változás és megkérdőjelezés. Az interkulturális tanulás a folyamatos változás élménye. Vagyis nem evolucionista elképzelés, mely szerint el kell (vagy éppenséggel lehet) érni a megértés egy „megfelelő” szintjét. Lényege, hogy az egyén különböző stratégiákat dolgozzon ki arra, ahogyan a kulturális különbségeket kezeli. Tudatában kell lennünk annak, hogy nincsen egyetlen megfelelő módszer vagy út és, hogy folyamatosan nyitottnak kell lennünk új válaszok és stratégiák befogadására.

Ezért is elengedhetetlen tulajdonságok ezen az úton a kíváncsiság és a kreativitás. Aki belekezd abba a folyamatba, amit az interkulturális tanulás jelent, fel kell, hogy készüljön arra, hogy megkérdőjelezze saját feltételezéseit és sztereotípiáit és, hogy el kell szakadnia régi szokásaitól, elképzeléseitől és meggyőződéseitől.

A konfliktus lehetősége. Az interkulturális tanulás magja sokszor éppen az a konfliktus, amelyet az időről, térről, emberi kapcsolatokról, a jóról és rosszról kialakított különböző elképzelések és értékek összeütközése okoz. Nincsen minden konfliktusnak megoldása. Ennek ellenére nagyon fontos, hogy a konfliktusokat kimondjuk. Ehhez szükséges, hogy olyan közeget teremtsünk magunk körül, amelyben elég bizalmunk van saját magunkban és másokban ahhoz, hogy kimondjuk, ha konfliktust észlelünk. Az interkulturális tanulás egyik legfontosabb eleme, hogy megtanuljuk kimondani és kezelni bizonytalanságainkat, frusztrációinkat, kétségeinket, félreértéseinket és sértődéseinket.

Az a harminc fiatal, akivel interjút készítettem külföldi élményeiről – legyen az a külföld Magyarország vagy egy számunkra ismeretlen ország – különböző formában és tudatossággal, de saját interkulturális tanulási folyamatairól számolt be. Minden általuk elmesélt történet és élmény még hosszabban és mélyebben elemezhető lenne és bennük nemcsak az interkulturális konfliktusok forrására bukkanhatunk rá, de annak a személyes útnak a különböző stációira is, amelyet az interkulturális tudatosulás és tanulás jelent. Mint láthattuk, az interkulturális kompetencia – amelyet interjúalanyaim különböző szinten és formában sajátítottak el – a különböző perspektívák közötti váltást teszi lehetővé, ha ez sokszor mégoly nehéz is. Vagyis azt, hogy nem tekintünk semmit sem természetesnek és magától értetődőnek, hogy képesek vagyunk rácsodálkozni saját magunk világára éppúgy, mint másokéra, és képesek vagyunk a legkülönbözőbb dolgokat is kívülről, új perspektívából látni és láttatni.

Lezárásképpen álljon itt Kavafisz¹⁹¹ *Ithaka* című verse, ami meggyőződésem szerint szinte ugyanazokat az érzéseket és élményeket fogalmazza meg, amikről szereplőim beszélnek, és amiért ezt a könyvet megírtam.

*Ha majd elindulsz Ithaka felé,
válaszd hozzá a leghosszabb utat,
mely csupa kaland és felfedezés.
A Küklopszoktól és Laisztrügonoktól,
s a haragvó Poszeidontól ne félj.
Nem kell magad védened ellenök,
ha gondolatod tiszta és egyetlen
izgalom fűti tested s lelkedet.
A Laisztrügonokkal, Küklopszokkal, a bösz
Poszeidónnal sosem találkozol,
hacsak lelkedben nem hordozod őket,
hacsak lelked nem áll velük utadba.*

*Válaszd hozzá a leghosszabb utat.
Legyen minél több nyári hajnalod,
mikor – mily hálás örömmel! – először
szállhatsz ki sose-látott kikötőkben.
Állj meg a föníciai pultok előtt,
válogass a jó portékák között,
ébbent, gyöngyházat, borostyánt, korallt,
és mindennemű édes illatot,
minél többet az édes illatokból.*

191 Konsztantinosz Kavafisz (1863-1933) görög költő.

*Járj be minél több egyiptomi várost,
s tanulj tudósaiktól szüntelen.
Csak minden gondolatod Ithaka legyen;
végső célod, hogy egyszer oda juss,
de ne siess az úttal semmiképp.
Inkább legyen hosszú, minél hosszabb az út,
hogy évekkal rakva szállj ki a szigeten,
az út aratásával gazdagon,
s ne várd, hogy Ithaka majd gazdagon fogad.
Neki köszönöd a szép utazást,
mit nélküle sosem tehetél volna meg,
hát mi mást várhatnál még Ithakától?*

*Nem csaphat be Ithaka, ha szegény is;
a szerzett tudásból s tapasztalatból
már is megtudhattad, mit jelent Ithaka!*¹⁹²

192 In *Kavafisz versei*. Budapest, 1975, Európa. 15 p. Fordította Somlyó György.